

DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH, ROLNICTWA I RYBACTWA WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO WRAZ Z ANALIZĄ SWOT (ZAKTUALIZOWANA)

Zespół ds. aktualizacji analizy szans i zagrożeń oraz potencjalnych kierunków rozwoju
obszarów wiejskich do 2030 r. w województwie warmińsko-mazurskim

Olsztyn, październik 2022 r.

SPIS TREŚCI

I. ZDIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH, ROLNICTWA I RYBACTWA WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

1.1. Ogólne informacje na temat województwa	3
1.2. Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa ...	6
1.2.1. Informacje ogólne dotyczące obszarów wiejskich w województwie.....	6
1.2.2. Kapitał ludzki i społeczny na obszarach wiejskich w województwie.....	11
1.2.3. Rynek pracy i przedsiębiorczość na obszarach wiejskich.....	34
1.2.4. Dochody i ubóstwo mieszkańców obszarów wiejskich.....	42
1.2.5. Infrastruktura na obszarach wiejskich.....	50
1.2.6. Zasoby środowiskowe na obszarach wiejskich i zagospodarowanie przestrzenne.....	59
1.2.7. Zasoby dziedzictwa kultury na obszarach wiejskich.....	71
Wnioski	80
1.3. Sytuacja w rolnictwie w województwie warmińsko-mazurskim	81
1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania.....	81
1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolniczej.....	89
1.3.3. Struktura gospodarstw.....	98
1.3.4. Wartość produkcji rolniczej.....	109
1.3.5. Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego województwa i kraju.....	118
1.3.6. Przetwórstwo rolno-spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem.....	121
1.3.7. Rybactwo śródlądowe i akwakultura.....	124
Wnioski	133
1.4. Stan i możliwości wykorzystania wybranych inteligentnych specjalizacji na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.....	134
Wnioski	146
II. ANALIZY SWOT	
2.1. Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa.....	148
2.2. Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa i rybactwa w województwie warmińsko-mazurskim.....	149
2.3. Rekomendacje w perspektywie wieloletniej.....	150
III. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH	
3.1. Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich	151
3.1.1. Dominujące typy obszarów wiejskich w województwie wynikające z funkcji gospodarczych.....	151
3.1.2. Zróżnicowanie obszarów wiejskich w województwie pod kątem stopnia urbanizacji.....	154
3.2. Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich	155
3.2.1. Spójność środowiskowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym.....	155
3.2.2. Spójność gospodarcza obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym.....	161
3.2.3. Spójność społeczna obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym.....	169
Wnioski	173

I. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO - GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH, ROLNICTWA I RYBACTWA WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Metodologia wyodrębniania obszarów wiejskich w Polsce jest oparta na podziale administracyjnym kraju na podstawie Krajowego Rejestru Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju (TERYT), gdzie za obszar wiejski uważa się tereny pozostające poza granicami administracyjnymi miast. Składają się na nie gminy wiejskie i część wiejska gmin miejsko-wiejskich. Zastosowanie identyfikatorów rejestru TERYT umożliwia opracowywanie i prezentowanie zjawisk społeczno-ekonomicznych w przekrojach o różnym stopniu szczegółowości (www.stat.gov.pl).

Zakres czasowy: lata – 2004–2020 (lub ostatni dostępny)

Zakres terytorialny:

- 1) obszary wiejskie województwa na tle kraju,
- 2) obszary wiejskie województwa na tle miast,
- 3) obszary wiejskie województwa w porównaniu z obszarami wiejskimi innych województw,
- 4) obszary wiejskie województwa według powiatów – wybrane cechy.

1.1 Ogólne informacje na temat województwa warmińsko-mazurskiego

Położenie, powierzchnia, liczba ludności, sąsiedztwo

Województwo warmińsko-mazurskie jest usytuowane w północno-wschodniej części kraju. Położone w obrębie pobraży i pojezierzy nadbałtyckich, ciągnących się od Skandynawii przez północno-zachodnie tereny Rosji, Estonię, Łotwę, Litwę, północną Białoruś, północną Polskę po północne Niemcy, stanowi fragment tzw. około bałtyckiego zielonego pierścienia – ważnego elementu ogólnoeuropejskiego systemu powiązań przyrodniczych (Szymankiewicz, Szarejko 2008, s. 828).

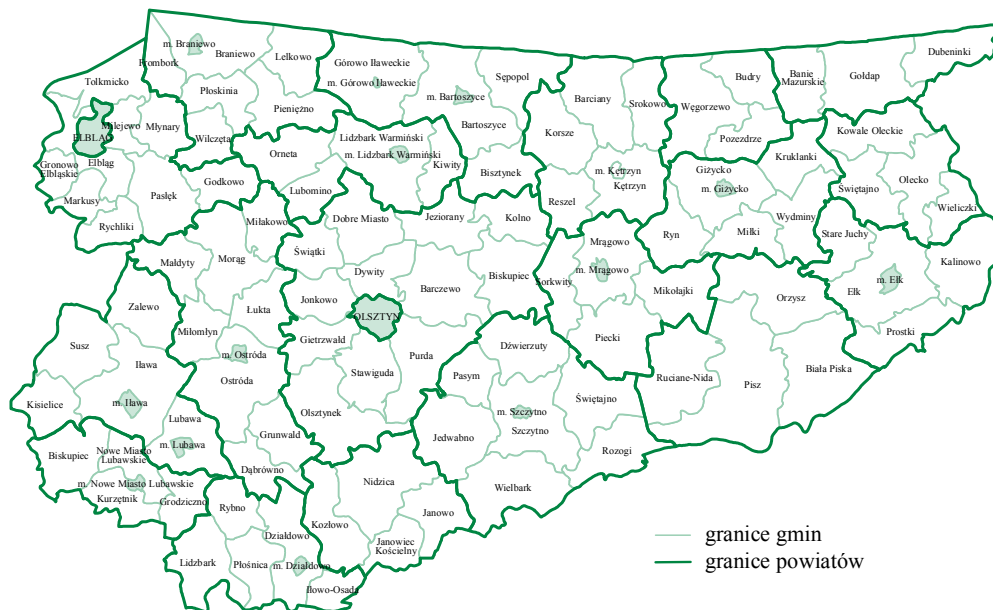
Łączna długość granic województwa warmińsko-mazurskiego wynosi 979 km. Od południa graniczy ono z województwem mazowieckim (długość linii granicznej – 218 km), od zachodu z województwami kujawsko-pomorskim (131 km) i pomorskim (196 km), od wschodu z województwem podlaskim (225 km), od północy zaś z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej (209 km), stanowiąc jednocześnie zewnętrzną granicę Polski oraz Unii Europejskiej.

W 2020 r. ogólna powierzchnia województwa warmińsko-mazurskiego wynosiła 24,2 tys. km² (7,7% powierzchni kraju), a zamieszkiwało je 1,4 mln osób (3,7% ludności Polski). Tym samym, pod względem powierzchni województwo uplasowało się na 4 miejscu w Polsce (za województwami: mazowieckim, wielkopolskim i lubelskim), a pod względem liczby ludności na 12 miejscu. Przełożyło się to na jedną z najniższych w kraju gęstość zaludnienia – mniejszą gęstość zaludnienia odnotowano jedynie w województwie podlaskim. Na 1 km² powierzchni województwa przypadało 59 osób (w województwie podlaskim – 58).

Podział administracyjny

Województwo warmińsko-mazurskie, składa się z 3 historycznych krain tj. Warmii, Mazur i Powiśla (Rys. 1. z rozdziału 1.2.7.). W podziale administracyjnym na jednostki terytorialne w województwie wydzielono:

- 19 powiatów (bartoszycki, braniewski, działdowski, elbląski, ełcki, giżycki, gołdapski, iławski, kętrzyński, lidzbarski, mrągowski, nidzicki, nowomiejski, olecki, olsztyński, ostródzki, piski, szczycieński oraz węgorzewski),
- 2 miasta na prawach powiatu (Elbląg i Olsztyn),
- 116 gmin, w tym 16 miejskich, 34 miejsko-wiejskie i 66 wiejskich (Rys. 1).

Rys. 1. Podział administracyjny województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Dla zrównoważonego rozwoju regionu ważne znaczenie ma sieć i rozmieszczenie miast. Sieć osadnicza województwa warmińsko-mazurskiego z centralnie położonym ośrodkiem regionalnym Olsztynem i dwoma dużymi miastami – Elblągiem na zachodzie i Ełkiem na wschodzie oraz równomiernie rozmieszczonymi miastami powiatowymi uzupełnionymi siecią małych ośrodków, pozwala na prawidłowe zarządzanie obszarem i sprawną obsługę ludności (Brodziński 2011, s. 14). Sieć ta wykazuje cechy trwałości, a rysujące się tendencje społeczno-gospodarcze i prognozy demograficzne nie przewidują znaczących zmian w tym obszarze (RPO 2007, s. 8).

Podmioty gospodarki narodowej

Województwo warmińsko - mazurskie jest uznawane za jeden z głównych regionów produkcji rolniczej. Dominujące kierunki produkcji to uprawa i przetwórstwo zbóż i ziemniaków, chów i hodowla drobiu (głównie indyczego), trzody chlewnej, bydła, koni i w niewielkim procencie owiec.

Duże znaczenie posiada również produkcja artykułów żywnościowych i napojów (tj. wędlin, masła, soków owocowych i warzywnych, piwa, mrożonek, kaszy, mąki, przetworów mlecznych, rybnych oraz miodu) (Polska – rozwój regionów 2008, s. 206).

Lokalizacja województwa w jednym z najczystszych ekologicznie obszarów Polski, wśród dużych kompleksów leśnych i jezior, predestynuje region do rozwoju produkcji ekologicznej żywności, przemysłu drzewnego, proekologicznej gospodarki leśnej oraz agroturystyki.

Ważne znaczenie dla regionu ma także produkcja opon, maszyn i urządzeń do obróbki plastycznej metali i tarcicy. W 2020 r. na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w rejestrze REGON zarejestrowanych było 42,9 tys. podmiotów gospodarki narodowej, co stanowiło 31,4% ogółu podmiotów zarejestrowanych w województwie (w Polsce – 29,1%). Średnio na 1000 mieszkańców terenów wiejskich regionu przypadają 74 podmioty (w Polsce – 88).

Pod względem rozwoju przedsiębiorczości obszary wiejskie województwa plasowały się dopiero na 13 miejscu w Polsce. Wartość tego wskaźnika wyróżnia jednak region na tle pozostałych województw ściany wschodniej, tj.: lubelskiego, podkarpackiego i podlaskiego, w których to wartość współczynnika nie przekroczyła 68 (Rys. 2).

Rys. 2. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich według województw (stan w dniu 31.12.2020 r.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

1.2. Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego

1.2.1. Informacje ogólne dotyczące obszarów wiejskich w województwie

Powierzchnia obszarów wiejskich, gminy wiejskie i miejsko-wiejskie

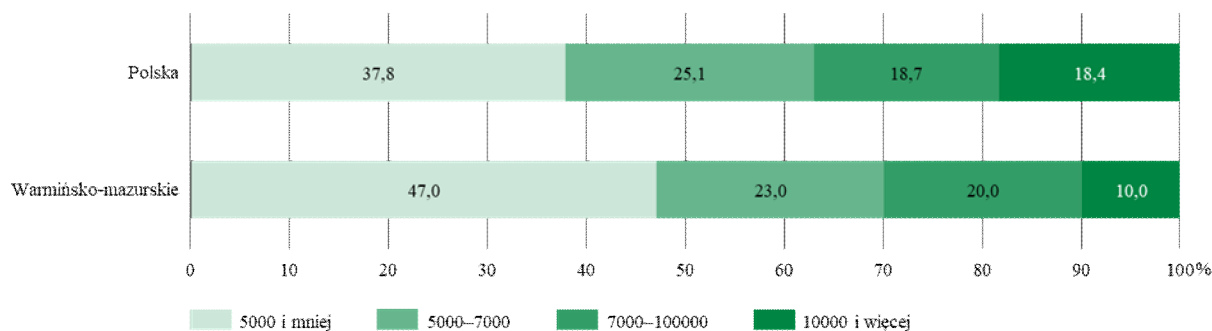
Obszary wiejskie w województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. zajmowały 23,6 tys. km², tj. 97,4% jego ogólnej powierzchni (w Polsce – 92,9%) i był to największy odsetek w kraju (Rys. 1). W porównaniu z 2016 r. odnotowano niewielki spadek ich udziału w regionie – o 0,1 p. proc. (1842 ha). Na spadek ten wpływ miało przekształcenie w 2019 r. gminy wiejskiej Wielbark na gminę miejsko-wiejską, tym samym 1842 ha powierzchni obszarów wiejskich znalazło się w granicach miasta Wielbark. Tendencję spadkową powierzchni obszarów wiejskich odnotowano w większości województw, z wyjątkiem województwa pomorskiego.

Rys. 1. Powierzchnia obszarów wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W statystyce publicznej, obszary wiejskie (wieś) obejmują tereny pozostające poza granicami administracyjnymi miast, na które składają się gminy wiejskie i części wiejskie gmin miejsko-wiejskich. W 2020 r., z ogólnej liczby 116 gmin funkcjonujących w województwie, 100 gmin stanowiły gminy wiejskie i miejsko-wiejskie. Spośród nich, największy odsetek przypadł na gminy o najmniejszej liczbie ludności – prawie co druga gmina liczyła do 5 tys. mieszkańców. W województwie w stosunku do średniej krajowej odnotowano ich większy udział (o 9,2 p. proc.). Pod względem wysokości tego wskaźnika województwo uplasowało się na 6 miejscu w kraju, za województwami: podlaskim (73,3%), lubuskim (63,0%), zachodniopomorskim (57,8%), lubelskim (49,2%) i łódzkim (47,8%). Ponadto na Warmii i Mazurach większym odsetkiem niż w kraju charakteryzowała się grupa gmin o liczbie ludności od 7000–10000 osób (o 1,3 p. proc.). W pozostałych grupach, tj. 5000–7000 osób i powyżej 10 tys. osób wystąpił mniejszy udział gmin niż w kraju – odpowiednio o 2,1 p. proc. i 8,4 p. proc. (Rys. 2).

Rys. 2. Struktura gmin wiejskich i miejsko-wiejskich według liczby ludności w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Powiaty województwa warmińsko-mazurskiego charakteryzują się bardzo zbliżonym udziałem powierzchni obszarów wiejskich. W większości z nich udział terenów wiejskich w 2020 r. przekraczał 98,0% (Tab. 1). Wyjątek stanowiły powiaty: iławski, lidzbarski, szczycieński, ostródzki, mrągowski, gołdapski i piski, w których udział terenów wiejskich oscylował w granicach od 95,9% do 97,8%.

Tabela 1. Udział powierzchni obszarów wiejskich w powierzchni ogółem według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego (stan w dniu 31.12.)

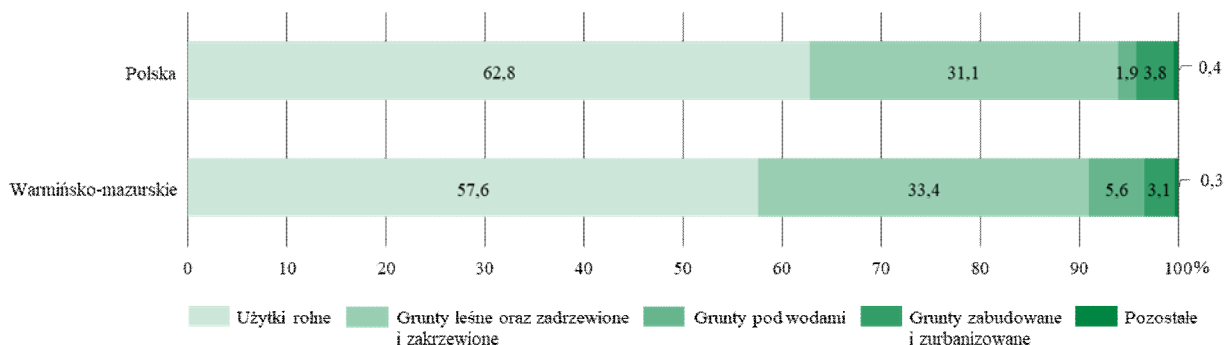
Powiaty	2004	2008	2012	2016	2020
	%				
Bartoszycki	98,4	98,4	98,4	98,3	98,3
Braniewski	98,0	98,0	98,0	98,0	98,0
Działdowski	98,2	98,2	98,2	98,2	98,2
Elbląski	98,9	98,9	98,9	98,9	98,9
Ełcki	98,1	98,1	98,1	98,1	98,1
Giżycki	98,4	98,4	98,4	98,4	98,4
Gołdapski	97,8	97,8	97,8	97,8	97,8
Iławski	95,9	95,9	95,9	95,9	95,9
Kętrzyński	98,5	98,5	98,5	98,5	98,5
Lidzbarski	97,4	97,4	97,4	97,4	97,4
Mrągowski	97,8	97,8	97,8	97,7	97,7
Nidzicki	99,3	99,3	99,3	99,3	99,3
Nowomiejski	98,3	98,4	98,4	98,4	98,4
Olecki	98,7	98,7	98,7	98,7	98,7
Olsztyński	99,1	99,1	99,1	99,1	99,1
Ostródzki	97,7	97,7	97,7	97,7	97,7
Piski	97,8	97,8	97,8	97,8	97,8
Szczyeński	98,7	98,7	98,7	98,7	97,7
Węgorzewski	98,4	98,4	98,4	98,4	98,4

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W strukturze użytkowania ziemi w województwie warmińsko-mazurskim dominują użytki rolne. W 2020 r. zajmowały one 57,6% powierzchni geodezyjnej województwa (w Polsce – 62,8%) (Rys. 3). Drugą co do wielkości powierzchnię zajmowały grunty leśne, zadrzewione i zakrzewione, które stanowiły 33,4% (w Polsce – 31,1%). Na kolejnym miejscu uplasowały się grunty pod wodami, których łączna powierzchnia wynosiła 131,7 tys. ha, w tym 17,2 tys. ha stanowiły grunty pod morskimi wodami wewnętrznymi (jest to część Zalewu Wiślanego znajdująca się na południowy zachód od granicy państwowej między Polską, a Federacją

Rosyjską), 110,8 tys. ha grunty pod wodami powierzchniowymi płynącymi, a 3,7 tys. ha grunty pod wodami powierzchniowymi stojącymi. Grunty pod wodami zajmowały 5,6% powierzchni województwa, przy średniej ogólnokrajowej wynoszącej 1,9%. Z kolei udział gruntów zabudowanych w regionie był o 0,7 p. proc. mniejszy niż przeciętnie w kraju i wynosił 3,1%. Pozostałe 3,5% powierzchni województwa stanowiły inne grunty. Są to przede wszystkim grunty przeznaczone do rekultywacji oraz niezagospodarowane grunty zrekultywowane.

Rys. 3. Struktura powierzchni geodezyjnej obszarów wiejskich według głównych kierunków wykorzystania w 2020 r.

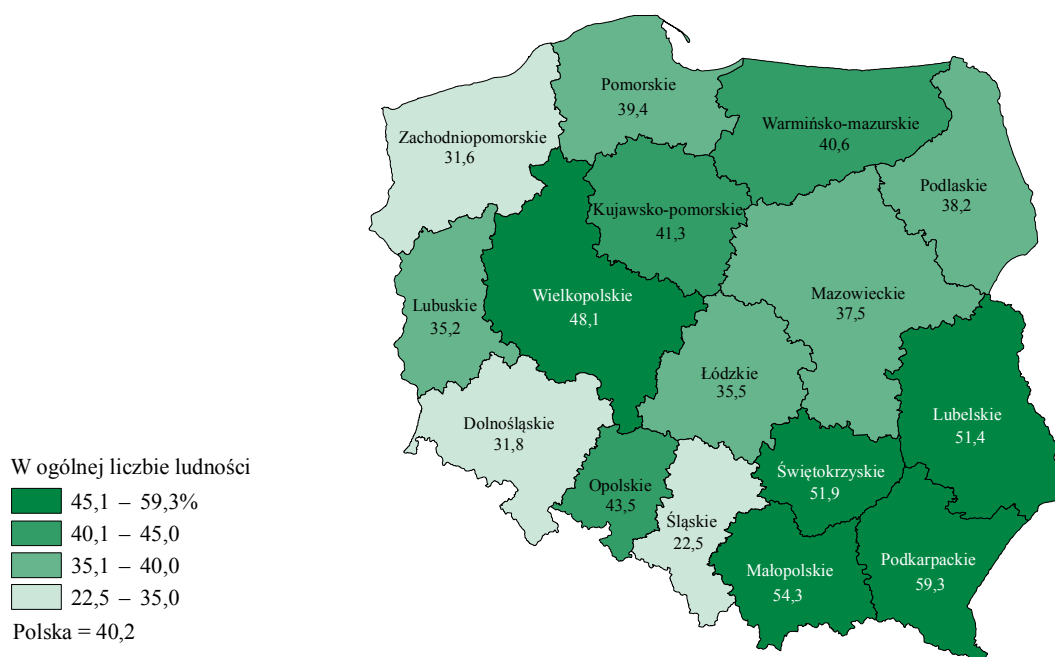

(stan w dniu 1.01.)

Źródło: Główny Urząd Geodezji i Kartografii.

Ludność obszarów wiejskich

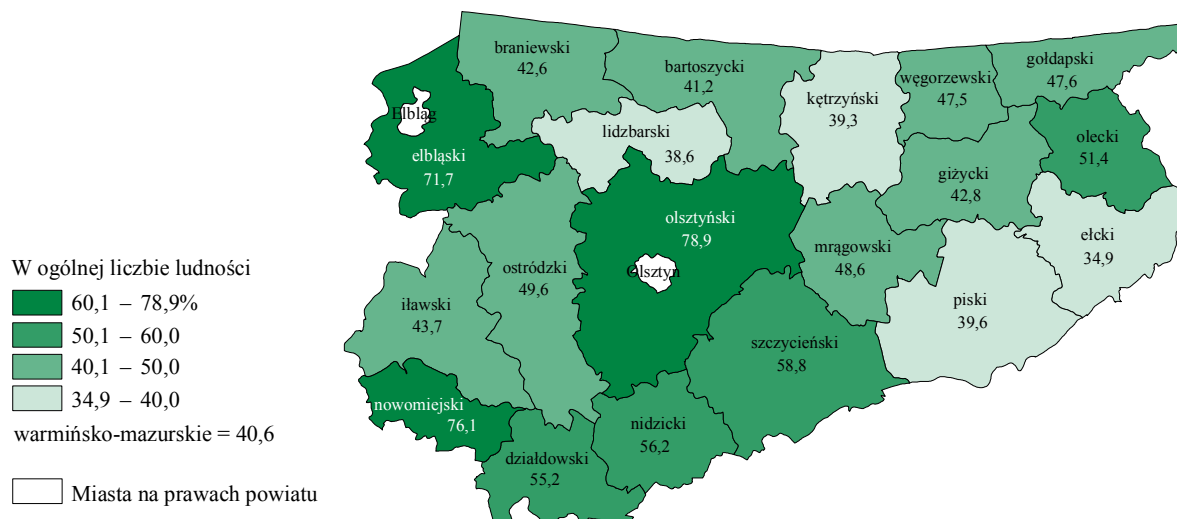
Udział ludności obszarów wiejskich w ludności ogółem w województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. wynosił 40,6% i był zbliżony do średniej krajowej. Udział ten plasował województwo na 8 miejscu w kraju (Rys. 4). W odniesieniu do 2004 r. odnotowano wzrost odsetka ludności wiejskiej w regionie o 0,7 p. proc., podczas gdy w kraju o 1,7 p. proc. Z kolei w stosunku do 2016 r. na terenie Warmii i Mazur miał miejsce spadek udziału ludności terenów wiejskich o 0,6 p. proc., w tym samym czasie w Polsce nastąpił wzrost o 0,1 p. proc.

Rys. 4. Ludność obszarów wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

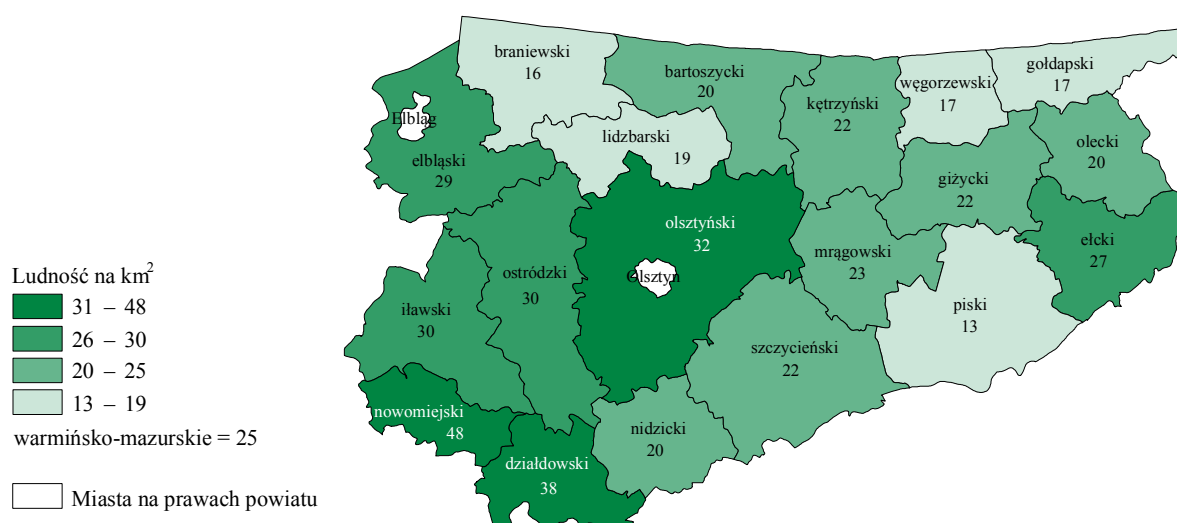
W powiatach województwa warmińsko-mazurskiego udział ludności wiejskiej wykazywał duże zróżnicowanie i wahał się od 34,9% w powiecie elckim do 78,9% w powiecie olsztyńskim (Rys. 5). W 2020 r. w porównaniu z 2004 r. wzrost odsetka ludności obszarów wiejskich odnotowano w 6 powiatach (olsztyńskim, nowomiejskim, elbląskim, iławskim, elckim i giżyckim), natomiast w odniesieniu do 2016 r. jedynie w powiecie olsztyńskim.

Rys. 5. Ludność obszarów wiejskich według powiatów woj. warmińsko-mazurskiego w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Gęstość zaludnienia obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. była ponad dwukrotnie mniejsza (25 osoby/km²) niż w kraju (53 osoby/km²). W układzie terytorialnym, w przeważającej liczbie powiatów regionu nie przekroczyła ona średniej wojewódzkiej. Na 1 km² najwięcej osób przypadało w powiatach: nowomiejskim, działdowskim i olsztyńskim, a najmniej w powiatach: piskim, braniewskim, gołdapskim, węgorzewskim i lidzbarskim (Rys. 6).

Rys. 6. Gęstość zaludnienia obszarów wiejskich według powiatów woj. warmińsko-mazurskiego w 2020 r.

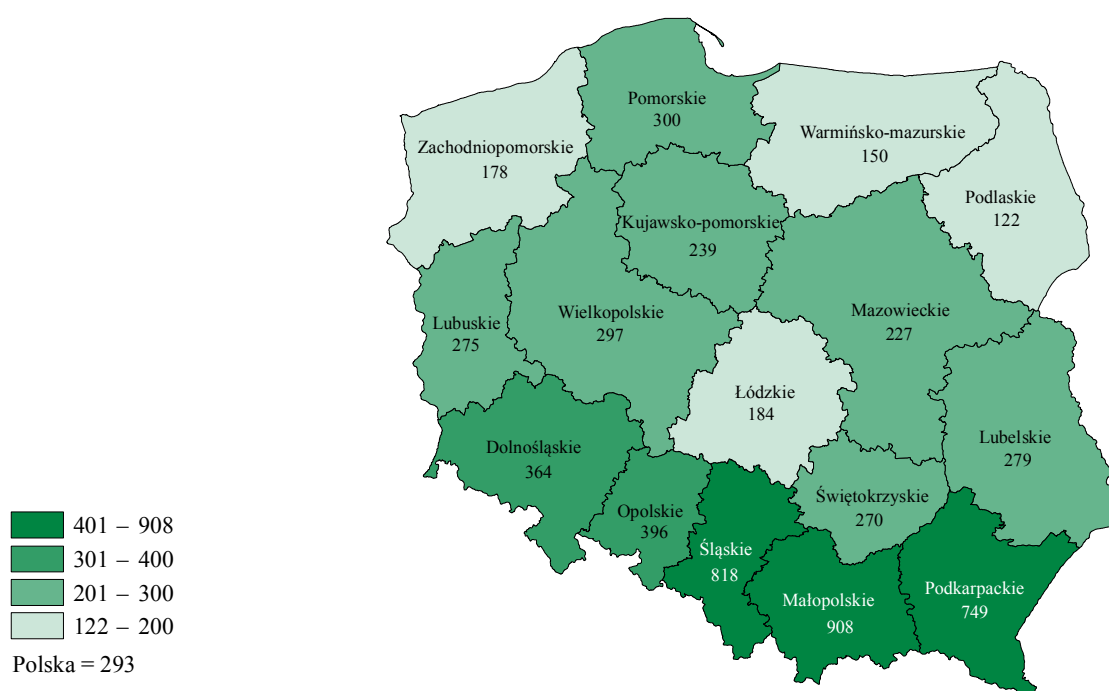
(stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Miejscowości wiejskie

W 2020 r. w województwie warmińsko-mazurskim funkcjonowało 3,9 tys. miejscowości wiejskich (7,4% ogólnej ich liczby w kraju). W porównaniu z 2016 r. było to mniej o 2 miejscowości. Spośród nich, najwięcej zlokalizowanych było w powiatach olsztyńskim i ostródzkim – łącznie 787, a najmniej w powiatach nowomiejskim (100) i węgorzewskim (101).

Przeciętna miejscowość wiejska zlokalizowana w województwie była mniejsza niż średnio w Polsce. Na jedną miejscowość wiejską w województwie w 2020 r. przypadało 150 osób, podczas gdy w kraju były to 293 osoby (Rys. 7). Mniejsze miejscowości wiejskie niż na Warmii i Mazurach odnotowano jedynie w województwie podlaskim (122 osoby). Należy zauważyć, że przeciętna wielkość miejscowości wiejskiej regionu w latach 2004–2020 utrzymywała się na bardzo zbliżonym poziomie, podczas gdy w kraju odnotowano wzrost ich wielkości.

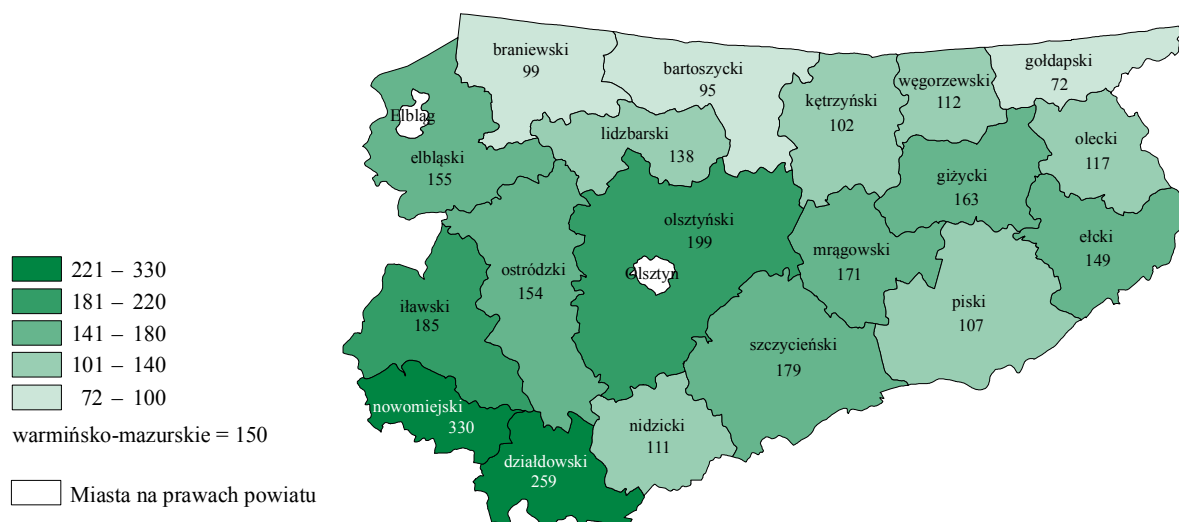

Rys. 7. Przeciętna liczba ludności w 1 miejscowości wiejskiej według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W układzie powiatowym, największą wartość wskaźnik ten przyjął w powiatach o największej gęstości zaludnienia, tj. w powiatach: nowomiejskim, działdowskim i olsztyńskim. Najmniej osób na jedną miejscowość wiejską przypadało w powiatach: gołdapskim, bartoszyckim i braniewskim (Rys. 8). W układzie gminnym zróżnicowanie to wynosiło od 60 osób w gminie Dubeninki zlokalizowanej na terenie powiatu gołdapskiego do 456 w gminie Dywity położonej w powiecie olsztyńskim.

W stosunku do 2016 r. w większości powiatów województwa warmińsko-mazurskiego odnotowano spadek wielkości miejscowości wiejskich. Większą liczbę mieszkańców przypadających na jedną miejscowość odnotowano jedynie w powiecie olsztyńskim. W powiecie etckim w obu latach liczba osób przypadających na jedną miejscowość nie zmieniła się.

Rys. 8. Przeciętna liczba ludności w jednej miejscowości wiejskiej według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

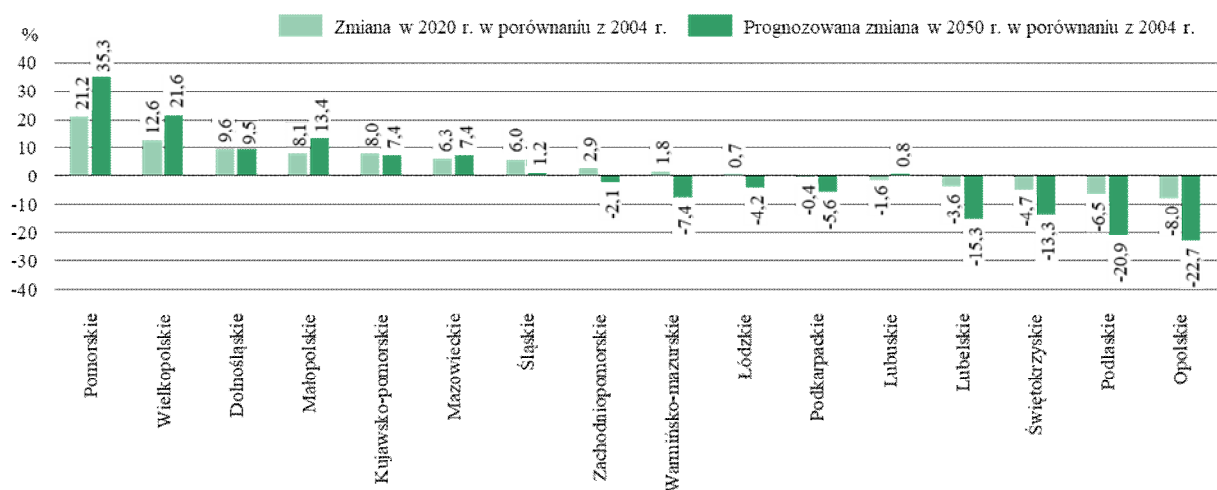
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

1.2.2. Kapitał ludzki i społeczny na obszarach wiejskich w województwie

Stan i zmiany liczby ludności

Kapitał ludzki stanowi kluczowy czynnik wzrostu gospodarczego oraz rozwoju społecznego regionu, dlatego punktem wyjścia do oceny uwarunkowań rozwoju danego obszaru jest stan ludności i jej zmiany w strukturze, czasie i przestrzeni. Na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. mieszkało 580,1 tys. osób, co stanowiło 3,8% ludności obszarów wiejskich w Polsce.

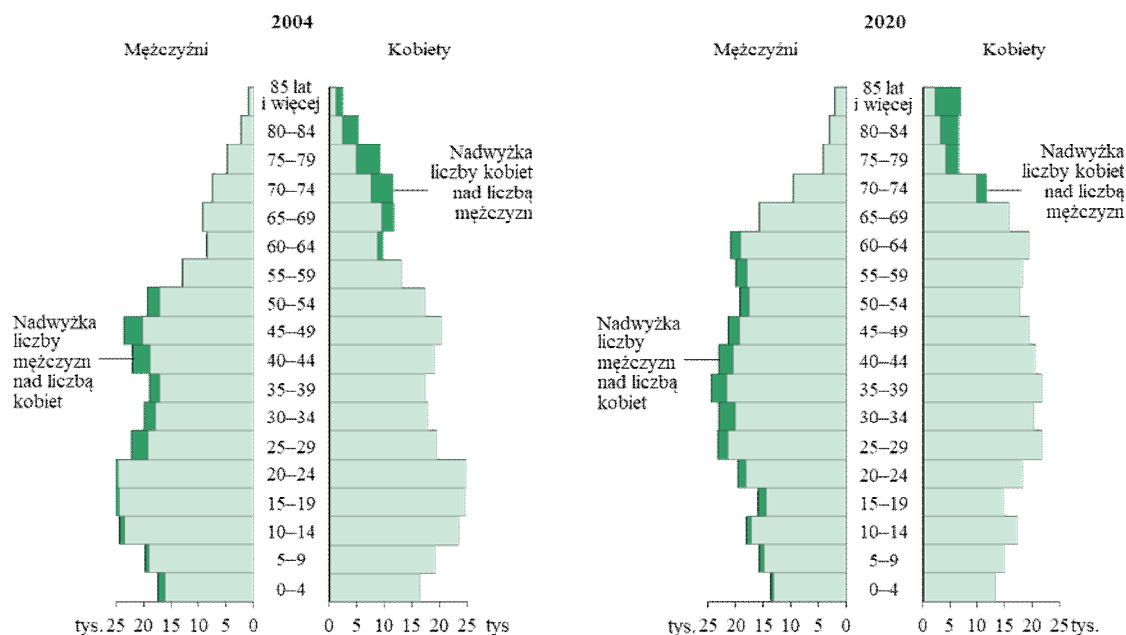
Lata 2004–2020 pod względem liczby ludności wiejskiej w województwie można podzielić na dwa okresy. W pierwszym z nich, w latach 2004–2012, notowany był stopniowy wzrost liczby ludności wiejskiej. Populacja wsi w 2012 r. wynosiła 590,5 tys. osób i była o 3,6% większa niż w 2004 r. W drugim okresie, w latach 2013–2020, liczba mieszkańców wsi stopniowo malała, jednak w 2020 r. nadal była wyższa niż w 2004 r. – o 1,8% (Rys. 1). Zgodnie z prognozą demograficzną, liczba ludności obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim do 2050 r. nadal będzie systematycznie zmniejszać się. W 2050 r. osiągnie ona poziom 527,9 tys. osób – spadek o 7,4% w stosunku do 2004 r. i o 9,0% w stosunku do 2020r. Spadek ten będzie większy niż przeciętnie w Polsce, gdzie wyniesie 1,5%.

Rys. 1. Zmiana liczby ludności obszarów wiejskich w 2020 r. i prognoza na 2050 r. w porównaniu z 2010 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W badaniach demograficznych najczęściej wyróżnianymi cechami populacji jest płeć i wiek. Strukturę ludności według płci obrazuje współczynnik feminizacji, który wyraża liczbę kobiet przypadających na 100 mężczyzn. Relacje liczbowe pomiędzy zbiorowością mężczyzn i kobiet oddziałują na przyszłe procesy demograficzne, a także pełnią ważną rolę w społeczno-gospodarczym rozwoju regionu. W strukturze ludności wiejskiej województwa warmińsko-mazurskiego udział kobiet w 2020 r. wynosił 49,3% i był o 0,2% niższy niż w 2004 r. Przełożyło się to bezpośrednio na wartość współczynnika feminizacji – w 2004 r. na 100 mężczyzn przypadało 98 kobiet, podczas gdy w 2020 r. – 97 (Rys. 2).

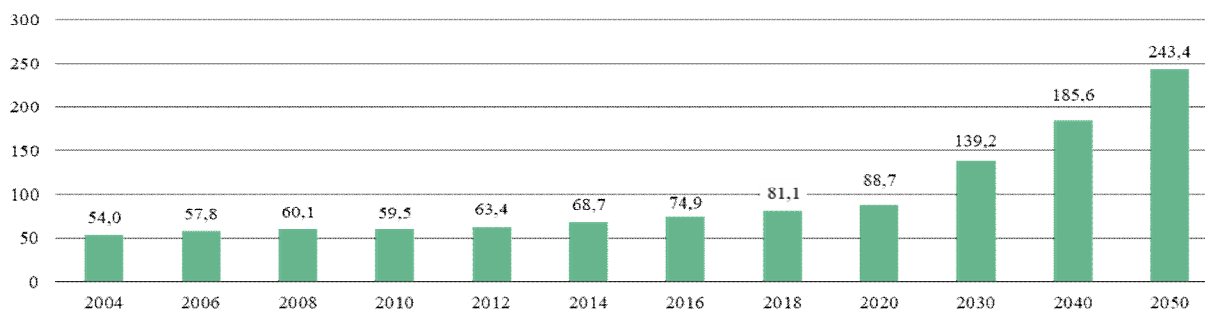
Rys. 2. Ludność obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim według grup wieku i płci. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Zjawisko starzenia się ludności jest procesem demograficznym dotyczącym większości państw. Także w Polsce od dekad obserwuje się ten proces. Na jego natężenie mają wpływ: *ujemny przyrost naturalny, obniżanie się wskaźnika dzietności, wzrost wieku matek, a także, dzięki poprawie jakości życia i osiągnięciom cywilizacyjnym, wyższe wartości wskaźnika dalszego trwania życia*. Do pomiaru starzenia się populacji wykorzystuje się przede wszystkim mierniki oparte na relacjach pomiędzy podstawowymi grupami wieku.

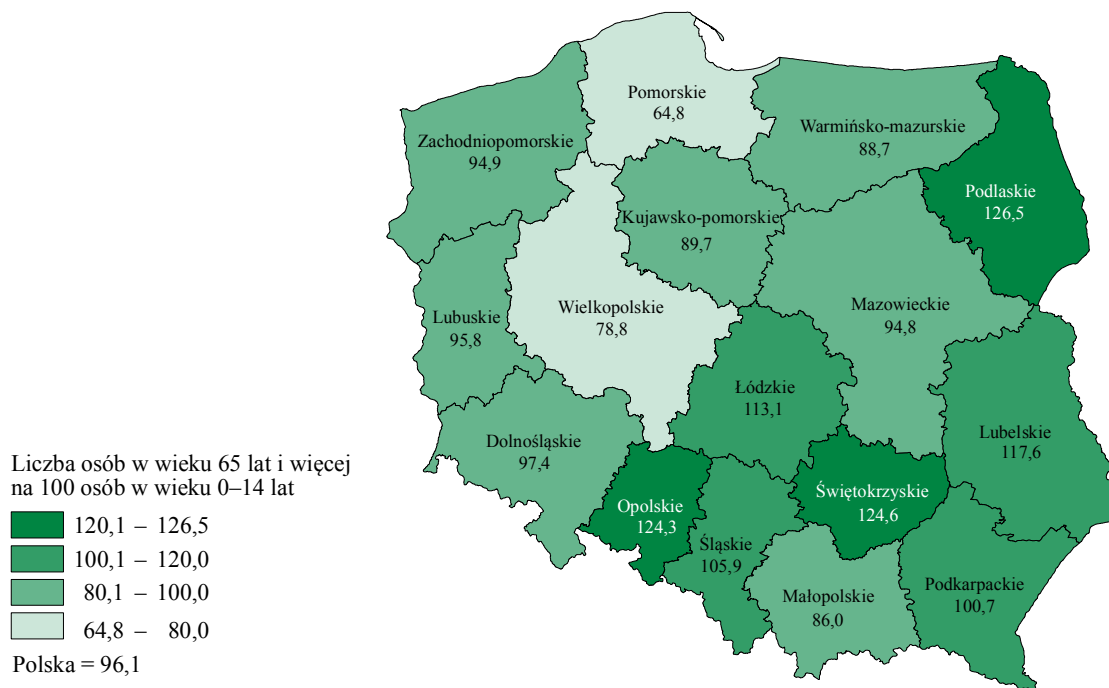
Wskaźnik starości demograficznej, wyrażający relację liczby osób w wieku 65 lat i więcej do ogólnej liczby ludności, w 2020 r. na obszarach wiejskich województwa wyniósł 14,3% (w Polsce 15,8%), tym samym tereny wiejskie województwa uplasowały się wśród trzech województw o najkorzystniejszej jego wartości (obok pomorskiego i wielkopolskiego), tj. z najmniejszym udziałem osób w wieku powyżej 65 lat w populacji. W odniesieniu do 2004 r. wystąpił jego wzrost o 2,9 p. proc. i był wyższy niż średnio w kraju, gdzie wyniósł 2,2 p. proc. Najwyższym udziałem osób w wieku 65 lat i starszych w całej populacji charakteryzowały się obszary wiejskie powiatów: węgorzewskiego (17,7%), gołdapskiego (15,9%) i bartoszyckiego (15,4%). Z kolei najmniejszym i jednocześnie najbardziej korzystnym odsetkiem wyróżniały się powiaty olsztyński (12,9%) i iławski (13,1%).

Relację między liczebnościami pokolenia osób najstarszych i najmłodszych opisuje indeks starości, który w uproszczeniu wyraża liczbę dziadków przypadających na 100 wnuczków. Wskaźnik ten na terenach wiejskich regionu wyniósł 88,7 (w Polsce 96,1) (Rys. 3). Podobnie jak w przypadku współczynnika starości demograficznej województwo uplasowało się wśród województw o korzystnej wartości wskaźnika (Rys. 4). Można jednak zauważyć, że od 2004 r. wartość indeksu starości znacznie wzrosła, tj. o 24,1 (w Polsce o 26,8). W układzie powiatów najmniej korzystnym indeksem starości (przekraczającym 100,0), gdzie liczba dziadków przewyższyła liczbę wnuków, charakteryzowały się tereny wiejskie powiatów: węgorzewskiego (126,0), giżyckiego (104,0), braniewskiego i kętrzyńskiego (po 102,6) oraz bartoszyckiego 101,8, a najkorzystniejszym powiaty iławski (75,6) i olsztyński (78,2).

Rys. 3. Indeks starości^a ludności obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2004–2020 oraz prognoza na lata 2030, 2040 i 2050 (stan w dniu 31.12.) a Liczba osób w wieku 65 lat i więcej przypadająca na 100 osób w wieku 0–14 lat.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Rys. 4. Indeks starości ludności obszarów wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

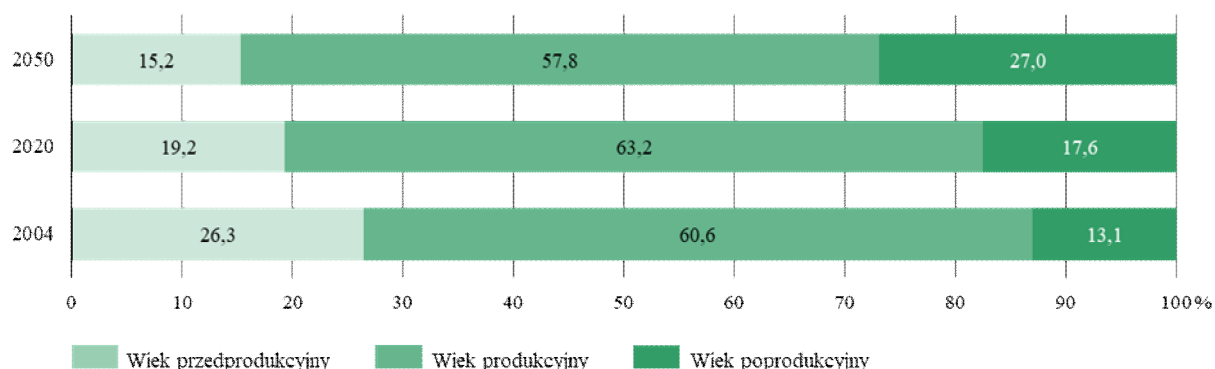
Kolejnym istotnym miernikiem procesu demograficznego starzenia się społeczeństwa jest relacja między populacją ludności w wieku 65 lat i więcej a liczbą osób w wieku 15–64 lata. Wskaźnik obciążenia demograficznego osobami starszymi w 2020 r. na wsi na terenie Warmii i Mazur wyniósł 20,5 (w Polsce – 23,3) i od 2004 r. wzrósł o 2,4 (w Polsce o 3,0). W układzie powiatów wartość omawianego wskaźnika kształtowała się w granicach od 18,4 w powiecie olsztyńskim do 26,0 w powiecie węgorzewskim.

W celu zobrazowania relacji między liczebnościami subpopulacji osób najstarszych (85 lat i więcej) oraz osób w wieku 50–64 lata, posłużono się wskaźnikiem wsparcia osób najstarszych. Z uwagi na zwiększający się odsetek osób najstarszych w populacji, to istotny wskaźnik, który mówi o ewentualnej możliwości wsparcia starszej części populacji przez ich dzieci, na które z reguły spada obowiązek opieki nad bliskimi. W 2020 r. na terenach wiejskich województwa wskaźnik ten wyniósł 8,0, czyli o 3,6 p. proc. więcej niż w 2004 r. (w Polsce – 10,0, więcej o 3,7). Wartość wskaźnika miała dużą rozpiętość terytorialną, od 5,9 w powiecie olsztyńskim do 11,3 w powiecie węgorzewskim.

Struktura ludności według cech demograficznych

Jednym z podstawowych podziałów ludności jest struktura ludności według biologicznych grup wieku, tj. w wieku 0–14 lat, 15–64 lata i 65 lat i więcej. W 2020 r. udział ludności w wieku 0–14 lat na obszarach wiejskich województwa wynosił 16,1%, w wieku 15–64 lata – 69,6%, natomiast w wieku 65 lat i więcej – 14,3% (Rys. 5). W porównaniu z danymi ogólnopolskimi w regionie odnotowano mniejszy odsetek osób w wieku 0–14 lat (o 0,3 p. proc.) oraz w wieku 65 lat i więcej (o 1,5 p. proc.), a większy odsetek osób w wieku 15–64 lata (o 1,8 p. proc.).

W odniesieniu do 2004 r. widoczna jest tendencja spadkowa udziału osób w wieku 0–14 lat, a wzrost populacji osób w wieku powyżej 15 lat. Niekorzystne tendencje w strukturze ludności wiejskiej według grup wieku będą występowały również w kolejnych latach – w 2050 r. notowany będzie spadek udziałów osób w wieku 0–14 lat oraz 15–64 lata, a prawie trzykrotny wzrost odsetka osób najstarszych.

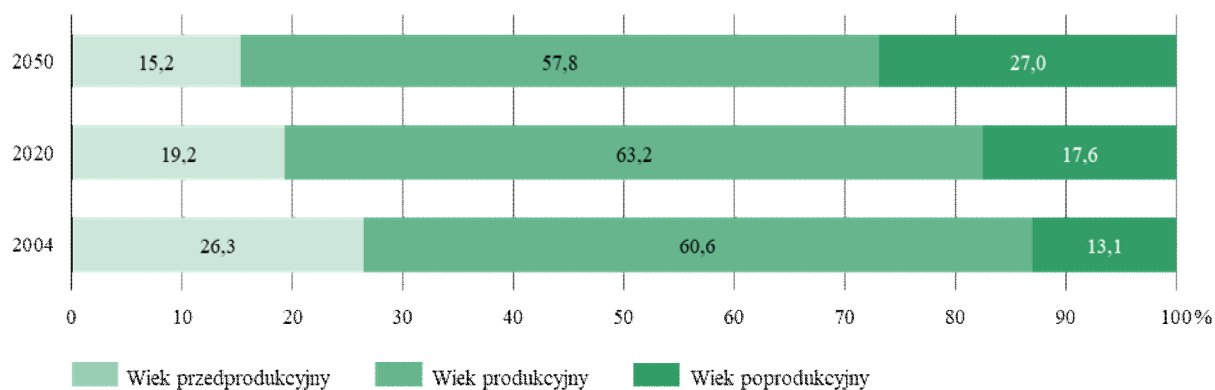
Rys. 5. Struktura ludności obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim według biologicznych grup wieku w latach 2004 i 2020 oraz prognoza na 2050 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Kolejnym podziałem ludności pozwalającym na ocenę stanu populacji, nie tylko w ujęciu demograficznym ale i ekonomicznym, jest struktura ludności według ekonomicznych grup wieku: w wieku przedprodukcyjnym (0–17 lat), produkcyjnym (mężczyźni – 18–64 lat, kobiety – 18–59 lat) i poprodukcyjnym (mężczyźni 65 lat i więcej, kobiety – 60 lat i więcej).

W 2020 r. prawie co piąty mieszkaniec obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego był w wieku przedprodukcyjnym (identycznie jak w Polsce). W porównaniu z 2004 r. udział ludności w tym wieku zmniejszył się o 7,1 p. proc. (w Polsce o 5,0 p. proc.). Najliczniej reprezentowana była natomiast populacja osób w wieku produkcyjnym, której odsetek wśród mieszkańców terenów wiejskich Warmii i Mazur wyniósł 63,2% (w Polsce – 61,5%) i był mniejszy o 2,6 p. proc. niż w 2004 r. (w Polsce o 1,5 p. proc.).

W konsekwencji opisanych zmian na terenach wiejskich województwa zwiększył się udział osób w wieku poprodukcyjnym o 4,5 p. proc. (w Polsce o 3,5 p. proc.) i w 2020 r. wyniósł 17,6% (w Polsce – 19,0%). Obserwowane obecnie zmiany w strukturze ludności według ekonomicznych grup wieku znajdują odzwierciedlenie w prognozach do 2050 r. Przywiduje się, że w kolejnych dekadach, stale będzie zmniejszać się udział osób posiadających największe ekonomiczne znaczenie dla rynku pracy. W 2050 r. na obszarach wiejskich województwa odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym będzie o 4,0 p. proc. mniejszy niż w 2020 r. (w Polsce o 4,2 p. proc.), a udział osób w wieku produkcyjnym zmaleje o 5,4 p. proc. (w Polsce o 3,7 p. proc.). W rezultacie znacznie zwiększy się udział osób, które opuszczą rynek pracy. W porównaniu z 2020 r. udział ludności w wieku poprodukcyjnym wzrośnie na wsi o 9,4 p. proc. (w Polsce o 7,9 p. proc.) (Rys. 6).

Rys. 6. Struktura ludności obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim według ekonomicznych grup wieku w latach 2004 i 2020 oraz prognoza na 2050 r. (stan w dniu 31.12.)

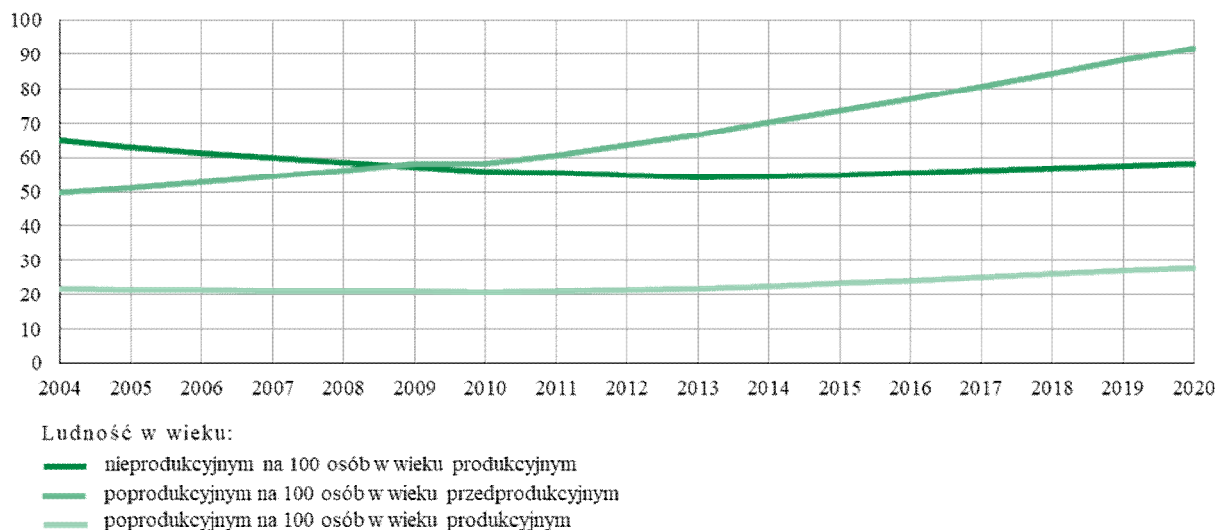
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W 2020 r. wartość współczynnika obciążenia demograficznego, wyrażającego liczbę osób w wieku nieprodukcyjnym przypadającą na 100 osób w wieku produkcyjnym, wyniosła na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego 58 (w Polsce – 63), tj. o 7 osób mniej niż w 2004 r. (w Polsce o 4 osoby) (Rys. 7). Na tle innych województw obszary wiejskie regionu charakteryzowały się najkorzystniejszą wartością wskaźnika, bowiem na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało najmniej osób w wieku nieprodukcyjnym (Rys. 8).

W ujęciu powiatowym obszarów wiejskich województwa, rozkład wartości tego wskaźnika był skorelowany z rozkładem odsetka osób w wieku produkcyjnym. Najwyższy współczynnik obciążenia demograficznego odnotowano w powiatach o najmniejszym udziale osób w wieku produkcyjnym, tj. w powiatach nowomiejskim (63) i węgorzewskim (62), a najniższy w powiatach o najwyższym udziale osób w wieku produkcyjnym – braniewskim (55), piskim, ełckim, mrągowskim i szczycieńskim (po 56).

Zmiany w strukturze ludności według ekonomicznych grup wieku, które zaobserwowano od 2004 r., miały wpływ nie tylko na wartość współczynnika obciążenia demograficznego, ale także na wskaźniki cząstkowe opisujące liczbę osób w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym przypadające na 100 osób w wieku produkcyjnym. Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym w porównaniu z 2004 r. spadła o 13 i w 2020 r. wyniosła 30 (w Polsce – 32). Z kolei liczba osób w wieku poprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym w stosunku do 2004 r. wzrosła o 6 i w 2020 r. wyniosła 28 (w Polsce – 31).

O kondycji populacji, w ujęciu ekonomicznych grup wieku, świadczy również relacja osób w wieku poprodukcyjnym do liczby osób w wieku przedprodukcyjnym stanowiących zasoby ludności, które w przyszłości zasilą rynek pracy. Od lat w starzejącej się demograficznie populacji ludności Polski obserwuje się zwiększanie liczby osób w wieku poprodukcyjnym przypadających na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym. W 2004 r. na obszarach wiejskich województwa wskaźnik ten wyniósł 50, a w 2020 r. wzrósł do 92 (w Polsce – 97).

Rys. 7. Współczynniki obciążenia demograficznego na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

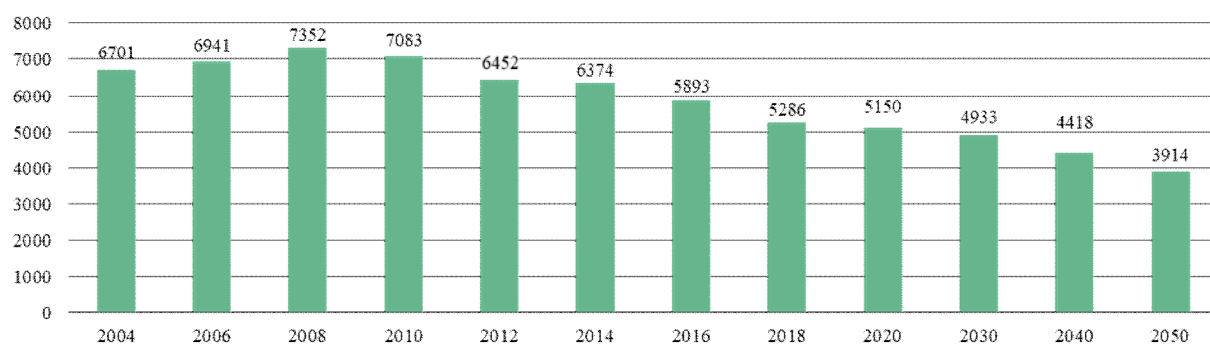
Rys. 8. Współczynnik obciążenia demograficznego według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Ruch naturalny ludności

Jednym z ważniejszych czynników kształtujących liczbę i strukturę ludności jest liczba urodzeń. W 2020 r. na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim urodziło się 5,2 tys. dzieci (23,1% mniej niż w 2004 r.). Spadek liczby urodzeń spowodowany był przede wszystkim wzrostem wieku osób wstępujących w związek małżeński (kobiet – z 23,8 lat w 2004 r. do 28,0 lat w 2020 r.; mężczyzn – z 26,1 lat w 2004 r. do 30,4 lat w 2020 r.) oraz opóźnianiem czasu przychodzenia na świat pierwszego dziecka (wzrost wieku

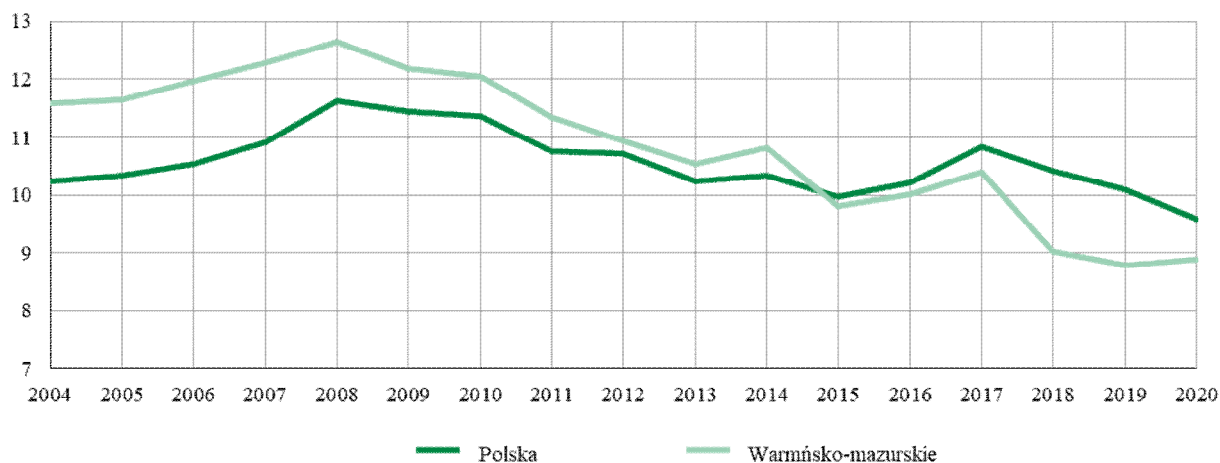
środkowego matek z 27,2 lat w 2011 r. do 29,2 lat w 2020 r.). Prognozuje się, że w 2050 r. liczba urodzeń będzie na jeszcze niższym poziomie i wyniesie 3,9 tys. dzieci (Rys. 9).

Rys. 9. Urodzenia żywe na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2004–2020 oraz prognoza na lata 2030, 2040 i 2050

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

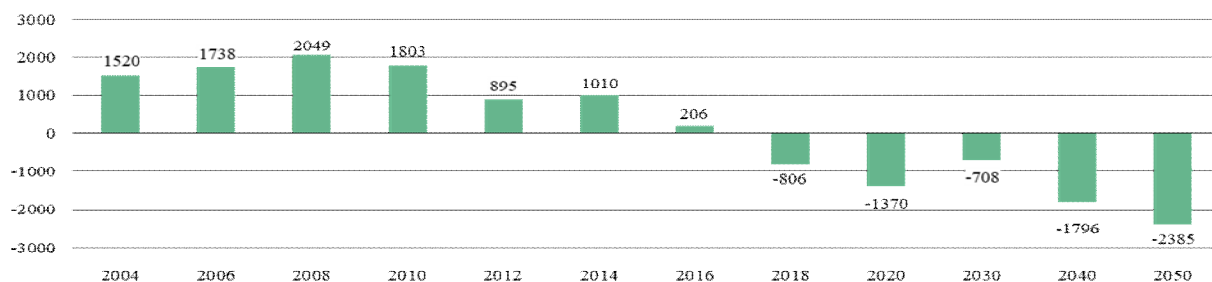
W 2020 r. liczba urodzeń żywych w przeliczeniu na 1000 ludności obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim wynosiła 9 (w Polsce – 10) i była o 3 mniejsza niż w 2004 r. (Rys. 10).

Rys. 10. Urodzenia żywe na 1000 ludności na obszarach wiejskich

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

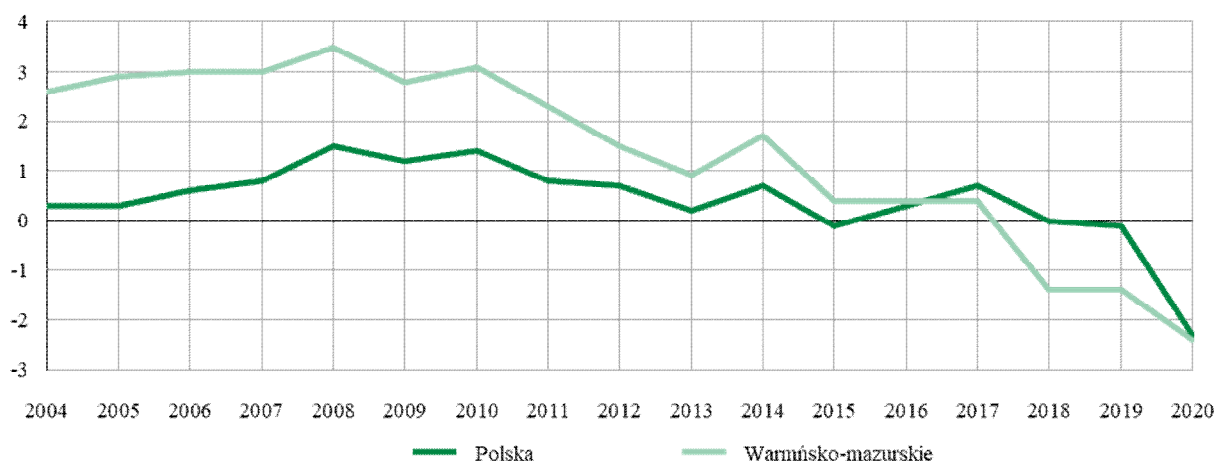
Wskaźnikiem opisującym relacje pomiędzy liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów jest przyrost naturalny. Jeżeli różnica pomiędzy liczbą urodzeń a liczbą zgonów jest dodatnia mówi się o przyroście dodatnim, jeżeli ujemna – o przyroście ujemnym. Przyrost naturalny na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. był ujemny i przyjął wartość minus 1370 (Rys. 11). W latach 2004–2017 na terenach wiejskich regionu liczba urodzeń przewyższała liczbę zgonów, w 2018 r. tendencja ta odwróciła się i notowany był stopniowo rosnący z roku na rok ujemny przyrost naturalny. Prognozy wskazują, że tendencja ta utrzyma się w okresie do 2050 r., kiedy to liczba zgonów przewyższy liczbę urodzeń żywych o 2385 osób. Główną przyczyną tego zjawiska jest starzenie się społeczeństwa, zmniejszanie się liczby kobiet w wieku rozrodczym oraz wzrost wieku kobiet decydujących się na urodzenie pierwszego dziecka.

Rys. 11. Przyrost naturalny na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2004–2020 oraz prognoza na lata 2030, 2040 i 2050

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

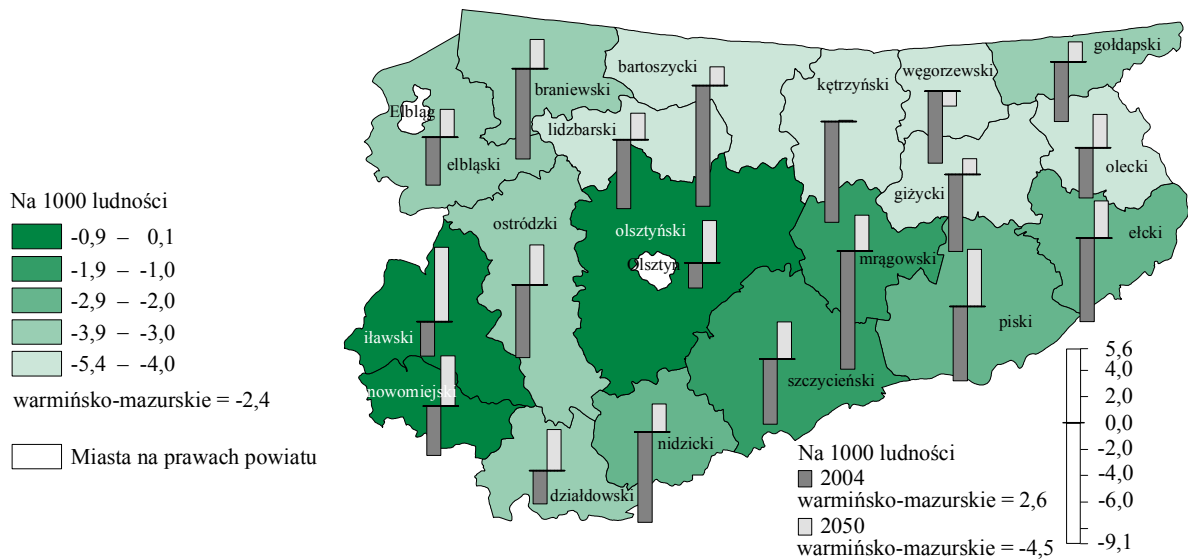
Wartość wskaźnika w przeliczeniu na 1000 ludności wiejskiej w 2020 r. w województwie wyniosła minus 2,4 (w Polsce minus 2,3) i w porównaniu z 2004 r. zmniejszyła się o 5,0 (Rys. 12). W Polsce spadek ten był mniejszy i wyniósł 2,6. Tereny wiejskie regionu w 2020 r. uplasowały się wśród sześciu regionów o najkorzystniejszej jego wartości (za województwami: pomorskim, wielkopolskim, małopolskim, kujawsko-pomorskim i podkarpackim). Według prognozy demograficznej, w 2050 r. osiągnie on poziom minus 4,5 (w Polsce minus 3,8).

Rys. 12. Przyrost naturalny na 1000 ludności na obszarach wiejskich

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W większości powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. na obszarach wiejskich odnotowano ujemny przyrost naturalny na 1000 ludności. Dodatnią wartość wskaźnik ten przyjął jedynie w powiecie olsztyńskim (0,1). W pozostałych powiatach kształtował się od minus 0,4 w powiecie iławskim do minus 5,4 w powiecie węgorzewskim. Wysoką wartość osiągnął on również w powiecie oleckim – minus 5,2 (Rys. 13).

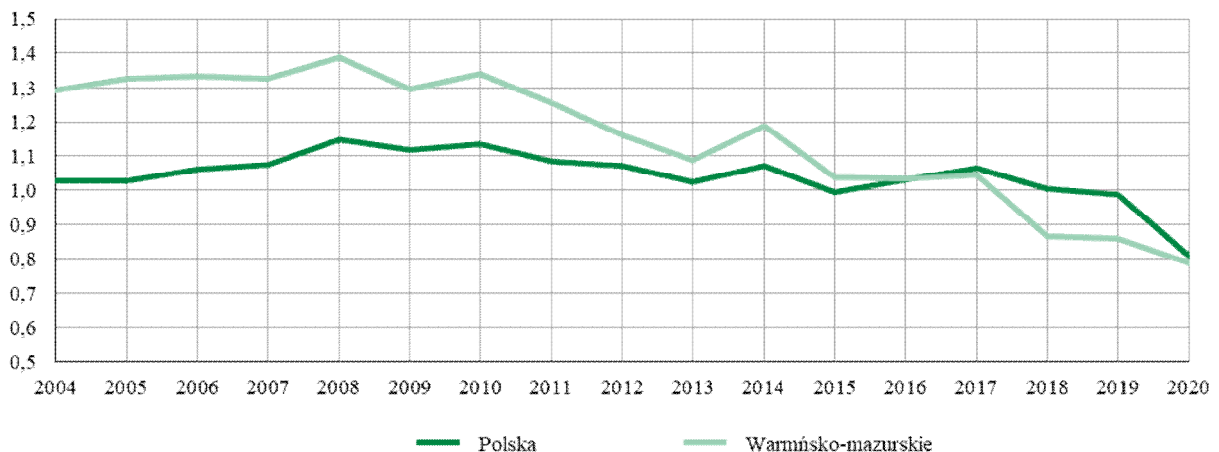

Rys. 13. Przyrost naturalny na obszarach wiejskich według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. w porównaniu z 2004 r. i prognozą na 2050 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Kolejnym miernikiem procesu reprodukcji ludności jest współczynnik dynamiki demograficznej. Współczynnik ten wyraża stosunek liczby urodzeń żywych zarejestrowanych w badanym okresie na danym terytorium do liczby zgonów w tym samym czasie. W odróżnieniu od przyrostu naturalnego, który wskazuje na różnicę między liczbą urodzeń a zgonów, wskaźnik ten odzwierciedla wzajemne proporcje między tymi zjawiskami.

Wartość współczynnika dynamiki demograficznej (podobnie jak wartość przyrostu naturalnego) w omawianym czasie na obszarach wiejskich województwa zmalała z 1,293 w 2004 r. do 0,790 w 2020 r. (w Polsce z 1,029 do 0,809), co oznacza że liczba urodzeń nie kompensowała już liczby zgonów (Rys. 14). Należy tutaj zauważyć, że notowany w województwie spadek wartości tego wskaźnika był największy spośród wszystkich województw.

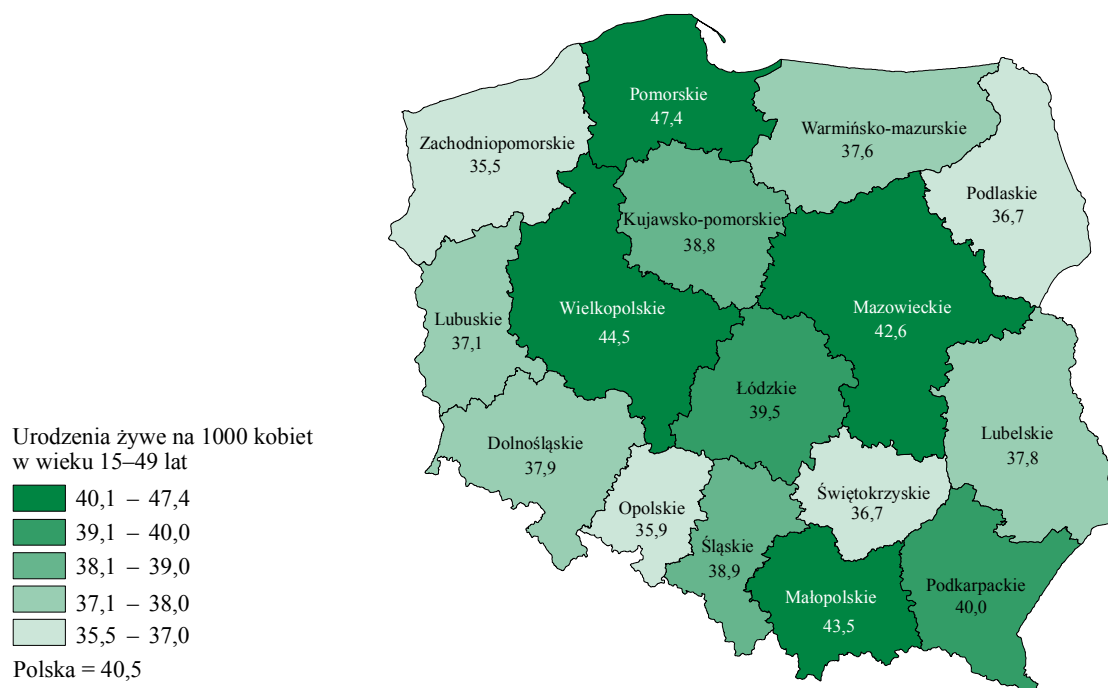

Rys. 14. Współczynnik dynamiki demograficznej na obszarach wiejskich

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W podziale terytorialnym obszarów wiejskich województwa wartość tego współczynnika była wyższa od jedności tylko w powiecie o dodatnim przyroście naturalnym tj. w powiecie olsztyńskim.

Na liczbę przyszłych urodzeń ogromne znaczenie ma zarówno liczba kobiet w wieku prokreacyjnym (tj. w wieku 15–49 lat), jak i struktura wieku tej grupy kobiet. W 2020 r. współczynnik płodności kobiet, wyrażający liczbę urodzeń przypadających na 1000 kobiet w wieku 15–49 lat, wyniósł 37,6, co uplasowało województwo na 11 miejscu w kraju (Rys. 15). Współczynnik ten w latach 2004–2020 wykazywał tendencje spadkową – w 2004 r. jego wartość była o 8,0 wyższa niż w 2020 r. Duże zróżnicowanie wskaźnika odnotowano w poszczególnych grupach wiekowych. W 2020 r. na 1000 kobiet w wieku 15–19 lat przypadało 13,2 urodzeń, w wieku 20–24 lata – 52,8, wieku 25–29 lat – 76,4, 30–34 lat – 71,4, 35–39 lat – 32,7, 40–44 lata – 7,7, 45–49 lat – 0,3. Odnotowano, że w analizowanym okresie wyższe wartości wskaźnika przesunęła się do starszych grup wiekowych – coraz więcej urodzeń przypada na starsze roczniki kobiet w wieku rozrodczym, spada natomiast liczba urodzeń u najmłodszych matek. Czynnikiem wpływającym na zmniejszającą się liczbę urodzeń oraz wzrost średniego wieku matek, jest zmiana obyczajowości, wzrost aktywizacji zawodowej kobiet, uzyskiwanie przez nie coraz wyższego poziomu wykształcenia oraz utrudniająca macierzyństwo zmiana ról społecznych.

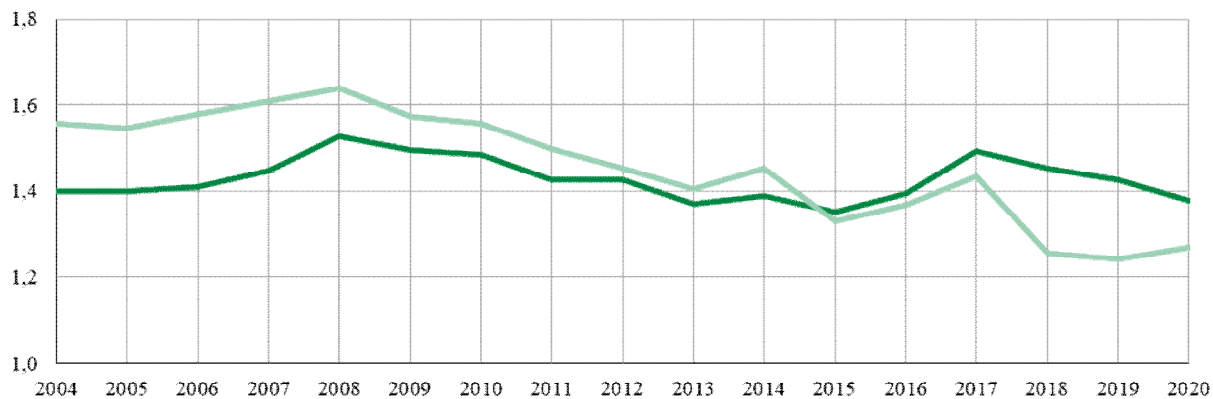

Rys. 15. Płodność kobiet na obszarach wiejskich według województw w 2020 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Innym współczynnikiem reprodukcji ludności jest współczynnik dzietności ogólnej określający liczbę dzieci urodzonych przez jedną kobietę w wieku rozrodczym. W 2020 r. współczynnik ten na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego osiągnął wartość 1,269 i był niższy od średniej dla kraju (1,377). Pod względem wartości tego wskaźnika województwo uplasowało się wśród pięciu województw o jego najniższej wartości. Wartość wskaźnika na tym poziomie oznacza brak prostej zastępowalności pokoleń

zarówno na obszarach wiejskich regionu, jak i w Polsce. W stosunku do 2004 r. w województwie warmińsko-mazurskim zanotowano jego największy spadek w kraju (Rys. 16).

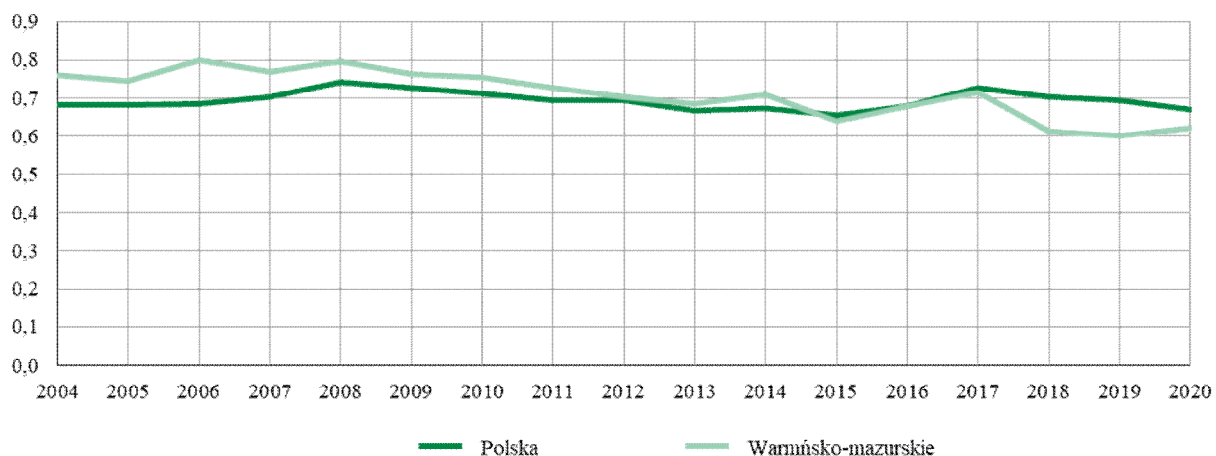

Rys. 16. Współczynnik dzietności na Polska Warmińsko-mazurskie obszarach wiejskich

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Współczynnik reprodukcji brutto stanowi modyfikację współczynnika dzietności. Jest on obliczany jedynie w linii żeńskiej, a więc uwzględnia nie łączną liczbę urodzonych dzieci, a tylko liczbę żywo urodzonych córek. Współczynnik reprodukcji brutto charakteryzując aktualną płodność, określa średnią liczbę żywo urodzonych dzieci płci żeńskiej przypadającą na jedną kobietę będącą w wieku rozrodczym.

Jego wartość na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. kształtował się na poziomie 0,623 (w Polsce – 0,670) (Rys.17). Tak więc średnio na 1000 kobiet w wieku rozrodczym przypadają 623 żywo urodzone córki. Wynika z tego, że generacja matek zostanie zastąpiona przez mniej liczną o 37,7% populację córek. Analogicznie jak w przypadku współczynnika dzietności ogólnej, wartość współczynnika reprodukcji brutto na wsi w regionie w 2020 r. była niższa niż w 2004 r.

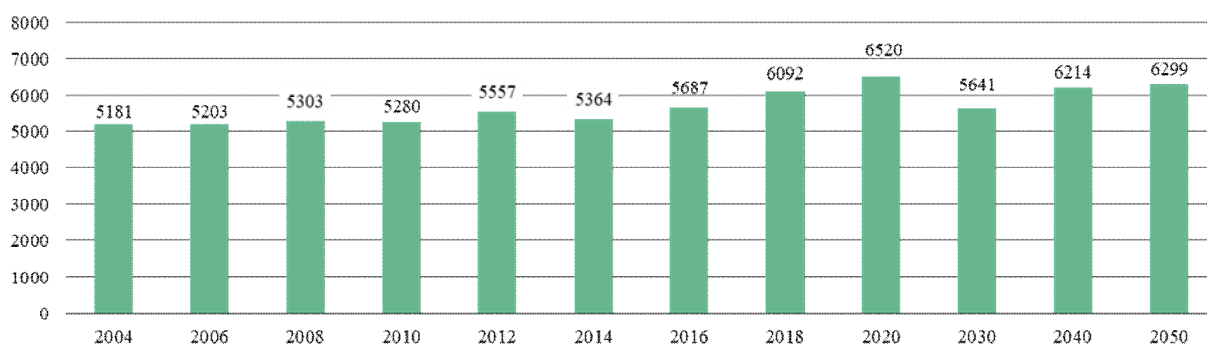

Rys. 17. Współczynnik reprodukcji brutto na obszarach wiejskich

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

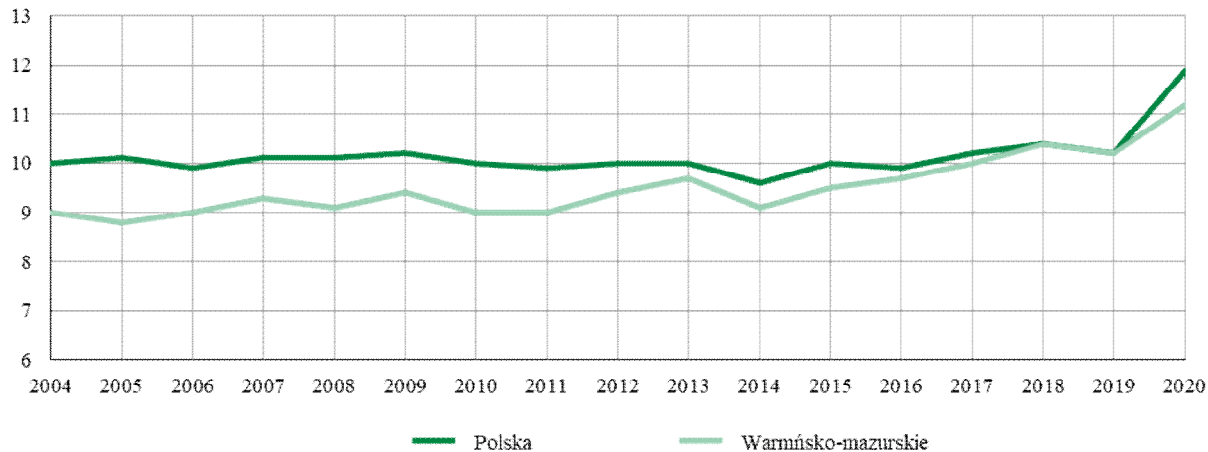
Jednym z czynników wyraźnie kształtującym wskaźniki demograficzne jest liczba zgonów. W 2020 r. zaobserwowano znaczny jej wzrost, co bezpośrednio i pośrednio związane było z pandemią COVID-19 oraz bardzo dużym obciążeniem systemu służby zdrowia, który nie był w stanie zapewnić opieki zdrowotnej w takim stopniu jak we wcześniejszych latach.

W 2020 r. na wsi w województwie warmińsko-mazurskim odnotowano 6,5 tys. zgonów tj. o 25,8% więcej niż w 2004 r. (w Polsce o 23,8%) (Rys. 18). W przeliczeniu na 1000 ludności, liczba zgonów na terenach wiejskich w porównaniu z 2004 r. wzrosła z 9,0 do 11,2 (w Polsce z 10,0 do 11,9) (Rys. 19). Najwyższą wartość wskaźnik ten osiągnął na obszarach wiejskich powiatów: oleckiego (13,8 zgonów na 1000 ludności), węgorzewskiego (13,3), działdowskiego (13,2), najniższą zaś w powiatach: olsztyńskim, iławskim i mrągowskim, gdzie nie przekroczył 10 zgonów na 1000 ludności.

Rys. 18. Zgony ogółem na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2004–2020 oraz prognoza na lata 2030, 2040 i 2050

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

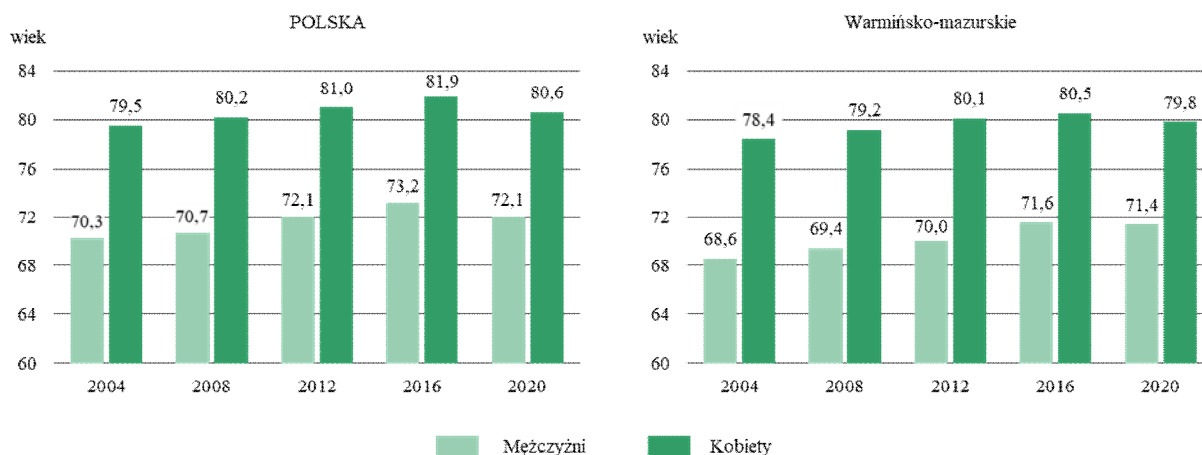

Rys. 19. Zgony ogółem na 1000 ludności na obszarach wiejskich

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W ostatnich latach w Polsce obserwuje się wydłużanie przeciętnego dalszego trwania życia ludności. Dla chłopców urodzonych w 2020 r. na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim przeciętną długość życia ustalono na 71,4 lat (w Polsce – 72,1), a dla dziewczynek 79,8 lat (w Polsce – 80,6) (Rys. 20). Na przestrzeni ostatnich lat widoczny jest proces stopniowego wydłużania się życia ludności wiejskiej województwa warmińsko-mazurskiego. W porównaniu z 2004 r. było to więcej odpowiednio o 2,8 lata w przypadku mężczyzn i 1,4 roku w przypadku kobiet. W Polsce wzrost ten był nieco wolniejszy niż w regionie i wyniósł 1,8 i 1,1 roku. Pod względem długości przeciętnego dalszego trwania życia mężczyzn, obszary wiejskie województwa uplasowały się na przedostatnim miejscu

w kraju – krótszą długość życia mężczyzn odnotowano jedynie w województwie lubuskim, natomiast kobiet na 12 miejscu w kraju – przed województwami: łódzkim, zachodniopomorskim, lubuskim i lubelskim.

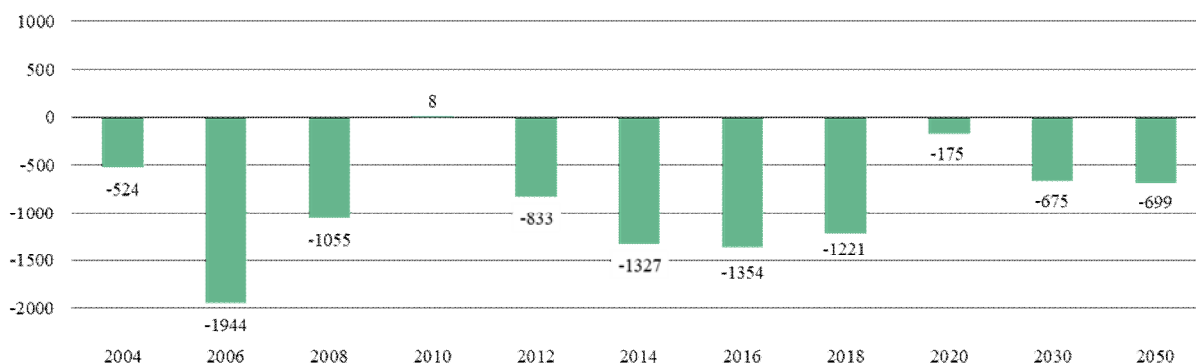

Rys. 20. Przeciętne dalsze trwanie życia ludności obszarów wiejskich według płci

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

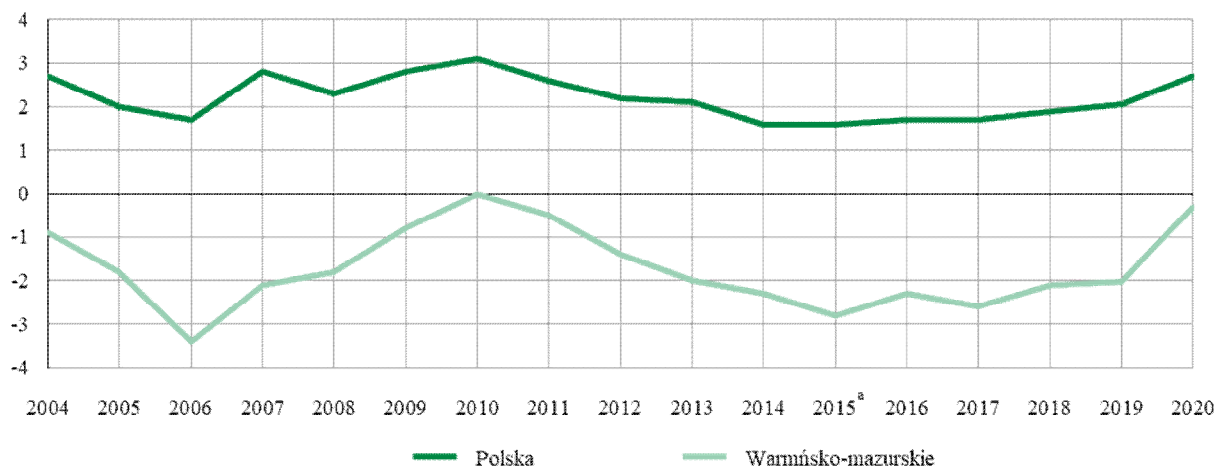
Migracje ludności na pobyt stały

Ważnym czynnikiem określającym procesy demograficzne są migracje. W przyszłości mogą być one dominującym czynnikiem wzrostu populacji w danym regionie, bez uwzględnienia wskaźnika urodzeń i zgonów. Saldo migracji ogółem na pobyt stały na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w latach 2004–2020 przyjmowało wartości ujemne, co oznacza, że w omawianych latach z terenów wiejskich na stałe wyjeżdżało więcej osób niż na nie przyjeżdżało. W 2020 r. na terenach tych saldo migracji wyniosło minus 175 osób, tym samym region Warmii i Mazur był jednym z dwóch województw (obok lubelskiego), w których przyjęło ono wartość ujemną. Także prognoza na kolejne lata wskazuje, że tereny wiejskie województwa więcej osób będzie opuszczało niż na nie przyjeżdżało (Rys. 21). W przeliczeniu na 1000 ludności saldo migracji ogółem na pobyt stały w 2020 r. wyniosło w województwie minus 0,3 (w Polsce 2,7) (Rys. 22).

Rys. 21. Saldo migracji ogółem na pobyt stały na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2004–2020 oraz prognoza na lata 2030 i 2050

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Rys. 22. Saldo migracji ogółem na pobyt stały na 1000 ludności na obszarach wiejskich w latach 2004–2020

Do obliczenia salda wykorzystano dane o migracjach wewnętrznych za 2015 r. i migracjach zagranicznych za 2014 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

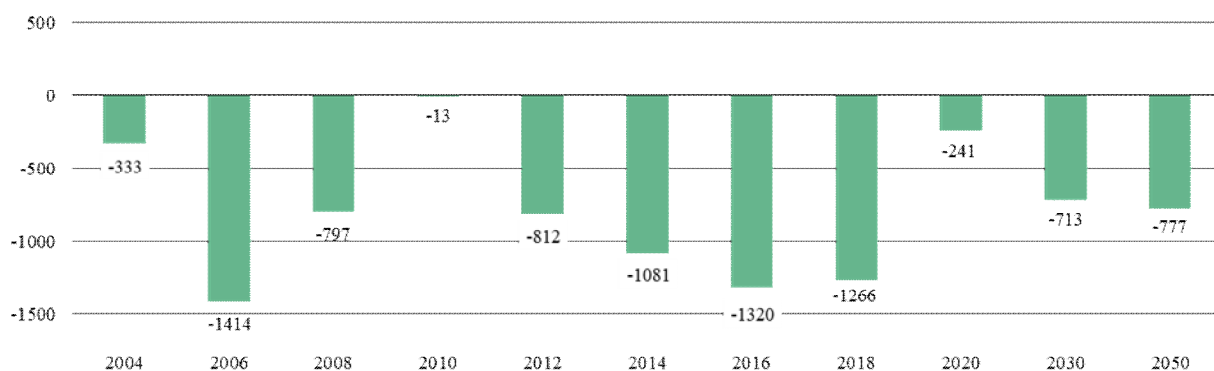
W ujęciu terytorialnym obszarów wiejskich, w większości powiatów wskaźnik ten przyjął ujemne wartości, a najniższe zaobserwowano w powiatach: braniewskim (minus 7,1 na 1000 ludności), bartoszyckim (minus 6,3) i piskim (minus 6,1) (Rys. 23). Wartości dodatnie odnotowano tylko w trzech powiatach, tj. w: olsztyńskim (10,7), giżyckim (4,1) i ełckim (3,3).

Rys. 23. Saldo migracji ogółem na pobyt stały na obszarach wiejskich według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r.

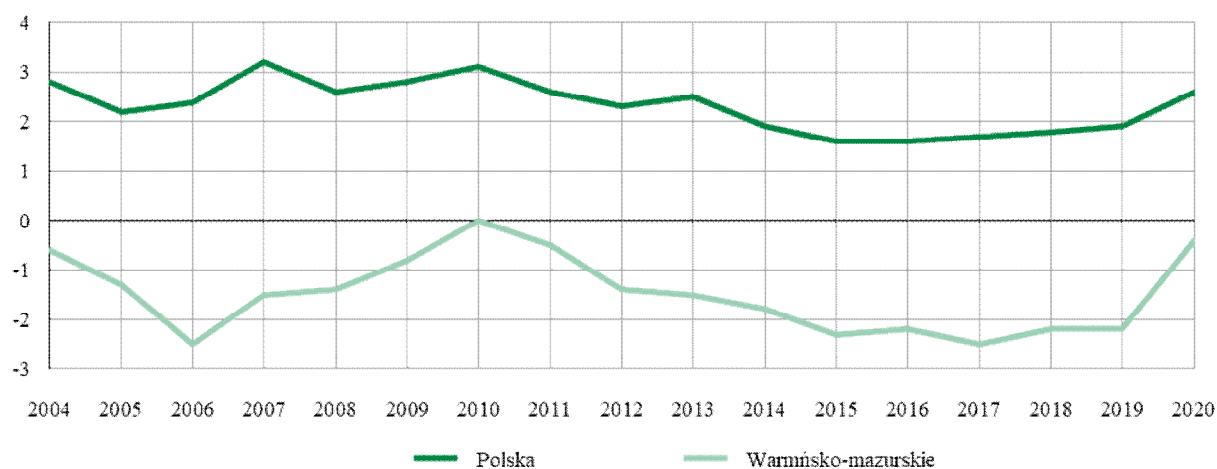
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Na ogólne saldo migracji wpływ przede wszystkim miało ujemne saldo migracji wewnętrznych na pobyt stały. W 2020 r. saldo migracji wewnętrznych na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego wyniosło minus 241 osób, co w przeliczeniu na 1000 ludności dało 0,4 (w Polsce przyjęło wartość dodatnią i wyniosło 2,6) (Rys. 24, Rys. 25).

Rys. 24. Saldo migracji wewnętrznych na pobyt stały na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2004–2020 oraz prognoza na lata 2030 i 2050

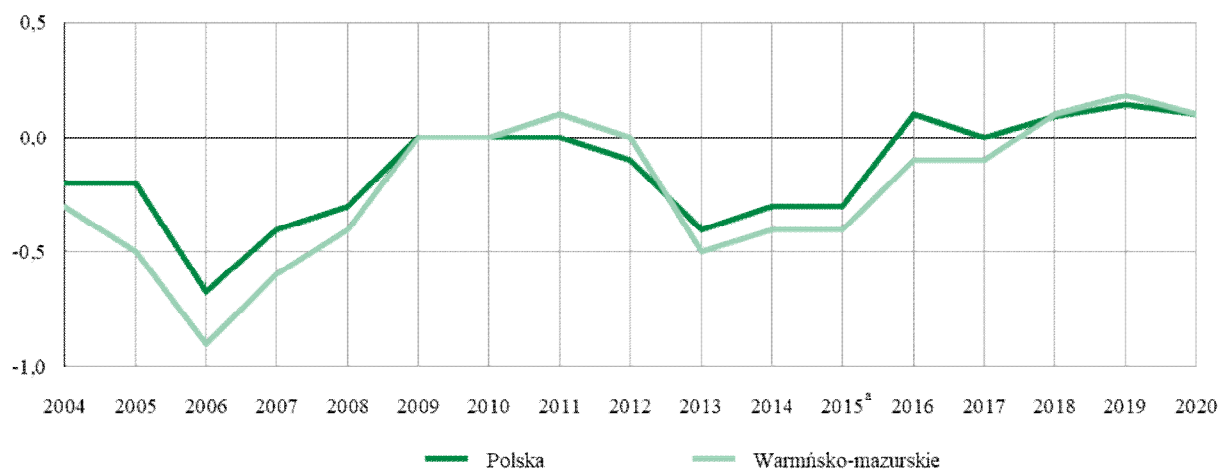
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Rys. 25. Saldo migracji wewnętrznych na pobyt stały na 1000 ludności na obszarach wiejskich

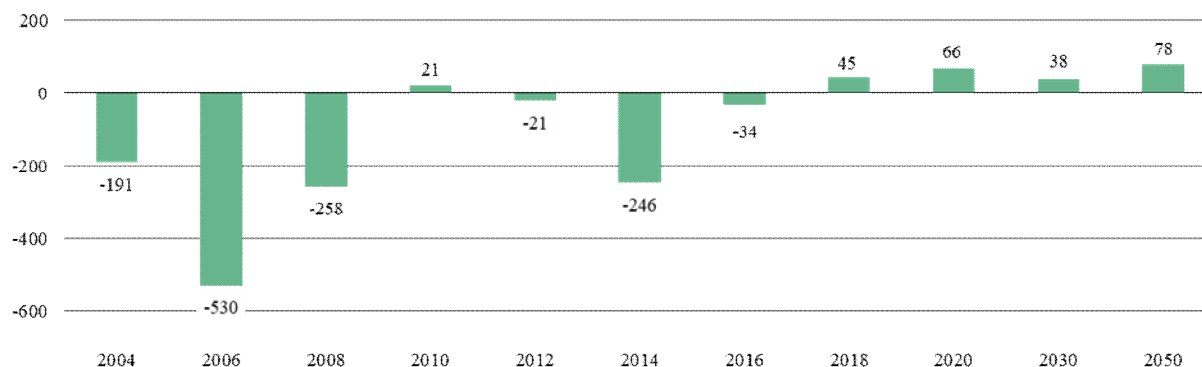
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Z kolei saldo migracji zagranicznych na pobyt stały na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. przyjęło wartość dodatnią i wyniosło 66 osób, co na 1000 ludności dało 0,1 (Rys. 26, Rys. 27). Dodatkowo saldo migracji zagranicznych na pobyt stały w regionie notowane jest od 2018 r.

Rys. 26. Saldo migracji zagranicznych na pobyt stały na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2004–2020 oraz prognoza na lata 2030 i 2050

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

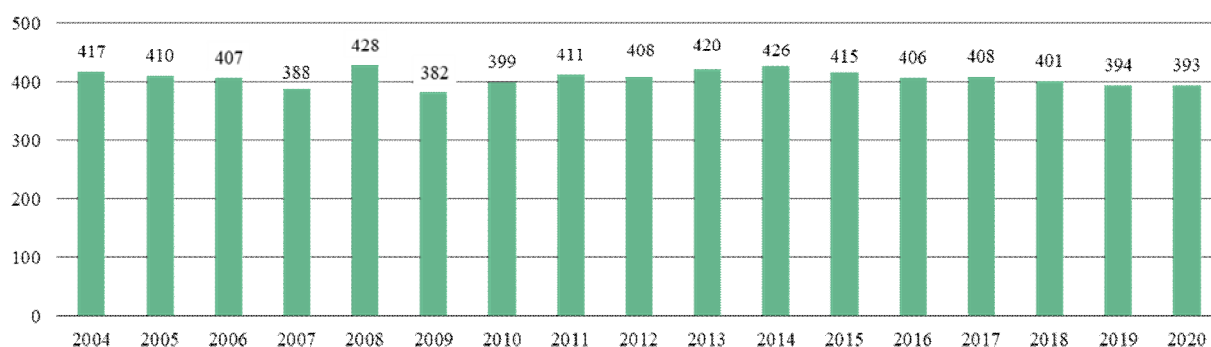

Rys. 27. Saldo migracji zagranicznych na pobyt stały na 1000 ludności na obszarach wiejskich, w 2015 r. dane za 2014 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Edukacja i wychowanie

W roku szkolnym 2020/21 na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego działalność prowadziły 393 placówki wychowania przedszkolnego (przedszkola, oddziały przedszkolne, zespoły wychowania przedszkolnego i punkty przedszkolne), tj. 3,6% placówek tego typu w kraju (Rys. 28). Wśród nich 24,9% stanowiły przedszkola (w Polsce – 39,3%). W porównaniu z rokiem szkolnym 2004/05, liczba placówek wychowania przedszkolnego w województwie na wsi zmniejszyła się o 5,8% (w Polsce o 2,9%), a przedszkoli wzrosła o 66,1% (w Polsce o 63,2%).

Rys. 28. Placówki wychowania przedszkolnego^a na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim -obejmuje przedszkola, oddziały przedszkolne w szkołach podstawowych, zespoły wychowania przedszkolnego i punkty przedszkolne.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Do placówek wychowania przedszkolnego funkcjonujących na obszarach wiejskich w województwie, w roku szkolnym 2020/21 uczęszczało 13,0 tys. dzieci w wieku 3–6 lat, a w przeliczeniu na 1000 dzieci w wieku 3–6 lat – 536 (w Polsce – 712).

Najwięcej dzieci w wieku 3–6 lat uczęszczających do placówek wychowania przedszkolnego na 1000 dzieci w wieku 3–6 lat przypadało na obszarach wiejskich powiatów nowomiejskiego (693) i olsztyńskiego (639), zaś najmniej na terenach wiejskich powiatu piskiego (288) i braniewskiego (301) (Rys. 29).

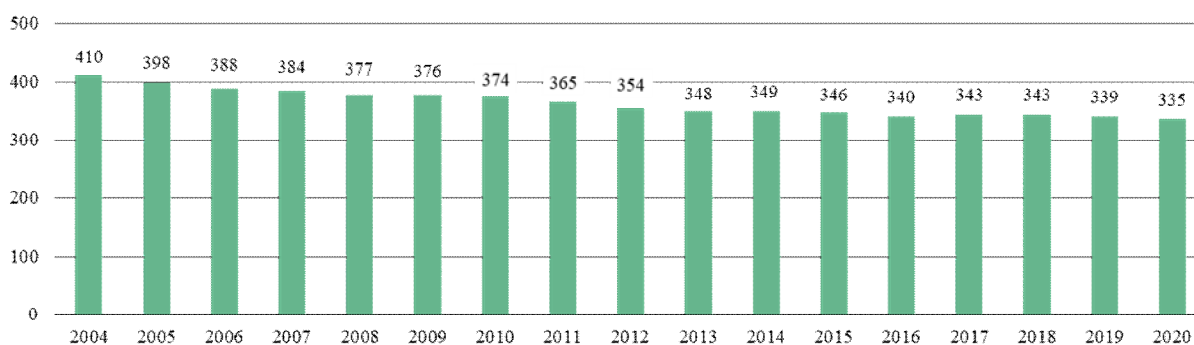

Rys. 29. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego^a według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. Obejmuje: przedszkola, oddziały przedszkolne w szkołach podstawowych, zespoły wychowania przedszkolnego i punkty przedszkolne.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Należy podkreślić, że w porównaniu z rokiem szkolnym 2004/05 wartość omawianego wskaźnika na terenach wiejskich województwa wzrosła o 71 dzieci (w Polsce o 168). Wzrost wartości wystąpił także prawie we wszystkich powiatach, a największy – wynoszący 100 lub więcej – miał miejsce w powiatach: nowomiejskim, olsztyńskim, iławskim, ostródzkim i szczycieńskim. Spadek wartości wskaźnika zanotowano w powiatach: braniewskim, piskim, gołdapskim, bartoszyckim i elbląskim.

Na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w roku szkolnym 2020/21 działało 335 szkół podstawowych, do których uczęszczało 35,6 tys. uczniów (Rys. 30). W porównaniu z rokiem szkolnym 2004/05, liczba szkół podstawowych na wsi zmniejszyła się o 18,3% (w Polsce o 18,9%), a liczba uczęszczających do nich dzieci spadła o 17,9% (w Polsce utrzymała się na zbliżonym poziomie).

Rys. 30. Szkoły podstawowe^a dla dzieci i młodzieży na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim bez szkół specjalnych.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Na jedną szkołę podstawową na obszarach wiejskich w województwie w roku szkolnym 2020/21 przypadało 105 uczniów (w Polsce – 135) – tyle samo co w roku szkolnym 2004/05 (w Polsce więcej o 24 uczniów). Mniej uczniów na jedną szkołę podstawową przypadało tylko w województwie opolskim (100). Ponadto w odniesieniu do roku 2004/05 prawie we wszystkich województwach, z wyjątkiem województw warmińsko-mazurskiego i opolskiego, wystąpił wzrost jego wartości.

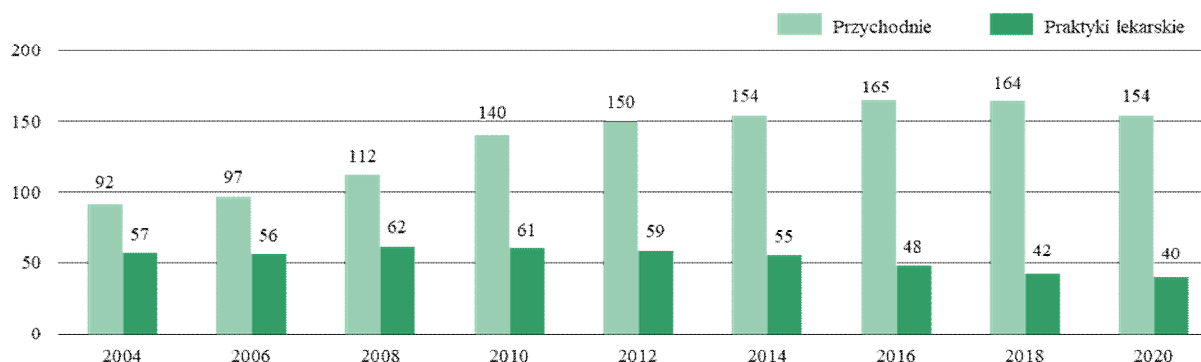
W ujęciu terytorialnym, liczba uczniów przypadających na 1 szkołę podstawową zlokalizowaną na obszarach wiejskich była bardzo zróżnicowana i kształtowała się w granicach od 62 osób w powiecie piskim do 140 w powiecie elckim (Rys. 31). W większości powiatów województwa zaobserwowano spadek tego wskaźnika w porównaniu z rokiem szkolnym 2004/05. Wzrosty miały miejsce w powiatach: olsztyńskim, giżyckim, elckim, działdowskim, lidzbarskim i nidzickim.

Rys. 31. Uczniowie w szkołach podstawowych^a według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. bez szkół specjalnych.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

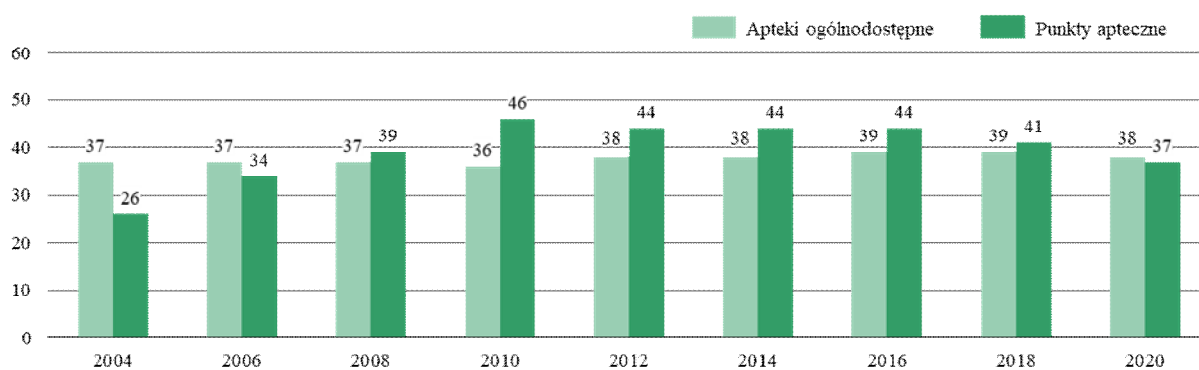
Dostępność placówek opieki zdrowotnej i usług medycznych jest bardzo istotnym elementem wpływającym na jakość życia mieszkańców wsi. W 2020 r. na terenach wiejskich Warmii i Mazur funkcjonowały 154 przychodnie, co stanowiło 3,3% tego typu placówek na obszarach wiejskich w Polsce (Rys. 35). Ponadto w badanym roku na wsi prowadzonych było 40 praktyk lekarskich, czyli 3,7% z praktyk zarejestrowanych w kraju. Pacjentom na wsi w regionie udzielono 1,2 mln porad, w tym 4,3% w opiece specjalistycznej. Na 1 mieszkańca wsi w województwie przypadało 2,1 porady, podczas gdy w Polsce – 2,8. Na przestrzeni lat 2004–2020 nastąpił przyrost liczby przychodni lekarskich, a spadek liczby praktyk lekarskich (Rys. 32).

Rys. 32. Ambulatoryjna opieka zdrowotna na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

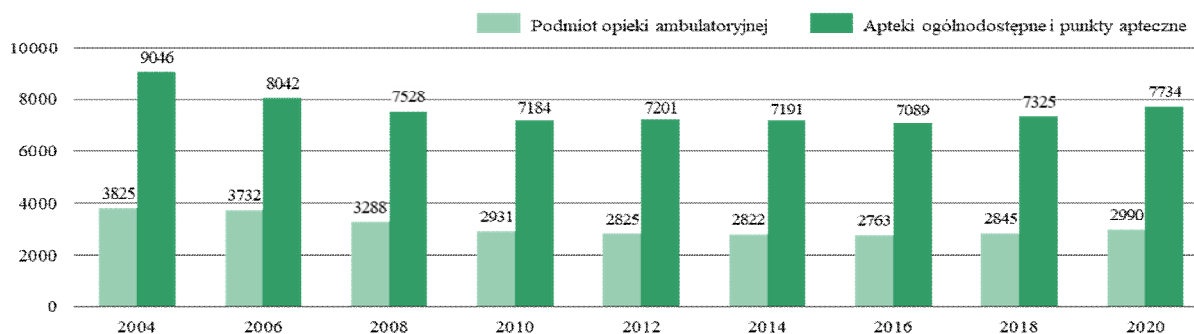
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. działało 38 aptek i 37 punktów aptecznych (Rys. 33). W porównaniu z 2004 r. spadła liczba aptek – o 1, a wzrosła liczba punktów aptecznych – o 11. Wzrost liczby omawianych obiektów skutkowało spadkiem liczby osób przypadających na 1 aptekę i punkt apteczny. Na wsi na 1 taki obiekt przypadało 7,7 tys. ludności, tj. o 1,3 tys. osób mniej niż w 2004 r. (w Polsce – 5,0 tys., tj. o 0,9 tys. osób mniej) (Rys. 34). Liczba osób przypadających na 1 aptekę i punkt apteczny na obszarach wiejskich w województwie była najwyższa w kraju.

Rys. 33. Apteki ogólnodostępne i punkty apteczne na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Rys. 34. Ludność przypadająca na 1 podmiot opieki ambulatoryjnej oraz 1 aptekę ogólnodostępną i punkt apteczny na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

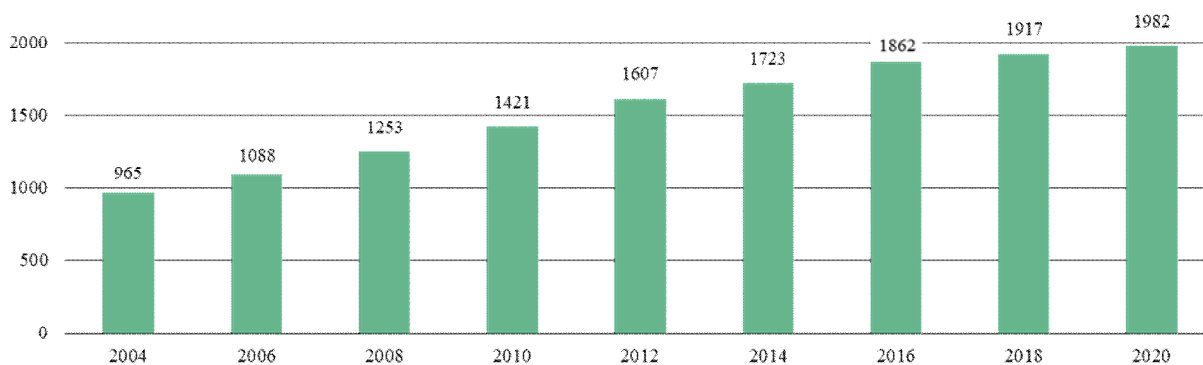
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Podmioty społeczne

Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego działalność prowadzą następujące podmioty ekonomii społecznej: spółdzielnie, towarzystwa wzajemnościowe, stowarzyszenia, fundacje, kluby integracji społecznej, centra integracji społecznej, spółdzielnie socjalne oraz zakłady aktywizacji zawodowej.

Na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego na dzień 31.12.2020 r. w rejestrze REGON zarejestrowanych było 2,0 tys. stowarzyszeń i organizacji społecznych, co stanowiło 4,3% ogółu stowarzyszeń i organizacji społecznych zarejestrowanych w kraju na obszarach wiejskich. W porównaniu z 2004 r. ich liczba wzrosła ponad dwukrotnie (w Polsce o 91,2%) (Rys. 35). Na 10 tys. ludności wiejskiej w województwie przypadały 34,2 stowarzyszenia i organizacje społeczne i było to o 4,2 więcej niż średnio w kraju. Tereny wiejskie województwa pod względem wartości tego wskaźnika uplasowały się na trzecim miejscu w kraju – za województwami lubuskim i dolnośląskim.

Spośród powiatów w 2020 r., wskaźnik ten najwyższą wartość przyjął na obszarach wiejskich powiatów: giżyckiego (43,0), elbląskiego (41,5) i olsztyńskiego (40,8).

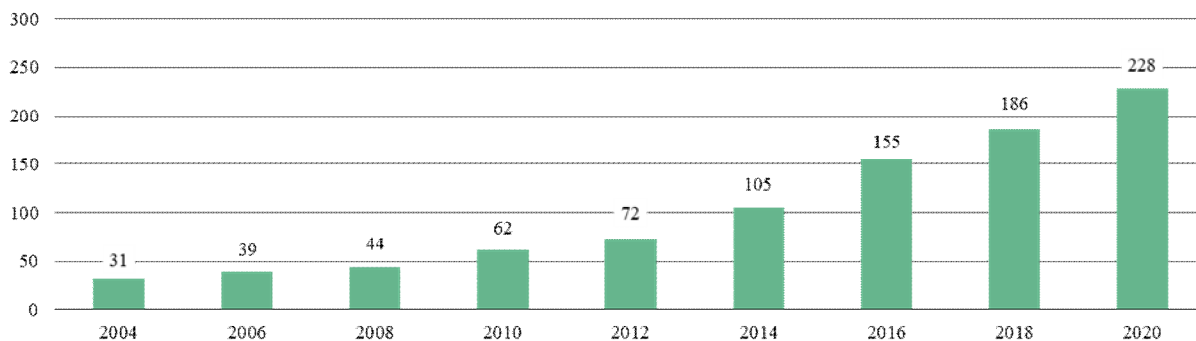

Rys. 35. Stowarzyszenia i organizacje społeczne wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Liczba fundacji wpisanych do rejestru REGON na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego wynosiła 228, tj. 5,2% ogółu fundacji na terenach wiejskich w kraju. W stosunku do 2004 r. ich liczba wzrosła ponad siedmiokrotnie (podobnie jak w Polsce) (Rys. 36). W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców obszarów wiejskich przypadało 3,9 fundacji, przy średniej krajowej wynoszącej 2,8. Tereny wiejskie województwa, obok województwa dolnośląskiego, charakteryzowały się najwyższą wartością tego wskaźnika w kraju.

Na tle województwa, najwięcej fundacji na 10 tys. ludności odnotowano w powiatach: olsztyńskim (7,7), gołdapskim (5,4) i giżyckim (5,3).

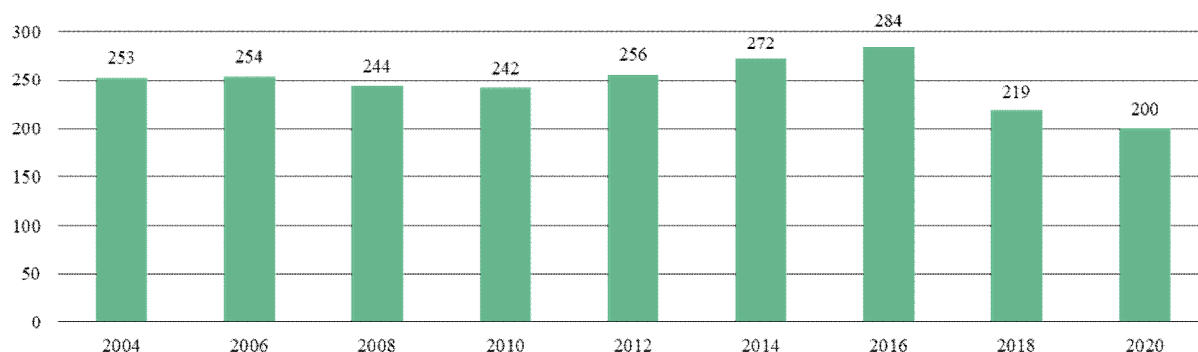

Rys. 36. Fundacje wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Kolejną formą ekonomii społecznej są spółdzielnie. W 2020 r. na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego zarejestrowanych było 200 spółdzielni – o 20,9% mniej w porównaniu z 2004 r. (w Polsce o 33,1%) (Rys. 37). Spółdzielnie funkcjonujące na obszarach wiejskich Warmii i Mazur w 2020 r. stanowiły 5,1% ich ogólnej liczby w kraju. Wartość wskaźnika na 10 tys. osób w 2020 r. wyniosła 3,4 i była wyższa niż w Polsce, gdzie wyniosła 2,5. Podobnie, jak w przypadku stowarzyszeń i organizacji społecznych, obszary wiejskie Warmii i Mazur, pod względem wysokości wskaźnika uplasowały się na trzecim miejscu w kraju – za województwami wielkopolskim i opolskim.

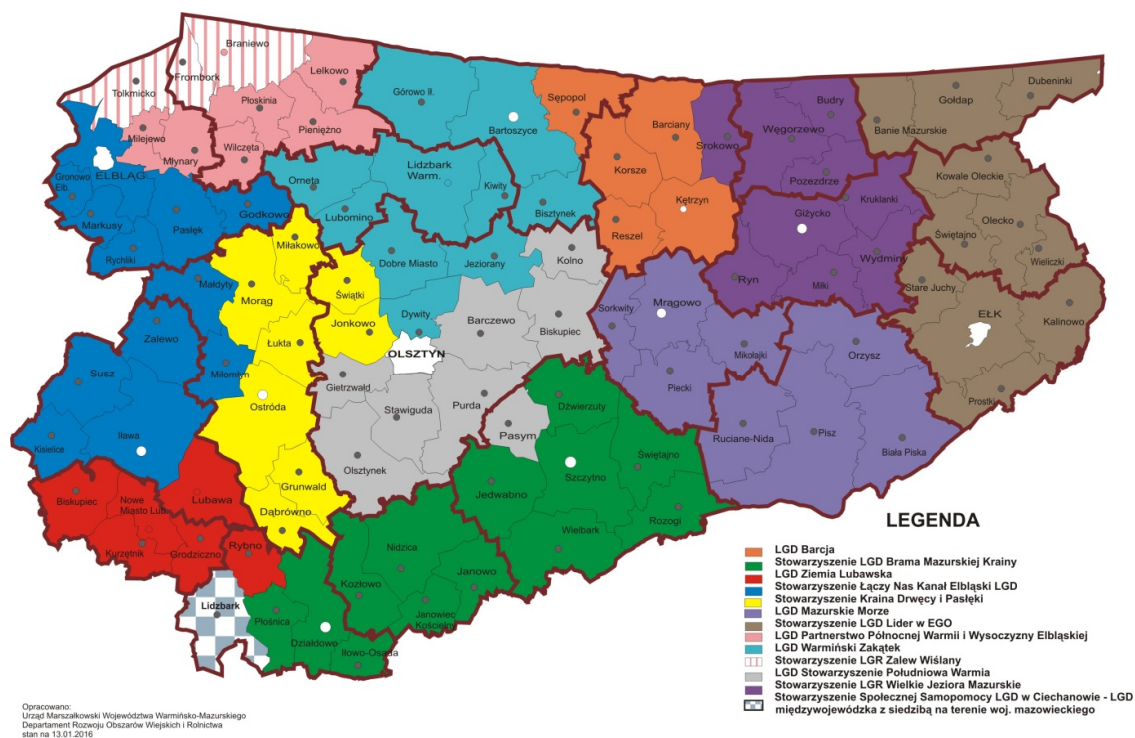
W układzie powiatowym jego wartość była dość zróżnicowana i wynosiła od 1,3 w powiecie ostródzkim do 8,2 w powiecie giżyckim.

Rys. 37. Spółdzielnie wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Inną formą stowarzyszeń są Lokalne Grupy Działania (LGD). Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego funkcjonuje dwanaście LGD – 10 Lokalnych Grup Działania i 2 LGD rybackie (Rys. 38).

Rys. 38. Rozmieszczenie LGD i LGR na Warmii, Mazurach i Powiślu

Źródło: www.warmia.mazury.pl

Obszar województwa poprzez bogactwo kulturowe, historyczne oraz przyrodnicze jest predestynowany do rozwoju turystyki opartej na zrównoważonym wykorzystaniu unikalnych walorów przyrody oraz do popularyzowania i rozwijania produkcji wyrobów lokalnych i tradycyjnych.

Stowarzyszenia Lokalne Grupy Działania to organizacje pozarządowe. Działają na rzecz obszarów wiejskich w celu ochrony oraz promocji środowiska naturalnego, krajobrazu i zasobów historyczno-kulturowych. Skupiają najbardziej aktywnych i zaangażowanych liderów reprezentujących trzy sektory: społeczny, publiczny i gospodarczy. Głównym celem stowarzyszeń jest realizacja Lokalnych Strategii Rozwoju opracowanych i wdrażanych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Wśród kierunków działania tych stowarzyszeń jest również aktywizowanie mieszkańców na rzecz poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej poprzez rozwój przedsiębiorczości i wzrost kwalifikacji mieszkańców w zakresie pozyskiwania nowych źródeł dochodu oraz upowszechnianie i wymiana informacji, doświadczeń z instytucjami publicznymi i organizacjami pozarządowymi, objętymi zakresem działań stowarzyszeń na poziomie krajowym i międzynarodowym.

Rok 2022 jest okresem przygotowania Lokalnych Strategii Rozwoju i zagadnień realizacji programu LEADER w perspektywie finansowej 2023–2027.

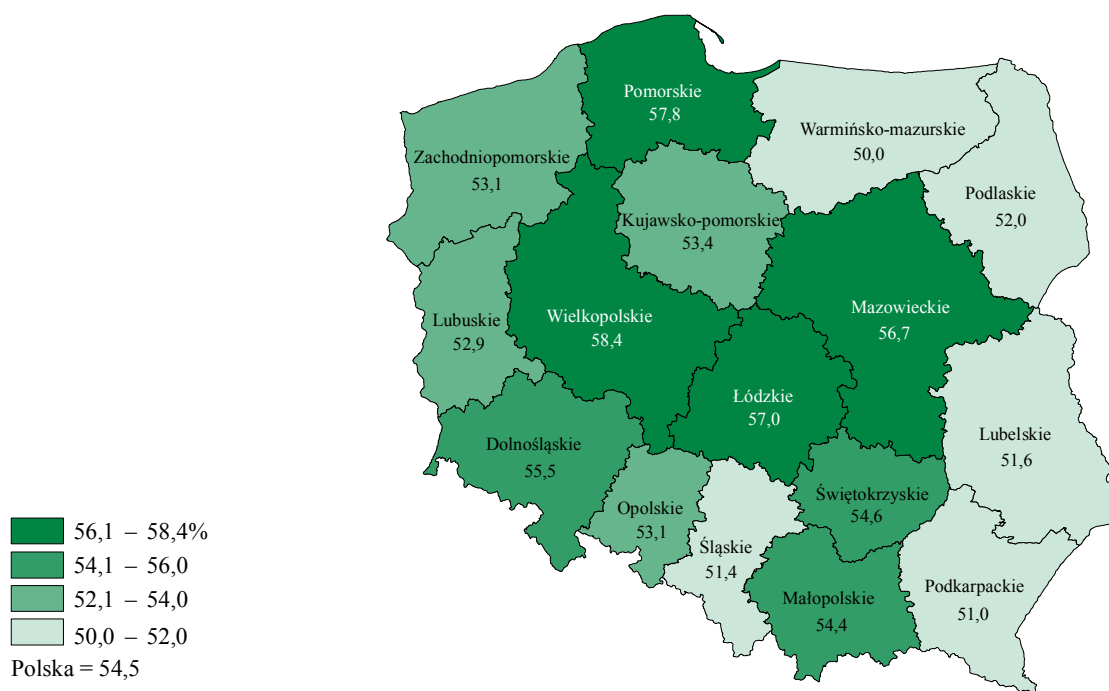
Operacje LEADER w latach 2023–2027 będą realizowane w następujących zakresach wsparcia:

- Rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki (w szczególności podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej, rozwijanie przedsiębiorstw społecznych).
- Rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych (w szczególności gospodarstw agroturystycznych, zagród edukacyjnych, gospodarstw opiekuńczych).
- Rozwój współpracy w ramach krótkich łańcuchów żywnościowych.
- Poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności.
- Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi.
- Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej.
- Kształtowanie świadomości obywatelskiej (o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi, a także wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego).
- Włączenie społeczne osób w niekorzystnej sytuacji.

1.2.3. Rynek pracy i przedsiębiorczość na obszarach wiejskich

Aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej na podstawie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL)¹

Województwo warmińsko-mazurskie, w 2020 r. charakteryzowało się najniższym w Polsce wskaźnikiem zatrudnienia ludności wynoszącym 51,8% (średnia krajowa wynosiła 54,5%), przy czym współczynnik ten w odniesieniu do obszarów wiejskich był na poziomie 50,0% (Rys. 1).

Rys. 1. Wskaźnik zatrudnienia na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (dane średnioroczne)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Jednym z najniższych w kraju był również współczynnik aktywności zawodowej ludności wynoszący 53,4%, a na obszarach wiejskich 52,2% (Rys. 2). Aktywnych zawodowo było 583,0 tys. osób, z czego 235,0 tys. na obszarach wiejskich.

¹ Reprezentacyjne Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) przeprowadzane jest w cyklu kwartalnym metodą obserwacji ciągłej, tj. aktywność ekonomiczną bada się w każdym tygodniu w ciągu całego kwartału. **Badaniem objęte są osoby w wieku 15 lat i więcej**, będące członkami gospodarstw domowych w wylosowanych mieszkaniach, z wyjątkiem osób nieobecnych 12 miesięcy i więcej. Gospodarstwo domowe oznacza zespół osób spokrewnionych lub spowinowaconych, a także niespokrewnionych, mieszkających razem i utrzymujących się wspólnie. Badanie nie obejmuje gospodarstw domowych w obiektach zbiorowego zakwaterowania.

Podstawowe kryterium podziału na aktywnych zawodowo i biernych zawodowo stanowi praca, tzn. fakt wykonywania, posiadania bądź poszukiwania pracy. Do aktywnych zawodowo zaliczono osoby pracujące i bezrobotne:

1) do **pracujących** zaliczono osoby, które w badanym tygodniu:

- wykonywały, przez co najmniej 1 godzinę, pracę przynoszącą zarobek lub dochód albo pomagały (bez wynagrodzenia) w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa w rolnictwie lub rodzinnej działalności gospodarczej poza rolnictwem,
- formalnie miały pracę, ale jej nie wykonywały (np. z powodu choroby, urlopu, przerwy w działalności zakładu, trudnych warunków atmosferycznych), jeżeli przerwa w pracy wynosiła mniej niż 3 miesiące; jeżeli przerwa w pracy wynosiła ponad 3 miesiące, dodatkowym kryterium w przypadku pracowników najemnych (zatrudnieni na podstawie stosunku pracy oraz osoby wykonujące pracę nakładczą) był fakt otrzymywania co najmniej 50% dotychczasowego wynagrodzenia.

2) za **bezrobotne** uznano osoby w wieku 15-74 lata, które spełniały jednocześnie trzy warunki:

- w okresie badanego tygodnia nie były osobami pracującymi,
- w ciągu 4 tygodni (wliczając jako ostatni tydzień badany) aktywnie poszukiwały pracy,
- były gotowe podjąć pracę w ciągu 2 tygodni następujących po tygodniu badanym.

Do bezrobotnych zaliczono także osoby, które znalazły pracę i oczekiwały na jej rozpoczęcie w okresie 3 miesięcy oraz były gotowe tę pracę podjąć.

Do **biernych zawodowo** zaliczono osoby, które nie zostały zakwalifikowane jako pracujące lub bezrobotne.

Współczynnik aktywności zawodowej obliczono jako udział aktywnych zawodowo (ogółem lub danej grupy) w liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej (ogółem lub danej grupy).

Wskaźnik zatrudnienia obliczono jako udział pracujących (ogółem lub danej grupy) w liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej (ogółem lub danej grupy).

Stopę bezrobocia obliczono jako udział bezrobotnych (ogółem lub danej grupy) w liczbie ludności aktywnej zawodowo (ogółem lub danej grupy).

Rys. 2. Współczynnik aktywności zawodowej na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (dane średnioroczne)
 Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Niskie wskaźniki zatrudnienia i aktywności zawodowej przełożyły się na najwyższą w Polsce (obok województw lubelskiego i podkarpackiego), stopę bezrobocia wynoszącą 3,1%, a na obszarach wiejskich 4,3%, co dało łącznie 18,0 tys. bezrobotnych, w tym 10,0 tys. na obszarach wiejskich (Rys. 3).

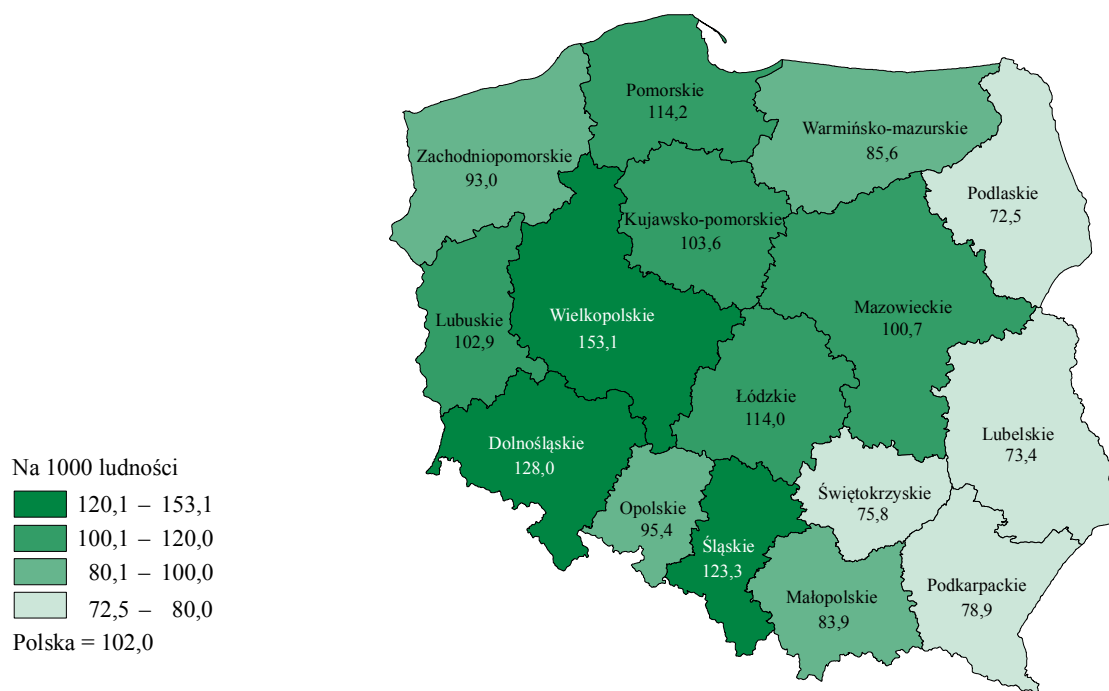
Rys. 3. Stopa bezrobocia na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (dane średnioroczne)
 Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Pracujący w gospodarce narodowej²

Województwo warmińsko-mazurskie w 2020 r. charakteryzowało się niską liczbą pracujących w gospodarce narodowej wynoszącą niewiele ponad 282,4 tys. osób, z czego 58,0 tys. na obszarach wiejskich. Oba wskaźniki należały do jednych z najniższych w Polsce i nie były spowodowane tylko przez niską liczbę mieszkańców województwa. Porównując dane dotyczące liczby pracujących na 1000 ludności również obserwowano niską pozycję woj. warmińsko-mazurskiego.

Liczba pracujących na 1000 ludności w województwie warmińsko-mazurskim wyniosła w 2020 r. 199,4 osoby i plasuje województwo na 13 miejscu w kraju. Ten sam wskaźnik na obszarach wiejskich wyniósł 85,6 osoby.

Wśród powiatów województwa najwyższy wskaźnik był w powiecie elbląskim, gdzie liczba pracujących na obszarach wiejskich wyniosła 146,0 osoby na 1000 ludności i ostródzkim (135,3). Najniższy wskaźnik odnotowano w powiecie węgorzewskim (44,2). Niski wskaźnik na zbliżonym poziomie odnotowano w powiatach kętrzyńskim (56,8), gołdapskim (58,2) i piskim (59,0) (Rys. 4).

Rys. 4. Pracujący na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

² Dane o pracujących w gospodarce narodowej nie obejmują:

- podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób, czyli z wyłączeniem osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej prowadzących działalność gospodarczą
- osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą o liczbie pracujących do 9 osób, pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie oraz duchownych, a także pracujących w jednostkach budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego.

Pod względem rodzajów działalności najwięcej osób na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. pracowało w:

- przemyśle (23,8 tys. pracujących, tj. 41,0% ogólnej liczby pracujących na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim),
- edukacji (9,2 tys.; 15,8%),
- handlu i naprawie pojazdów samochodowych (5,1 tys.; 8,8%),
- administracji publicznej i obronie narodowej, obowiązkowych zabezpieczeniach społecznych (3,3 tys.; 5,6%),
- opiece zdrowotnej i pomocy społecznej (2,5 tys.; 4,3%),
- transporcie i gospodarce magazynowej (1,9 tys.; 3,3%),
- budownictwie (2,6 tys.; 4,5%),
- administrowaniu i działalności wspierającej (0,7 tys.; 1,2%),
- rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie (5,8 tys.; 9,9%),
- działalności finansowej i ubezpieczeniowej (0,7 tys.; 0,4%),
- zakwaterowaniu i gastronomii (1,4 tys.; 2,4%),
- działalności związanej z kulturą, rozrywką i rekreacją (0,7 tys.; 1,2%),
- działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej (0,5 tys.; 0,9%),
- informacji i komunikacji (121 osób; 0,2%),
- pozostałej działalności usługowej (w 2020 r. dane objęte tajemnicą statystyczną, proponuję nie dawać tej kategorii).

Względną stabilizacją zatrudnienia charakteryzowały się natomiast dwa rodzaje działalności: transport i gospodarka magazynowa oraz administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne.

Bezrobotni zarejestrowani³

W 2020 r. w województwie warmińsko-mazurskim było 51,5 tys. osób bezrobotnych, z czego 41,6 tys. nie posiadało prawa do zasiłku. Należy przy tym podkreślić, że ta liczba zmniejszyła się o 50,7% w ciągu ostatnich 10 lat. Największą grupę bezrobotnych stanowiły osoby w wieku 25-34 lata (26,7%).

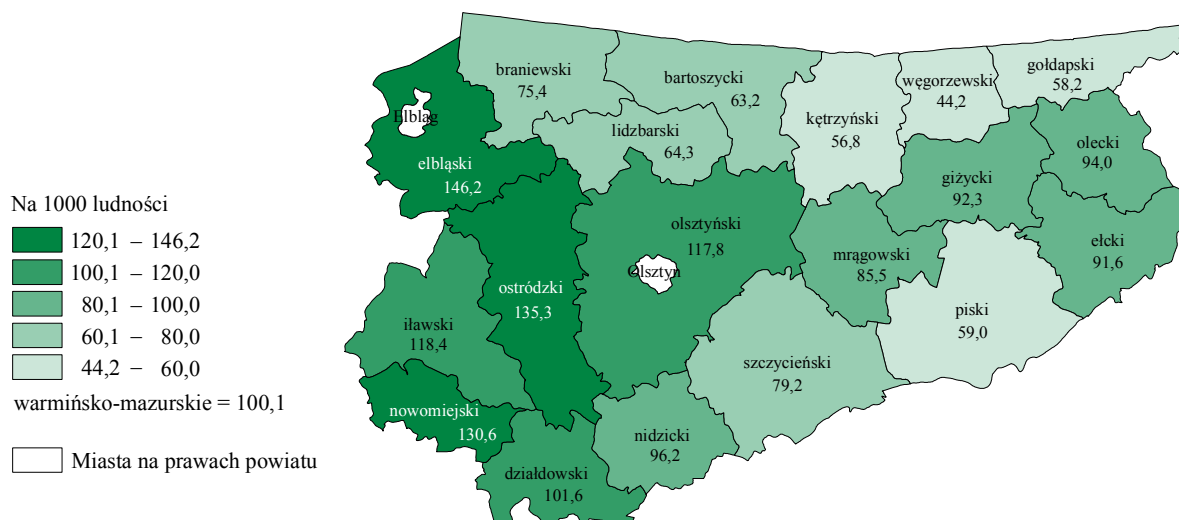
Na obszarach wiejskich (31.12.2020 r.) bez pracy pozostawało 26,4 tys. osób. W tym przypadku również zaobserwowano spadek liczby bezrobotnych wynoszący 49,5% w ciągu ostatnich 10 lat, a najliczniejszą grupą bezrobotnych były osoby w wieku 25–34 lata (27,1%).

Pod względem wykształcenia, podobnie jak w całej Polsce, najwięcej bezrobotnych osób miało ukończoną szkołę zawodową lub gimnazjum (32,5%). Pod względem czasu pozostawania bez pracy największą grupę stanowiły osoby bezrobotne co najmniej 24 miesiące. Wśród niepełnosprawnych bez pracy było ponad 3,0 tys. osób.

³ Dane o bezrobotnych zarejestrowanych obejmują osoby, które zgodnie z ustawą z dnia 20 IV 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, obowiązującą od 1 VI 2004 r. (jednolity tekst Dz. U. 2013 poz. 674, z późniejszymi zmianami) określone są jako bezrobotne.

Pod pojęciem bezrobotnego należy rozumieć osobę, która ukończyła 18 lat i nie osiągnęła wieku emerytalnego, jest osobą niezatrudnioną i niewykonującą innej pracy zarobkowej, zdolną i gotową do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy (bądź jeśli jest osobą niepełnosprawną — zdolną i gotową do podjęcia zatrudnienia co najmniej w połowie tego wymiaru czasu pracy), nieuczącą się w szkole, z wyjątkiem szkół dla dorosłych (lub przystępującą do egzaminu eksternistycznego z zakresu tej szkoły) lub szkół wyższych w systemie studiów niestacjonarnych, zarejestrowaną we właściwym dla miejsca zameldowania (stałego lub czasowego) powiatowym urzędzie pracy oraz poszukującą zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej, z dodatkowymi wyłączeniami dotyczącymi źródeł dochodów, zapisanymi w ustawie.

Biorąc pod uwagę ludność w wieku produkcyjnym, odsetek bezrobotnych będących w tym wieku wynosił 6,0% i był o 5,2 p. proc. niższy niż 10 lat wcześniej, na obszarach wiejskich odsetek ten wyniósł 7,2% i w tym wypadku również odnotowano spadek, ale aż o 6,6 p. proc. (Rys. 5).

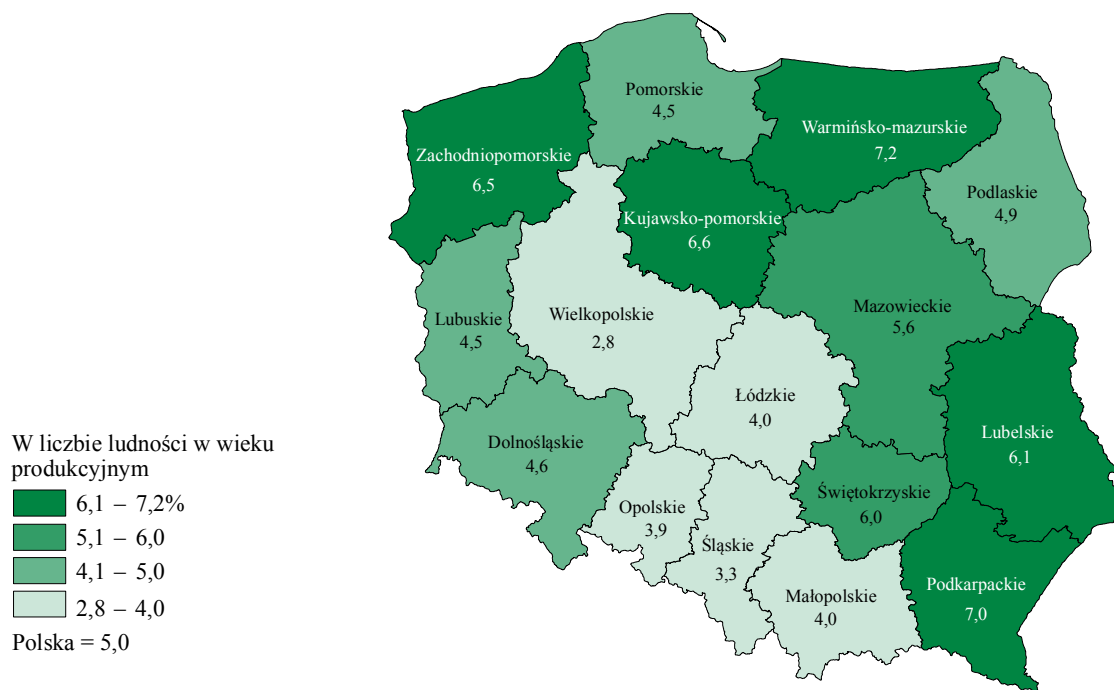
Rys. 5. Pracujący na obszarach wiejskich według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r.
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Podmioty gospodarki narodowej

W 2020 r. w województwie warmińsko-mazurskim w rejestrze REGON wpisanych było 136,4 tys. podmiotów, z czego 42,9 tys. prowadziło działalność na obszarach wiejskich. Najwięcej firm w regionie zatrudniało maksymalnie 9 pracowników (131,2 tys.). Firm zatrudniających 10–49 pracowników było 4,1 tys., zatrudniających 50–249 pracowników – 0,9 tys., natomiast firm zatrudniających 250–999 pracowników – 96. Z kolei firm zatrudniających powyżej 1000 pracowników było tylko 12. Na obszarach wiejskich również działalność gospodarczą prowadziły głównie firmy zatrudniające do 9 pracowników (41,4 tys.).

Zgodnie z rejestrem REGON podmioty gospodarki narodowej w województwie warmińsko-mazurskim zajmowały się głównie pozostałą działalnością (101,0 tys.). Działalność przemysłową i budowlaną prowadziło 31,3 tys. podmiotów, a rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem zajmowało się 4,2 tys. firm.

Jeśli chodzi o liczbę przedsiębiorstw w poszczególnych powiatach w woj. warmińsko-mazurskim, wskazać należy, że w 2020 r. najwięcej firm było zarejestrowanych na obszarach wiejskich w powiatach olsztyńskim, giżyckim i mrągowskim, a najmniej w bartoszyckim, braniewskim i kętrzyńskim (Rys. 6).

Rys. 6. Bezrobotni zarejestrowani na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)
 Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Z powyższej analizy wynika, że poza okolicami dużego miasta Olsztyna oraz powiatów giżyckiego i mrągowskiego całe województwo warmińsko-mazurskie charakteryzowało się dużymi trudnościami na rynku pracy związanymi z niską liczbą przedsiębiorstw oraz niedopasowaniem kwalifikacji zawodowych osób bezrobotnych do wymaganych przez pracodawców. Niski był również poziom przedsiębiorczości, ponieważ niewielka liczba osób podejmuje działalność gospodarczą na obszarach wiejskich. Wynika to z różnych barier ograniczających rozwój przedsiębiorczości (Tab.1):

Tab. 1. Bariery ograniczające rozwój przedsiębiorczości

Rodzaj barier	Cechy
Osobiste	- lęk przed „pójściem na swoje”, - brak pomysłu na działalność gospodarczą
Prawne	- skomplikowane i niestabilne prawo podatkowe,
Finansowe	- wysokie koszty prowadzenia działalności (szczególnie ZUS), - coraz trudniejsze procedury ubiegania się o wsparcie na działalność gospodarczą
Rynkowe	- malejąca liczba mieszkańców obszarów wiejskich powoduje spadek liczby potencjalnych klientów, - duża konkurencja istniejących firm, - ograniczone możliwości pozyskania wykwalifikowanych pracowników
Infrastrukturalne	- brak inkubatorów przedsiębiorczości lub parków technologicznych na obszarach wiejskich, - zazwyczaj duża odległość od dróg szybkiego ruchu, lotnisk, kolei, - słabszy dostęp do szerokopasmowego Internetu.

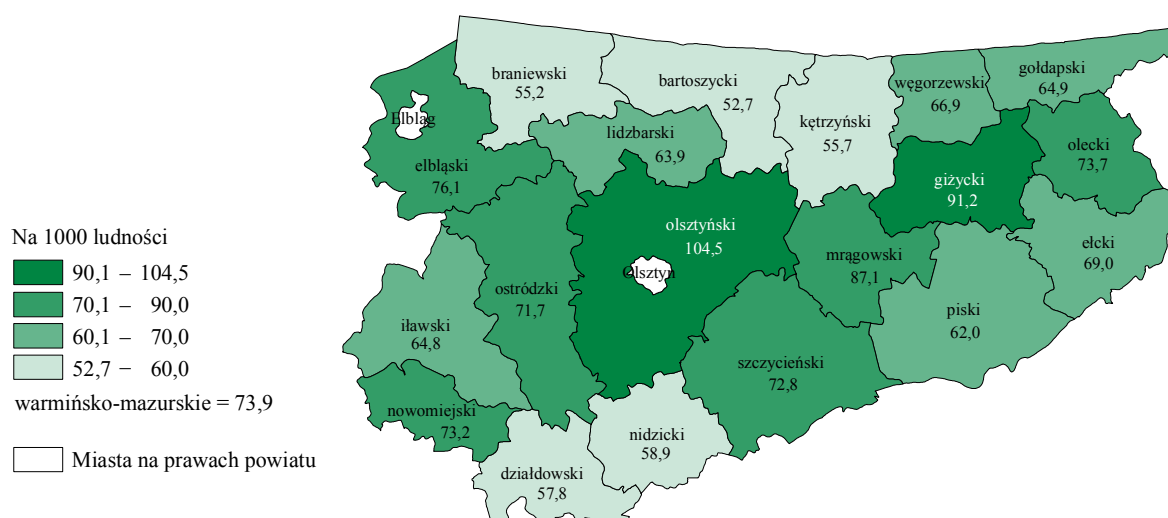
Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie Marek Kłodziński, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN w Warszawie, Bariery rozwoju pozarolniczej przedsiębiorczości wiejskiej, Roczniki Naukowe, tom XV, zeszyt 1, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu

Pomimo wielu tradycji związanych z różnym rzemiosłem w woj. warmińsko-mazurskim, obserwowany był również brak niektórych zawodów coraz bardziej oczekiwanych przez pracodawców oraz usługobiorców. Do tych zawodów można zaliczyć: bartników, bednarzy, browarników, cieśli, cukierników, kowali, stolarzy, szkutników, tokarzy, zegarmistrzów, zduńów i złotników. Brak osób posiadających powyższe umiejętności powoduje trudności w uzyskaniu dostępu do niektórych usług, a także ograniczenie możliwości rozwoju firm zajmujących się ww. dziedzinami rzemiosła⁴.

Turystyka w województwie - obiekty turystyczne

Województwo warmińsko-mazurskie z uwagi na swoje walory przyrodnicze uważane jest za jeden z najpiękniejszych regionów Polski. Turystyka dla regionu warmińsko-mazurskiego stanowi bardzo ważny obszar rozwoju gospodarki, generując najwyższy efekt mnożnikowy, napędzając równolegle wzrost innych sektorów gospodarki regionu.

W 2020 roku na terenach wiejskich województwa było 295 turystycznych obiektów noclegowych. Jest to o 68,6% więcej w stosunku do 2004 roku, w którym było 175 obiektów. Spośród terenów wiejskich najmniej obiektów w 2020 roku znajdowało się w powiatach braniewskim (1) i nowomiejskim (2), najwięcej w powiatach mrągowskim (57) i olsztyńskim (46) (Rys. 7).

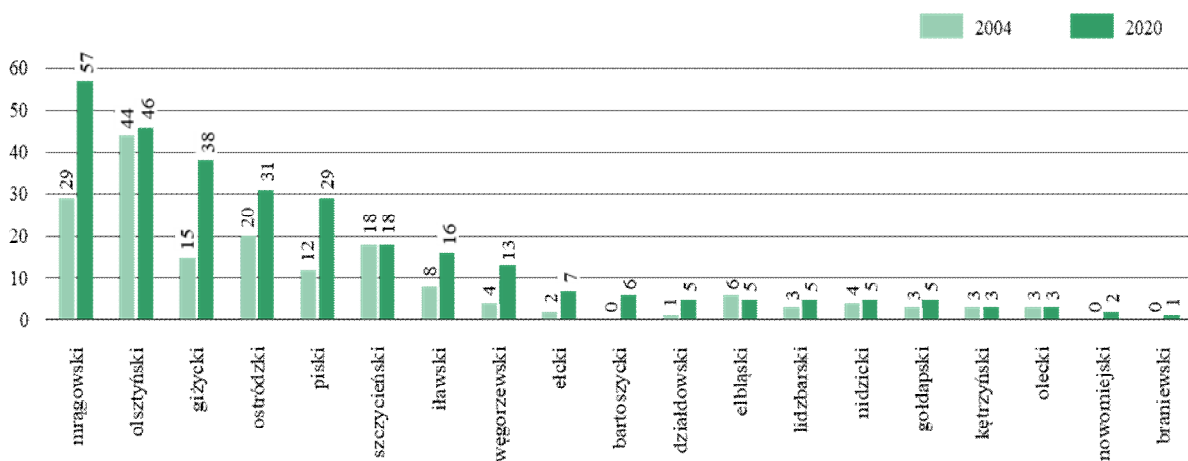

Rys. 7. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 roku w obiektach turystycznych było 2 0236 miejsc noclegowych. Jest to wartość wyższa o 34,6% w stosunku do 2004 roku, w którym było 15 034 miejsc. Spośród terenów wiejskich najmniej miejsc noclegowych w 2020 roku znajdowało się w powiecie braniewskim (15), najwięcej w powiecie olsztyńskim (4408) (Rys. 9).

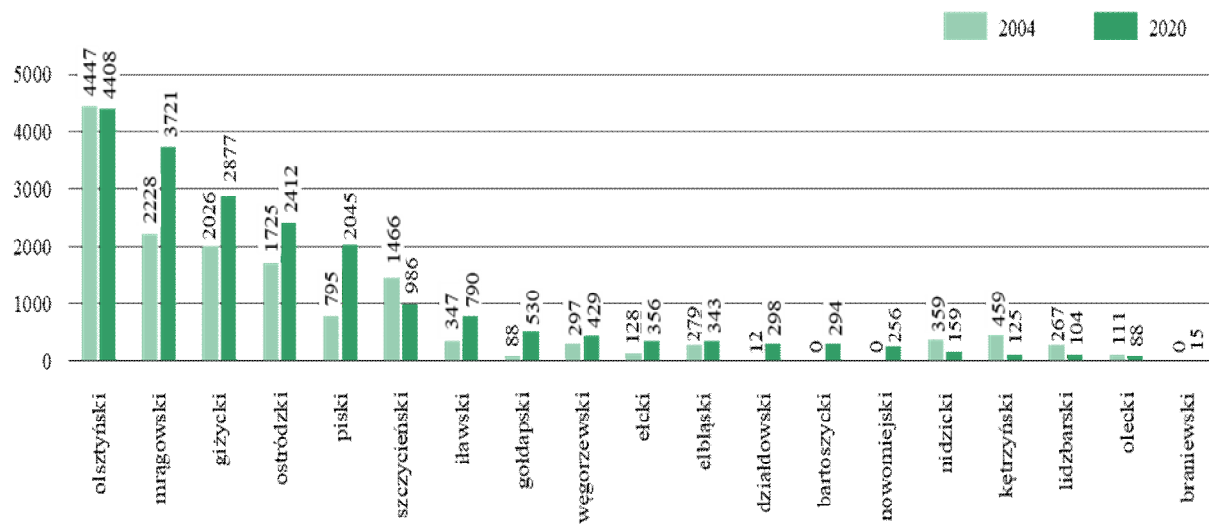
⁴ Na podstawie opisu do działania 1.5.2 „Odtwarzanie gospodarczego dziedzictwa regionu” realizowanego w ramach osi priorytetowej I RPO Warmia Mazury

Rys. 8. Turystyczne obiekty noclegowe^a na obszarach wiejskich według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego Dotyczy obiektów posiadających 10 i więcej miejsc noclegowych.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

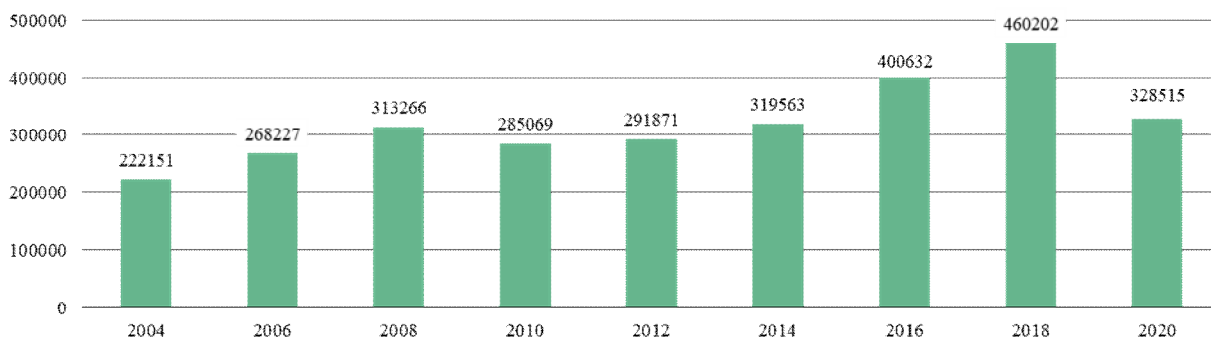
Na terenach wiejskich województwa w 2020 roku było 328515 turystów korzystających z obiektów turystycznych. Jest to wartość wyższa o 10 6364 tys. osób (47,9%) w stosunku do 2004 roku, w którym 22 2151 turystów skorzystało z tych obiektów. W porównaniu do 2018 roku, w którym z obiektów skorzystało 46 0202 turystów, jest to wartość niższa o 13 1687 tys. osób (40,1%). Spadek ten spowodowany był trwającą wówczas pandemią COVID-19 (Rys. 9).

Rys. 9. Miejsca noclegowe w turystycznych obiektach^a na obszarach wiejskich według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego Dotyczy obiektów posiadających 10 i więcej miejsc noclegowych.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Obszary wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 roku odwiedziło 7874 turystów zagranicznych korzystających z obiektów turystycznych. Jest to wartość niższa o 72% w stosunku do 2004 roku, w którym 28 279 turystów zagranicznych skorzystało z obiektów turystycznych. Spadek ten spowodowany był trwającą wówczas pandemią COVID-19. Na terenach wiejskich województwa w 2020 roku udzielono 1129070 noclegów w obiektach turystycznych. Jest to wartość wyższa o 46,2% w stosunku do 2004 roku, w którym udzielono 733981 noclegów (Rys. 10).

Rys. 10. Turyści korzystający z obiektów turystycznych^a na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim. Dotyczy obiektów posiadających 10 i więcej miejsc noclegowych.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

1.2.4. Dochody i ubóstwo mieszkańców obszarów wiejskich

Struktura wynagrodzeń

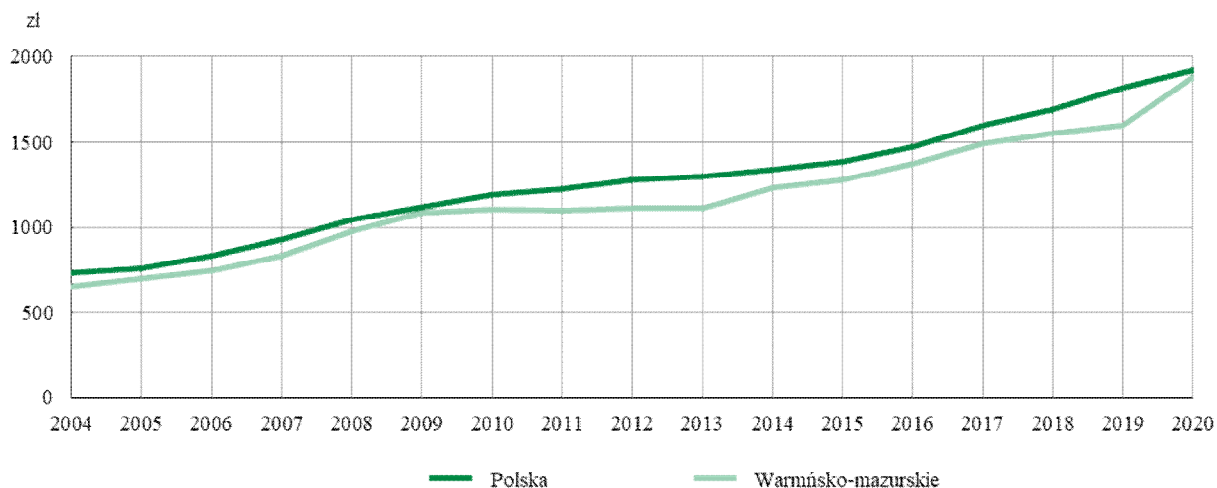
Jedynym źródłem pozwalającym na analizę zróżnicowania poziomu przeciętnych wynagrodzeń i ich struktury z uwzględnieniem cech osób fizycznych, takich jak: płeć, wiek, poziom wykształcenia, staż pracy, wykonywany zawód, a także cech charakteryzujących zakłady pracy tych osób, takich jak: rodzaj działalności, sektor własności, wielkość zakładu i położenie geograficzne są wyniki **badania struktury wynagrodzeń**. W ramach tych badań jest charakteryzowana również struktura zatrudnienia ww. cech. Na podstawie wyników badań opracowywane zostały rozkłady zatrudnionych według wysokości wynagrodzenia oraz podstawowe mierniki zróżnicowania płac.

W październiku 2020 r. przeciętne miesięczne wynagrodzenie ogółem brutto dla osób zatrudnionych w podmiotach gospodarki narodowej o liczbie pracujących 10 i więcej osób wyniosło 5 748,24 zł. Było ono o 22,2% wyższe od mediany wynagrodzeń.

W dostępnych danych statystycznych brak informacji dotyczących struktury wynagrodzeń mieszkańców obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego.

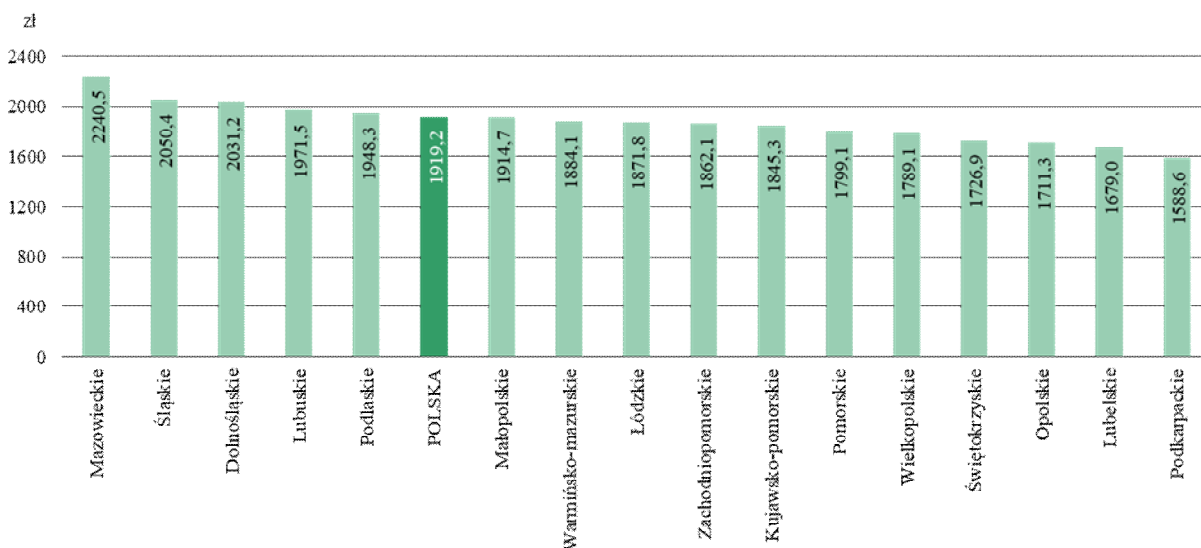
Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwie domowym

Dostępne dane dotyczyły przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w gospodarstwie domowym ogółem w kraju i województwach. W latach 2004-2020 miesięczny dochód rozporządzalny na jedną osobę w gospodarstwie domowym, zarówno w kraju, jak i województwie warmińsko-mazurskim wykazuje tendencję wzrostową, ostatecznie osiągając wzrost w stosunku do roku bazowego w kraju o 160,9% oraz w analizowanym województwie o 186,5%. We wszystkich badanych latach wartości te w woj. warmińsko-mazurskim kształtowały się poniżej wartości krajowych (Rys. 1).

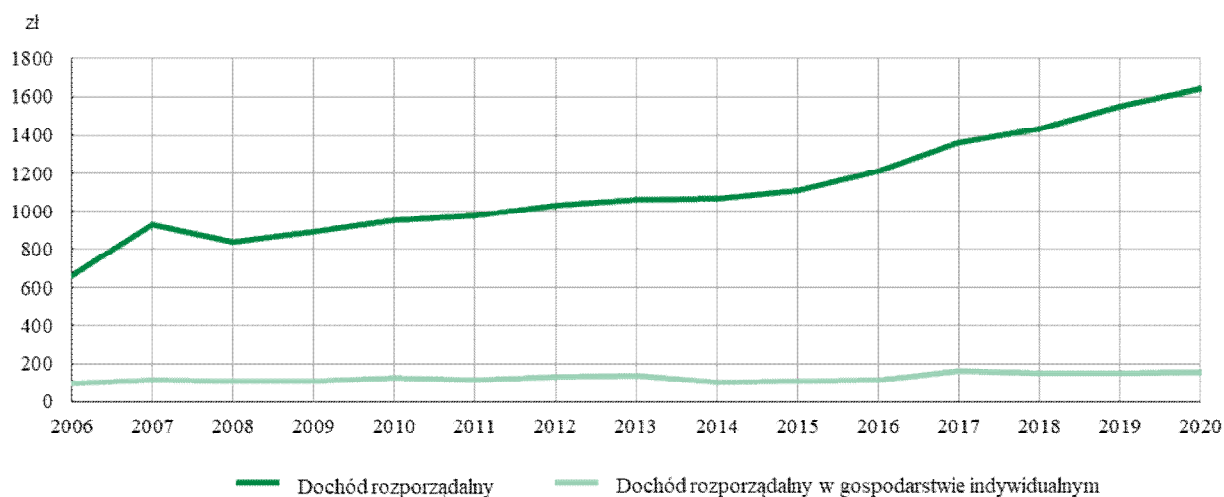
Rys. 1. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym
 Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W 2020 r. przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na jedną osobę w gospodarstwie domowym w kraju wynosił 1 919,20 zł. Analizując sytuację województwa warmińsko-mazurskiego na tle innych województw można zauważyć, że region, z wartością przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w gospodarstwie domowym w wysokości 1 884,10 zł plasuje się na 7 miejscu. Była to wartość niższa o ok. 35 zł od średniej dla kraju (Rys. 2)

Rys. 2. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym według województw w 2020 r.
 Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W latach 2006-2020 przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na jedną osobę w gospodarstwie domowym na obszarach wiejskich kształtował się na poziomie dużo niższym w porównaniu z przeciętną wartością krajową. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwie domowym na obszarach wiejskich wykazywał tendencję wzrostową, osiągając w 2020 r. wartość 1 639,33 zł i była to wartość o ok. 980 zł wyższa w stosunku do roku bazowego. Natomiast przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwie indywidualnym na obszarach wiejskich w 2020 r. kształtował się na poziomie 157,43 zł i była to wartość tylko o ok. 65 zł wyższa w stosunku do roku bazowego (Rys. 3).

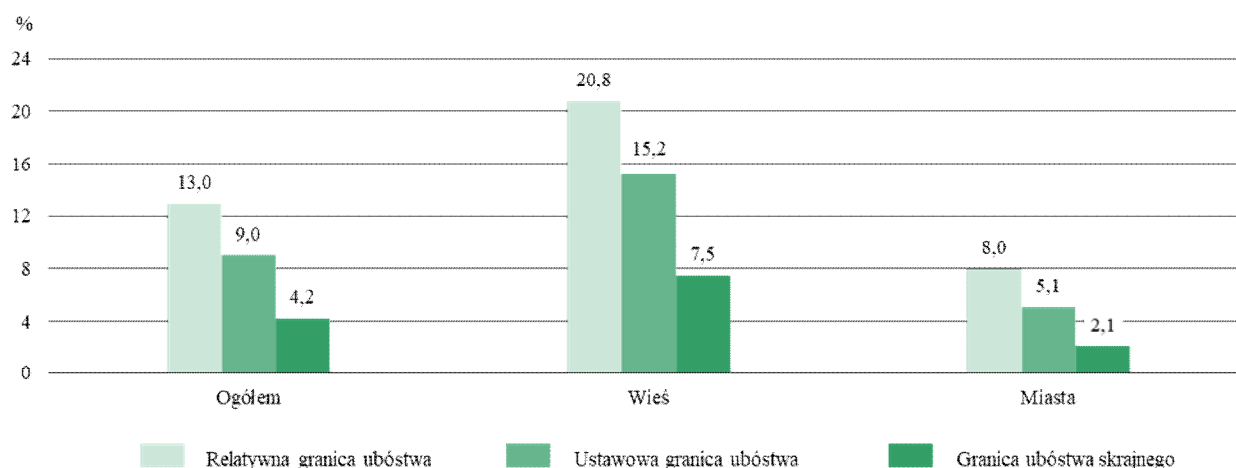

Rys. 3. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym na obszarach wiejskich w Polsce
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Wskaźniki zagrożenia ubóstwem

Za granicę ubóstwa uznaje się dysponowanie $\frac{1}{2}$ średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych (relatywna granica ubóstwa) lub kwotę uprawniającą do ubiegania się o świadczenia pomocy społecznej (ustawowa granica ubóstwa), ewentualnie poziom minimum egzystencji (granica ubóstwa skrajnego)⁵.

Dane dotyczące ubóstwa są gromadzone na poziomie kraju. Urzędy Statystyczne nie gromadzą tego typu informacji na poziomie województw w podziale miasto-wieś. Biorąc pod uwagę dostępne wskaźniki zagrożenia ubóstwem na poziomie krajowym (zarówno ogółem, jak i w podziale miasto-wieś), należy zauważyć, że w latach 2008-2020 relatywna granica ubóstwa⁶, ustawowa granica ubóstwa⁷, jak i granica ubóstwa skrajnego wykazywały tendencję zmienną. W roku 2019 omawiane wskaźniki w odniesieniu do obszarów wiejskich badane wskaźniki kształtowały się następująco: relatywna granica ubóstwa – 20,8%, ustawowa granica ubóstwa – 15,2%, granica ubóstwa skrajnego – 7,5%. Wartości tych wskaźników na obszarach wiejskich były wyższe zarówno w stosunku do wartości krajowych oraz osiągniętych w miastach (Rys. 4).

Rys. 4. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem według miejsca zamieszkania w Polsce w 2019 r.

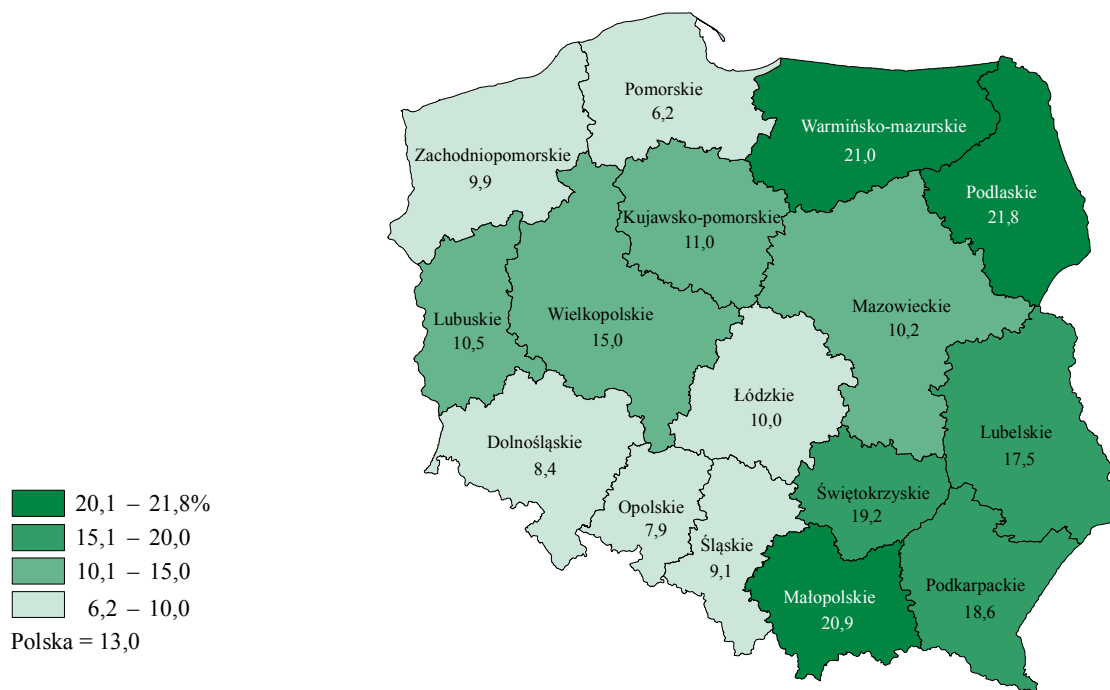
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

⁵ Praca pod red. Z. Brodzińskiego „Stan obecny i perspektywy rozwoju obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim do 2020 roku”, Olsztyn 2012, s. 101.

⁶ Określana jako kwota równa 50% średnich miesięcznych wydatków ogółu gospodarstw domowych.

⁷ Określana jako kwota dochodów, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego.

W latach 2005-2019 nastąpił spadek relatywnej granicy ubóstwa w kraju oraz w większości województw. Relatywna granica ubóstwa w kraju w 2005 r. wyniosła 18,1%, osiągając w 2019 r. wartość 13,0%. W województwie warmińsko-mazurskim były to wartości znacząco wyższe w stosunku do średniej krajowej. W 2005 r. badany wskaźnik wyniósł 25,3%, osiągając ostatecznie w 2019 r. wartość 21,0%. W 2019 r. relatywna granica ubóstwa była najwyższa w województwie podlaskim (21,8%), a najniższa w województwie pomorskim (6,2%). W województwie warmińsko-mazurskim co piąty mieszkaniec był zagrożony ubóstwem. Relatywna granica ubóstwa w tym województwie osiągnęła wartość 21,0% i był to drugi wynik w kraju, po województwie podlaskim (Rys. 5).

Rys. 5. Relatywna granica ubóstwa według województw w 2019 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W latach 2005-2019 ustawowa granica ubóstwa w kraju oraz poszczególnych województwach wykazuje tendencję zmienną. Ustawowa granica ubóstwa w kraju w 2005 r. wyniosła 18,1%, osiągając ostatecznie w 2019 r. wartość 9,0%. W województwie warmińsko-mazurskim były to wartości znacznie wyższe w stosunku do średniej krajowej. W 2005 r. badany wskaźnik wyniósł 25,1%, osiągając ostatecznie w 2019 r. wartość 14,0%. W 2019 r. ustawowa granica ubóstwa była najwyższa w województwie podlaskim (15,7%), a najniższa w województwie pomorskim (4,2%). Województwo warmińsko-mazurskie plasowało się na 3. miejscu z ustawową granicą ubóstwa na poziomie 14,0% (Rys. 6).

Rys. 6. Ustawowa granica ubóstwa według województw w 2019 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W latach 2005-2019 nastąpił spadek granicy ubóstwa skrajnego w kraju, natomiast w części województw wykazywał tendencję zmienną. Granica ubóstwa skrajnego w kraju w 2005 r. wyniosła 12,3%, natomiast w 2019 r. miała wartość 4,2%. W województwie warmińsko-mazurskim były to wartości wyższe w stosunku do średniej krajowej. W 2005 r. badany wskaźnik wyniósł 18,8%, osiągając ostatecznie w 2019 r. wartość 6,8%. W 2019 r. granica ubóstwa skrajnego była najwyższa w województwie małopolskim (7,5%), a najniższa w opolskim (1,3%). Województwo warmińsko-mazurskie (z województwem lubelskim) plasowało się na 3. miejscu z granicą ubóstwa skrajnego na poziomie 6,8% (Rys. 7).

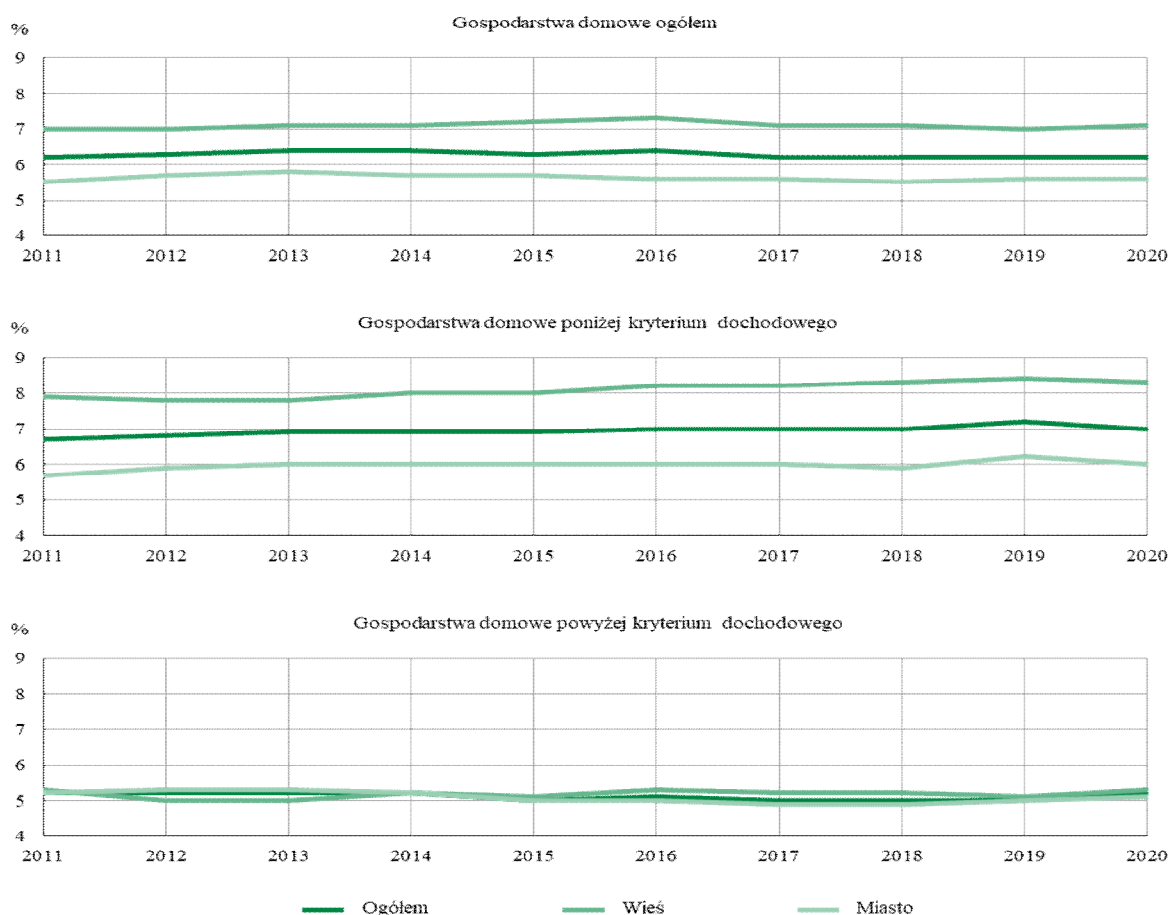

Rys. 7. Granica ubóstwa skrajnego według województw w 2019 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Poziom ubóstwa w województwie

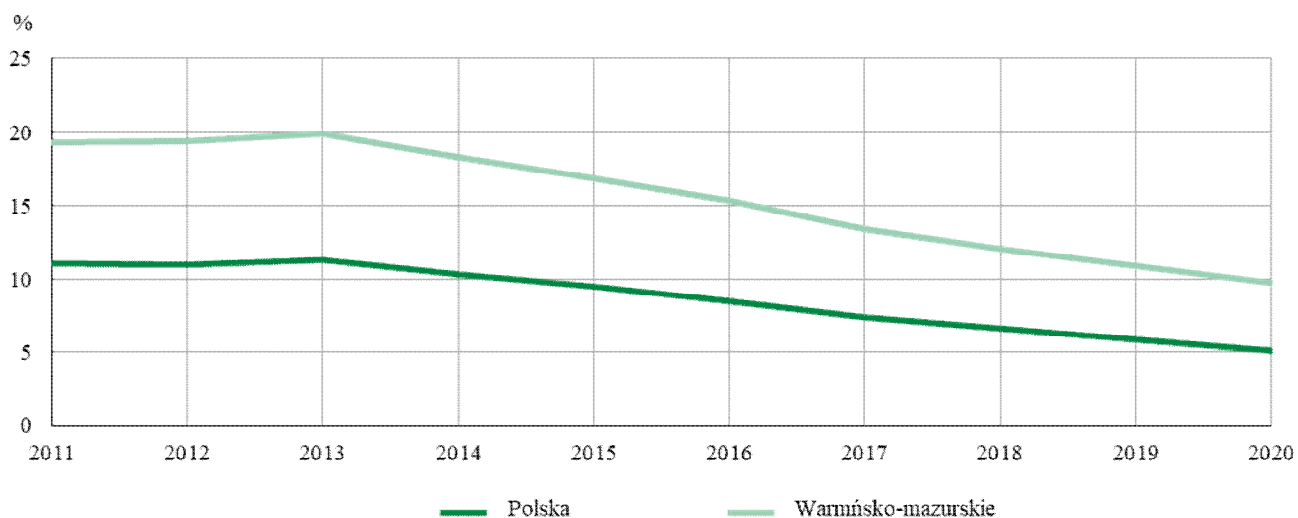
Ze względu na brak szczegółowych informacji dotyczących ubóstwa w województwie warmińsko-mazurskim, określono, że cechą poziomu ubóstwa są wydatki gmin na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej. W okresie 2012-2020 liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej, zarówno ogółem, jak też poniżej i powyżej kryterium dochodowego, wykazywała trend malejący. Analogiczna sytuacja była w przypadku tego wskaźnika w podziale miasto – wieś, przy czym obserwuje się większy udział gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej znajdujących się na obszarach wiejskich niż w miastach. Liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. wyniosła: ogółem – 6,2%, wieś – 7,1%, miasta – 5,6%. Wartości te były zbliżone do stanu początkowego z 2011 r., w którym kształtowały się na poziomie: ogółem – 6,2%, wieś – 7,0%, miasta – 5,5%. Liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego w badanym województwie w 2020 r. wyniosła: ogółem – 7,0%, wieś – 8,3%, miasta – 6,0%. Wartości te były nieco wyższe w stosunku do stanu początkowego z 2011 r., w którym kształtowały się na poziomie: ogółem – 6,7%, wieś – 7,9%, miasta – 5,7%. Natomiast liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej powyżej kryterium dochodowego w analizowanym województwie w 2020 r. wyniosła: ogółem – 5,2%, wieś – 5,3%, miasta – 5,1%. Wartości te były takie same lub zbliżone do początkowego 2011 r., w którym kształtowały się na poziomie: ogółem – 5,2%, wieś – 5,3%, miasta – 5,2% (Rys. 8).

Rys. 8. Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej w województwie warmińsko-mazurskim w ogólnej liczbie gospodarstw domowych w kraju według miejsca zamieszkania i kryterium dochodowego w latach 2011-2020

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Malejąca liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej miała przełożenie na liczbę osób korzystających z tej pomocy. W latach 2012-2020, zarówno ogółem, jak również poniżej i powyżej kryterium dochodowego, liczba ta zachowała wartość malejącą na poziomie kraju, województw oraz w podziale wieś – miasto. Wskaźnik zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarach wiejskich w latach 2011-2020 wykazywał trend spadkowy. Dotyczyło to zarówno kraju, jak i województwa warmińsko-mazurskiego, w którym wartość wskaźnika utrzymywała się powyżej średniej krajowej. W bazowym 2011 r. wskaźnik osiągnął wartość w kraju – 11,1% oraz województwie warmińsko-mazurskim – 19,3%, zaś w końcowym 2020 r. wynosił odpowiednio w kraju – 5,1% oraz województwie warmińsko-mazurskim – 9,7% (Rys. 9).

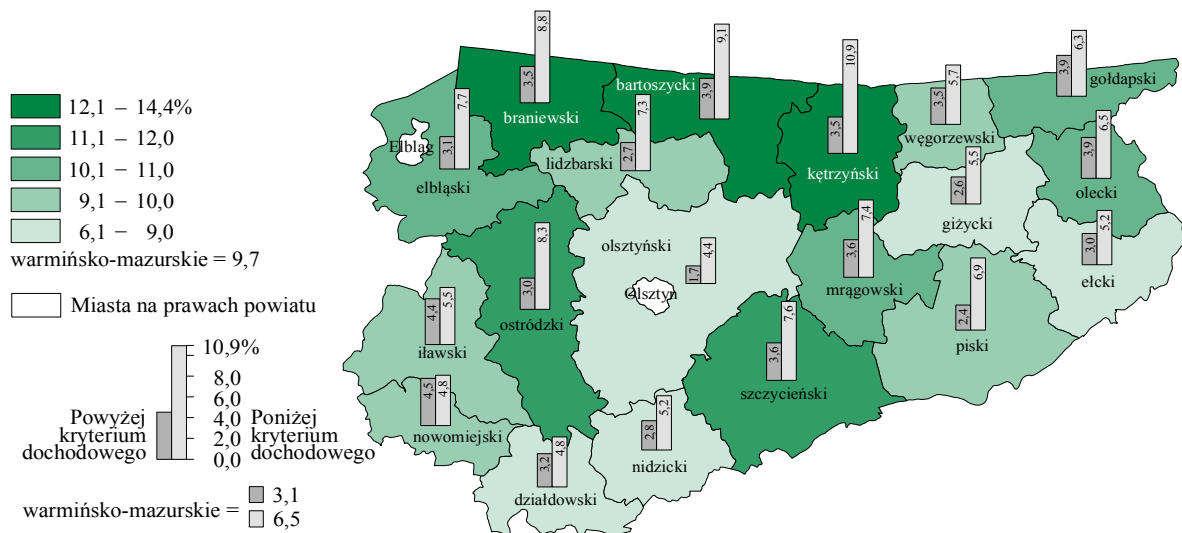

Rys. 9. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarach wiejskich w latach 2011–2020, a udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

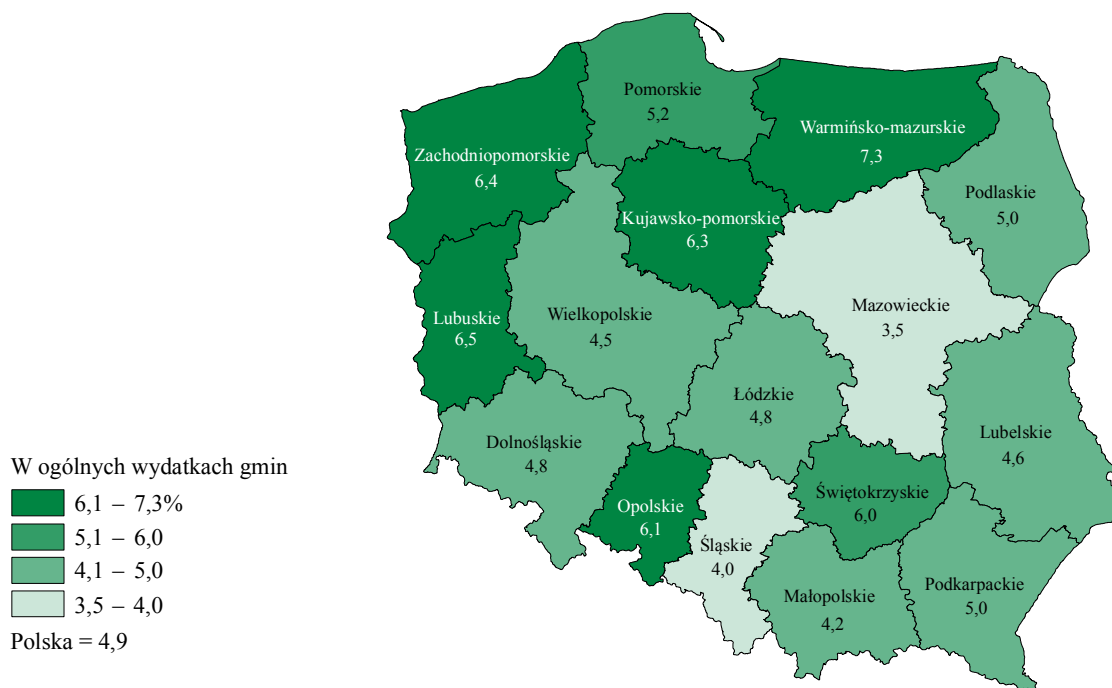
W latach 2012-2020 zaobserwowano spadek dotyczący korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej według kryterium dochodowego w województwie warmińsko-mazurskim oraz w podziale miasto-wieś. W 2020 r. wartości krajowe dla obszarów wiejskich kształtowały się na poziomie: ogółem – 5,1%, poniżej kryterium dochodowego – 2,9%, powyżej kryterium dochodowego – 2,2%. Na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego były to wartości wyższe w stosunku do krajowych i osiągnęły wartość: ogółem – 9,7%, poniżej kryterium dochodowego – 6,5%, powyżej kryterium dochodowego – 3,1%.

Dla badanego województwa wskaźnik zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarach wiejskich ogółem był najwyższy dla powiatu kętrzyńskiego (14,4%), a najniższy dla powiatu olsztyńskiego (6,1%). Wskaźnik zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarach wiejskich poniżej kryterium dochodowego był najwyższy dla powiatu kętrzyńskiego (10,9%), a najniższy dla powiatu olsztyńskiego (4,4%). Wskaźnik zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarach wiejskich powyżej kryterium dochodowego był najwyższy dla powiatu nowomiejskiego (4,5%), a najniższy dla powiatu olsztyńskiego (1,7%) (Rys.10).

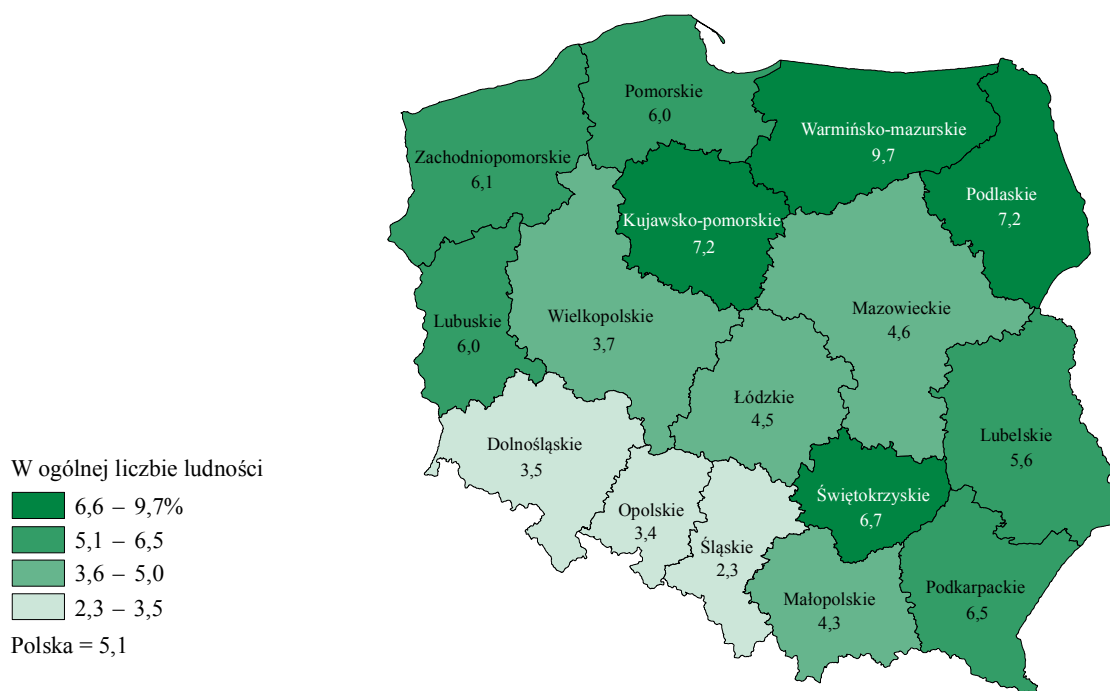
Rys. 10. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej³ na obszarach wiejskich według kryterium dochodowego i powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r., a udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem.
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Od roku 2016 nastąpił wyraźny spadek wydatków gmin na pomoc społeczną w kraju i poszczególnych województwach. W 2020 r. wydatki na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w skali kraju stanowiły 4,9% wydatków ogółem. W województwie warmińsko-mazurskim stanowiły 7,3% i były najwyższe w kraju. W województwie mazowieckim o najniższym w skali kraju udziale wydatków na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w ogólnych wydatkach gmin, stanowiły wartość 3,5% (Rys. 11).

Rys. 11. Wydatki gmin (bez miast na prawach powiatu) na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej według województw w 2020 r.
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Udział wydatków na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w ogólnych wydatkach gmin miał odzwierciedlenie we wskaźniku udziału beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem. W 2020 r. w skali kraju osiągnął poziom 5,1%, wartość najwyższą odnotowano w województwie warmińsko-mazurskim (9,7%), natomiast najniższą w województwie śląskim (2,3%) (Rys. 12).

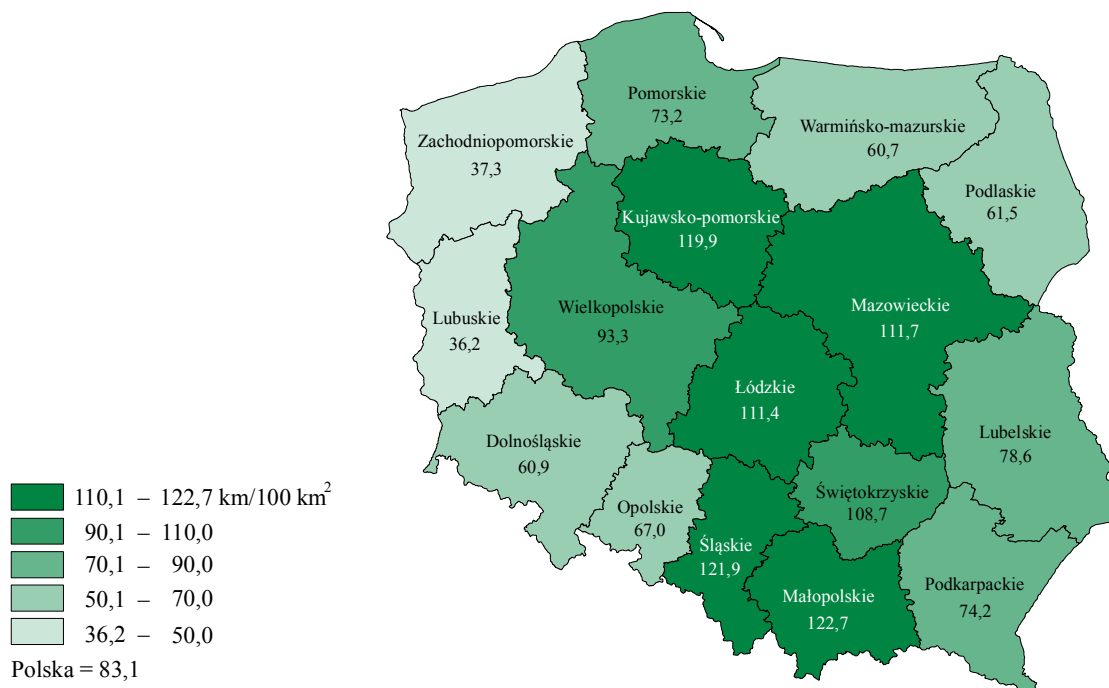
Rys. 12. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na obszarach wiejskich według województw w 2020 r.
 Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

1.2.5. Infrastruktura na obszarach wiejskich

Sieci rozdzielcze

Łączna długość sieci wodociągowej przebiegającej przez obszary wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. wynosiła 14,3 tys. km i w porównaniu z 2004 r. wzrosła o 55,2% (w Polsce o 30,3%). Stanowiła ona 85,4% całkowitej jej długości w województwie. Na 100 km² powierzchni terenów wiejskich w regionie przypadało 60,7 km sieci (w Polsce – 83,1 km), tym samym była ta jedna z najmniejszych gęstości sieci wodociągowej w Polsce (Rys. 1). Mniejszą gęstość sieci odnotowano jedynie w województwach lubuskim i zachodniopomorskim. Pomimo że gęstość sieci wodociągowej na wsi w województwie była niemal siedmiokrotnie mniejsza niż w miastach to jej rozwój był dużo bardziej dynamiczny – na wsi, w porównaniu z 2004 r., wzrosła o 55,6%, podczas gdy w miastach o 23,4%.

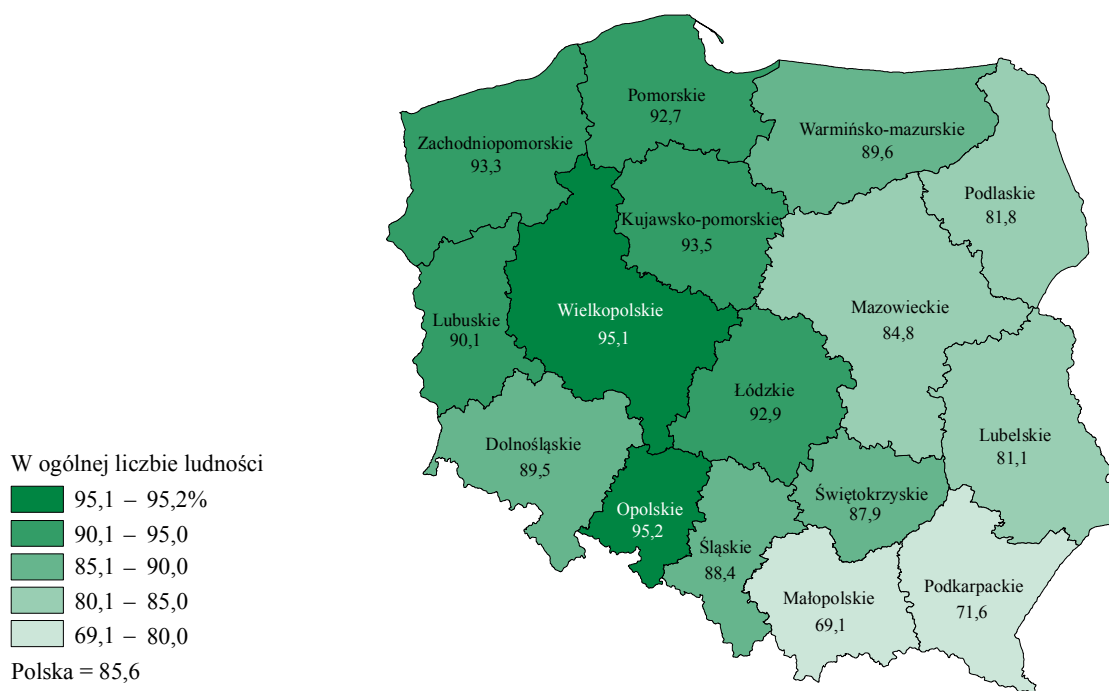
W układzie przestrzennym największym zagęszczeniem sieci wodociągowej charakteryzowały się obszary wiejskie powiatów nowomiejskiego (140,7 km/100 km²) i iławskiego (80,7 km/100 km²), natomiast najmniejszym powiatów piskiego (22,5 km/100 km²) i nidzickiego (27,6 km/100 km²).

Rys. 1. Gęstość sieci wodociągowej na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

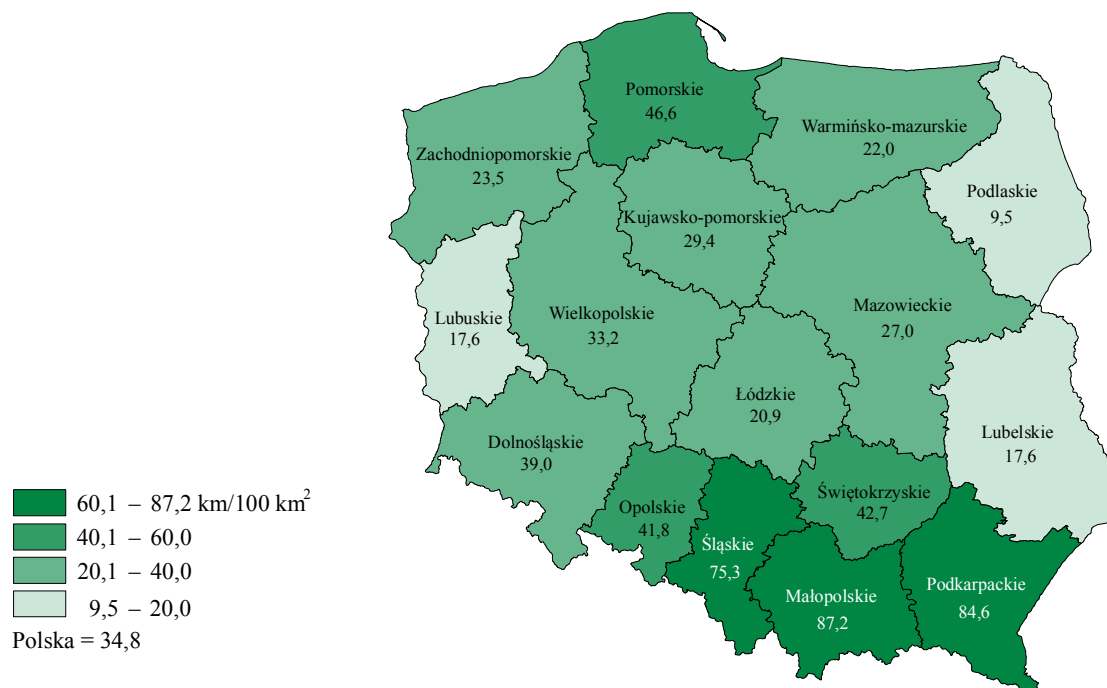
Z sieci wodociągowej na obszarach wiejskich w województwie w 2020 r. korzystało 519,5 tys. mieszkańców, co stanowiło 89,6% ludności tych terenów (w Polsce – 85,6%) (Rys. 2). W miastach regionu udział ten był wyższy i wynosił 98,9%. W stosunku do 2004 r. w województwie odsetek ludności wiejskiej mającej dostęp do sieci wodociągowej wzrósł o 17,5 p. proc. (w Polsce o 14,3 p. proc.), a w miastach o 2,0 p. proc.

Rys. 2. Ludność korzystająca z sieci wodociągowej na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Długość sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. wynosiła 5,2 tys. km i w porównaniu z 2004 r. była ponad 2,5-krotnie większa (w miastach o 27,3%). Przez tereny wiejskie w 2020 r. przebiegało 68,1% ogólnej długości sieci kanalizacyjnej w województwie, a jej zagęszczenie wynosiło 22,0 km na 100 km² (w miastach – 393,8 km/100 km²). Pod względem gęstości sieci kanalizacyjnej obszary wiejskie województwa uplasowały się na 12 miejscu w kraju (Rys. 3).

Rys. 3. Gęstość sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Największą gęstością sieci kanalizacyjnej w województwie charakteryzowały się obszary wiejskie powiatów giżyckiego (41,9 km/100 km²) i ostródzkiego (39,3 km/100 km²), a najmniejszą powiatów lidzbarskiego (7,8 km/100 km²) i bartoszyckiego (8,5 km/100 km²).

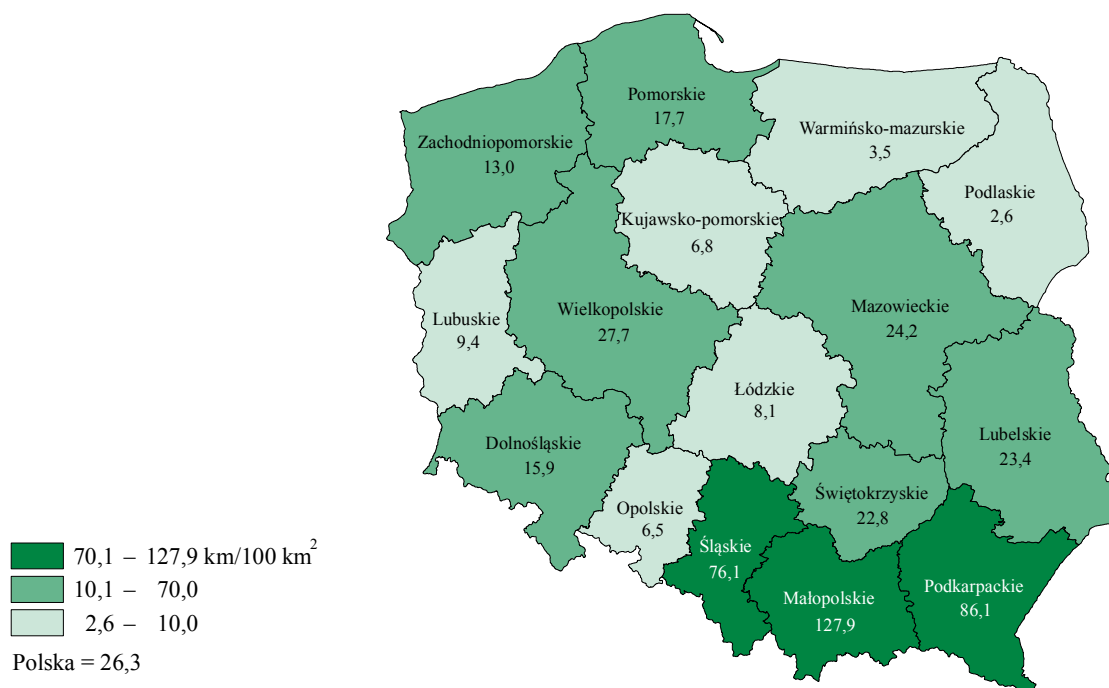
Z sieci kanalizacyjnej w 2020 r. w województwie korzystało 261,7 tys. ludności wiejskiej, co stanowiło 45,1% ogółu mieszkańców terenów wiejskich w regionie (w Polsce – 43,1%) (Rys. 4). W porównaniu z 2004 r. odsetek osób mających dostęp do sieci kanalizacyjnej na terenach wiejskich województwa wzrósł podwójnie. Pomimo tak dużego wzrostu, pod względem wysokości tego odsetka tereny wiejskiej województwa zajęły 8 miejsce w kraju.

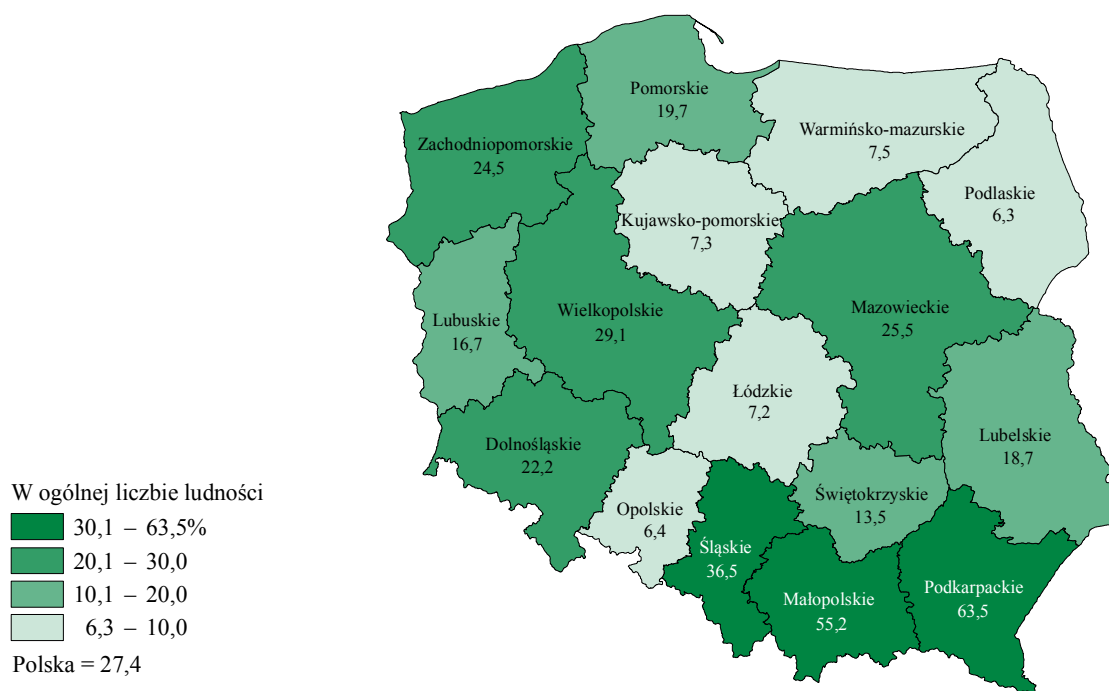
Rys. 4. Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W objętym analizą okresie na obszarach wiejskich wzrosła również długość sieci gazowej rozdzielczej. W 2020 r. przez tereny wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego przebiegało 829,8 km sieci gazowej, podczas gdy w 2004 r. było to 267,5 km. Sieć gazowa z obszarów wiejskich w 2020 r. stanowiła 32,2% ogólnej długości sieci gazowej w regionie. Jej gęstość wynosiła 3,5 km/100 km² (w Polsce – 44,9 km/100 km²) i była znacznie niższa niż w miastach, gdzie wynosiła 284,1 km/100 km². Tereny wiejskie województwa należały do regionów o najniższej gęstości sieci gazowej – niższą gęstość zanotowano jedynie w województwie podlaskim (Rys. 5). Spośród powiatów województwa największą gęstość sieci gazowej odnotowano na obszarach wiejskich powiatu olsztyńskiego – 13,6 km/100 km². Dostęp do sieci gazowej w 2020 r. miało 7,5% (43,4 tys.) mieszkańców wsi w województwie i było to o 59,6 p. proc. mniej niż w miastach (Rys. 6). W odniesieniu do 2004 r. na obszarach wiejskich wystąpił wzrost udziału osób korzystających z gazu o 5,0 p. proc., podczas gdy w miastach miał miejsce spadek o 6,2 p. proc.

Rys. 5. Gęstość sieci gazowej na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)
 Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Rys. 6. Ludność korzystająca z sieci gazowej na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)
 Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Energia elektryczna w gospodarstwach domowych

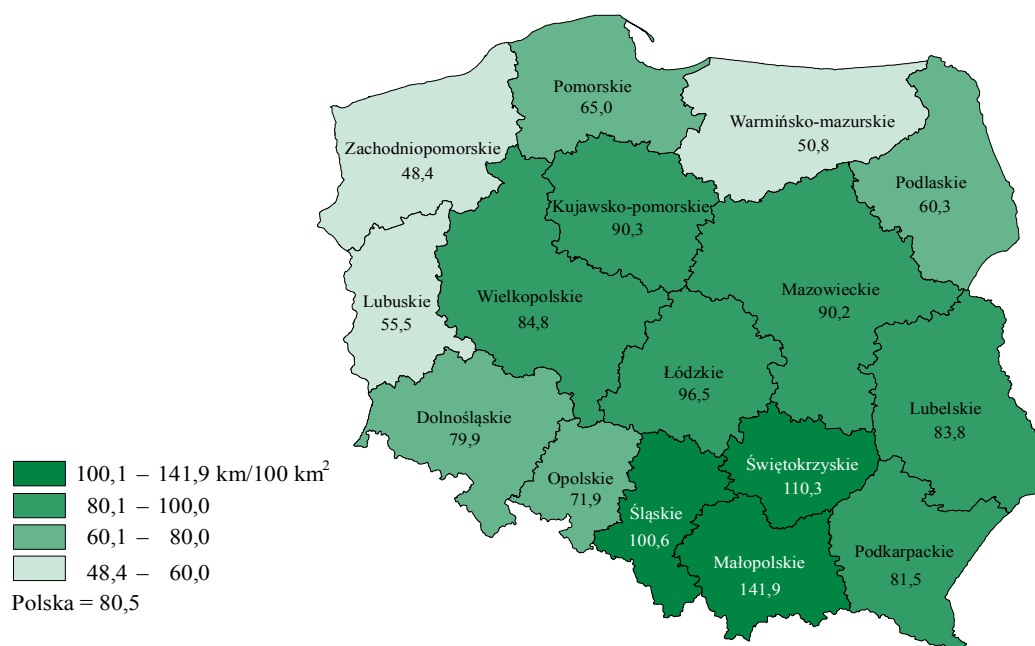
Na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. odbiorcami energii elektrycznej było 184,8 tys. gospodarstw domowych. W porównaniu z 2004 r. był to wzrost o 53,4%, podczas gdy w Polsce wzrost ten wyniósł 73,4%. Zużycie energii elektrycznej na 1 odbiorcę na terenach wiejskich w 2020 r. wyniosło 2,6 tys. kWh (w Polsce – 2,5 tys. kWh), a na 1 mieszkańca – 843,7 kWh (w Polsce – 849,1 kWh). Tym samym tereny wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego uplasowały się odpowiednio na 4 i 11 miejscu w Polsce pod względem zużycia energii.

Dostęp do Internetu szerokopasmowego

W dobie rozwoju społeczeństwa informacyjnego rośnie waga dostępu do sieci telefonii komórkowej i Internetu. O wzrastającej roli i znaczeniu Internetu świadczy fakt, że liczba jego użytkowników dynamicznie rośnie w skali całego kraju, jak i obszarów wiejskich, bowiem o ile w 2010 r. na obszarach wiejskich w Polsce z Internetu korzystało 56,2% gospodarstw domowych i 55,6% ludności w wieku 16–74 lata, to w 2020 r. było to już odpowiednio 89,3% i 81,2%. Wzrost ten był większy niż w miastach, gdzie wyniósł 24,0 p. proc. i 20,2 p. proc. w grupie osób w wieku 16–74 lata. W roku 2020, 88,7% gospodarstw domowych na wsi dostęp do Internetu posiadało poprzez szerokopasmowe łącze (w miastach – 90,0%). W porównaniu z 2010 r. ich odsetek wzrósł o 41,8 p. proc. (w miastach o 28,4 p. proc.).

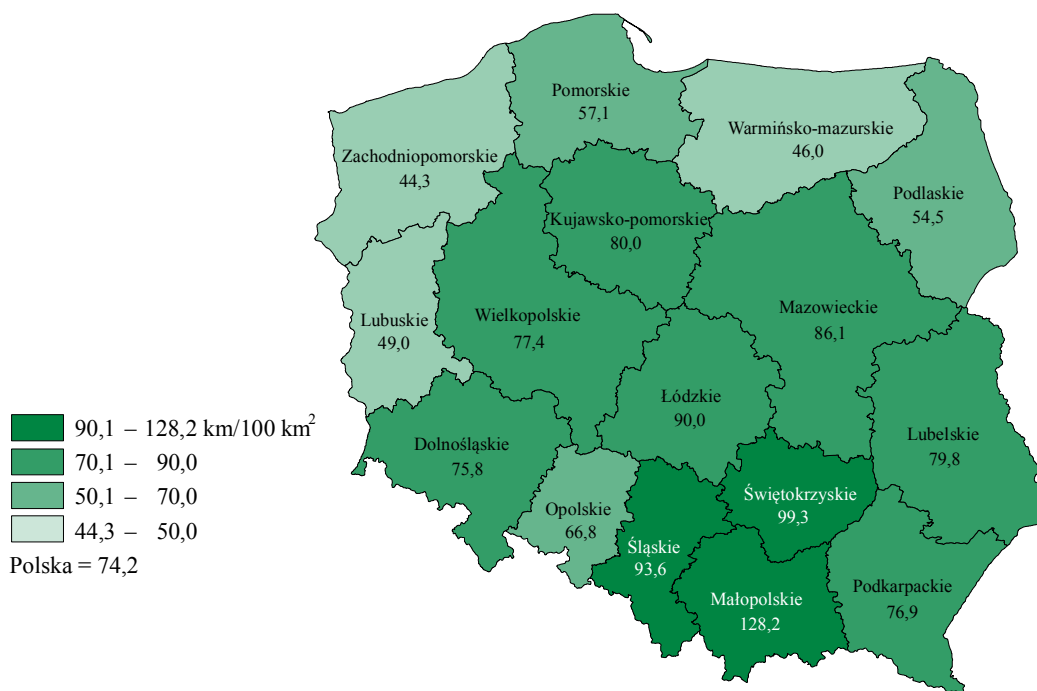
Drogi publiczne zamiejskie

Długość dróg publicznych zamiejskich o nawierzchni twardej przebiegających przez teren województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. wynosiła 12,3 tys. km. W stosunku do 2004 r. ich długość wzrosła o 15,3% (w Polsce – o 24,6%). Większość z nich posiadała nawierzchnię ulepszoną – 90,4% (w Polsce – 92,2%). Gęstość dróg publicznych zamiejskich o nawierzchni twardej w województwie w 2020 r. wynosiła 50,8 km/100 km² (w Polsce – 80,5 km/100 km²), a dróg o nawierzchni twardej ulepszonej – 46,0 km/100 km² (w Polsce – 74,2 km/100 km²) (Rys. 7, Rys. 8). Pod względem wartości obu wskaźników województwo uplasowało się na przedostatnim miejscu w kraju – przed województwem zachodniopomorskim.

Rys. 7. Gęstość dróg publicznych zamiejskich o twardej nawierzchni według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Rys. 8. Gęstość dróg publicznych zamiejskich o twardej nawierzchni ulepszonej według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Stan infrastruktury mieszkaniowej

Zasoby mieszkaniowe na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. obejmowały 187,8 tys. mieszkań składających się z 773,7 tys. izb o łącznej powierzchni 15,6 mln m². Na 1000 ludności terenach wiejskich przypadało 323,8 mieszkań (w Polsce – 316,5), tym samym województwo znalazło się na 8 miejscu w kraju pod względem wysokości tego wskaźnika (Rys. 9).

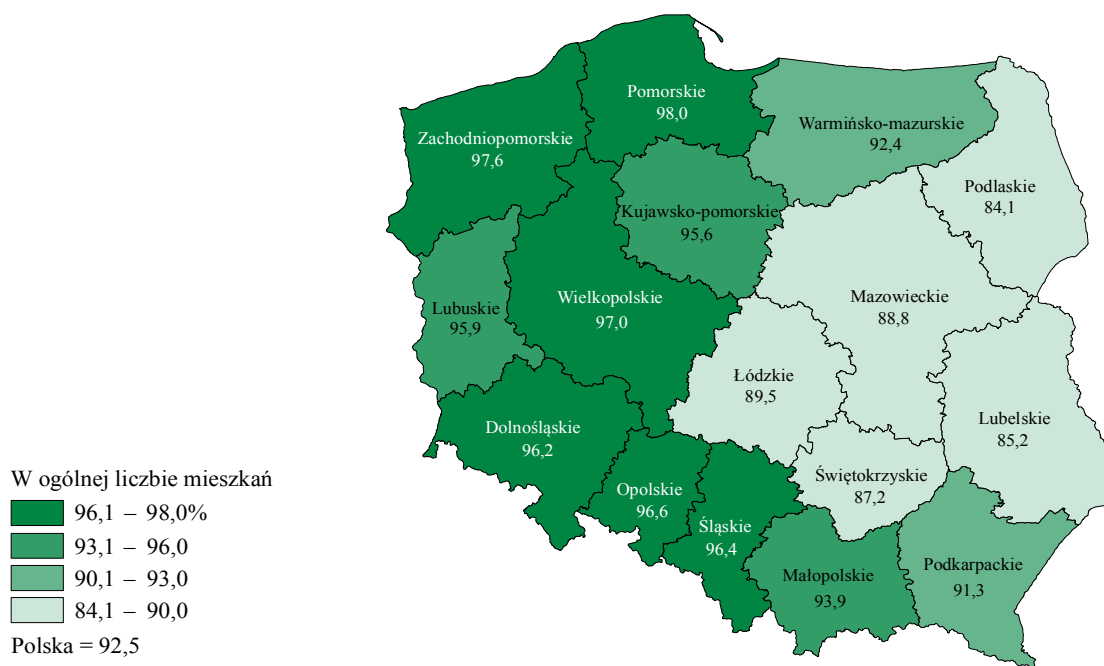
Rys. 9. Mieszkania na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Przeciętna powierzchnia użytkowa jednego mieszkania wiejskiego w regionie wynosiła 82,8 m² (w Polsce – 94,8 m²), a na jedno mieszkanie przypadało średnio 4,12 izb (w Polsce – 4,38) i 3,09 osób (w Polsce – 3,16). Mieszkania na wsi w porównaniu z mieszkaniami w miastach były większe powierzchniowo (o 21,3 m²), składały się z większej liczby izb (o 0,53) oraz zamieszkiwane były przez większą liczbę osób (o 0,66). Jednocześnie, pomimo większego zaludnienia, w mieszkaniach wiejskich na jedną osobę przypadała większa powierzchnia (o 1,5 m²) niż w miastach. Obszary wiejskie województwa pod względem przeciętnej powierzchni użytkowej mieszkań znalazły się na ostatnim miejscu w Polsce, przeciętnej powierzchni użytkowej mieszkań na 1 osobę – na przedostatnim, liczby izb w mieszkaniu – na 15 miejscu, a liczby osób w mieszkaniu – na 9.

W układzie terytorialnym, na 1000 ludności najwięcej mieszkań przypadało w powiatach węgorzewskim (369,8) i kętrzyńskim (351,9), a najmniej w powiecie iławskim – 278,7.

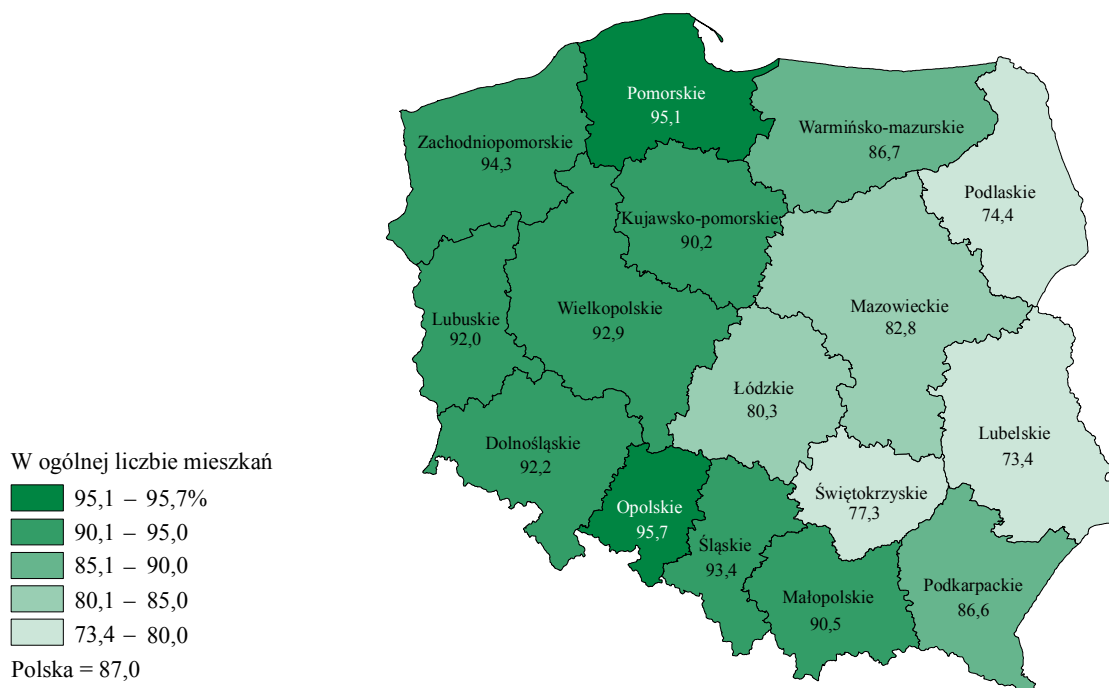
Opis stanu zasobów mieszkaniowych uwzględnia również stopień wyposażenia mieszkań w podstawowe instalacje sanitarno-techniczne. W 2020 r. w wodociąg wyposażonych było 173,5 tys. mieszkań na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego, co stanowiło 92,4% ogółu mieszkań na tych terenach w regionie. Warmia i Mazury pod względem odsetka mieszkań mających dostęp do sieci wodociągowej uplasowała się na 10 miejscu w kraju (Rys. 10). W stosunku do 2004 r. odsetek ten wzrósł o 2,2 p. proc. (w Polsce o 4,4 p. proc.). W powiatach województwa odsetek ten wahał się od 85,2% w powiecie nidzickim do 96,0% w powiecie ostródzkim.

Rys. 10. Mieszkania wyposażone w wodociąg na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

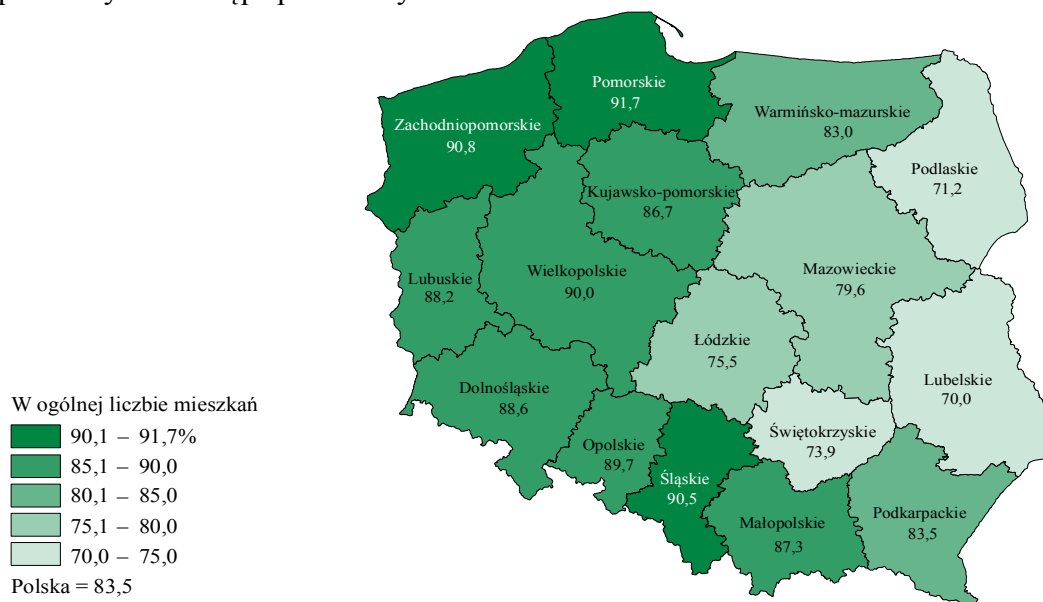
W ujęciu spłukiwany wyposażonych było 86,7% (162,9 tys.) mieszkań na obszarach wiejskich województwa (w Polsce – 87,0%) (Rys. 11). Uplasowało to tereny wiejskie regionu na 10 miejscu w kraju. W odniesieniu do 2004 r. udział ten wzrósł o 12,3 p. proc. (w Polsce o 13,7 p. proc.). W układzie terytorialnym odsetek ten kształtował się od 79,5% w powiecie nidzickim do 91,4% w powiecie mrągowskim.

Rys. 11. Mieszkania wyposażone w ustęp spłukiwany na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W 2020 r. w łazienkę wyposażonych było 83,0% (155,9 tys.) mieszkań na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego (w Polsce – 83,5%). Pod tym względem tereny wiejskie regionu uplasowały się na 11 miejscu w kraju (Rys. 12). Odsetek mieszkań posiadających łazienkę w analizowanym okresie wzrósł o 7,7 p. proc. (w Polsce o 8,8 p. proc.). Rozkład powiatowy wskaźnika kształtował się identycznie jak w przypadku mieszkań wyposażonych w ustęp spłukiwany.

Rys. 12. Mieszkania wyposażone w łazienkę na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. w gaz sieciowy wyposażonych było 7,1% mieszkań (13,4 tys.) (w Polsce – 26,0%) – co uplasowało województwo na 12 miejscu w kraju. Odsetek mieszkań mających dostęp do gazu sieciowego

w regionie w stosunku do 2004 r. wzrósł o 4,6 p. proc. (w Polsce o 8,5 p. proc.). Z kolei w centralne ogrzewanie wyposażonych było 71,1% mieszkań (133,6 tys.) znajdujących się na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego (w Polsce – 72,7%) – 11 miejsce w kraju.. W odniesieniu do 2004 r. odnotowano wzrost wartości tego wskaźnika o 10,9 p. proc. (w Polsce o 9,4 p. proc.).

W 2020 r. na terenach wiejskich województwa oddano do użytkowania 2,2 tys. mieszkań. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców dało to 3,9, podczas gdy średnia dla Polski wynosiła 4,7 (Rys. 13). Lokowało to tereny wiejskie regionu na 9 miejscu w kraju.

Rys. 13. Mieszkania oddane do użytkowania na obszarach wiejskich według województw w 2020 r.

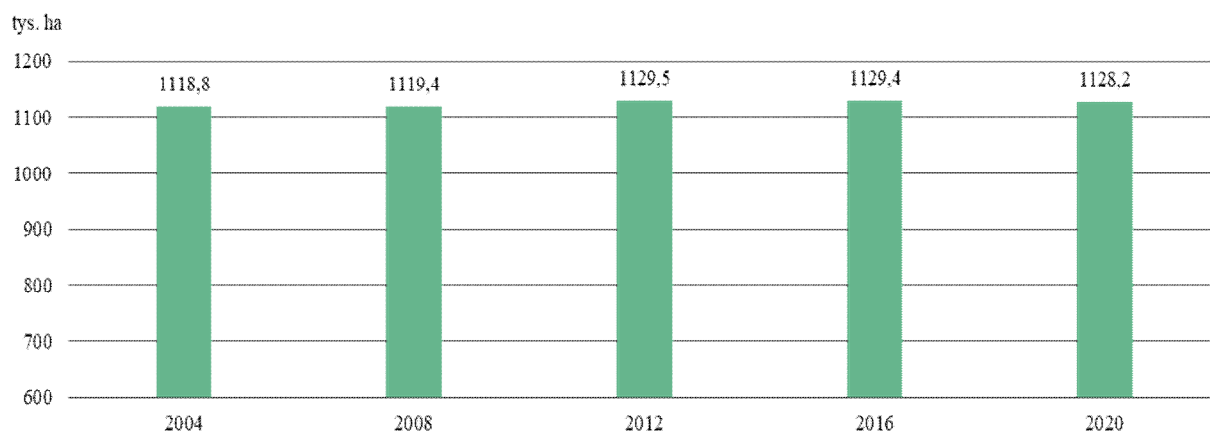
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

1.2.6. Zasoby środowiskowe na obszarach wiejskich i zagospodarowanie przestrzenne

Powierzchnia obszarów szczególnie cennych przyrodniczo

Województwo warmińsko-mazurskie jest regionem unikalnym w skali kraju z uwagi na dużą powierzchnię obszarów cennych przyrodniczo, które stanowią o wysokiej jakości i potencjale środowiska przyrodniczego. Najcenniejsze z nich zostały objęte ochroną prawną. W regionie występują prawie wszystkie formy ochrony przewidziane Ustawą o ochronie przyrody (z wyjątkiem parku narodowego). Obszary objęte ochroną prawną zajmowały w 2020 r. powierzchnię 1,1 mln ha (łącznie z tą częścią obszarów sieci Natura 2000, która mieści się w granicach obszarów prawnie chronionych) – o 9,4 tys. ha więcej niż w 2004 r. (Rys.1). Na terenie województwa ustanowiono:

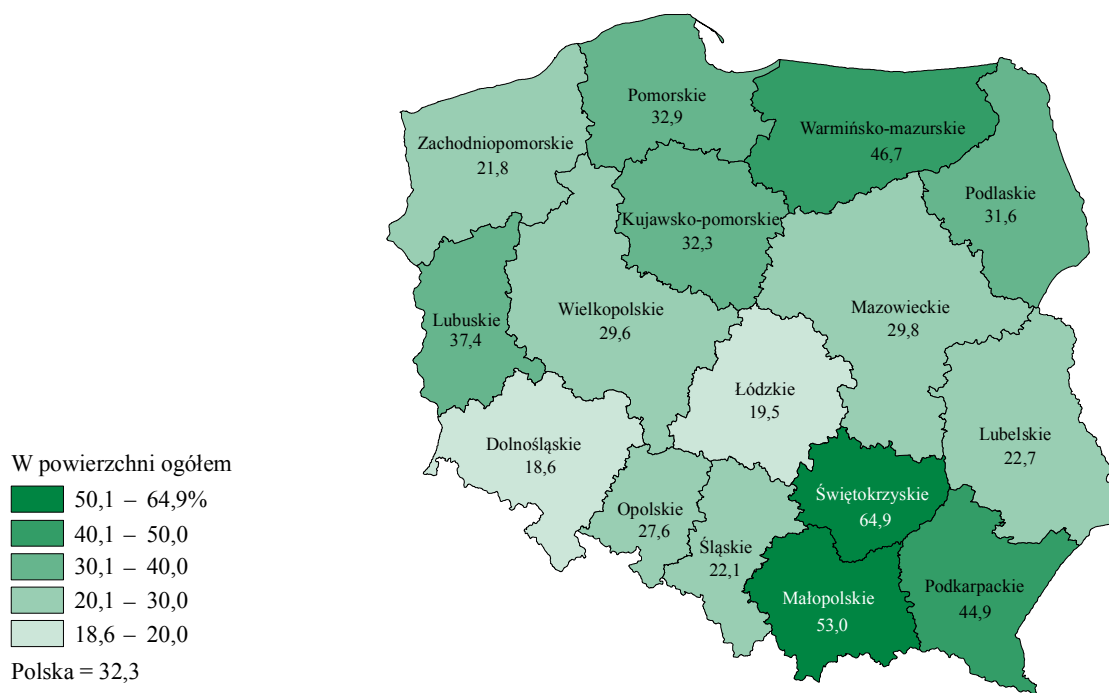
- 109 rezerwatów przyrody o łącznej powierzchni 33,3 tys. ha,
- 6 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 137,2 tys. ha,
- 69 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 926,6 tys. ha,
- 274 użytki ekologiczne o łącznej powierzchni 6,7 tys. ha,
- 21 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych o łącznej powierzchni 24,5 tys. ha oraz 1 stanowisko dokumentacyjne i 2304 pomniki przyrody.

Rys. 1. Obszary o szczególnych warunkach przyrodniczych prawnie chronione w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2004–2020 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

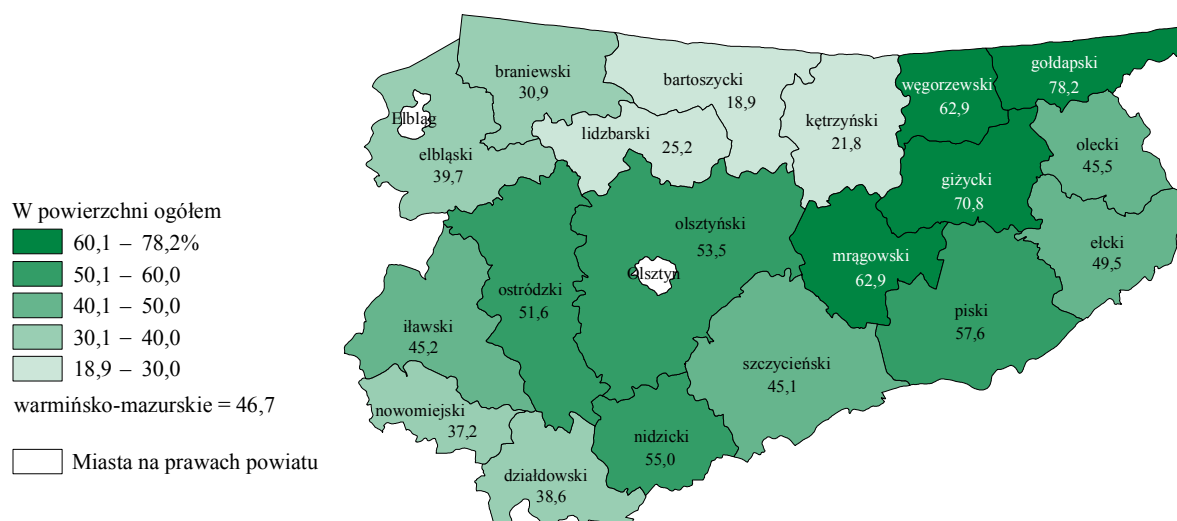
Obszary prawnie chronione w 2020 r. stanowiły 46,7% powierzchni województwa warmińsko-mazurskiego (w Polsce – 32,3%). Pod względem wielkości tego odsetka region zajmował 3 miejsce w kraju (Rys. 2).

Rys. 2. Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Udział powierzchni prawnie chronionej w powierzchni poszczególnych powiatów jest znacznie zróżnicowany terytorialnie i w 2020 r. wahał się od 18,9% w powiecie bartoszyckim do 78,2% w powiecie goldapskim (Rys.3).

Rys. 3. Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. (stan w dniu 31. 12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Obszary cenne przyrodniczo zostały objęte również formami ochrony przyrody wynikającymi z ustawodawstwa UE. Pierwszą z nich stanowią specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO), utworzone na podstawie Dyrektywy Siedliskowej (SOO) dla ochrony wymienionych w niej typów siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt. Druga forma to obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO), utworzone na podstawie Dyrektywy Ptasiej dla ochrony siedlisk ptaków. Obszary wyznaczone zgodnie z tymi Dyrektywami tworzą tzw. sieć Natura 2000.

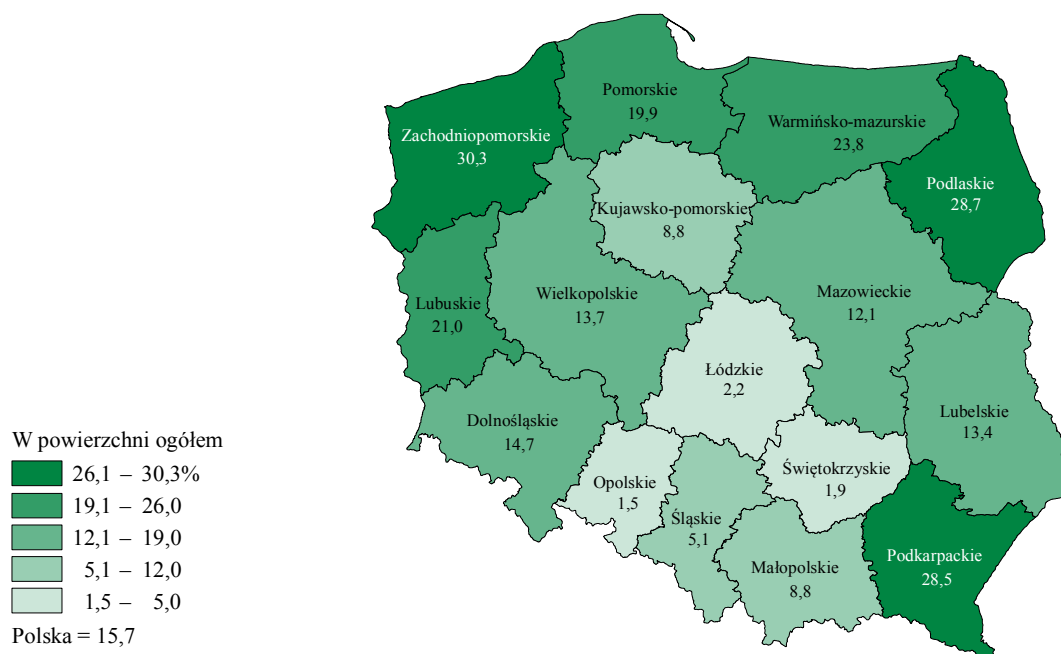
W województwie warmińsko-mazurskim wyznaczono 16 obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO), których powierzchnia wynosi 575,8 tys. ha oraz 46 specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO) o łącznej powierzchni 258,3 tys. ha (Tab. 1). Łącznie obszary Natura 2000 w województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. obejmowały 834,2 tys. ha, tj. 34,5% powierzchni województwa (w Polsce – 26,9%).

Tabela.1. Obszary Natura 2000 w województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Nazwa obszaru	Powierzchnia (ha)	Nazwa obszaru	Powierzchnia (ha)
Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków (OSO)			
Bagna Nietlickie	4080,8	Lasy Iławskie	22609,7
Dolina Pasłęki	20669,9	Lasy Skaliskie	12644,7
Doliny Omulwi i Płodownicy	3046,8	Ostoja Poligon Orzysz	21208,0
Doliny Wkry i Mławki	6889,8	Ostoja Warmińska	145342,0
Jeziro Dobskie	6985,3	Puszcza Borecka	18962,8
Jeziro Drużno	5995,7	Puszcza Napiwodzko-Ramucka	116604,7
Jeziro Łuknajno	1380,3	Puszcza Piska	169101,6
Jeziro Oświn i okolice	2516,1	Zalew Wiślany	17790,2
Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk (SOO)			
Aleje Pojezierza Iławskiego	377,3	Niecka Skaliska	11385,7
Bieńkowo	122,7	Niedźwiedzie Wielkie	89,1
Budwity	450,9	Ostoja Borecka	25340,1
Dolina Drwęcy	9667,6	Ostoja Brodnicka	1131,9
Dolina Kakaju	1428,0	Ostoja Drużno	3088,8
Dolina Pisy	0,0	Ostoja Dylewskie Wzgórza	3430,6
Doliny Erozyjne Wysoczyzny Elbląskiej .	2260,5	Ostoja Iławska	19086,2
Gązwa	514,8	Ostoja Lidzbarska	5241,1
Gierłoż	57,0	Ostoja nad Oświnem	3356,7
Góra Dębowa koło Mławy	386,6	Ostoja Napiwodzko-Ramucka .	32612,8
Jeziro Długie	642,9	Ostoja Piska	57826,6
Jeziro Karaś	814,8	Ostoja Północnomazurska	14573,0
Jeziro Woszczelskie	313,7	Ostoja Radomno	929,4
Jeziro Wukśniki	326,2	Ostoja Welska	3384,4
Jonkowo-Warkały	226,5	Przełomowa Dolina Rzeki Wel	1259,7
Kaszuny	258,9	Puszcza Romincka	14754,3
Mamerki	162,1	Rzeka Pasłęka	8418,5
Mazurska Ostoja Żółwia Baranowo	4305,1	Swajnie	1186,5
Mazurskie Bagna	1569,3	Torfowiska źródłkowe k. Łabędnika	27,0
Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie	0,0	Torfowisko Zocie	65,8
Murawy koło Pasłęka	642,7	Uroczysko Markowo	1453,6
Murawy na Pojezierzu Ełckim	77,2	Warmińskie Buczyny	1525,9
Murawy na Poligonie Orzysz	1298,4	Zalew Wiślany i Mierzeja Wiślana	22258,4

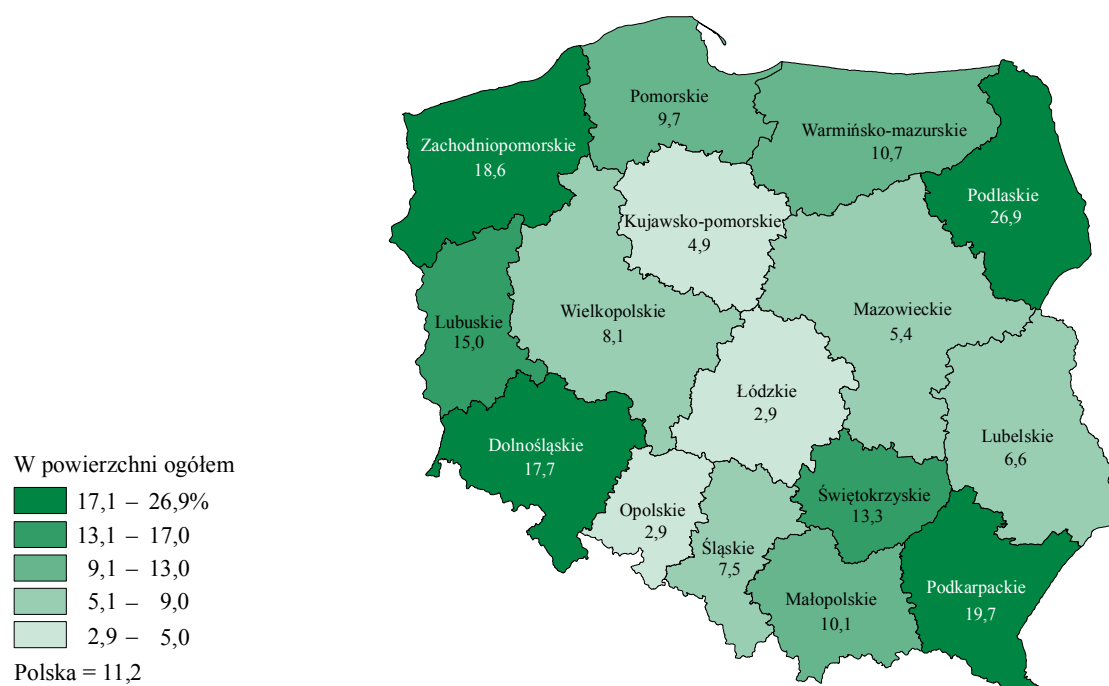
Źródło: Dane Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

Udział obszarów wyznaczonych na podstawie Dyrektywy Ptasiej (OSO) w powierzchni ogólnej województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. wynosił 23,8% (w Polsce – 15,7%), a Dyrektywy Siedliskowej (SOO) – 10,7% (w Polsce – 11,2%) (Rys. 4, Rys. 5). Region plasował się na 4 miejscu w kraju pod względem odsetka obszarów OSO (za województwami: zachodniopomorskim, podlaskim i podkarpackim), a na 7 w przypadku obszarów SOO (za województwami: podlaskim, podkarpackim, zachodniopomorskim, dolnośląskim, lubuskim i świętokrzyskim).

Rys. 4. Powierzchnia obszarów specjalnej ochrony ptaków według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

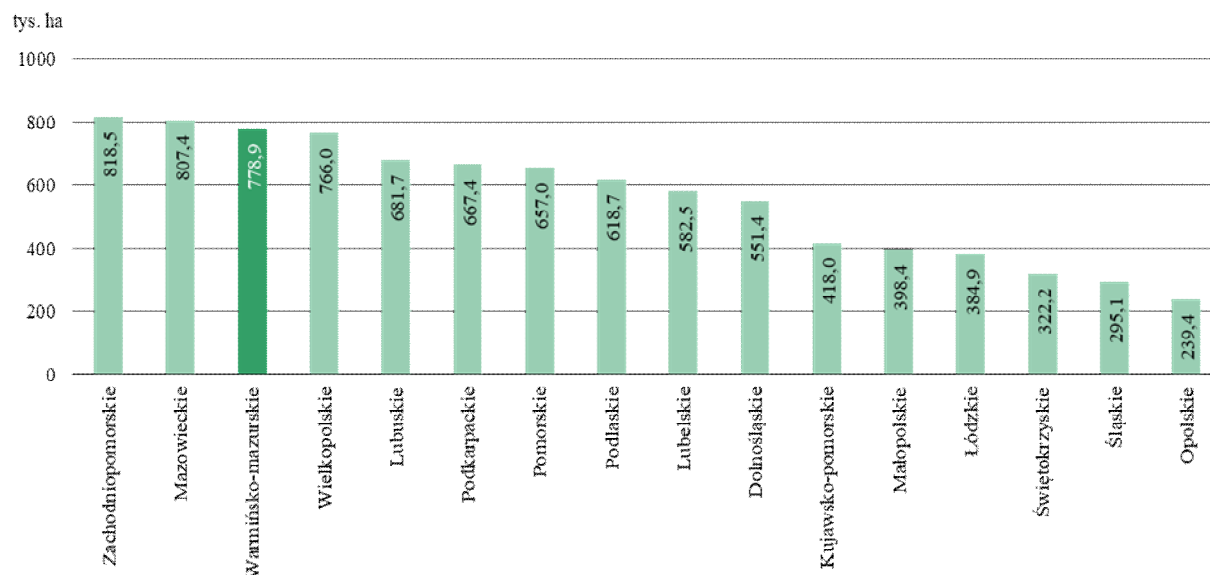

Rys. 5. Powierzchnia specjalnych obszarów ochrony siedlisk według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Powierzchnia gruntów leśnych

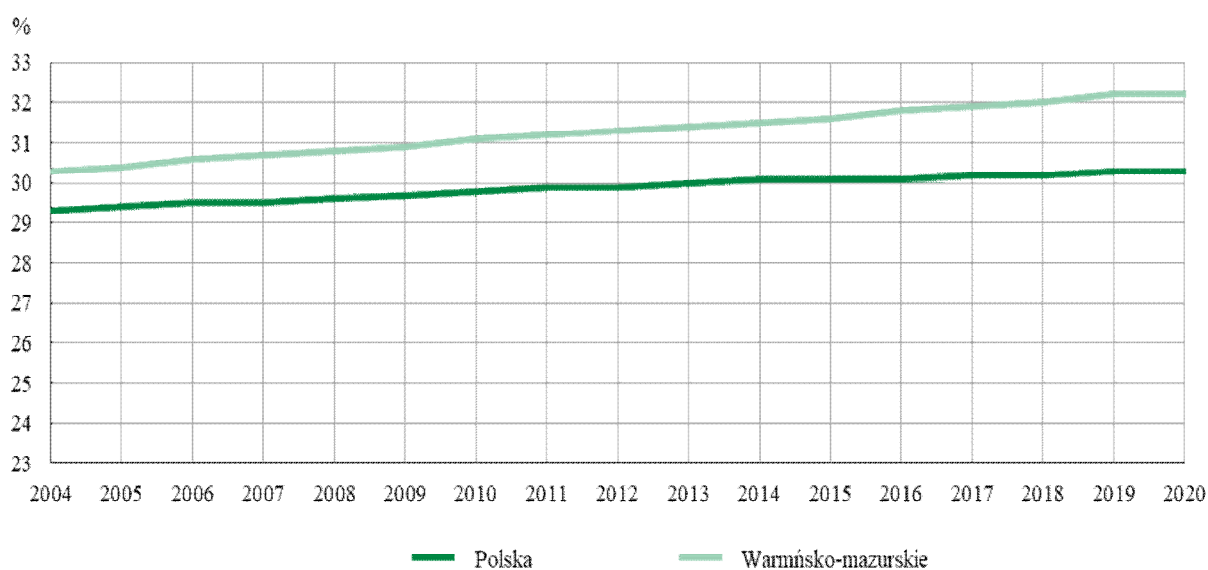
W województwie warmińsko-mazurskim na koniec 2020 r. powierzchnia gruntów leśnych na obszarach wiejskich wynosiła 778,9 tys. ha. W porównaniu z 2004 r. zwiększyła się ona o 43,2 tys. ha, czyli o 5,9% (w Polsce o 3,0%). Większą powierzchnię gruntów leśnych na terenach wiejskich w 2020 r. zanotowano jedynie w województwach zachodniopomorskim i mazowieckim (Rys. 6).

Rys. 6. Powierzchnia gruntów leśnych na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

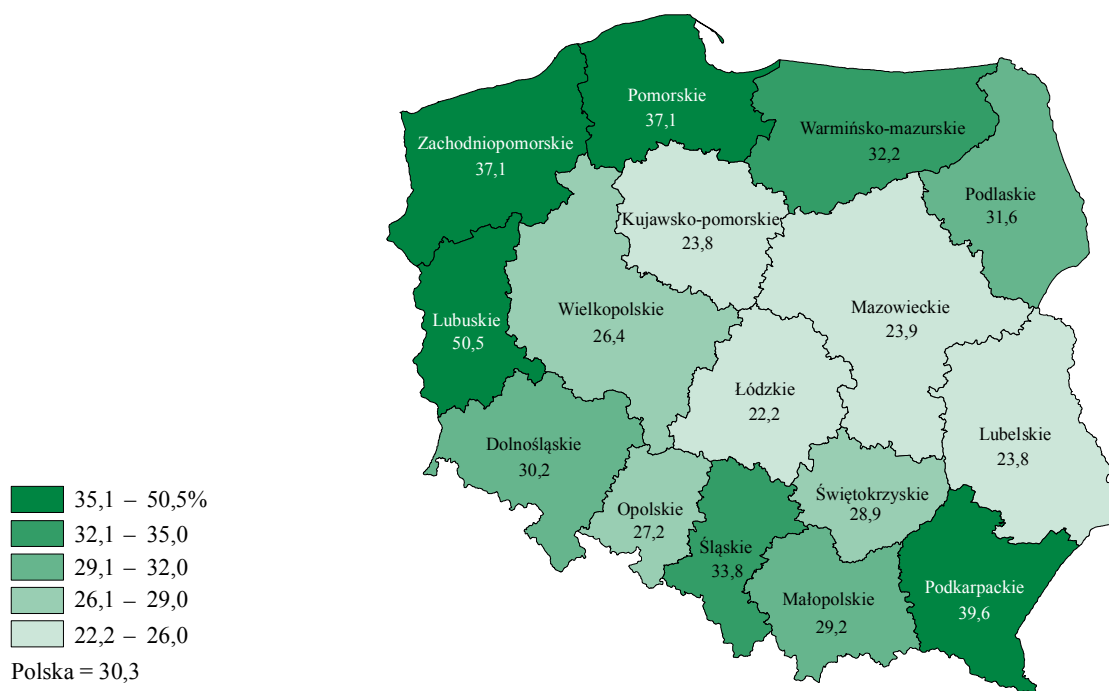
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Lesistość obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. wynosiła 32,2 % i była wyższa niż średnia w kraju, gdzie wyniosła 30,3% (Rys. 7). Dało to regionowi 6 miejsce w kraju – za województwami: lubuskim, podkarpackim, zachodniopomorskim, pomorskim i śląskim (Rys. 8). W stosunku do 2004 r. lesistość terenów wiejskich Warmii i Mazur wzrosła o 1,9 p. proc., przy wzroście w Polsce wynoszącym 1,0 p. proc.

Rys. 7. Lesistość obszarów wiejskich (stan w dniu 31.12.)

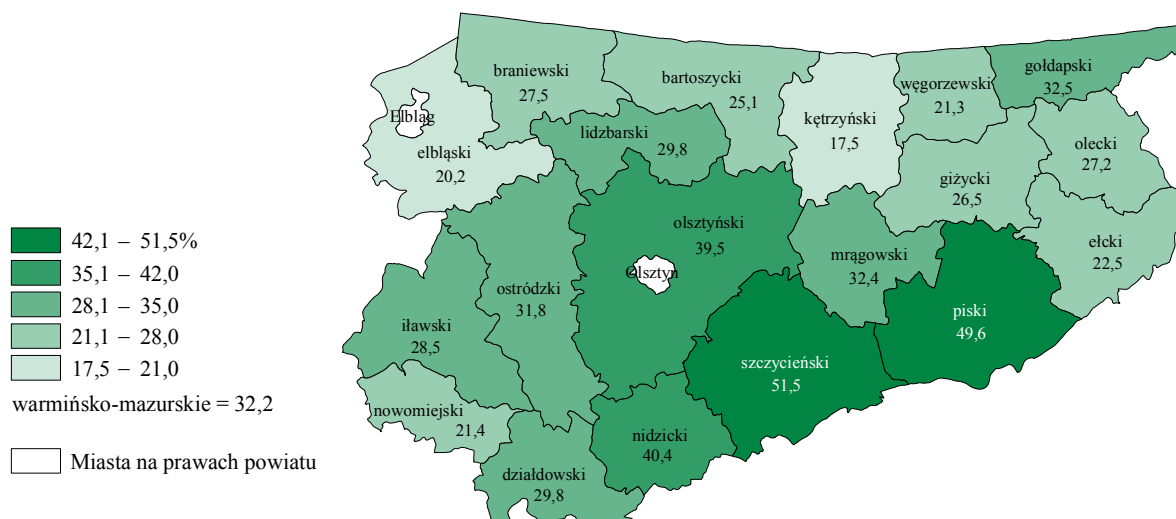
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Rys. 8. Lesistość obszarów wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Główny Urząd Geodezji i Kartografii.

Najwyższą lesistością obszarów wiejskich charakteryzowały się powiaty zlokalizowane w południowej części województwa, tj. powiaty: szczycieński (51,5%), piski (49,6%) oraz nidzicki (40,4%). Do najmniej zalesionych (poniżej 25% lesistości) należały powiaty: kętrzyński, elbląski, węgorzewski, nowomiejski oraz ełcki (Rys. 9).

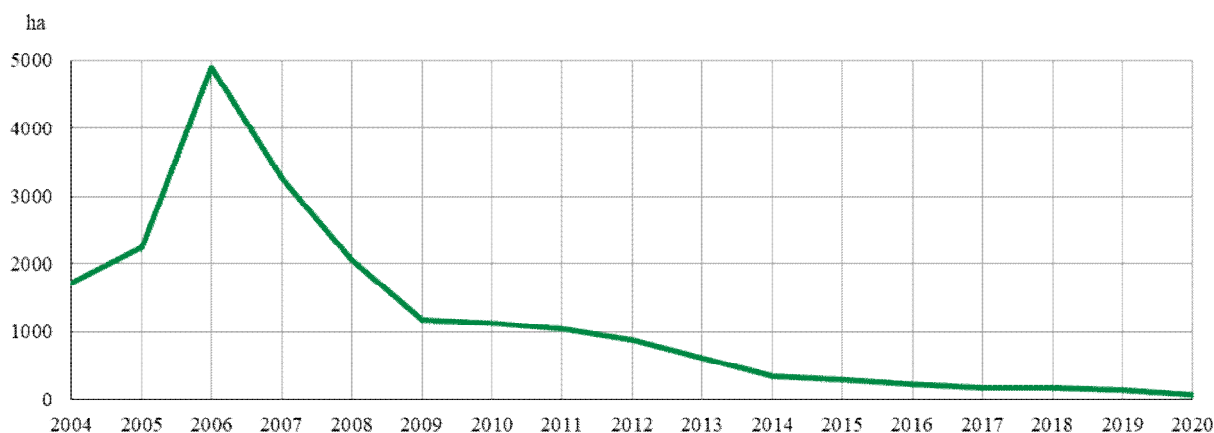
Rys. 9. Lesistość obszarów wiejskich według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W 2020 r. w województwie warmińsko-mazurskim zalesiono 74,9 ha gruntów dotychczas pozostających poza uprawą leśną (gruntów nieleśnych) na obszarach wiejskich. Od 2006 r. utrzymuje się tendencja malejąca zalesiania powierzchni gruntów nieleśnych (Rys. 10). Pomimo tego, w 2020 r. region znalazł się wśród czterech województw o największej

powierzchni zalesionej w ciągu roku. Więcej gruntów zalesiono w województwach: zachodniopomorskim, mazowieckim i świętokrzyskim (Rys. 11).

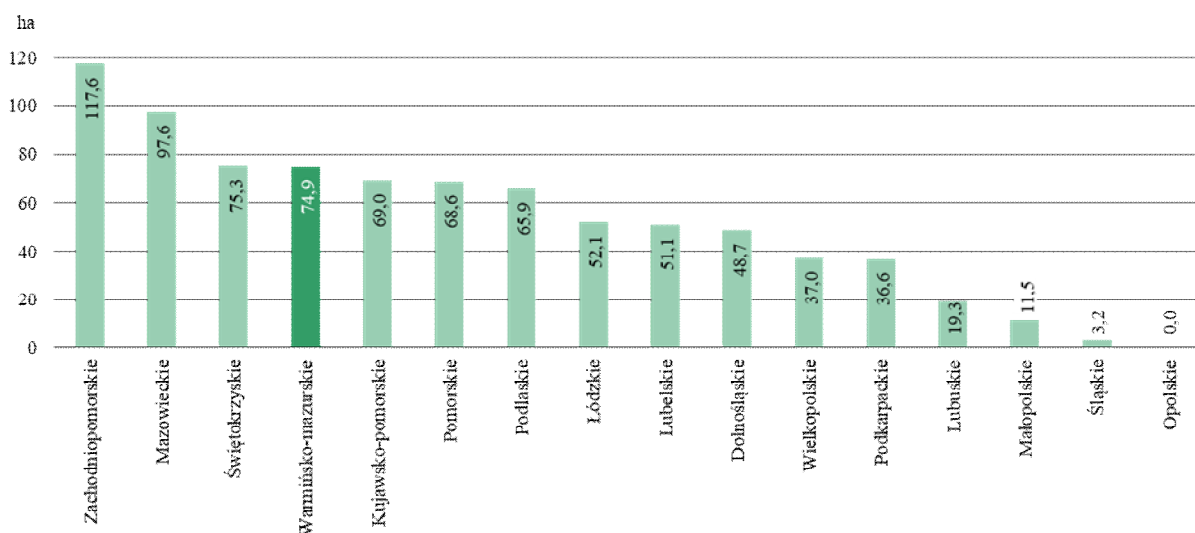
Ponad 50% z zalesień dokonanych w województwie w 2020 r. miało miejsce na terenach wiejskich dwóch powiatów, tj. węgorzewskiego i nowomiejskiego.

Rys. 10. Zalesienia^a obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim

a Użytków rolnych i nieużytków przeznaczonych do zalesienia w planie zagospodarowania przestrzennego.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Rys. 11. Zalesienia^a obszarów wiejskich według województw w 2020 r.

a Użytków rolnych i nieużytków przeznaczonych do zalesienia w planie zagospodarowania przestrzennego.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Jeziorność

Jeziora są szczególnie cennym, ale jednocześnie wrażliwym elementem środowiska przyrodniczego, dlatego muszą być objęte szczególną ochroną, obejmującą porządkowanie w ich zlewniach gospodarki ściekowej, zmniejszanie zanieczyszczeń obszarowych, szczególnie tych pochodzących z rolnictwa i ograniczanie osadnictwa w ich sąsiedztwie.

W województwie warmińsko-mazurskim znajduje się największa liczba jezior w Polsce. Jest ich około 3 tys., z czego około 2 tys. ma powierzchnię przekraczającą 1 ha. Grunty pod wodami pokrywają ponad 131 tys. ha i stanowią ok. 5% powierzchni województwa. Spośród blisko 1,1 tys. jezior, 317 ma powierzchnię powyżej 50 ha. Obszarowo największe jeziora

Polski, tj. Śniardwy (113,4 km²) i Mamry (102,8 km²) położone są w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich, przy czym jezioro Mamry należy jednocześnie do jednych z głębszych w regionie – ma 43,8 m głębokości. Najgłębszym jeziorem Mazur jest stosunkowo niewielkie jezioro Wuksniki (1,2 km²), którego maksymalna głębokość to 68,0 m. Na Pojezierzu Iławskim znajduje się z kolei najdłuższe jezioro w Polsce – Jeziorak (27 km długości, 32 km²), a na nim największa wyspa śródlądowa Europy – Wielka Żuława (Tab. 2.).

Tabela. 2. Większe i głębsze jeziora w województwie warmińsko-mazurskim

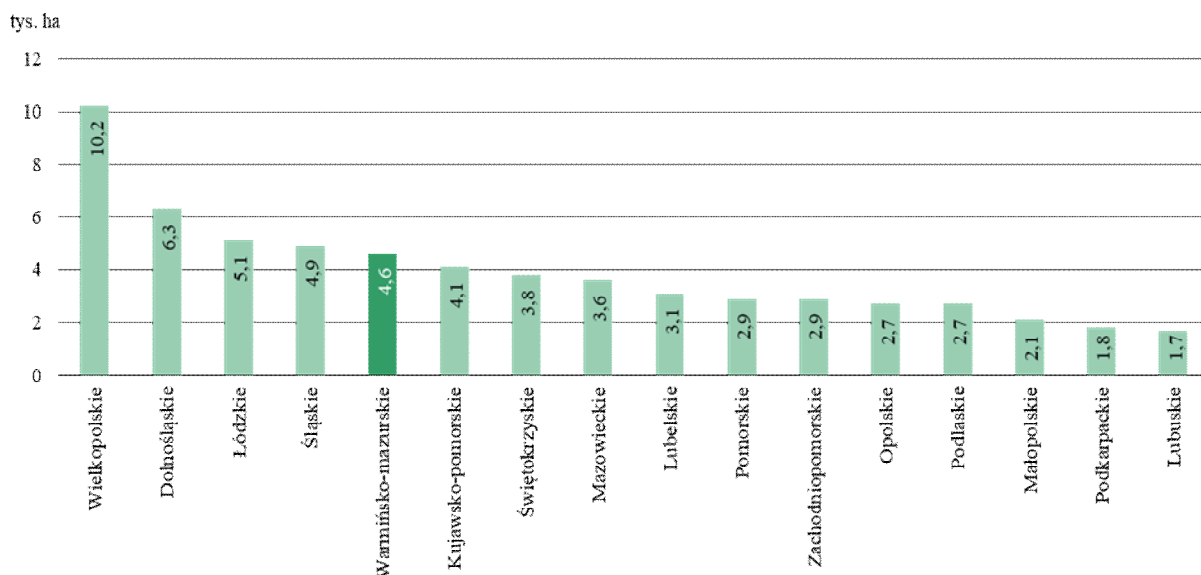
JEZIORA	Dorzecze	Powierzchnia ^a w km ²	Największa głębokość	Wzniesienie nad poziom morza
			w metrach	
Według powierzchni				
Śniardwy	Pisa	113,4	23,4	115,6
Mamry ^b	Węgorapa	102,8	43,8	116,2
Jeziorak	Drwęca	32,2	12,0	99,5
Niegocin	Pisa	26,0	39,7	116,0
Roś	Pisa	18,9	31,8	115,0
Tały (z jeziorem Ryńskim)	Pisa	18,3	50,8	116,1
Nidzkie	Pisa	18,2	23,7	119,0
Według głębokości				
Wuksniki	Pasłęka	1,2	68,0	111,4
Babięty Wielkie	Krutynia	2,5	65,0	141,0
Piłakno	Krutynia	2,6	56,6	143,0
Ełckie	Ełk	3,8	55,8	120,0

a Zwierciadła wody i wysp na jeziorze. b System wodny jeziora Mamry: Mamry, Święcajty, Kirsajty, Dargin, Dobskie, Kisajno.

Źródło: Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej.

Tereny przeznaczone pod rewitalizację

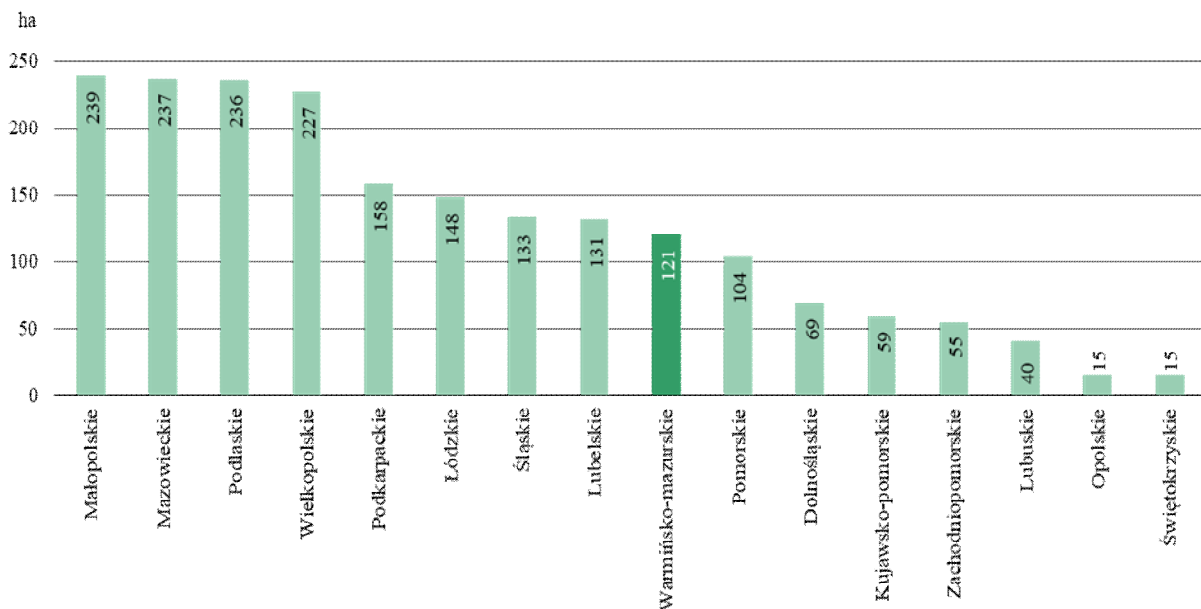
Powierzchnia gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji w 2020 r. w województwie warmińsko-mazurskim wynosiła 4,6 tys., co stanowiło 7,3% powierzchni tych gruntów w Polsce (Rys. 12). Większą powierzchnią gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji cechowały się województwa: wielkopolskie, dolnośląskie, łódzkie i śląskie.

Rys. 12. Grunty zdewastowane i zdegradowane wymagające rekultywacji na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

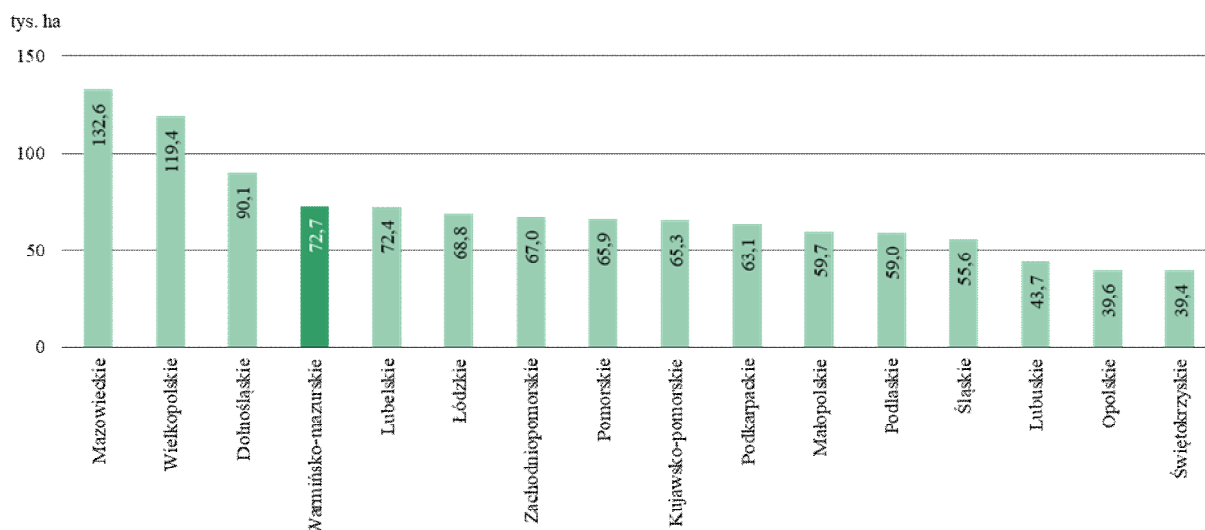
W 2020 r. w województwie warmińsko-mazurskim na cele rolnicze i leśne zrehabilitowano i zagospodarowano łącznie 121 ha gruntów zdewastowanych i zdegradowanych – 6,1% z ogólnej ich liczby w kraju. Tym samym województwo pod względem powierzchni gruntów zdewastowanych i zdegradowanych uplasowało się na 9 miejscu w Polsce. Mniej gruntów zrehabilitowano i zagospodarowano w województwach: świętokrzyskim, opolskim, lubuskim, zachodniopomorskim, kujawsko-pomorskim, dolnośląskim i pomorskim (Rys. 13). Większość z tych gruntów w regionie przeznaczono na cele rolnicze (107 ha).

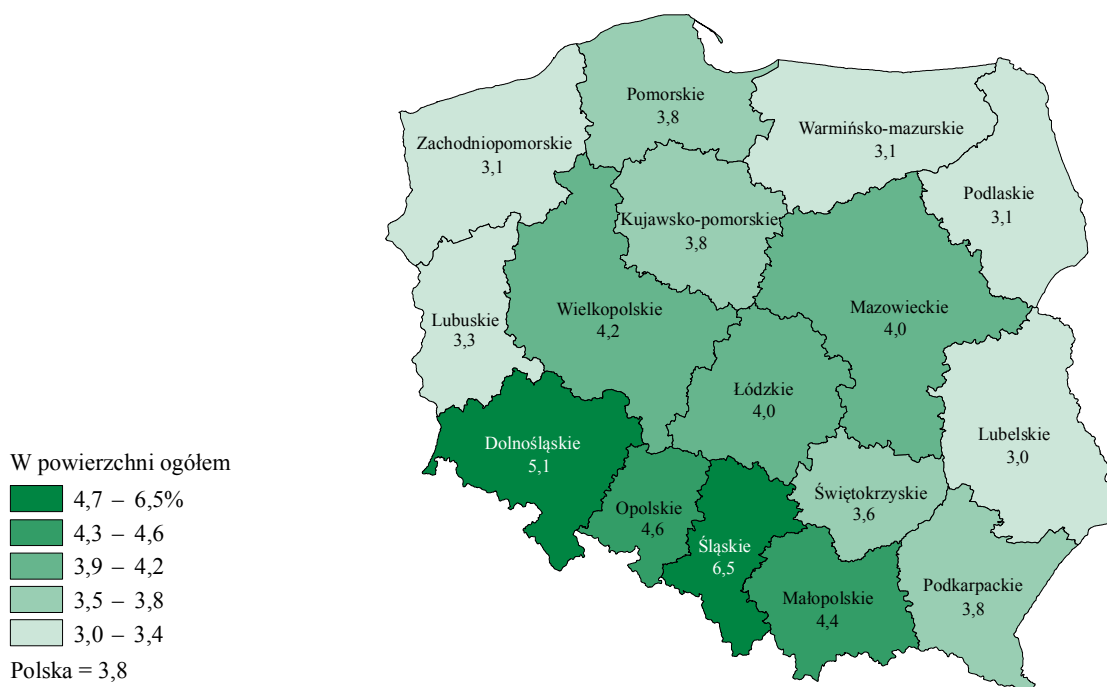
Rys. 13. Grunty zdewastowane i zdegradowane zrehabilitowane i zagospodarowane na obszarach wiejskich według województw w 2020 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. łączna powierzchnia geodezyjna gruntów zabudowanych i zurbanizowanych na obszarach wiejskich wyniosła 72,7 tys. ha – 4 miejsce w kraju za województwami: mazowieckim, wielkopolskim i dolnośląskim (Rys. 14). Ich udział w ogólnej powierzchni obszarów wiejskich w województwie w 2020 r. wynosił 3,1% i należał do jednego z najniższych w kraju (obok województw: lubelskiego, podlaskiego i zachodniopomorskiego) (Rys. 15).

Rys. 14. Grunty zabudowane i zurbanizowane na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.) Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Rys. 15. Powierzchnia gruntów zabudowanych i zurbanizowanych na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 1.1.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Suburbanizacja

Proces suburbanizacji polegający na rozprzestrzenianiu się zabudowy poza granice administracyjne miast na tereny wiejskie, dotyczy w województwie przede wszystkim miast dużych i średnich, w tym: Olsztyna, Ełku, Elbląga, Szczytna, Ostródy, Kętrzyna, Giżycka, Bartoszc. Jest on wynikiem wyprowadzania się mieszkańców miast na tereny sąsiadujących gmin, a także napływu ludności z terenu województwa w pobliże dużych miast. Zjawisko zwiększania się liczby ludności charakterystyczne jest szczególnie dla gmin znajdujących się wokół Olsztyna. W 2020 r. w porównaniu z 2004 r. największy wzrost liczby ludności miał miejsce w gminach sąsiadujących z Olsztynem, tj. w gminie Stawiguda (ponad dwukrotny), gminie Dywity (o 41,3%) i gminie Jonkowo (39,8%).

Skutkiem suburbanizacji jest zwiększenie się intensywności zabudowy wokół miast oraz nasilenie się problemów w zakresie komunikacji, infrastruktury technicznej, dostępności do usług publicznych. Niekontrolowane rozprzestrzenianie się zabudowy zwykle wpływa negatywnie na krajobraz oraz ład przestrzenny. Nowa zabudowa z reguły nie wpisuje się w istniejące wiejskie struktury osadnicze. Zanika tradycyjny krajobraz rolniczy w postaci przyzagrodowych sadów. Powstaje osadnictwo typu miejskiego w oderwaniu od istniejących struktur osadniczych. Osiedlanie się w dużym rozproszeniu i niewielkich skupiskach ma również duże konsekwencje dla transportu. Wymaga zapewnienia mieszkańcom dróg oraz komunikacji publicznej. Konieczność rozbudowy sieci dróg, kanalizacji czy wodociągów ma skutki nie tylko ekonomiczne, ale również ekologiczne. Dochodzi do tego wzmożony ruch samochodowy na skutek niewystarczającej oferty transportu publicznego. Większość mieszkańców podmiejskich miejscowości i wsi pracuje w mieście, więc zakorkowanie nie dotyczy jedynie dróg dojazdowych, ale również ulic w dzielnicach centralnych.

Zmiany granic administracyjnych miast i gmin wiejskich

Na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2016 r. w sprawie ustalania granic niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta oraz zmiany nazwy gminy, w województwie warmińsko-mazurskim nastąpiła zmiana granic dwóch powiatów, tj. powiatu gołdapskiego i powiatu oleckiego w wyniku włączenie do obszaru wiejskiego gminy Gołdap 39,6 ha z gminy wiejskiej Kowale Oleckie. Zmiana ta nastąpiła z dniem 1 stycznia 2017 r.

Na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 lipca 2018 r. w sprawie ustalania granic niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta oraz zmiany nazwy gminy, status miasta nadano miejscowości Wielbark położonej w powiecie szczytyńskim, tym samym gmina wiejska Wielbark stała się gminą miejsko-wiejską Wielbark. Zmiana ta nastąpiła z dniem 1 stycznia 2019 r.

1.2.7. Zasoby dziedzictwa kultury na obszarach wiejskich

Rodzaje zasobów kultury

Wykorzystanie zasobów kulturowych stanowi jedną z podstawowych przesłanek rozwoju lokalnego opartego na czynnikach endogenicznych. Dobra kultury stanowią o rozwoju społeczno-ekonomicznym regionu. Na przestrzeni wieków wielokrotnie dokonywano podziałów administracyjnych na zajmowanym przez województwo obszarze. Najważniejszym dla dziedzictwa kulturowego jest powstały w wyniku wielowiekowych procesów historycznych podział na trzy historyczne regiony, a mianowicie: Warmię, Mazury i Powiśle (Rys. 1). Obszar historycznej Warmii, odniesiony do aktualnie obowiązującego podziału administracyjnego obejmuje powiaty: olsztyński (poza niewielkim fragmentem gmin obrzeżnych), lidzbarski, część powiatu braniewskiego oraz gminę Bisztynek z powiatu bartoszyckiego i gminę Reszel z powiatu kętrzyńskiego. Region Mazur obejmował ówczesne powiaty: ostródzki, działdowski, nidzicki, szczytnowski, mrągowski, gizycki, piski, etcki, olecki, węgorzewski oraz część gołdapskiego i kętrzyńskiego. Region Powiśla obejmował Żuławy z Elblągiem, północną część powiatu ostródzkiego i powiat iławski bez miasta Lubawa.

Rys. 1. Krainy historyczne województwa warmińsko-mazurskiego

Źródło: Dziedzictwo Kulturowe Warmii - Mazur - Powiśla: Stan Zachowania, Potencjały i Problemy, Olsztyn 2009

Historia, a także wielowarstwowe dziedzictwo kultury, zarówno materialnej jak i niematerialnej, może stanowić jeden z głównych atutów podnoszących konkurencyjność regionu tak na tle kraju jak i Unii Europejskiej. Podstawową wartością materialną są zabytki, będące swoistym świadectwem dziejów Warmii, Mazur i Powiśla. Na całym obszarze regionu odnotowano ok. 5 tys. zabytków nieruchomych wpisanych do Rejestrów Zabytków (Tab. 1). Jest to blisko 8,5% obiektów w skali całego kraju. Wśród zasobów materialnych wyróżniamy także te ruchome, do których zaliczają się m.in. dzieła sztuki, wytwory techniki, instrumenty muzyczne oraz przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne. Na terenie województwa odnotowano ok. 3,1 tys. zabytków ruchomych, co stanowi 1,8% ogółu wszystkich w Polsce⁸.

⁸ Narodowy Program Kultury "Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego" na lata 2004-2013, Warszawa 2004

Tab. 1. Obiekty nieruchome wpisane do Rejestru Zabytków w latach 1999-2002 oraz obiekty ruchome wpisane do Rejestru Zabytków w latach 1999-2004

Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków w latach 1999-2002, według nowego podziału województw		
Obszar	Lata	
	1999	2002
Polska	58 184	59 848
Warmińsko-mazurskie	4 853	5 069
Zabytki ruchome wpisane do Rejestru Zabytków Ruchomych w latach 1999-2004		
Obszar	Lata	
	1 999	2 004
Polska	16 9595	17 7906
Warmińsko-mazurskie	2 702	3 184

Źródło: Dziedzictwo Kulturowe Warmii - Mazur - Powiśla: Stan Zachowania, Potencjały i Problemy, Olsztyn 2009

Region warmińsko-mazurski charakteryzuje się nie tylko różnorodnością zabytków materialnych, ale również niematerialnym dziedzictwem kulturowym, czyli różnorodnością folkloru, kultur i tradycji. Ta różnorodność jest efektem przenikania zasobów kulturowych Warmii oraz Mazur przez nieco odmienne elementy kulturowe przewiezione na ten teren przez osadników, którzy tu przybyli po II wojnie światowej. W wyniku połączenia folkloru i tradycji powstała mozaika kulturowa.

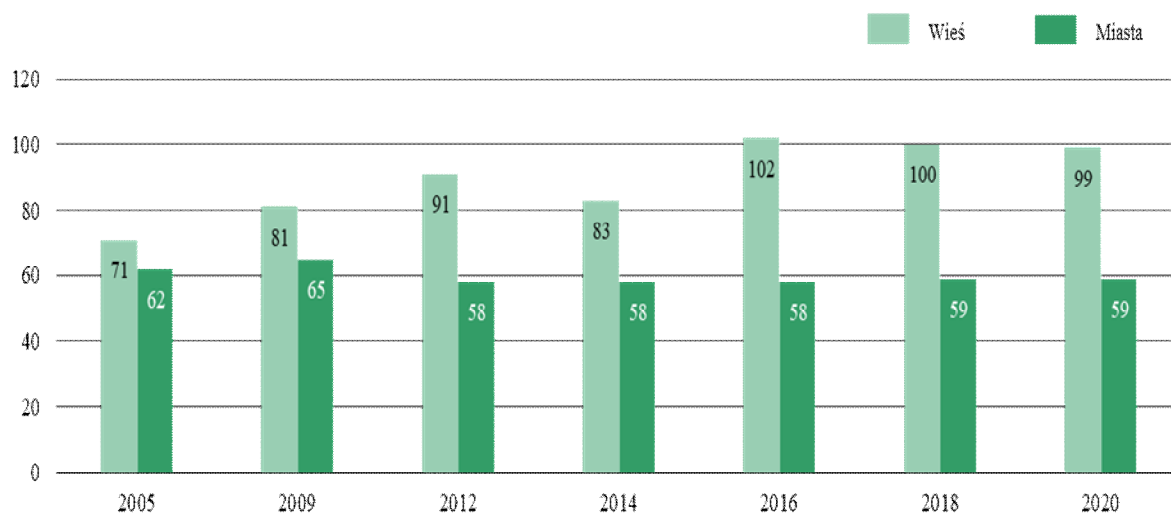
Obecnie społeczeństwo regionu stanowi wielokulturową wspólnotę regionalną. Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego funkcjonuje 86 zespołów folklorystycznych liczących ok. 1,7 tys. członków. Wśród działających w regionie zespołów dominują zespoły śpiewacze o niedużym składzie osobowym. Tradycją określa się zasady postępowania, wierzenia, obyczaje, poglądy, wiadomości przechodzące z pokolenia na pokolenie oraz przekazywanie tych zasad i obyczajów następnym pokoleniom.

Sposób powiązań kulturalnych miasto-wieś

Istnieje silny związek powiązań kulturalnych między warmińsko-mazurskimi wsiami a miastami. Informacje o dziedzictwie kulturowym są traktowane jako walory promujące turystykę. Obszar województwa charakteryzuje się znacznymi zasobami wartości kulturowych, które nie w pełni są zewidencjonowane i tylko nieliczne wpisano do rejestru zabytków. Zwiększają one atrakcyjność obszaru i stanowią element potencjału stymulującego rozwój turystyki krajoznawczej. Posiadane zasoby dorobku kulturowego wymagają znacznych nakładów na ich utrzymanie (w tym głównie obiektów zabytkowych) w odpowiednim stanie technicznym.

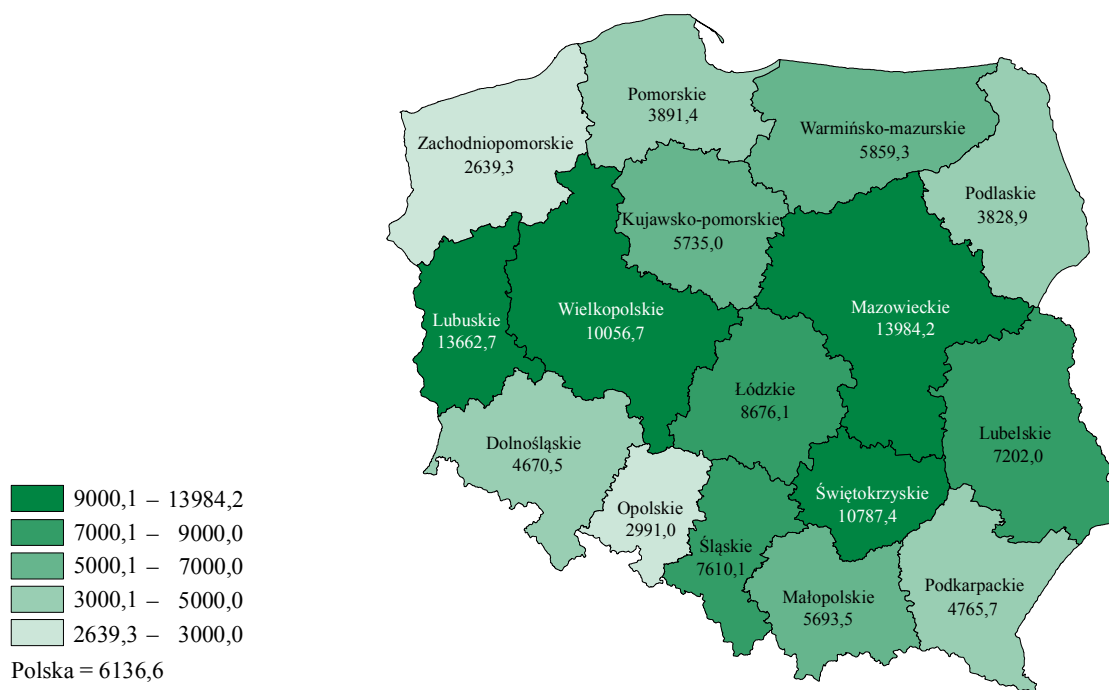
Upowszechnianiem dziedzictwa kulturalnego zajmują się instytucje kultury, wśród których można wskazać m.in. teatry, kina, muzea, biblioteki, filharmonie, czy galerie sztuki. W ciągu 12 lat (2005-2016) liczba instytucji kultury w województwie warmińsko-mazurskim wzrosła o 20,3% (o 27), z czego na obszarach wiejskich o 43,7% (o 31).

Na terenach miejskich spadła o 6,5% (o 4). W 2016 roku w województwie funkcjonowało 160 instytucji kultury, z czego 102 na obszarach wiejskich oraz 58 na obszarach miejskich (Rys. 2). W odniesieniu do kraju instytucje kultury w województwie warmińsko-mazurskim stanowią 3,8% (14 miejsce), na terenach wiejskich 3,8% (14 miejsce) oraz na terenach miejskich 3,9% (13 miejsce).

Rys. 2. Instytucje kultury w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)
 Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

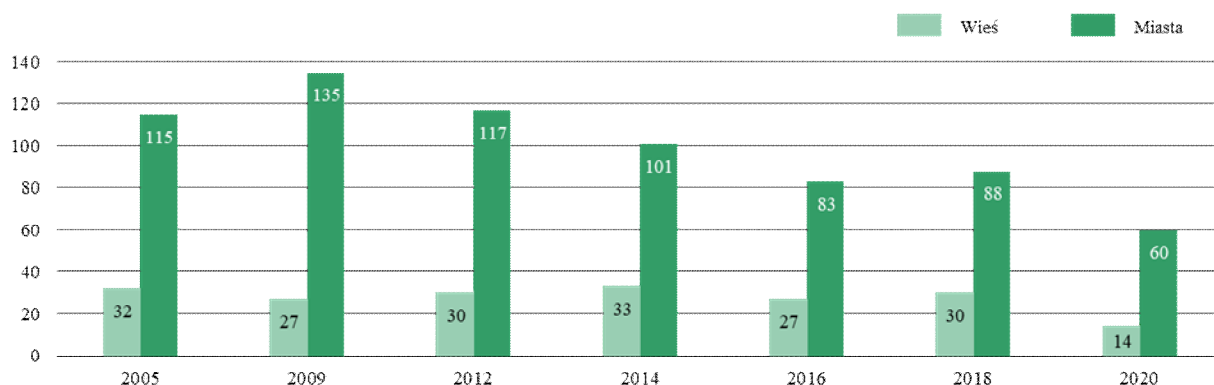
Pomimo wzrostu liczby instytucji kultury, liczba ludności przypadająca na jedną taką instytucję na terenie województwa obniżyła się o 16,4%. Również na terenach wiejskich województwa wskaźnik ten zmniejszył się o 28,2%. Jedynie na terenach miejskich odnotowano wzrost o 5,7%. W 2016 roku w skali regionu na jedną instytucję kultury przypadało średnio 8 977 osób, z czego na terenach wiejskich 5 769, a na terenach miejskich 14 620. W odniesieniu do kraju mieszkańcy woj. warmińsko-mazurskiego uczęszczający do instytucji kultury uplasowali region na 9. miejscu, podobnie jak mieszkańcy terenów wiejskich osiągając wyniki wyższe niż średnie dla kraju (Rys. 3).

Rys. 3. Ludność przypadająca na 1 instytucję kultury na obszarach wiejskich według województw w 2020 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 liczba imprez organizowanych przez instytucje kultury zmniejszyła się o 66,2%. W 2016 roku średnio na jedną instytucję na obszarze województwa przypadało 47 imprez. Na terenach miejskich ich liczba zmniejszyła się najbardziej - w ciągu 12 lat o 22,8%, dając średnią w 2016 roku 83 imprez. Na terenach wiejskich również odnotowano spadek o 15,6% dając średnią 27 imprez. W skali kraju w województwie warmińsko-mazurskim liczba imprez uplasowała się ex aequo z województwem zachodniopomorskim na 12. miejscu, w przypadku ludności wiejskiej ex aequo na 11. miejscu również z województwem zachodniopomorskim. Spośród terenów miejskich województwo jest na 13 miejscu (Rys. 4).

Rys. 4. Imprezy^a przypadające na 1 instytucję kultury w województwie warmińsko-mazurskim w ciągu roku.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

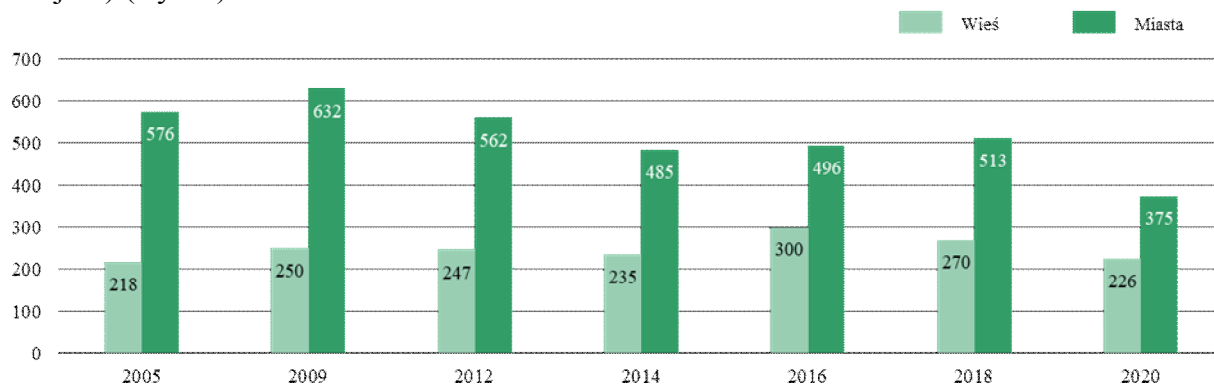
Liczba uczestników imprez przypadających na 1 000 ludności na terenie województwa warmińsko-mazurskiego w latach 2005-2016 spadła o 0,5% z liczbą 1 087 osób na 1 000 uczestników. Na terenach miejskich województwa również odnotowano spadek o 7,7% dając 1 452 osoby na 1 000 uczestników. Jedynie na terenach wiejskich województwa liczba uczestników wzrosła o 5,8%. dając 561 osób na 1 000 uczestników (Rys. 5).

Rys. 5. Uczestnicy imprez na obszarach wiejskich według województw w 2020 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

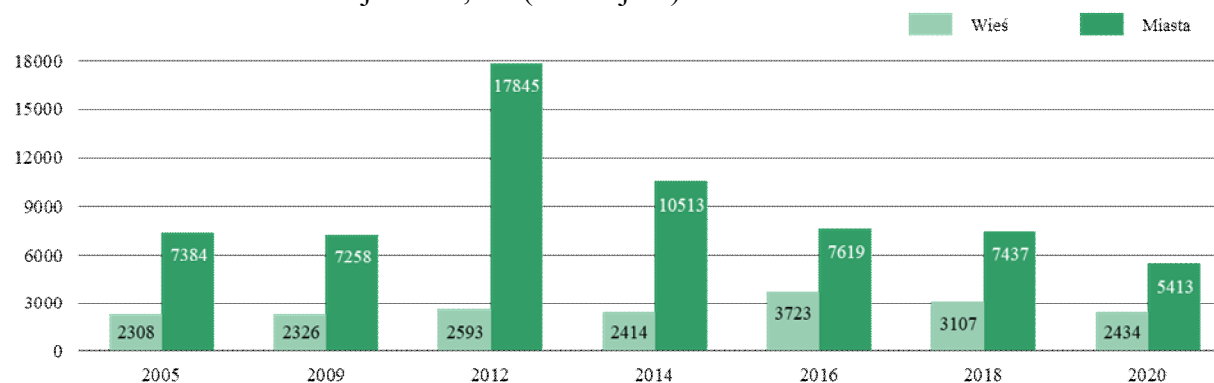
Wśród grup artystycznych w województwie warmińsko-mazurskim na przestrzeni lat 2005-2016 odnotowano wzrost o 2 grupy dając łącznie 796. Na obszarach wiejskich województwa ich liczba w okresie 12 lat wzrosła o 82 dając łącznie 300 grup. Jedynie na terenach miejskich odnotowano spadek o 83 grupy dając w 2016 roku 496. W skali całego kraju 4,6% grup artystycznych mieściło się na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego (10 miejsce) z czego na obszarach wiejskich 4,4% (10 miejsce), natomiast na obszarach miejskich 4,8% (10 miejsce) (Rys. 6).

Rys. 6. Grupy artystyczne w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

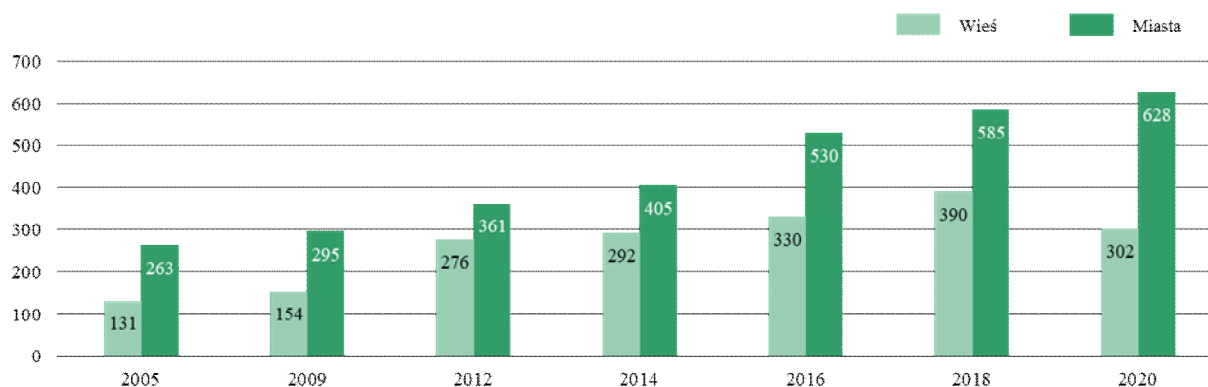
Ważnym wskaźnikiem nawiązującym do liczby grup artystycznych są ich członkowie. Pomimo niewielkich poszczególnych spadków i wzrostów w powstawaniu nowych grup liczba członków na przestrzeni lat 2005-2016 sukcesywnie wzrasta (Rys. 7). Na terenie całego województwa wzrosło o 17%, dając w 2016 roku 11 342 członków, na obszarach wiejskich o 61,3%, stanowiąc w 2016 roku 3 723 członków, a na obszarach miejskich o 3,2% dając w 2016 roku 7 619 osób. W skali kraju ludność warmińsko-mazurska będąca członkami grup artystycznych stanowi 3,9% (12 miejsce), na obszarach wiejskich 3,4% (11 miejsce), natomiast na obszarach miejskich 4,2% (10 miejsce).

Rys. 7. Członkowie grup artystycznych^a w województwie warmińsko-mazurskim w ciągu roku.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

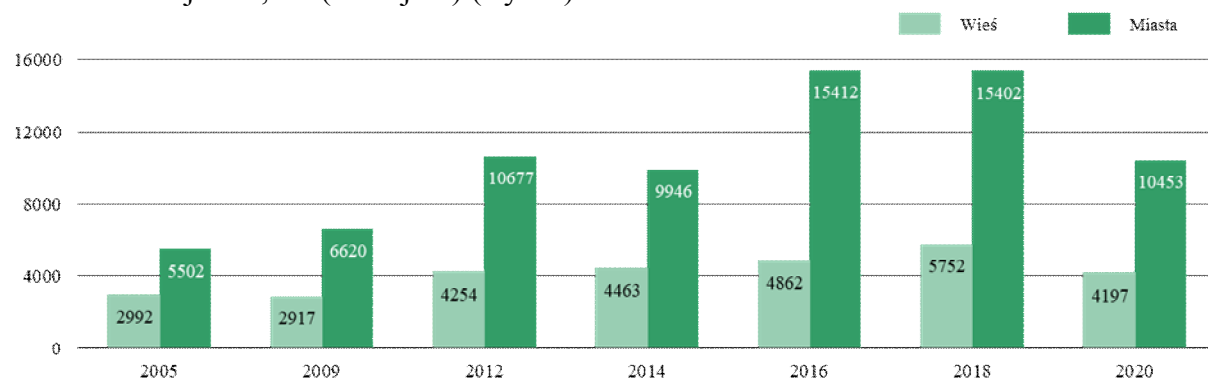
Wyraźny wzrost odnotowano w przypadku liczby warmińsko-mazurskich kół (klubów) (Rys. 8). W okresie obejmującym lata 2005-2016 na terenie województwa ich liczba wzrosła o 118,3%, dając w 2016 roku wynik 860 (12 miejsce w kraju), na terenach wiejskich o 151,9%, dając w 2016 roku wynik 330 (11 miejsce w kraju), natomiast na terenach miejskich o 101,5%, dając w 2016 roku wynik 530 (12 miejsce w kraju).

Rys. 8. Kola (kluby) w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

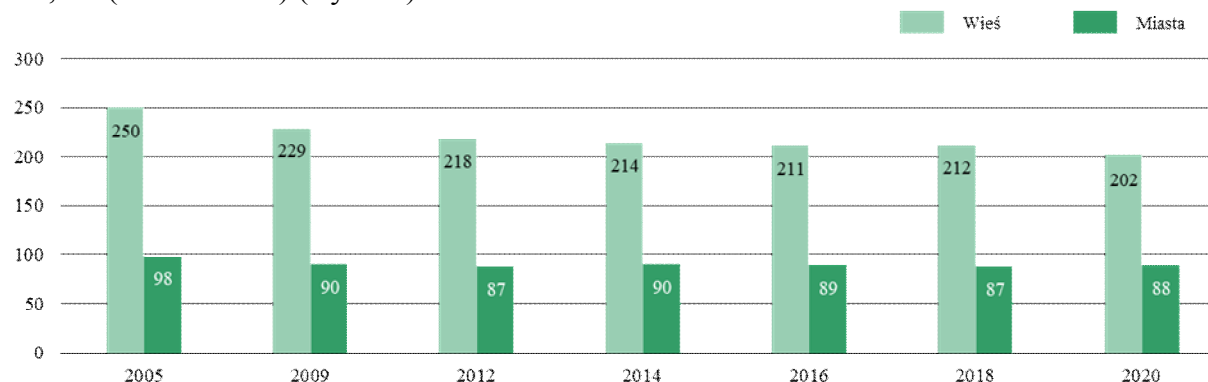
Liczba członków kół w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 wzrosła o 138,7%, gdzie wzrost na wsi wyniósł 62,5% a w mieście 80,1%. Na terenie całego województwa 20 274 osób było członkami kół, z czego na obszarach wiejskich 4 862, natomiast na obszarach miejskich 15 412 osób. W skali całego kraju członkowie warmińsko-mazurskich kół stanowili 3,9% (12 miejsce), z czego ludność wiejska 2,8% (13 miejsce), a ludność miejska 4,4% (8 miejsce) (Rys. 9).

Rys. 9. Członkowie kół (klubów)^a w województwie warmińsko-mazurskim w ciągu roku.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

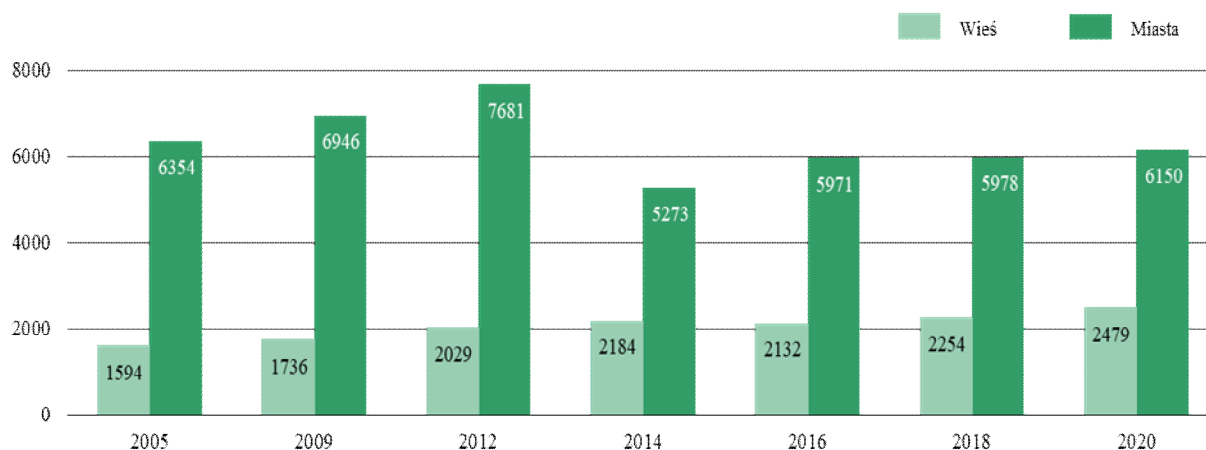
Liczba bibliotek w województwie warmińsko-mazurskim na dzień 31.12.2016 r. wynosiła 300 (3,8% w skali całego kraju), z czego na obszarach wiejskich 211 (4% w skali całego kraju), a na obszarach miejskich 89 (3,2% w skali całego kraju). W województwie warmińsko-mazurskich ich liczba od 2005 do 2016 roku sukcesywnie spada. Na przestrzeni 12 lat na terenie całego województwa zmniejszyła się o 13,8% (o 48 bibliotek). Na terenach wiejskich województwa nastąpił spadek o 15,6% (o 39 bibliotek) a na terenach miejskich o 9,2% (o 9 bibliotek) (Rys. 10).

Rys. 10. Placówki biblioteczne w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Pomimo spadku placówek bibliotecznych trendem wzrostowym charakteryzuje się ludność przypadająca na jedną taką placówkę. Według rysunku 11 w 2005 roku w skali województwa ich liczba wyniosła 2 898, natomiast w 2016 roku 3 436, daje to 18,6% czytelników więcej. Na terenach wiejskich również w stosunku do 2005 roku ich liczba wzrosła o 33,8% dając 2 132 czytelników. Jedynie tereny miejskie odnotowały spadek o 6% dając 5 971 czytelników. W skali kraju województwo warmińsko-mazurskie zajmuje 12 miejsce, tereny wiejskie województwa ex aequo z województwem podkarpackim 10 miejsce, natomiast tereny miejskie województwa 11 miejsce.

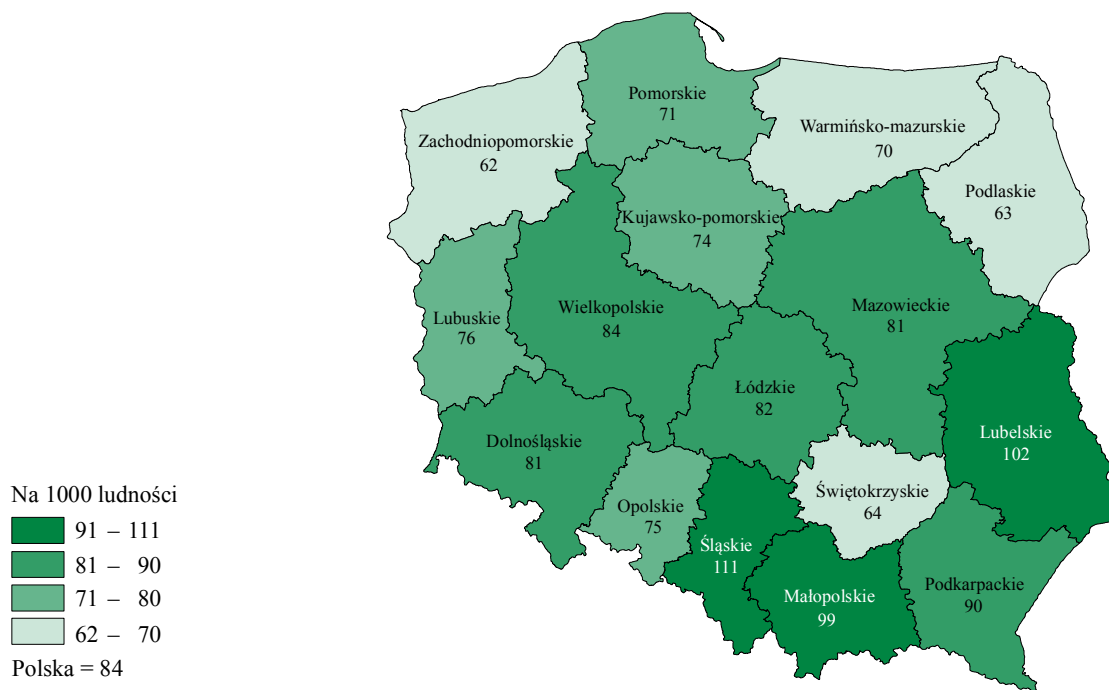

Rys. 11. Ludność przypadająca na 1 placówkę biblioteczną w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

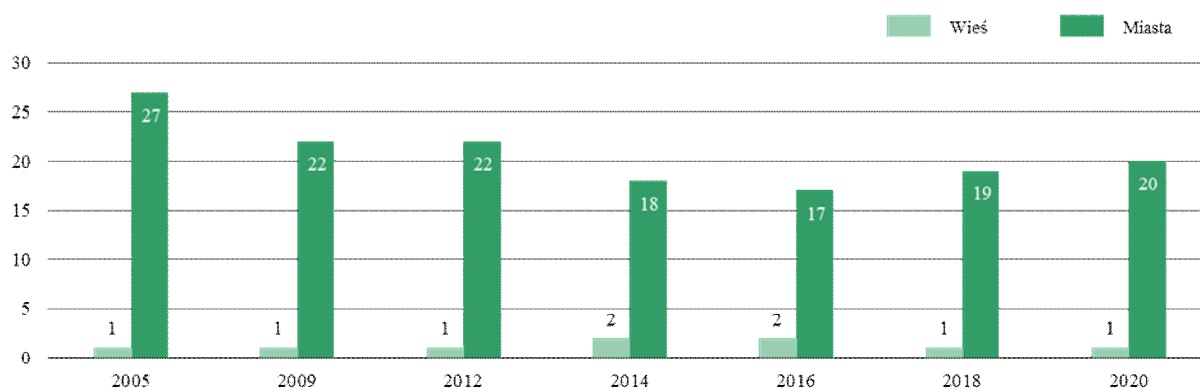
Na przestrzeni lat 2005-2016 na terenie województwa odnotowano spadek czytelników bibliotek publicznych na 1 000 ludności o 25,5% dając 143 osoby na 1 000 ludności. Również na terenach wiejskich zauważalny jest spadek czytelników o 29,7% (83 osoby na 1 000 ludności). Nie inaczej dane przedstawiają się na terenach miejskich. Od 2005 roku liczba spadła o 23,7% (17 osób na 1 000 ludności). W skali średniej krajowej województwo uplasowało się na 12 pozycji, tereny wiejskie na 14, natomiast tereny miejskie ex aequo z województwem wielkopolskim na 7 miejscu (Rys. 12).

Na przestrzeni lat 2005-2016 na terenie województwa odnotowano spadek liczby kin stałych o 32,1% dając 19 ogółem. Również na terenach miejskich województwa zauważalny jest spadek 37% dając ogółem 17. Na terenach wiejskich województwa są 2 kina. Pod względem ilości kin w Polsce województwo warmińsko-mazurskie było na 11 miejscu, tereny wiejskie województwa na 2 miejscu razem z województwami pomorskim oraz zachodniopomorskim, natomiast tereny miejskie razem z województwem kujawsko-pomorskim na 11 miejscu (Rys. 13).

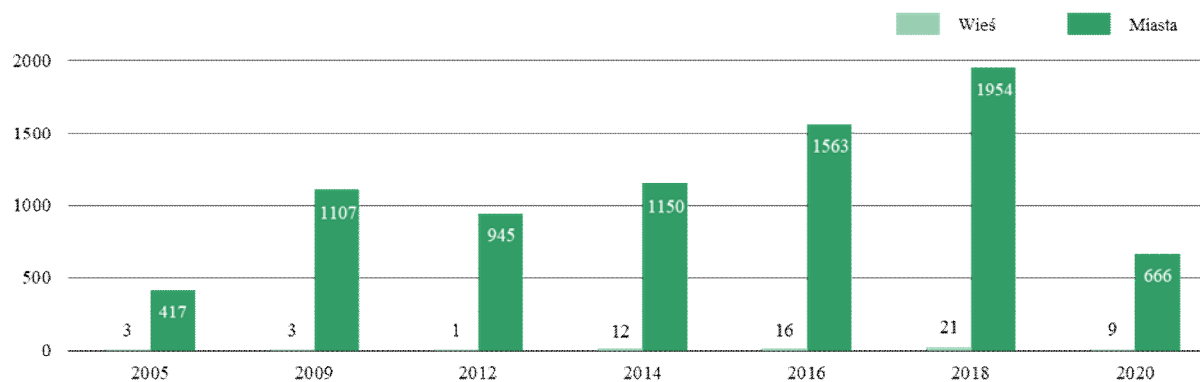
Liczba widzów kin stałych w województwie warmińsko-mazurskim na 1 000 ludności na przestrzeni 12 lat (2005-2016) wzrosła o 678 osób na 1 000 ludności (w 2005 roku było 252 osób na 1 000 ludności, w 2016 roku było 930 osób na 1 000 ludności). Na terenach miejskich województwa wzrosła o 1 146 osób na 1 000 ludności (w 2005 roku było 417 osób na 1 000 ludności, w 2016 roku było 1 563 osób na 1 000 ludności). Na terenach wiejskich opisywanego województwa liczba osób na 1 000 ludności wzrosła o 13 dając w 2016 roku 16 osób na 1 000 ludności. Biorąc pod uwagę cały kraj województwo zajmuje 12 pozycję, tereny miejskie województwa 15 pozycję, tereny wiejskie województwa 3 pozycję (Rys. 14).

Rys. 12. Czytelnicy bibliotek publicznych na obszarach wiejskich według województw w 2020 r.
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Rys. 13. Kina stałe w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Rys. 14. Widzowie^a w kinach stałych na 1000 ludności w województwie warmińsko-mazurskim w ciągu roku.
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Partnerstwa międzyregionalne i międzynarodowe

Województwo warmińsko-mazurskie prowadzi międzynarodową współpracę z dziewięcioma krajami (Tab. 2). Współpraca ta opiera się przede wszystkim na organizacji:

- cyklicznych wydarzeń, które mają na celu rozwój międzynarodowej współpracy pomiędzy regionami na różnych płaszczyznach,
- konferencji, forów międzynarodowych, warsztatów, wystaw, koncertów, konkursów, festiwali, dożynek, cykli szkoleń, targów, rajdów motocyklowych i rowerowych, spływów kajakowych, Grand Prix,
- obchodów dni historycznych, ważnych z punktu widzenia współpracy z danym krajem,
- wyjazdów studyjnych,
- „żywych” lekcji historii.

Ponadto współpraca dotyczy także:

- udziału w projektach,
- wspierania działań związanych z dziedzictwem kulturowym,
- wykonywania transgranicznych produktów (książki, mapy),
- współpracy miasteczek w ramach Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Cittaslow.

Tab. 2. Współpraca międzynarodowa

Kraj	Region	Dokument	Rok podpisania
Chiny	Prowincja Heilongjiang	Protokół uzgodnień pomiędzy Województwem Warmińsko-mazurskim a prowincją Heilongjiang	18.02 2005 r.
Chorwacja	Żupania Splicko – Dalmatyńska	Umowa o współpracy regionalnej	5.08.2012 r.
Dania	Regionalna Gmina Bornholm	Porozumienie o współpracy	29.09.2003 r.
Francja	Departament Côtes d’Armor	Porozumienie o współpracy	24.06.2000 r.
Niemcy	Kraj Związkowy Saksonia - Anhalt	List intencyjny o współpracy	3.10.2014 r.
Rosja	Obwód Kaliningradzki	Porozumienie o współpracy	19.09 2001 r.
Słowacja	Województwo Bańsko – Bystrzyckie	Porozumienie o współpracy	8.07 2003 r.
Ukraina	Obwód Rówieński	Porozumienie o współpracy	9.12 2003 r.
Włochy	Autonomiczny Region Vallée d’Aoste	Porozumienie o współpracy	11.04 1999 r.
Włochy	Prowincja Perugia	Umowa o współpracy międzyregionalnej	27.03 2009 r.

Źródło: Informacja o realizacji współpracy międzynarodowej Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Urząd Marszałkowski, 2014

Artefakty kultury, w tym kultury ludowej

Równie ważnym elementem niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest działalność twórcza kultury ludowej oraz rękodzieła artystycznego. Wykonywana jest ona przez osoby o różnych umiejętnościach artystycznych i rękodzielniczych, dla których ta działalność jest pasją. Określa się ich mianem twórców ludowych. Przez swoją działalność okazują szacunek dziedzictwu kultury lokalnej, chronią tradycję i kulturę przodków, prezentują ją w regionie, w kraju i za granicą. Liczbę twórców ludowych funkcjonujących na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego szacuje się na ok. 1 600 osób⁹.

⁹ Dziedzictwo Kulturowe Warmii - Mazur - Powiśla: Stan Zachowania, Potencjały i Problemy, Olsztyn 2009

Wnioski

1. Pod względem rozwoju przedsiębiorczości obszary wiejskie województwa plasują się na 13. miejscu w kraju. Wartość wskaźnika wyróżnia jednak region na tle pozostałych województw ściany wschodniej, tj.: lubelskiego, podkarpackiego i podlaskiego.
2. Gęstość zaludnienia obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. była ponad dwukrotnie mniejsza (25 osoby/km²) niż w kraju (53 osoby/km²). W układzie terytorialnym, w przeważającej liczbie powiatów regionu nie przekroczyła ona średniej wojewódzkiej. Na 1 km² najwięcej osób przypadało w powiatach: nowomiejskim, działdowskim i olsztyńskim, a najmniej w powiatach: piskim, braniewskim, gołdapskim, węgorzewskim i lidzbarskim.
3. Przeciętna miejscowość wiejska zlokalizowana w województwie była mniejsza niż średnio w kraju. Na jedną miejscowość wiejską w województwie w 2020 r. przypadało 150 osób, podczas gdy w kraju były to 293 osoby. Należy zauważyć, że przeciętna wielkość miejscowości wiejskiej regionu w latach 2004–2020 utrzymywała się na bardzo zbliżonym poziomie, podczas gdy w kraju odnotowano wzrost ich wielkości.
4. W przypadku województwa warmińsko-mazurskiego wskaźnik starości demograficznej, wyrażający relację liczby osób w wieku 65 lat i więcej do ogólnej liczby ludności, w 2020 r. na obszarach wiejskich wyniósł 14,3% (w Polsce 15,8%), tym samym tereny wiejskie województwa uplasowały się wśród trzech regionów o najkorzystniejszej jego wartości (obok pomorskiego i wielkopolskiego), tj. z najmniejszym udziałem osób w wieku powyżej 65 lat w populacji.
5. Widoczny jest proces stopniowego wydłużania się życia ludności wiejskiej w regionie. W porównaniu z 2004 r. było to więcej odpowiednio o 2,8 roku w przypadku mężczyzn i 1,4 roku w przypadku kobiet. W Polsce wzrost ten był nieco wolniejszy niż w regionie. Jednak pod względem długości przeciętnego dalszego trwania życia mężczyzn, obszary wiejskie województwa uplasowały się na przedostatnim miejscu w kraju, natomiast kobiet na 12. miejscu w kraju.
6. Przyrost naturalny na terenach wiejskich województwa jest ujemny (spadek liczby urodzeń). Prognozy wskazują, że ta tendencja utrzyma się w długiej perspektywie, co skutkować może demograficznym starzeniem się społeczeństwa. Chociaż na Warmii i Mazurach udział ludności w wieku poprodukcyjnym ogółem jest najniższy w kraju, to wśród mieszkańców obszarów wiejskich zwiększa się.
7. Obszar województwa warmińsko-mazurskiego to miejsce o jednym z największych odpływów ludności (14 miejsce w kraju). Saldo migracji na pobyt stały na obszarach wiejskich jest ujemne.
8. Województwo warmińsko-mazurskie należy do grupy regionów o niskich dochodach i wysokiej skali ubóstwa mieszkańców obszarów wiejskich. Region ten cechuje najwyższy w kraju, na obszarach wiejskich, udział wydatków gmin na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w ogólnych wydatkach gmin (7,3%) oraz udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem (9,7%), a także wysoka relatywna granica ubóstwa (21%).
9. Można zaobserwować rozwój sieci wodociągowych, kanalizacyjnych i gazowych na obszarach wiejskich regionu. W stosunku do 2004 roku w układzie przestrzennym największym zagęszczeniem sieci wodociągowej charakteryzowały się obszary wiejskie powiatów nowomiejskiego i iławskiego. Największą gęstością sieci kanalizacyjnej w województwie charakteryzowały się obszary wiejskie powiatów giżyckiego i ostródzkiego. W analizowanym okresie miał także miejsce wzrost ilości odbiorców energii elektrycznej i Internetu szerokopasmowego.

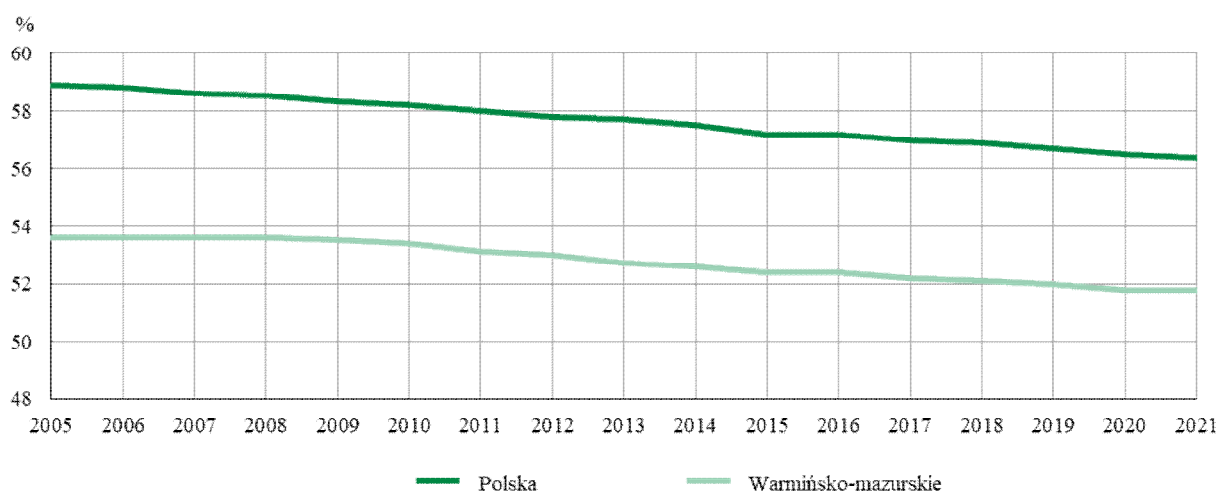
10. Region posiada unikalne zasoby obszarów cennych przyrodniczo. Obszary objęte ochroną prawną zajmują powierzchnię ok. 1,1 mln ha, co stanowiło 46,7% powierzchni województwa, plasując region na 3 miejscu w kraju. Wyznaczono tu 16 obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO (575,8 tys. ha) oraz 46 specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO) o łącznej powierzchni 258,3 tys. ha.
11. Rolnictwo i leśnictwo kształtują krajobraz regionu, mając wpływ na zasoby przyrody ożywionej i walory obszarów chronionych. Zwiększa się powierzchnia gruntów leśnych.
12. Województwo cechuje największa liczba jezior w Polsce, których łączna powierzchnia stanowi ok. 5% powierzchni regionu (jest ich ok. 3 tys., z czego ok. 2 tys. ma powierzchnię przekraczającą 1 ha).
13. Zauważalny jest nasilający się proces suburbanizacji, który dotyczy w województwie przede wszystkim obszarów wiejskich sąsiadujących z dużymi i średnimi miastami regionu.
14. Bogata historia, wielowarstwowe i różnorodne dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej stanowi jeden z głównych atutów podnoszących konkurencyjność regionu. w porównaniu do innych województw, niskie pod względem rynku pracy i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

1.3. Sytuacja w rolnictwie w województwie warmińsko-mazurskim

1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania

Geodezyjne użytki rolne

Udział użytków rolnych (bez gruntów rolnych zabudowanych, gruntów pod stawami i pod rowami) według granic administracyjnych w powierzchni ogółem, w okresie lat 2005–2021 ulegał stopniowemu zmniejszaniu – w województwie z 53,6% do 51,8% a w Polsce z 58,9% do 56,4% (Rys. 1).

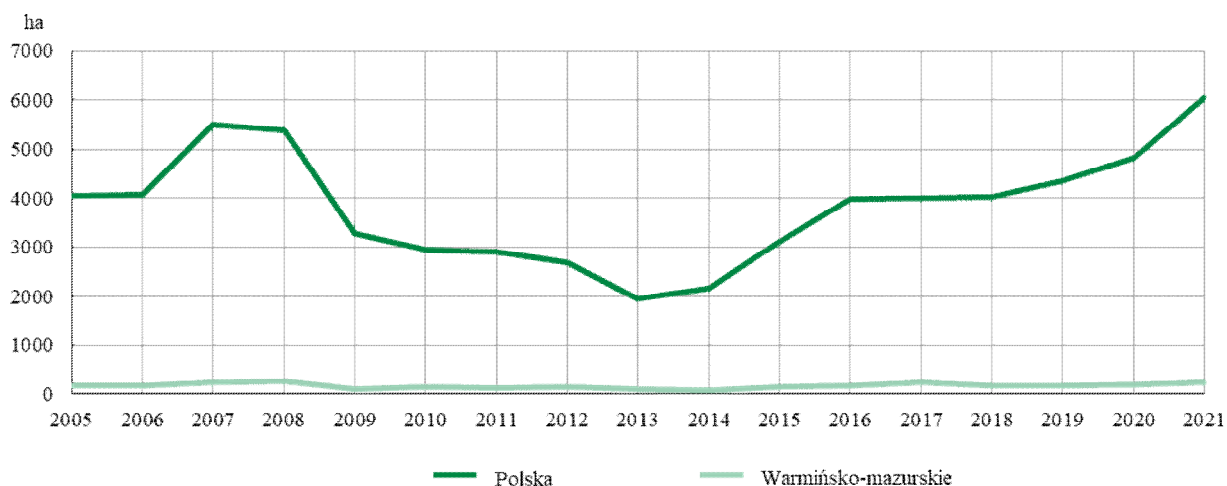

Rys. 1. Udział użytków rolnych w powierzchni ogółem według granic administracyjnych

Źródło: Główny Urząd Geodezji i Kartografii.

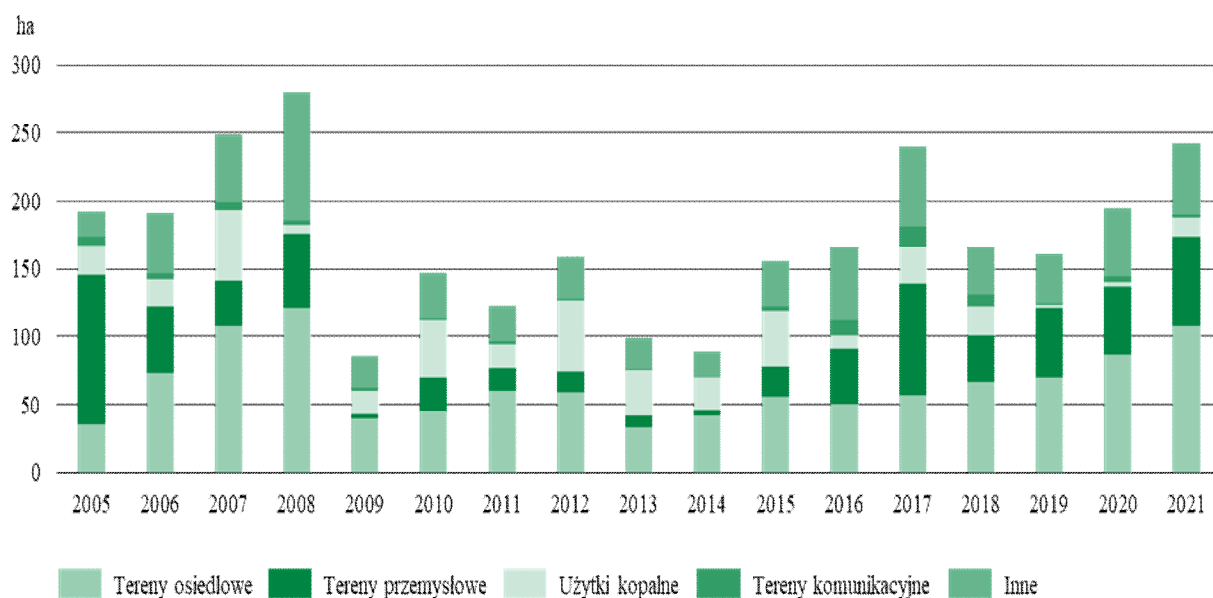
Grunty rolne wyłączone na cele nierolnicze

Największy ubytek gruntów rolnych w województwie odnotowano w 2008 r. (256 ha) a najmniejszy w 2014 r. (74 ha). W 2021 r. na cele nierolnicze wyłączono 230 ha, co stanowiło 3,8% ogółu gruntów rolnych wyłączonych w kraju (6,0 tys. ha) (Rys. 2).

Rys. 2. Grunty rolne wyłączone na cele nierolnicze. Źródło: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Spośród gruntów wyłączonych z produkcji rolniczej i leśnej w 2021 r. 45,0% powierzchni przeznaczono na tereny osiedlowe, 26,9% na tereny przemysłowe a pozostałe 28,1% na użytki kopalne, tereny komunikacyjne i inne (Rys. 3).

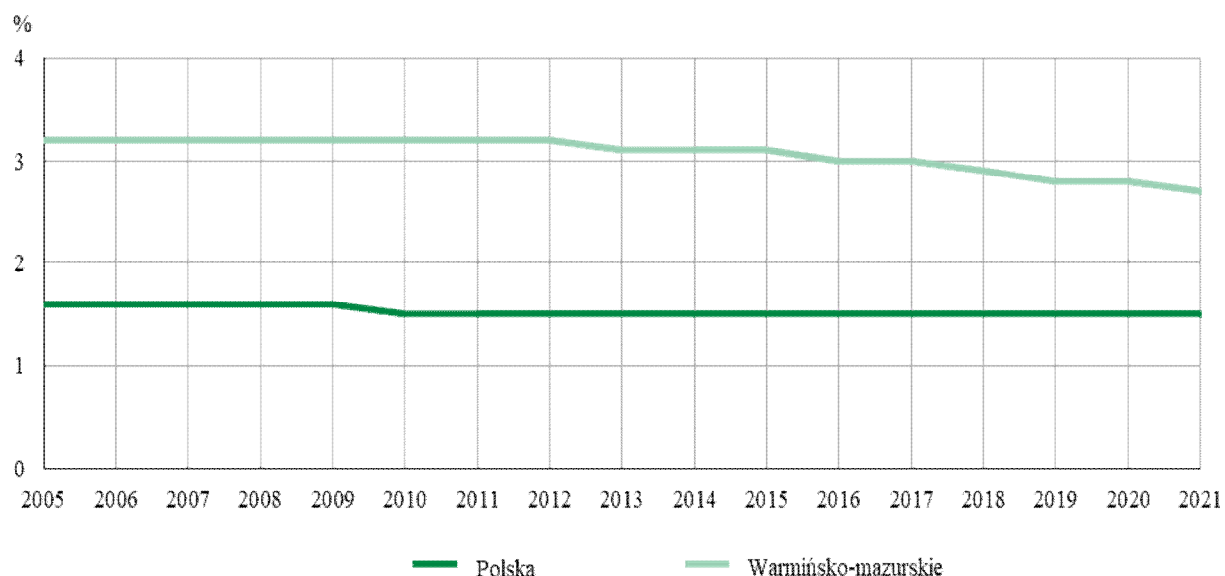

Rys. 3. Kierunki wyłączenia gruntów rolnych i leśnych w województwie warmińsko-mazurskim

Źródło: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Udział nieużytków w powierzchni ogółem

Udział nieużytków według granic administracyjnych w powierzchni ogółem, w okresie lat 2005–2021 zmniejszył się w województwie z 3,2% do 2,7% a w Polsce z 1,6% do 1,5% (Rys. 4). Powierzchnia nieużytków w województwie warmińsko-mazurskim w 2021 roku wyniosła 66,3 tys. ha. Udział nieużytków położonych na terenie województwa warmińsko-mazurskiego w ogólnej powierzchni nieużytków w Polsce stanowił 14,5%.

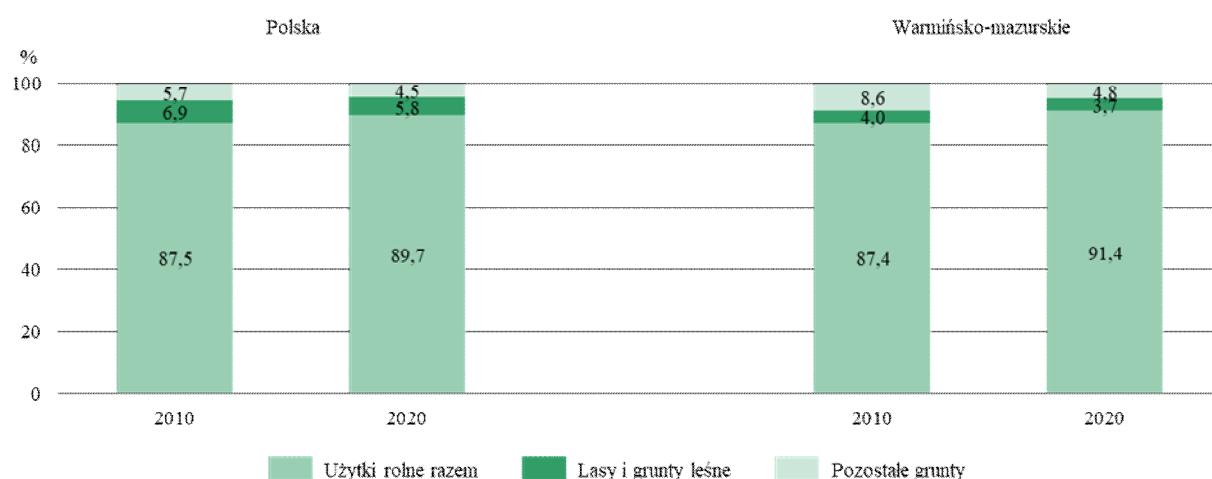
Rys. 4. Udział nieużytków w powierzchni ogółem według granic administracyjnych

Źródło: Główny Urząd Geodezji i Kartografii.

Użytkowanie gruntów w gospodarstwach rolnych

Według wyników Powszechnego Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2020 r. użytkownicy gospodarstw rolnych z województwa warmińsko-mazurskiego posiadali 1173,5 tys. ha gruntów ogółem, co stanowiło 7,0% powierzchni gruntów gospodarstw rolnych w Polsce. W porównaniu z danymi z 2010 r. powierzchnia gruntów ogółem była większa o 28,6 tys. ha, tj. o 2,5%.

Areał użytków rolnych w gospodarstwach rolnych w 2020 r. wyniósł 1073,2 tys. ha (7,2% krajowej powierzchni użytków rolnych) i był większy niż w 2010 r. o 72,1 tys. ha, tj. o 7,2%. W porównaniu z wynikami poprzedniego spisu udział powierzchni użytków rolnych w powierzchni ogólnej gospodarstw rolnych zwiększył się o 4,0 p. proc. (Rys. 5).

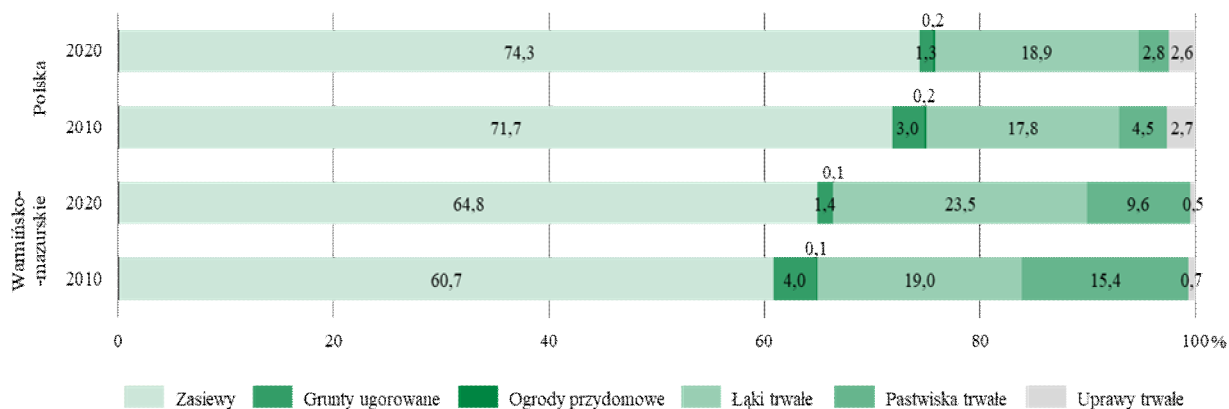

Rys. 5. Struktura użytkowania gruntów. Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

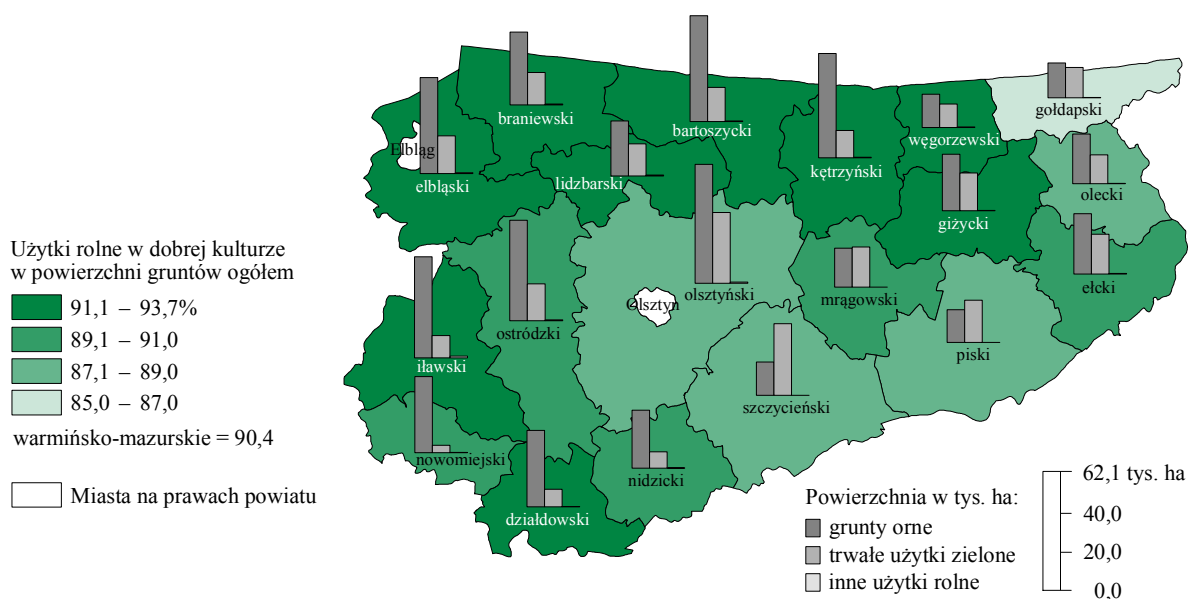
Rolnicy z województwa warmińsko-mazurskiego utrzymywali w 2020 r., w dobrej kulturze rolnej 1061,0 tys. ha użytków rolnych (7,2% krajowej powierzchni użytków rolnych utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej). Areał ten był większy niż w 2010 r. o 85,7 tys. ha, tj. o 8,8%. Udział powierzchni użytków rolnych utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej

w ogólnej powierzchni użytków rolnych wyniósł w 2020 r. 98,9% (w Polsce 98,7%) i był większy niż w 2010 r. o 1,5 p. proc.

W stosunku do struktury użytków rolnych utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej w Polsce, rolnicy z województwa warmińsko-mazurskiego dysponowali w 2020 r. większym o 6,8 p. proc. udziałem pastwisk trwałych, o 4,6 p. proc. łąk trwałych i o 0,1 p. proc. gruntów ugorowanych. Mniejszy był natomiast udział gruntów pod zasiewami o 9,5 p. proc. i upraw trwałych o 2,1 p. proc. (Rys. 6, Rys. 7).

Rys. 6. Struktura użytków rolnych w dobrej kulturze

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Rys. 7. Użytki rolne w dobrej kulturze według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Powierzchnia zasiewów w gospodarstwach rolnych wyniosła w 2020 r. 687,9 tys. ha (6,3% krajowej powierzchni zasiewów) i w porównaniu do 2010 r. wzrosła o 95,7 tys. ha, tj. o 16,2%. Zasiewy pojawiły się na gruntach wcześniej ugorowanych (zmniejszenie ich powierzchni w porównaniu do 2010 r. o 62,0%) i pozostałych użytkach rolnych przywróconych do produkcji (zmniejszenie ich powierzchni o 52,7%). Związane to było ze zmianą podejścia rolników do gruntów dotychczas ugorowanych, które i tak musiały być

utrzymywane w dobrej kulturze rolnej. Uprawa roślin na tych polach rekompensowała dotychczas ponoszone koszty, a jednocześnie pozwalała uzyskać dodatkowy dochód lub wzbogacić zaplecze paszowe.

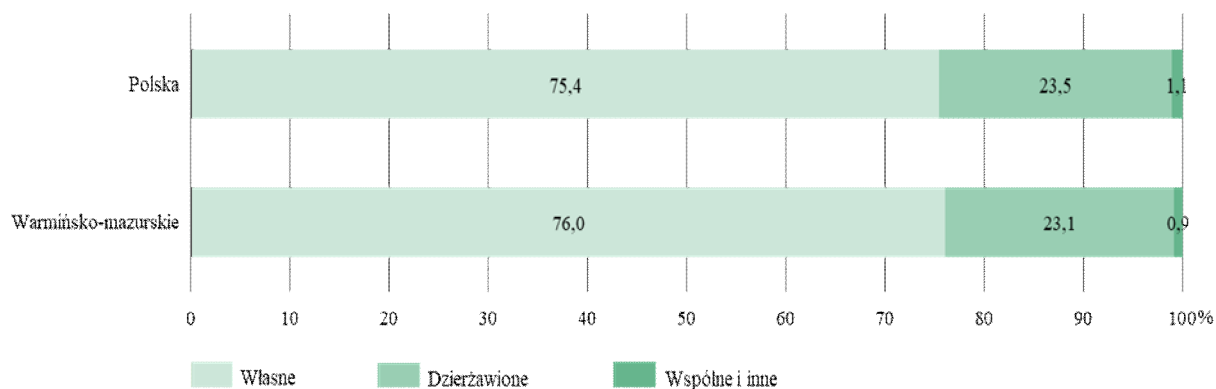
Trwałe użytki zielone zajmowały w gospodarstwach rolnych łączną powierzchnię 352,0 tys. ha (11,0% powierzchni trwałych użytków zielonych w Polsce). W porównaniu do 2010 r. zaobserwowano wzrost tej powierzchni o 16,1 tys. ha, tj. o 4,8%. Udział powierzchni trwałych użytków zielonych w powierzchni użytków rolnych utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej, wyniósł 33,2% (w Polsce 21,7%). W porównaniu z wynikami poprzedniego spisu udział ten zmalał o 1,2 p. proc. Determinowało to rozwój hodowli zwierząt przeżuwających.

W okresie ostatnich 10 lat odnotowano zdecydowaną zmianę sposobu użytkowania trwałych użytków zielonych. Udział powierzchni łąk trwałych, z zasady koszonych, wyniósł w 2020 r. 70,9% ogólnej powierzchni trwałych użytków zielonych i był większy niż w 2010 r. o 15,7 p. proc. Zmiana ta była wynikiem sposobu utrzymania i żywienia, zwłaszcza wysokoprodukcyjnych stad krów mlecznych, w tzw. systemie alkierzowym, tj. z dowozem paszy do obór, a nie z wypasem. Dodatkowymi czynnikami tej zmiany były także: brak pracowników do wypędzania, spędzania krów na/z pastwiska, niebezpieczeństwo przepędów oraz skala chowu uniemożliwiająca udój na pastwisku. Łączna powierzchnia plantacji drzew i krzewów owocowych, szkółek drzew i krzewów owocowych oraz ozdobnych, szkółek drzew i krzewów leśnych do celów handlowych, plantacji wikliny oraz innych gruntowych i pod osłonami upraw trwałych wyniosła 5,7 tys. ha (1,5% krajowej powierzchni upraw trwałych) i była mniejsza niż w 2010 r. o 1,5 tys. ha, tj. o 20,9%.

Lasy i grunty leśne w gospodarstwach rolnych zajmowały w 2020 r. powierzchnię 43,7 tys. ha (4,5% ogólnopolskiej powierzchni lasów i gruntów leśnych w gospodarstwach rolnych), tj. 3,7% powierzchni ogólnej gospodarstw rolnych (w Polsce 5,8%). W porównaniu z wynikami poprzedniego spisu powierzchnia lasów i gruntów leśnych w gospodarstwach rolnych zmniejszyła się o 2,0 tys. ha, tj. o 4,3%.

Formy władania ziemią rolniczą

Według wyników Powszechnego Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2020 r. użytkownicy gospodarstw rolnych z województwa warmińsko-mazurskiego byli właścicielami 805,8 tys. ha użytków rolnych utrzymywanych w dobrej kulturze, tj. 76,0% użytkowanej powierzchni (w Polsce – 75,4%) (Rys. 8). Dzierżawiono od innych osób fizycznych, prawnych lub jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej na podstawie umowy pisemnej, ustnej lub bezumownie 245,3 tys. ha. Udział tej formy władania użytkowaną ziemią był mniejszy o 0,4 p. proc. od średniej ogólnopolskiej. Pozostałe 9,8 tys. ha było użytkowane wspólnie na podstawie umowy pisemnej lub ustnej oraz innych tytułów, m. in. zajmowania określonego stanowiska (leśniczy, ksiądz, nauczyciel, itp.), a także użytki rolne należące do gospodarstw opuszczonych i uprawiane bez żadnej umowy.

Rys. 8. Struktura użytków rolnych w dobrej kulturze według własności w 2020 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

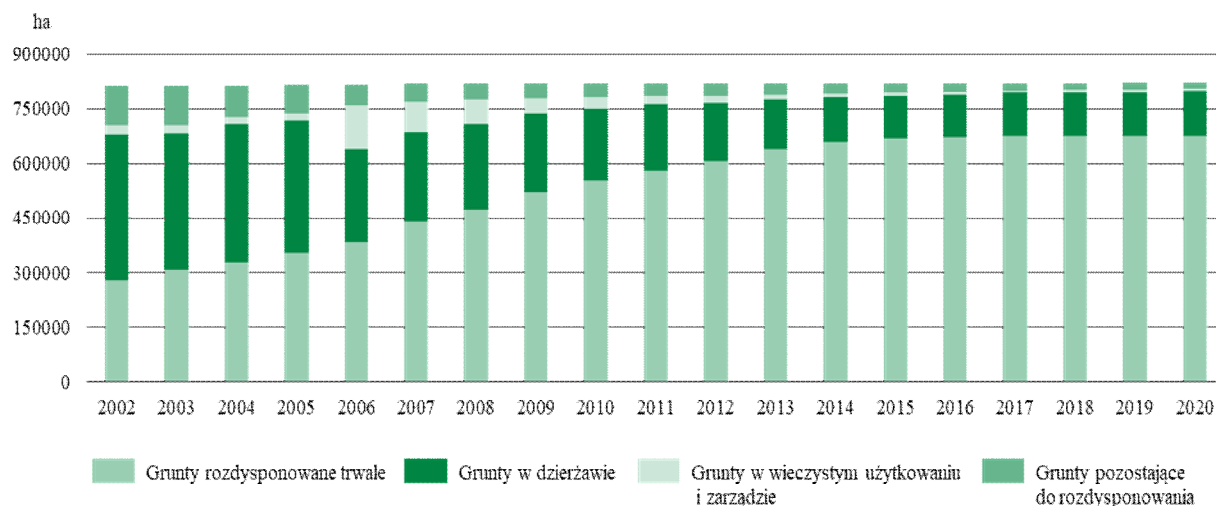
Zagospodarowanie gruntów Własności Rolnej Skarbu Państwa

Do Zasobu WRSP w okresie lat 2002–2020 przyjęto w województwie warmińsko-mazurskim 824,7 tys. ha gruntów, tj. 17,4% powierzchni ogólnopolskiej.

Rozdysponowano trwale 674,2 tys. ha, z tego 75,5% powierzchni przez sprzedaż a pozostałą część przekazano nieodpłatnie, w tym jako aport do spółek (Rys. 9).

Nietrwale rozdysponowanie gruntów dotyczyło na koniec 2020 r. 134,1 tys. ha, z tego 93,9% znajdowało się w dzierżawie a pozostałe w wieczystym użytkowaniu i zarządzie.

Na 31 grudnia 2020 r. w pozostawało w województwie warmińsko-mazurskim do rozdysponowania 16,5 tys. ha gruntów, tj. 2,0% ogólnej powierzchni Zasobu WRSP. Powierzchnia gruntów pozostających do rozdysponowania w analizowanym okresie sukcesywnie ulegała zmniejszeniu.

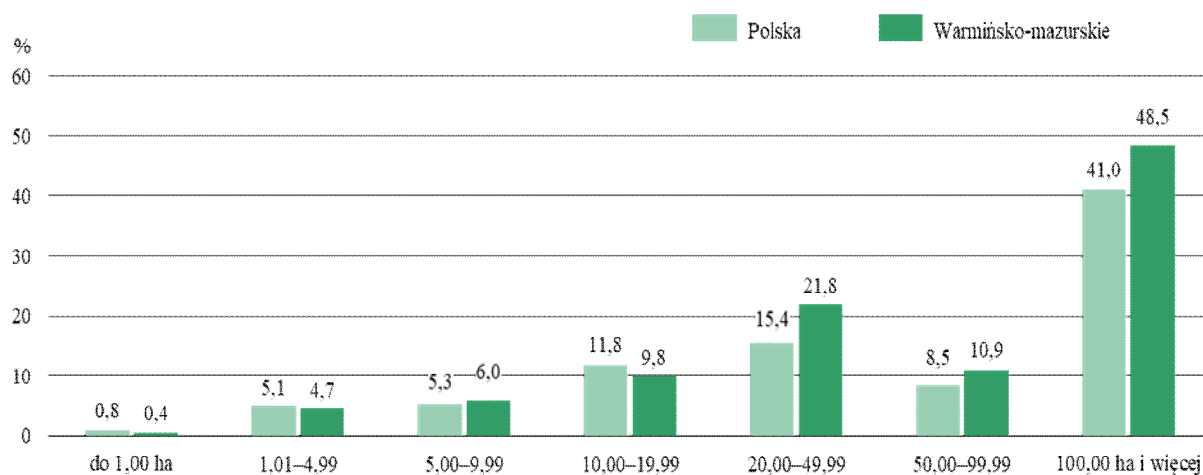

Rys. 9. Zagospodarowanie gruntów Własności Rolnej Skarbu Państwa w województwie warmińsko-mazurskim

Źródło: Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa.

Dzierżawy z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa

Według stanu na 31 grudnia 2020 r. w dzierżawie znajdowało się 125,9 tys. ha gruntów Zasobu WRSP położonych na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, tj. 11,9% powierzchni gruntów wydzierżawionych w Polsce (Rys. 10). Powierzchnia ta objęta była 6,4 tys. umów dzierżawy. Średnia powierzchnia dzierżawy wyniosła 19,70 ha (w Polsce – 16,24 ha).

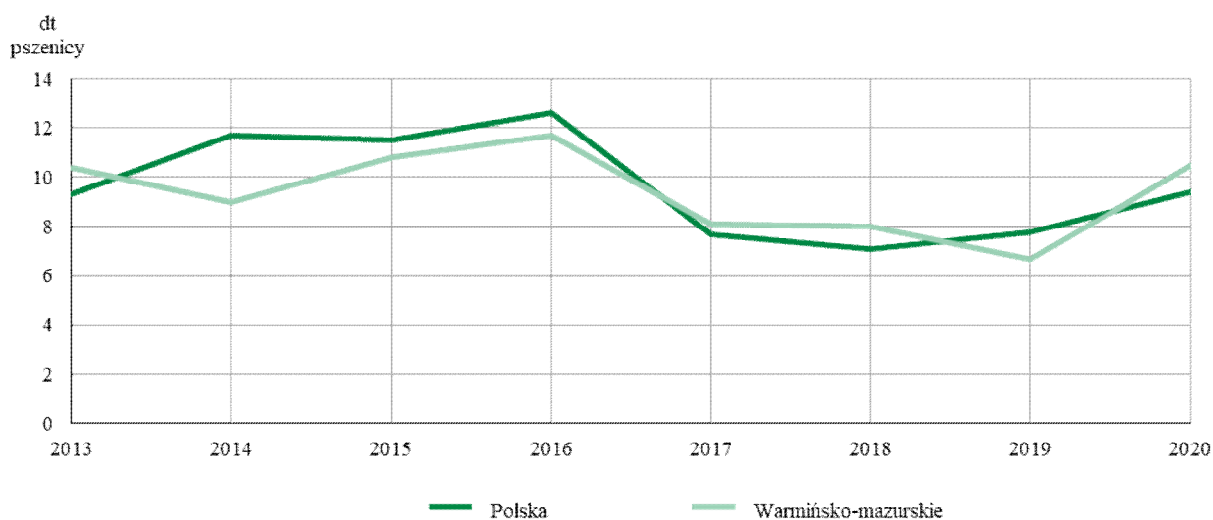

Rys. 10. Struktura gruntów Zasobu WRSP w dzierżawie według grup obszarowych w 2020 r. (stan w dniu 31.12)

Źródło: Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa.

W 2020 r. z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa w województwie warmińsko-mazurskim wydzierżawiono 6,6 tys. ha, tj. 14,9% ogółu gruntów wydzierżawionych w Polsce. Zawarto 356 umów dzierżawy. Średnia powierzchnia gruntów przypadająca na 1 zawartą umowę dzierżawy wyniosła 18,60 ha (w Polsce – 11,41 ha).

Średni czynsz za 1 ha wydzierżawionego w 2020 r. gruntu wyniósł 10,5 dt pszenicy i był wyższy od średniej krajowej o 11,7% (Rys. 11).

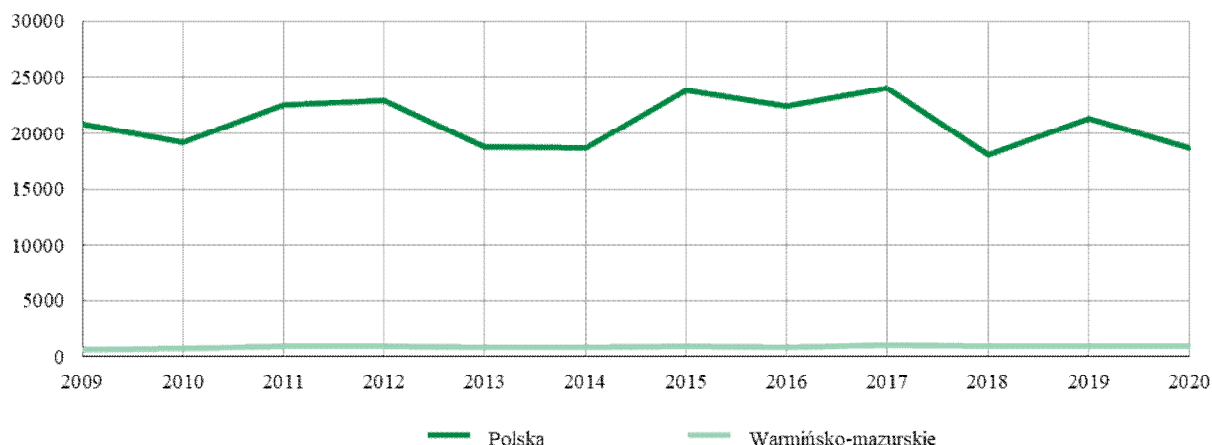
Rys. 11. Czynsz za 1 ha gruntu wydzierżawionego z Zasobu WRSP

Źródło: Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa.

Gospodarstwa rolne przekazane w zamian za świadczenia emerytalno-rentowe

Liczba gospodarstw rolnych przekazanych w zamian za świadczenia emerytalno-rentowe realizowane przez KRUS w województwie warmińsko-mazurskim wahała się w latach 2009–2020 od 596 w 2009 r. do 999 w 2017 r. (Rys. 12).

W 2020 r. liczba gospodarstw przekazanych w zamian za świadczenia emerytalno-rentowe wyniosła 964, co stanowiło 5,2% wszystkich przekazanych w Polsce gospodarstw rolnych.

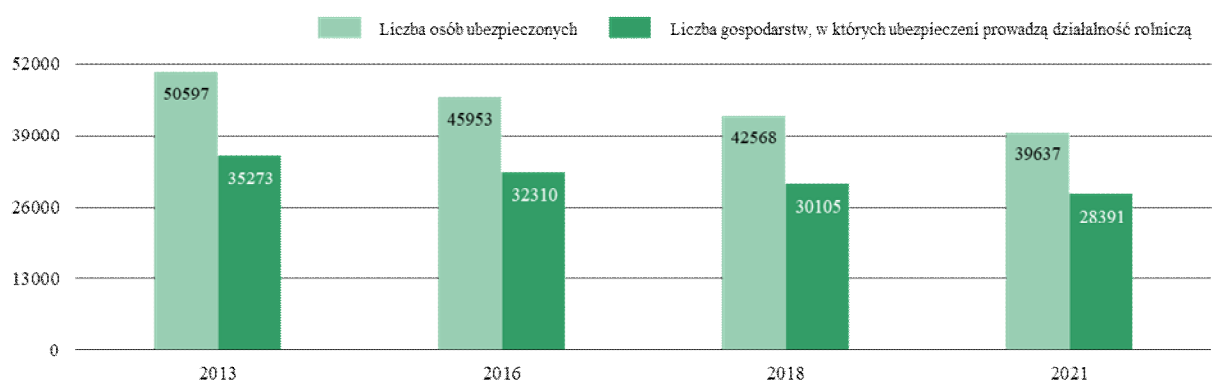

Rys. 12. Gospodarstwa rolne przekazane w zamian za świadczenia emerytalno-rentowe realizowane przez KRUS

Źródło: Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego.

Liczba osób ubezpieczonych w KRUS

W województwie warmińsko-mazurskim zaznacza się tendencja spadkowa liczby osób ubezpieczonych w KRUS. W 2021 r. wyniosła 39,6 tys. i w porównaniu z 2013 r., kiedy liczba ubezpieczonych wyniosła 50,6 tys. spadła o 21,7%. Liczba gospodarstw, w których ubezpieczeni prowadzili działalność rolniczą w 2013 r. wyniosła 35,2 tys., natomiast w 2021 r. spadła i wyniosła 28,4 tys. Oznacza to, że w województwie warmińsko-mazurskim we wszystkich prezentowanych latach na jedno gospodarstwo, w którym ubezpieczony w KRUS prowadził działalność rolniczą przypadało 1,4 osoby (Rys. 13).

Rys. 13. Osoby ubezpieczone w KRUS OR w Olsztynie (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego Oddział Regionalny w Olsztynie

1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolniczej

Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej

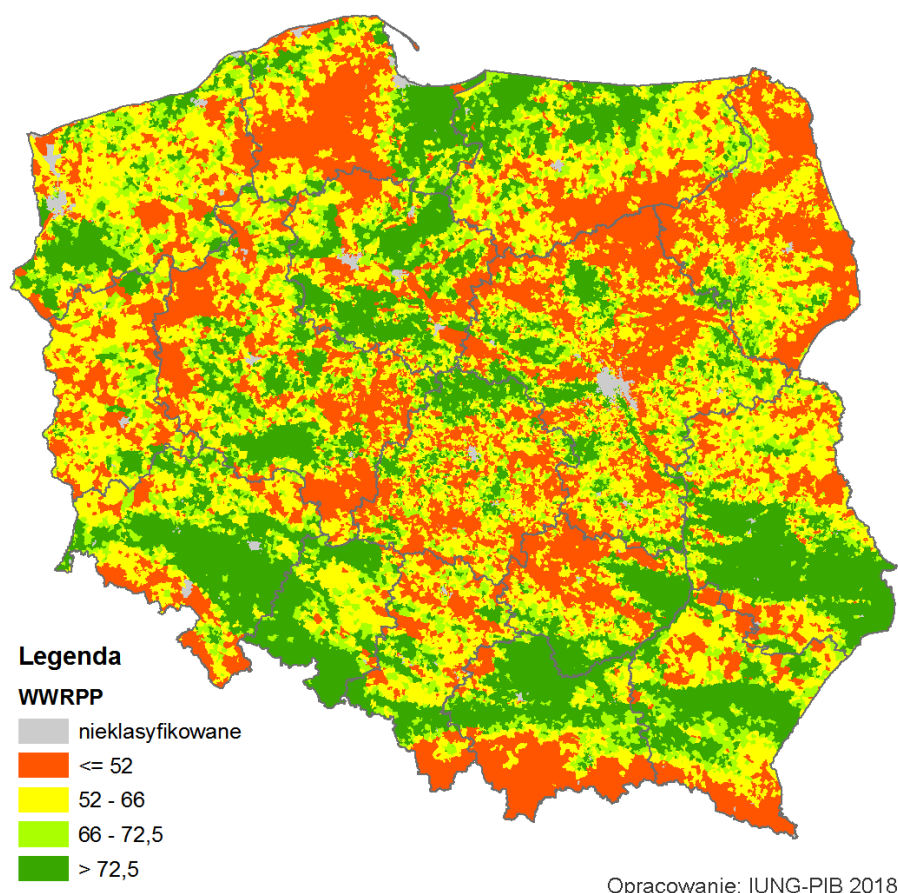
Warunki przyrodnicze są podstawowym elementem determinującym potencjał produkcji rolniczej, jak i wyznaczającym jej kierunki. Miernikiem ich oceny jest opracowany przez Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP), który odzwierciedla potencjał rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynikający z warunków naturalnych. Wskaźnik ten bazuje na ocenie poszczególnych elementów siedliska, takich jak: jakość i przydatność rolnicza gleb, agroklimat, rzeźba terenu oraz stosunki wodne gleb. Każdy z tych elementów opisany został uszeregowanymi parametrami, którym przypisano odpowiednie wagi liczbowe odzwierciedlające względną skalę ich wpływu na urodzajność gruntów. Waloryzację warunków przyrodniczych opracowano na podstawie ilościowych zależności pomiędzy plonem, a jakością siedliska i klimatem. Wycenę warunków glebowo-przyrodniczych, opracowaną metodami analizy statystycznej, zagregowano do poziomu gmin i obrębów ewidencyjnych, wyliczając ogólny wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej jako miarę potencjału produkcyjnego siedliska. Wagi przyjęte w waloryzacji dla poszczególnych czynników są odzwierciedleniem ich rangi w kształtowaniu plonu. Wartość sumaryczna wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej jest uzależniona od wartości wskaźników cząstkowych za poszczególne elementy siedliska i zawiera się w przedziale od 19,5 do 120 punktów. Z kolei punktacja za elementy siedliska waha się w granicach:

- jakość i przydatność rolnicza gleb od 18 do 95 punktów,
- agroklimat od 1 do 15 punktów,
- rzeźba terenu od 0 do 5 punktów,
- stosunki wodne gleb od 0,5 do 5 punktów.

W oparciu o syntetyczny wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wydzielono następujące obszary produkcji rolniczej:

- wyjątkowo korzystne o liczbie punktów 120–90,
- bardzo korzystne – 90–80 punktów,
- korzystne – 80–70 punktów,
- średnio korzystne – 70–60 punktów,
- mało korzystne – 60–50 punktów,
- niekorzystne – 50–40 punktów,
- wyjątkowo niekorzystne – poniżej 40 punktów.

W Polsce średnia wartość WWRPP wynosi 66,6 punktów i zawiera się w granicach od 31 do 111 punktów (Rys. 1). Natomiast średnia wartość tego wskaźnika dla województwa warmińsko-mazurskiego ukształtowała się na poziomie 66,0 punktów. Pod względem wielkości wskaźnika województwo plasuje się na 10 miejscu w kraju. Oznacza to, że warunki przyrodnicze do prowadzenia produkcji rolnej na terenie Warmii i Mazur są średnio korzystne i wykazują duże zróżnicowanie przestrzenne. Różnica w wartości wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej pomiędzy powiatami wynosi bowiem 24,1 punktu, a pomiędzy gminami aż 42,0 punkty. Uzasadnia to potrzebę poszukiwania działań wspierających konkurencyjność w odniesieniu do mniejszych jednostek terytorialnych.

Rys. 1. Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP) w Polsce

Źródło: IUNG-PIB (2018)

Najlepsze warunki dla rozwoju produkcji rolniczej występują w pasie północnym i północno-zachodnim województwa (WWRPP od 70,0 do 87,2), średnie w środkowej części, a najmniej korzystne w gminach zlokalizowanych na południu i w części północno-wschodniej (WWRPP od 45,2 do 59,9). Najniższy wskaźnik WWRPP wynoszący 45,2 punktu posiada gmina Świątajno (powiat szczycieński), a najwyższy wynoszący 87,2 punktu gmina Gronowo Elbląskie (powiat elbląski).

Wskaźnik bonitacji jakości i przydatności rolniczej gleb

Z elementów siedliska wchodzących w skład ogólnego wskaźnika waloryzacji, największy wpływ na plonowanie roślin mają właściwości siedliska glebowego, stąd też największy udział w ogólnym wskaźniku przydatności rolniczej przestrzeni produkcyjnej ma punktacja dotycząca jakości gleb.

Gleby na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego charakteryzują się dużą zmiennością. Wynika to z różnorodności skał macierzystych, z których powstały, urozmaiconej rzeźby terenu, zróżnicowanych warunków hydrologicznych oraz odmiennych warunków klimatycznych. Na obszarze województwa występuje strefowa, równoleżnikowa zmienność pokrywy glebowej. Najlepsze gleby zlokalizowane są w północnej i zachodniej części województwa. Wśród nich występują między innymi zwięzłe i zlewne czarne ziemie (w rejonie Kętrzyna), gleby brunatne (na nizinie sępopolskiej) i gleby hydrogeniczne. Osobliwością jest występowanie w rejonie Żuław mad, które należą do gleb najbardziej urodzajnych. Najślabsze piaszczysto-żwirowe powierzchnie sandrowe występują głównie w południowej części województwa, spotyka się je także w części środkowej.

Jakość i przydatność gleb, oszacowana została na podstawie klas bonitacyjnych i kompleksów przydatności rolniczej gleb. Powierzchnie klas bonitacyjnych na waloryzowanym obszarze ustalono na podstawie danych ewidencji gruntów, a powierzchnie kompleksów przydatności rolniczej na podstawie cyfrowej mapy glebowo-rolniczej o rozdzielczości 1:25 000.

Wskaźnik jakości i przydatności rolniczej gleb dla Polski wynosi 49,5 a dla województwa warmińsko-mazurskiego 51,1. Wynika z tego, że województwo charakteryzuje się nieco lepszymi glebami niż średnio w kraju. Najniższa wartość tego wskaźnika w województwie została określona na poziomie 30,2 punktu dla gminy Świętajno (powiat szczycieński), a najwyższa na poziomie 69,5 punktu dla gminy Gronowo Elbląskie (powiat elbląski).

Wskaźnik bonitacji agroklimatu

Ocenę warunków agroklimatycznych zawierających ogromny kompleks czynników klimatycznych oparto na sztucznym założeniu o jednolitości wszystkich nieklimatycznych czynników środowiska. Wyliczenie wskaźnika agroklimatu sprowadzono do wyrażenia plonów na danym obszarze w funkcji parametrów meteorologicznych – funkcje te wyjaśniają obserwowaną zmienność plonów.

Waloryzację klimatu przeprowadzono na podstawie następujących danych meteorologicznych z wielolecia: opadów, temperatury i długości sezonu wegetacyjnego, przy przyjęciu sztucznego założenia o jednolitości wszystkich nieklimatycznych czynników środowiska. Wyliczono czysty wpływ klimatu na wzrost plonów wyrażony w jednostkach zbożowych i przypisano mu 15-punktową skalę. Plonowi przeliczeniowemu o wartości 28 jednostek zbożowych przypisano 1 punkt (obszary o klimacie najmniej korzystnym), a o wartości 35 jednostek zbożowych 15 punktów (obszary znajdujące się w najlepszych warunkach klimatycznych).

Wartość wskaźnika bonitacji agroklimatu dla Polski wynosi 9,9 punktu, a dla województwa warmińsko-mazurskiego 8,1 – co świadczy o mniej korzystnych warunkach klimatycznych dla rolnictwa na tym terenie. Województwo warmińsko-mazurskie należy do najzimniejszych regionów w Polsce.

Klimat zachodniej części regionu jest kształtowany wpływami Bałtyku, natomiast we wschodniej występuje wyraźne oddziaływanie klimatu kontynentalnego. Najmniej korzystnym agroklimatem charakteryzuje się północno-wschodnia część województwa z czterema gminami: Dubeninki, Gołdap, Kowale Oleckie i Banie Mazurskie, gdzie wartość wskaźnika agroklimatu zawiera się granicach od 3,6 do 5,6 punktu.

Wskaźnik bonitacji rzeźby terenu

Warunki rzeźby zostały scharakteryzowane za pomocą wymiernego wskaźnika waloryzacji wyprowadzonego na podstawie klasyfikacji spadków terenu i typu rzeźby – klasyfikację i obliczenia punktacji rzeźby wykonano z wykorzystaniem algorytmów, w oparciu o numeryczny model terenu o rozdzielczości (5 x 5 m). Wpływ rzeźby terenu na rozwój rolnictwa określono na podstawie procentowego udziału wyróżnionych typów reliefu w obrębie użytków rolnych. Udziałom tym przypisano określone wartości punktowe. Przyjęto 5-punktową skalę zgodnie z zasadą, że im większy jest spadek terenu tym mniej punktów jest przyznawanych:

- rzeźba płaskorówninna – 5,0 punktów,
- rzeźba niskofalista i niskopagórkowata – 4,0 punkty,
- rzeźba falista i falistopagórkowata – 3,5 punktu,
- rzeźba wysokofalista i wysokopagórkowata – 2,5 punktu,
- rzeźba wzgórzowa – 1,0 punkt,
- rzeźba niskogórska – 0,5 punktu,
- rzeźba średniogórska i wysokogórska – 0,25 punktu.

Ukształtowanie terenu województwa warmińsko-mazurskiego jest wynikiem działalności lodowca i wód polodowcowych. W krajobrazie zaznaczają się szczególnie faliste wzniesienia polodowcowe, wzgórza moreny czołowej, duża liczba jezior rynnowych oraz morenowych, a także doliny, którymi kiedyś spływały wody fluwioglacjalne. Krajobraz ten uzupełniają wzgórza morenowe. Północną część województwa stanowi rozległy, pokryty łąkami oraz mułkami płaski teren. Natomiast w wysuniętej najdalej na południe części województwa spotkać można rozciągające się na znacznym obszarze płaskie powierzchnie piaszczyste zwane sandrami w postaci stożków napływowych naniesionych przez wody wypływające spod topniejącego lodowca. Wartość wskaźnika rzeźby terenu dla Polski wynosi 3,9 punktu, natomiast dla województwa warmińsko-mazurskiego 3,4 punktu i zawiera się w przedziale od 2,9 do 4,8 punktu. Duże zróżnicowanie rzeźby terenu obniża przydatność gleb do rolniczego wykorzystania.

Wskaźnik bonitacji warunków wodnych

Jakość stosunków wodnych wyznaczono na podstawie ilości wody jaką może retencjonować profil glebowy ze względu na skład granulometryczny poszczególnych poziomów gleby oraz położenie w rzeźbie terenu. Źródłem danych charakteryzujących budowę profilu glebowego i układ poziomów glebowych była cyfrowa mapa glebowo-rolnicza.

Wskaźnik bonitacji stosunków wodnych obliczono w oparciu o procentowy udział uwilgotnienia w powierzchni użytków rolnych danego terenu. Wyodrębniono 5 kategorii uwilgotnienia, którym przypisano następującą liczbę punktów:

- optymalnie uwilgotnione – 5 punktów,
- okresowy nadmiar wilgoci – 3 punkty,
- okresowy niedobór wilgoci – 2 punkty,
- trwałe nadmierne wilgoci – 1,25 punktu,
- trwałe niedobór wilgoci – 1 punkt.

Wskaźnik bonitacji warunków wodnych dla województwa warmińsko-mazurskiego wynosi 3,4 punktu i jest bardzo zbliżony do jego wartości dla Polski równej 3,3 punktu. Gleby o uwilgotnieniu prawie optymalnym dla produkcji rolnej ze wskaźnikiem bonitacji warunków wodnych wynoszącym od 4,2 do 4,6 punktu posiadają niektóre gminy położone w północnej (Barciany, Korsze, Bisztynek, Kiwity) i północno-zachodniej części województwa (Braniewo,

Lelkowo, Płoskinia, Wilczęta, Milejewo, Młynary i Elbląg). Pozostałe gminy wykazują okresowe lub trwałe niedobory lub nadmiar wilgoci.

Jakość gleb użytkowanych rolniczo

Współczesne rolnictwo stoi przed poważnym wyzwaniem, jakim jest rosnące zapotrzebowanie na produkty żywnościowe wysokiej jakości, wytwarzane przy pomocy przyjaznych dla środowiska metod produkcji. Realizacja tego celu, dodatkowo w warunkach zmniejszającej się powierzchni gleb użytkowanych rolniczo, jest obecnie prawdziwym wyzwaniem i wymaga między innymi świadomego i odpowiedzialnego zarządzania zasobami naturalnymi, z których najważniejszym jest gleba. Wysokie plony o dobrych parametrach jakościowych można bowiem uzyskiwać na glebach żyznych o optymalnym układzie cech fizycznych, fizykochemicznych i chemicznych. Odczyn i zasobność gleb w składniki pokarmowe zalicza się do najważniejszych parametrów decydujących o żyzności.

Jakość polskich gleb należy do najniższych w Europie. Potencjał produkcyjny 1 ha polskich gleb odpowiada potencjałowi 0,6 ha gruntów ornich krajów Unii Europejskiej, dlatego ważna jest ochrona zasobów glebowych występujących w Polsce w celu zabezpieczenia produkcji surowców roślinnych. Z tego względu istotne jest poznanie gleb, ich właściwości i rozmieszczenia na danym obszarze.

Dużym zagrożeniem dla prawidłowego funkcjonowania gleb jest ich nadmierne zakwaszenie. Procesy prowadzące do zakwaszenia gleb mają charakter zarówno naturalny, jak i antropogeniczny. Wśród czynników naturalnych najistotniejsze jest zjawisko wymywania kationów zasadowych z gleb. Natomiast głównym czynnikiem antropogenicznym zakwaszającym glebę jest stosowanie nawozów zawierających azot oraz emisja do atmosfery kwasotwórczych zanieczyszczeń powietrza (tj. związków siarki i azotu).

Zakwaszanie gleb jest również jednym z najważniejszych czynników limitujących produkcję roślinną w Polsce. Odczyn gleby reguluje bowiem pobieranie składników pokarmowych przez rośliny, decyduje o rozwoju korzystnej dla rolnictwa flory mikrobakteryjnej w glebie i właściwościach fizycznych gleb. Zależy on głównie od rodzaju skały macierzystej, składu granulometrycznego (zwięzłości) oraz działalności człowieka. Wynika z następujących procesów:

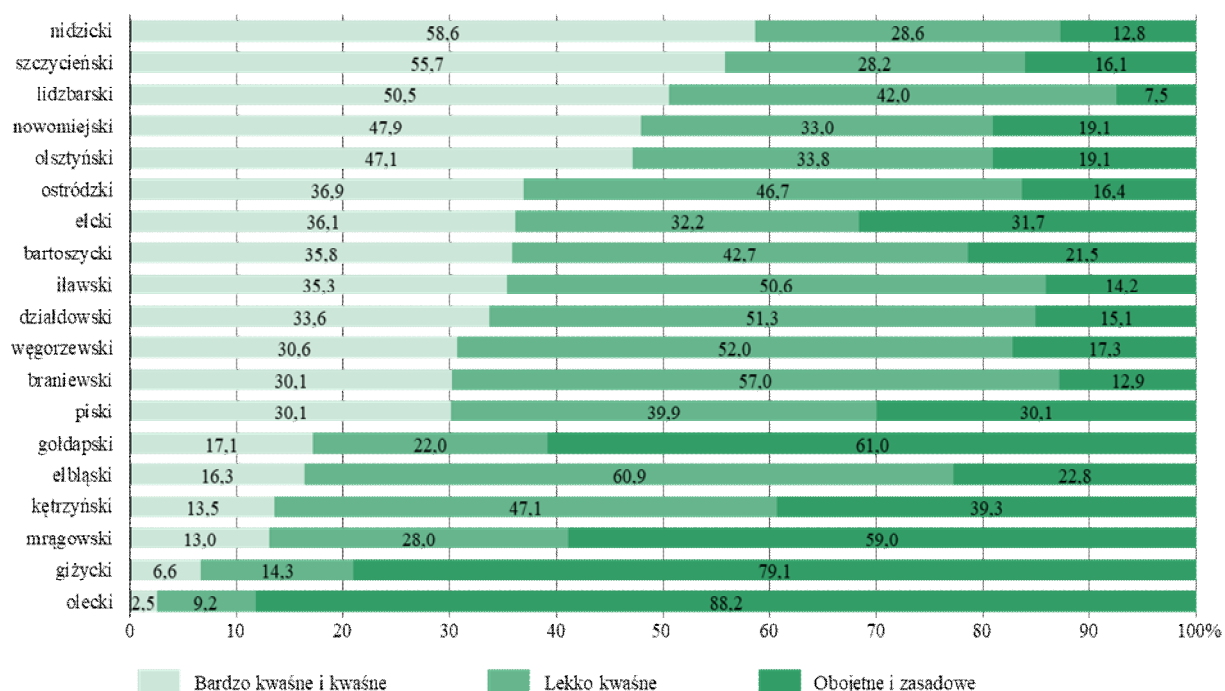
- wymywania z gleb związków zasadowych przez wody opadowe i roztopowe,
- pobierania związków zasadowych przez rośliny,
- zakwaszającego działania nawozów mineralnych,
- powstawania w glebie CO₂ na skutek mineralizacji substancji organicznej,
- braku jednolitego programu wapnowania gleb dotkniętych degradacją w wyniku nadmiernego zakwaszenia.

Kwaśny odczyn ogranicza pobieranie przyswajalnych składników pokarmowych przez rośliny, zwiększa natomiast pobieranie przez rośliny metali ciężkich i pierwiastków szkodliwych. W ocenie stanu zakwaszenia gleb wykorzystuje się test pH w powiązaniu z kategorią agronomiczną gleby. Na tej podstawie gleby dzieli się na 5 klas:

- bardzo kwaśne o pH poniżej 4,5
- kwaśne o pH wynoszącym 4,6–5,5
- lekko kwaśne o pH 5,6–6,5
- obojętne o pH 6,6–7,2
- zasadowe o pH powyżej 7,3.

Na podstawie wartości pH oraz kategorii agronomicznej gleby ocenia się potrzeby wapnowania w 5-stopniowej skali: konieczne, potrzebne, wskazane, ograniczone i zbędne.

Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Olsztynie wykonując swoje zadania w 2020 r. przebadła około 24,5 tys. próbek glebowych na zawartość makroskładników (fosforu, potasu i magnezu) oraz oznaczając ich kwasowość i potrzeby wapnowania. Przebadano łącznie 67,6 tys. ha użytków rolnych. Z badań gleb przeprowadzonych przez OSCH-R w Olsztynie w 2020 r. wynika, że na terenie województwa warmińsko-mazurskiego udział gleb bardzo kwaśnych wynosił 8,9%, kwaśnych – 22,0%, lekko kwaśnych – 40,6%, obojętnych – 24,6%, a zasadowych – 3,9%. Największym udziałem gleb bardzo kwaśnych i kwaśnych charakteryzowały się powiaty: nidzicki (58,6%), szczycieński (55,7%) i lidzbarski (50,5%) (Rys. 2). Najmniejszy udział takich gleb wystąpił w powiatach oleckim (2,5%) i giżyckim (6,6%). Tym samym największy udział gleb o odczynie zasadowym i obojętnym odnotowano w powiatach oleckim (88,2%) i giżyckim (79,1%). Dodatkowo wysokim udziałem tych gleb charakteryzowały się powiaty gołdapski (61,0%) i mrągowski (59,0%).

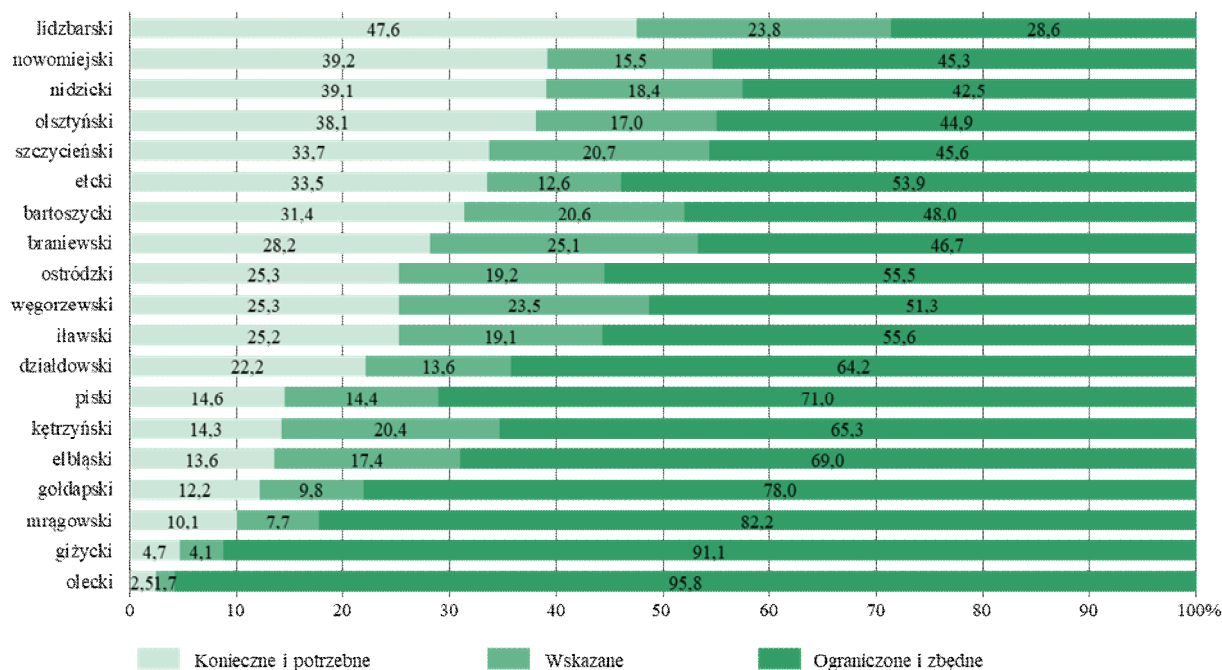

Rys. 2. Odczyn gleb użytków rolnych według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. – % udział gleb o odczynie (pH)

Źródło: Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie.

Potrzeba wapnowania użytków rolnych zależy od odczynu i kategorii agronomicznej gleby. Przeprowadzone w 2020 r. badania wskazują, że 24,7% gleb województwa warmińsko-mazurskiego użytkowanych rolniczo wymaga wapnowania w stopniu koniecznym i potrzebnym, na 17,8% gleb wapnowanie jest wskazane, a na 57,5% jest zbędne lub wymagane w ograniczonym stopniu.

W ujęciu przestrzennym najwięcej użytków rolnych wymagających wapnowania w stopniu koniecznym i potrzebnym w 2020 r. występowało w powiecie lidzbarskim (47,6%), natomiast najmniej w powiatach oleckim (2,5%) i giżyckim (4,7%) (Rys. 3). Jednocześnie w powiecie oleckim i giżyckim wystąpił największy odsetek gleb wymagających ograniczonego wapnowania lub niewymagających wapnowania. Duży udział takich gleb odnotowano także w powiecie mrągowskim (82,2%).

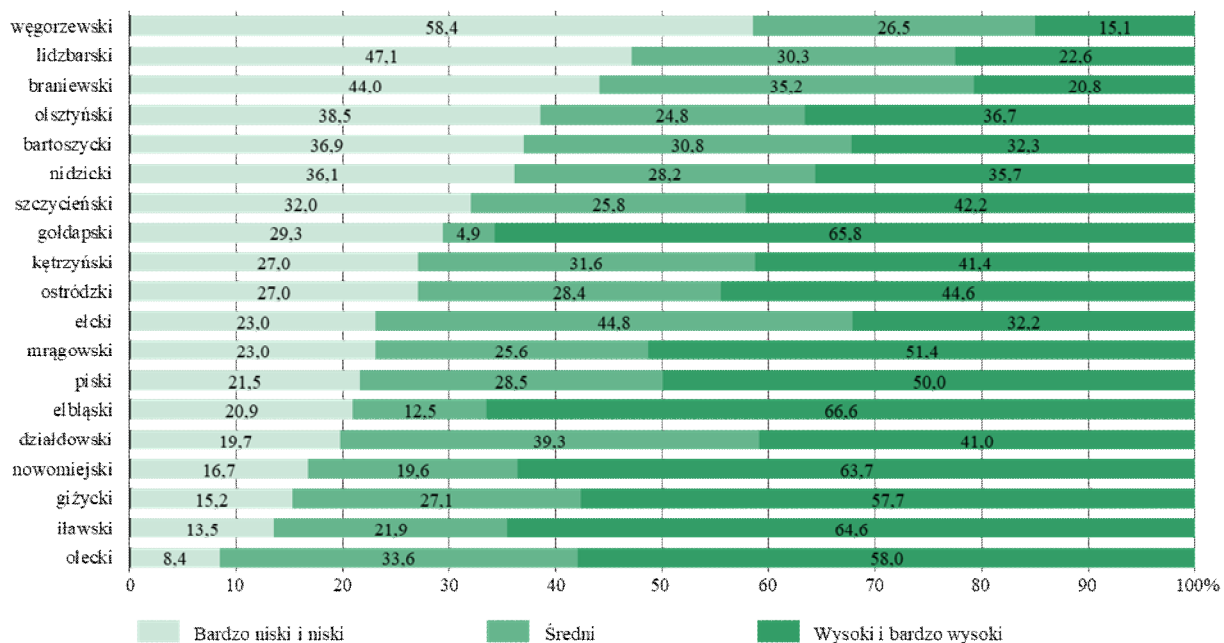
Rys. 3. Potrzeby wapnowania gleb użytków rolnych badanych według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r. – % udział gleb wymagających wapnowania

Źródło: Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie.

Najważniejszym wskaźnikiem decydującym o urodzajności gleb, poza odczynem, jest ich zasobność w składniki pokarmowe. Znajomość zawartości przyswajalnych form fosforu, potasu i magnezu jest podstawą racjonalnego nawożenia, które powinno bilansować potrzeby pokarmowe roślin, a jednocześnie nie powinno tworzyć zbyt wysokich rezerw składników w glebie. Nadmierne nawożenie prowadzi bowiem m.in. do strat ekonomicznych w wyniku przedostawania się niewykorzystanych składników do wód gruntowych i bezpowrotnych strat dla roślin. Zbyt niska zaś zawartość jednego składnika pokarmowego przyczynia się do niepełnego wykorzystania potencjału produkcyjnego gleby.

Ważną rolę w kształtowaniu żyzności i urodzajności gleb odgrywa fosfor. Uważany jest on za jeden z głównych czynników mogących limitować produkcję rolniczą, gdyż jego zasoby są ograniczone a co najważniejsze nieodnawialne. Z drugiej zaś strony, niewykorzystane w produkcji rolniczej zasoby fosforu mogą się akumulować w glebie i przemieszczać do wód podziemnych, tym samym wpływając negatywnie na środowisko naturalne. Wyniki badań agrochemicznych przeprowadzonych w 2020 r. wskazują, że 29,2% gleb użytkowanych rolniczo w województwie warmińsko-mazurskim wykazywało duży deficyt przyswajalnego fosforu. Jednocześnie 42,4% gleb województwa cechowało się wysoką lub bardzo wysoką zawartością tego makroelementu.

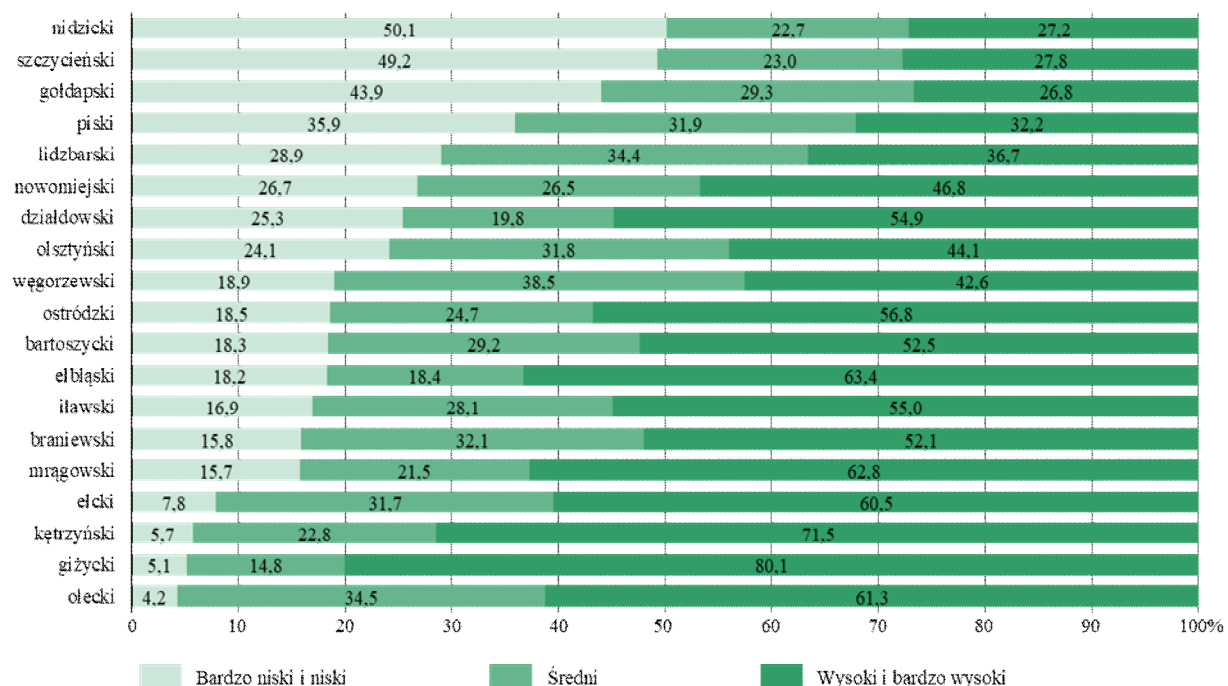
W układzie przestrzennym, największy niedobór przyswajalnego fosforu, tj. w ponad połowie przebadanych próbek, zanotowano w powiecie węgorzewskim (Rys. 4). Duży odsetek gleb o bardzo niskiej i niskiej zawartości tego makroelementu zanotowano również w powiatach lidzbarskim (47,1%) i braniewskim (44,0%). Wysoką i bardzo wysoką zawartością fosforu charakteryzowały się gleby w powiatach: elbląskim, gołdapskim, iławskim i nowomiejskim. We wszystkich tych powiatach udział próbek o co najmniej wysokiej zawartości potasu przekroczył 60%.

Rys. 4. Struktura próbek gleb według klas zasobności przyswajalnego fosforu w powiatach województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r.

Źródło: Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie.

Jako drugi czynnik, po zakwaszeniu, najsilniej ograniczający żyzność gleb wskazuje się niedobory potasu. Od zawartości tego pierwiastka w glebach zależy między innymi optymalne przyswajanie i wykorzystanie azotu, właściwa gospodarka wodna w organizmie roślinnym czy odporność roślin na choroby i warunki stresowe, jak susza czy przymrozki. Na podstawie badań przeprowadzonych w 2020 r. stwierdzono, że w województwie warmińsko-mazurskim udział próbek gleb o bardzo niskiej i niskiej zasobności w przyswajalny potas stanowił 18,7%, a próbek o wysokiej i bardzo wysokiej zawartości tego makroelementu – 55,5%. Średnią zawartością potasu charakteryzowało się 25,8% próbek (Rys. 5).

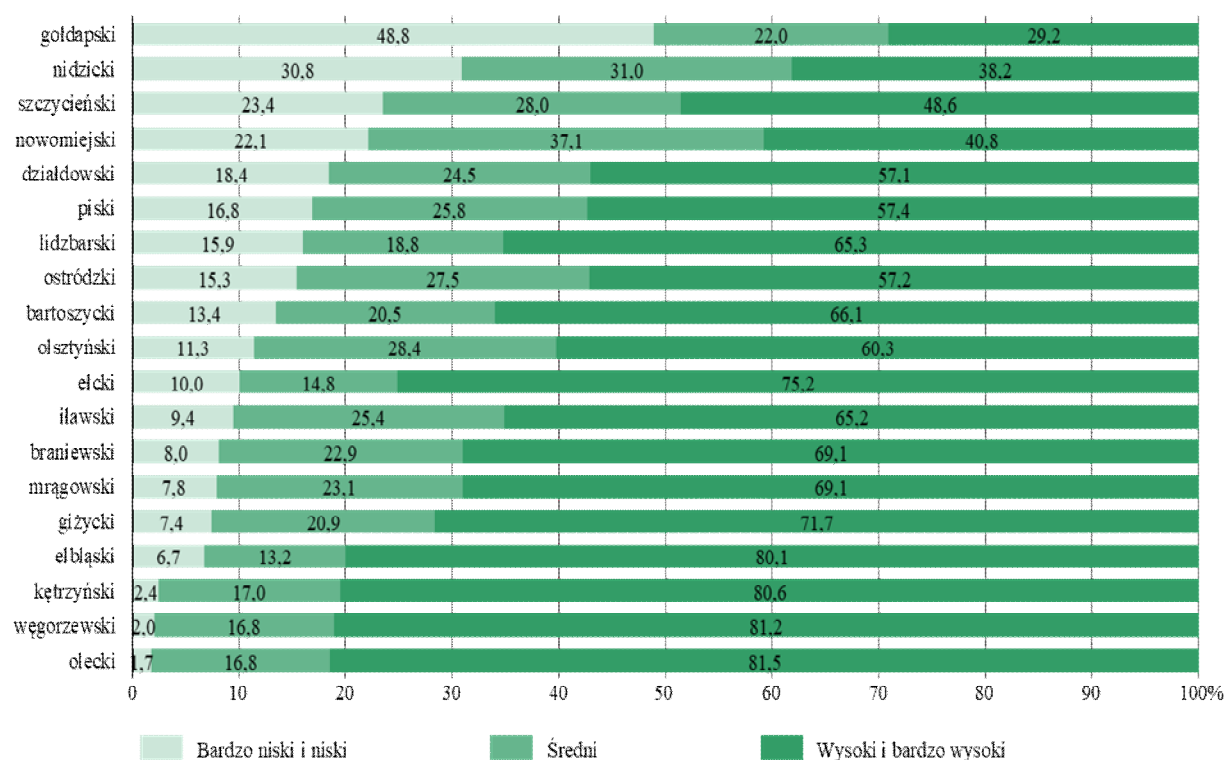
Rys. 5. Struktura próbek gleb według klas zasobności przyswajalnego potasu w powiatach województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r.

Źródło: Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie.

Spośród analizowanych powiatów województwa warmińsko-mazurskiego, najczęściej gleb o bardzo niskiej i niskiej zawartości potasu odnotowano w powiatach nidzickim (50,1%) i szczycieńskim (49,2%), natomiast najmniej w powiecie oleckim (4,2%). Wysoką i bardzo wysoką koncentracją tego składnika charakteryzowały się gleby powiatów giżyckiego (80,1%) i kętrzyńskiego (71,5%). Najmniej gleb bogatych w potas wystąpiło natomiast w powiecie gołdapskim (26,8%).

Kolejnym makroelementem istotnym z punktu widzenia zasobności gleb jest magnez. Magnez reguluje bowiem podstawowe procesy życiowe roślin, pobudza rozwój systemu korzeniowego i aktywuje procesy odpowiedzialne za pobieranie składników mineralnych z gleby. Ponadto, jego zawartość wpływa w istotny sposób na kondycję i odporność roślin.

Wyniki badania przeprowadzonego w 2020 r. wykazały, że w województwie warmińsko-mazurskim 11,2% gleb charakteryzuje się bardzo niską i niską zasobnością przyswajalnego magnezu, a 65,7% gleb wysoką i bardzo wysoką. Najwięcej gleb ubogich w magnez występuje w powiatach gołdapskim (48,8%) i nidzickim (30,8%) (Rys. 6). Najwyższy, ponad 80%, udział gleb o wysokiej i bardzo wysokiej zasobności stwierdzono w powiatach: oleckim, węgorzewskim, kętrzyńskim i elbląskim.

Rys. 6. Struktura próbek gleb według klas zasobności przyswajalnego magnezu w powiatach województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r.

Źródło: Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie.

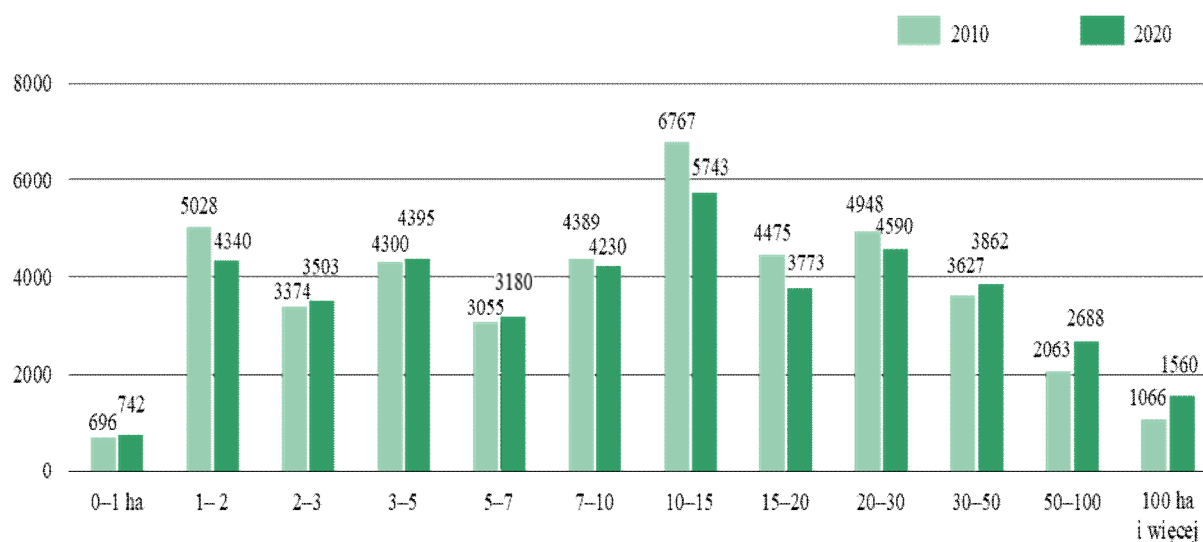
Odnosząc dane dotyczące stanu agrochemicznego gleb uprawnych w województwie warmińsko-mazurskim do analogicznych danych dotyczących całego kraju należy stwierdzić, że udział gleb bardzo kwaśnych i kwaśnych oraz gleb o niskiej i bardzo niskiej zasobności w fosfor jest zbliżony do wskaźników dla Polski, natomiast udział gleb o niskiej i bardzo niskiej zasobności w potas i magnez w województwie warmińsko-mazurskim wypada znacznie korzystniej.

1.3.3. Struktura gospodarstw

Liczba gospodarstw rolnych

Według wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2020 w województwie warmińsko-mazurskim było 42,6 tys. faktycznie działających gospodarstw rolnych (3,2% ogólnej liczby gospodarstw rolnych w Polsce).

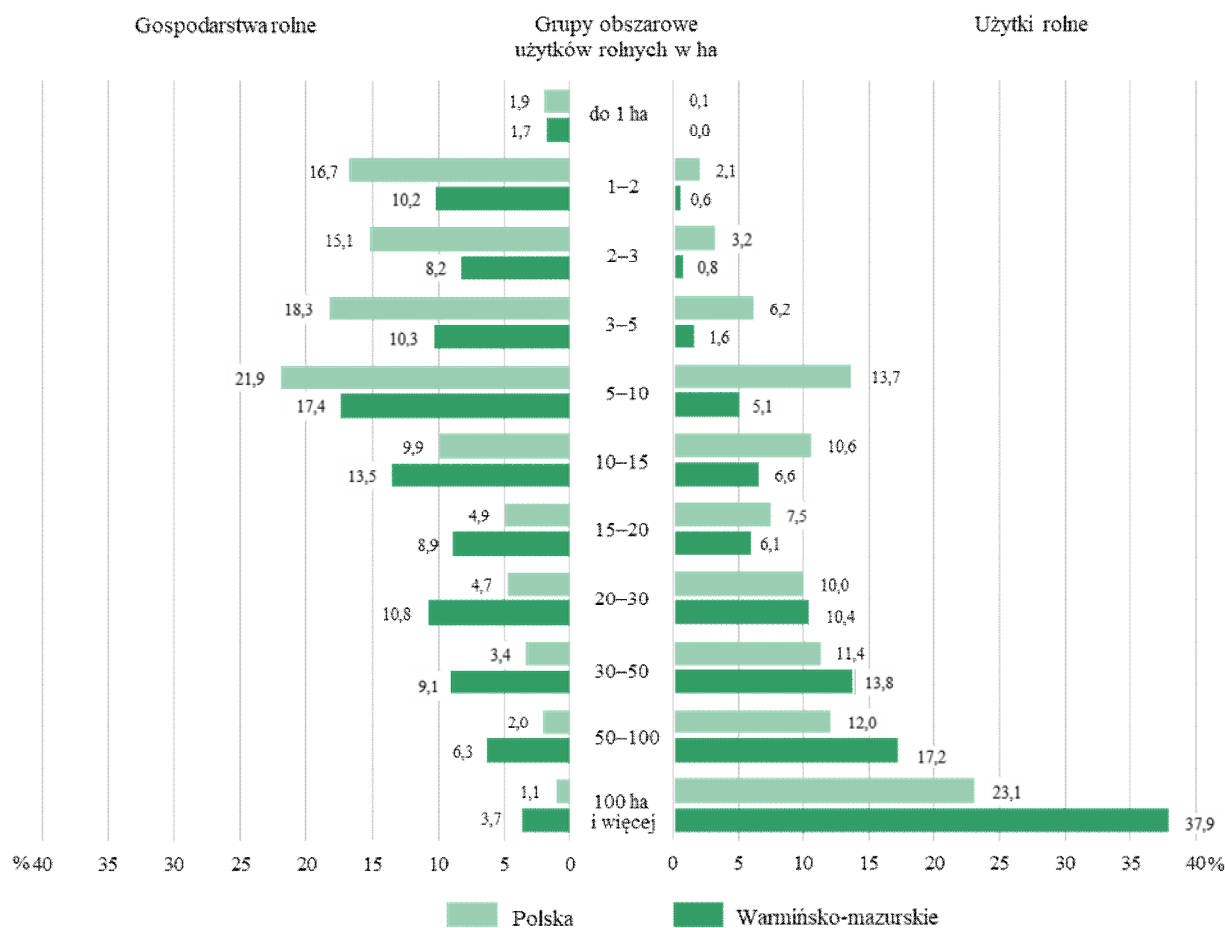
Utrzymała się notowana od wielu lat tendencja spadku liczby gospodarstw rolnych. W porównaniu do 2010 r. liczba gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą zmniejszyła się o 2,7% (w Polsce o 12,7%). Ubyło gospodarstw w grupach obszarowych 1–2 ha oraz 7–30 ha, natomiast przybyło w grupach 0–1 ha, 2–7 ha oraz 30 ha i więcej użytków rolnych (Rys. 1). Zmiany te związane były m.in. z zachodzącym procesem starzenia się mieszkańców wsi i brakiem następców – osób kontynuujących prowadzenie gospodarstw rolnych, jak również rezygnacją z prowadzenia nisko dochodowej działalności rolniczej i związanym z tym brakiem środków inwestycyjnych na rozwój użytkowanych gospodarstw rolnych.

Rys. 1. Gospodarstwa rolne w województwie warmińsko-mazurskim

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

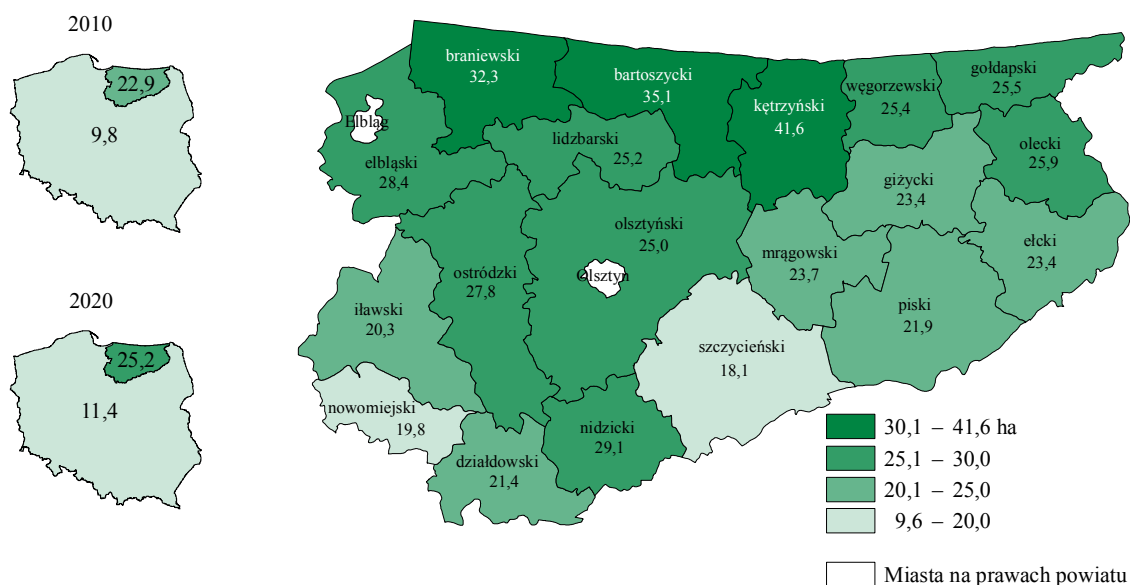
W strukturze gospodarstw rolnych województwa warmińsko-mazurskiego największą grupę pod względem liczebności stanowiły w 2020 r. gospodarstwa o powierzchni 5–10 ha UR – 17,4% (7,4 tys. gospodarstw) (Rys. 2). Znajdowało się w nich 5,1% ogólnej powierzchni użytków rolnych (54,3 tys. ha). Największa powierzchnia użytków rolnych – 37,9% (406,7 tys. ha) znajdowała się w grupie gospodarstw o powierzchni 100 ha i więcej UR, pomimo że stanowiły one zaledwie 3,7% (1,6 tys. gospodarstw) ogólnej liczby gospodarstw rolnych.

Rys. 2. Struktura gospodarstw rolnych i powierzchni użytków rolnych według grup obszarowych użytków rolnych w 2020 r.
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Średnia wielkość gospodarstwa rolnego

Obserwowany trend spadku liczby gospodarstw rolnych na przestrzeni 10 lat, znalazł swoje odzwierciedlenie we wzroście średniej powierzchni gospodarstwa rolnego. Przeciętna ogólna powierzchnia gospodarstwa rolnego wzrosła z 26,1 ha w 2010 r. do 27,5 ha w 2020 r. (w Polsce odpowiednio z 11,3 ha do 12,7 ha). W odniesieniu do powierzchni użytków rolnych nastąpił wzrost z 22,9 ha w 2010 r. do 25,2 ha w 2020 r. (w Polsce odpowiednio z 9,8 ha do 11,4 ha użytków rolnych) (Rys. 3). Średnia powierzchnia użytków rolnych przypadająca na gospodarstwo była największa w województwie zachodniopomorskim – 32,5 ha, a województwo warmińsko-mazurskie zajmowało 2 lokatę.

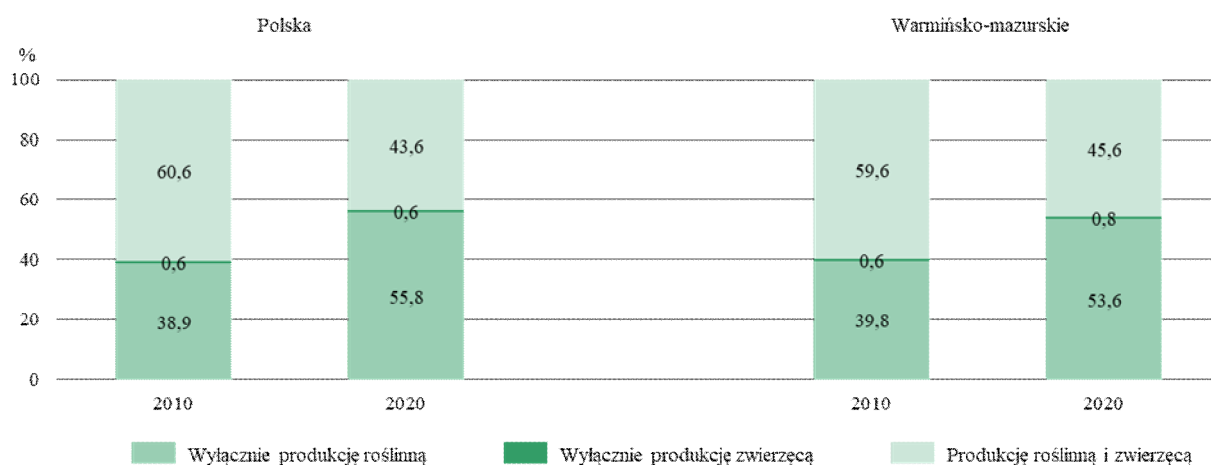

Rys. 3. Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie rolnym według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Rodzaj produkcji rolniczej

W 2020 r. wśród gospodarstw rolnych w województwie warmińsko-mazurskim dominowały jednostki prowadzące wyłącznie produkcję roślinną – 53,6% (wzrost ich udziału w porównaniu do 2010 r. o 13,8 p. proc.) (Rys. 4). Gospodarstwa prowadzące wyłącznie produkcję zwierzęcą stanowiły 0,8% gospodarstw rolnych (wzrost ich udziału w porównaniu do 2010 r. o 0,2 p. proc.). Udział dominujących w 2010 r. gospodarstw prowadzących jednocześnie produkcję roślinną i zwierzęcą zmniejszył się z 59,6% do 45,6% gospodarstw rolnych. Zmiany te potwierdziły obserwowane od lat procesy specjalizacji produkcji. Specjalizacja gospodarstw rolnych sprzyjała ich rozwojowi.

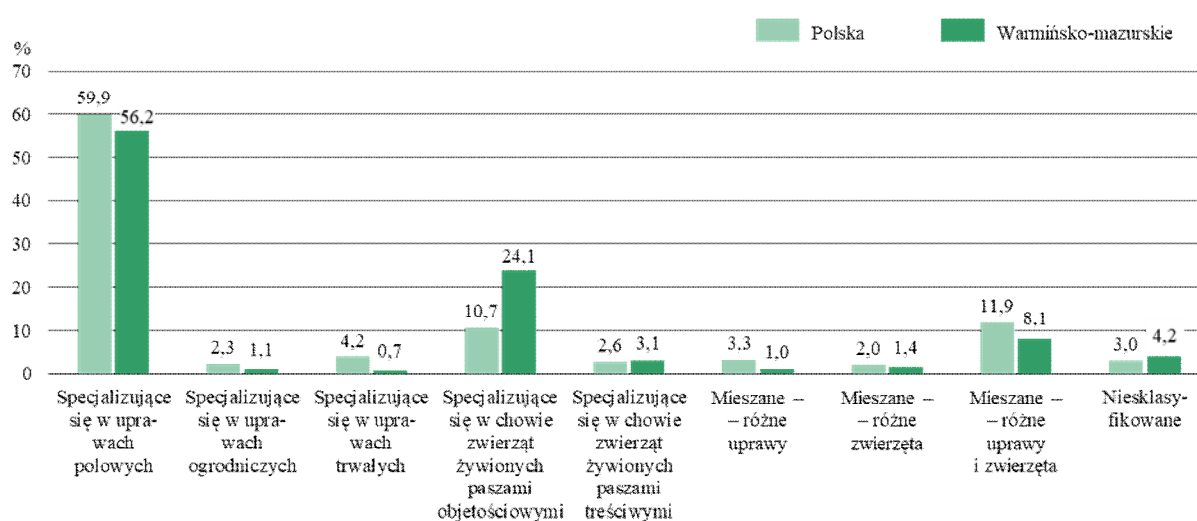

Rys. 4. Struktura gospodarstw rolnych według rodzaju prowadzonej produkcji rolniczej

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Typ rolniczy

W strukturze gospodarstw rolnych w województwie warmińsko-mazurskim według typów rolniczych¹⁰ w 2020 r. największą grupę stanowiły gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych – 56,2% (Rys. 5). W stosunku do struktury ogólnopolskiej udział tego dominującego typu był niższy o 3,7 p. proc. (w Polsce – 59,9%). W całej strukturze gospodarstw kolejnym typem pod względem wielkości był typ specjalizujący się w chowie zwierząt żywionych paszami objętościowymi – 24,1% (w Polsce 10,7%). Było to związane z racjonalnym wykorzystaniem posiadanego zasobu trwałych użytków zielonych. Udział gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt żywionych paszami treściwymi w województwie warmińsko-mazurskim wyniósł 3,1% i nie różnił się zbytnio w stosunku do średniego udziału w Polsce – 2,6%. Najmniejszą grupę w województwie warmińsko-mazurskim stanowiły gospodarstwa specjalizujące się w uprawach trwałych (sady i inne) – 0,7%.

Rys. 5. Struktura gospodarstw rolnych według typu rolniczego w 2020 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

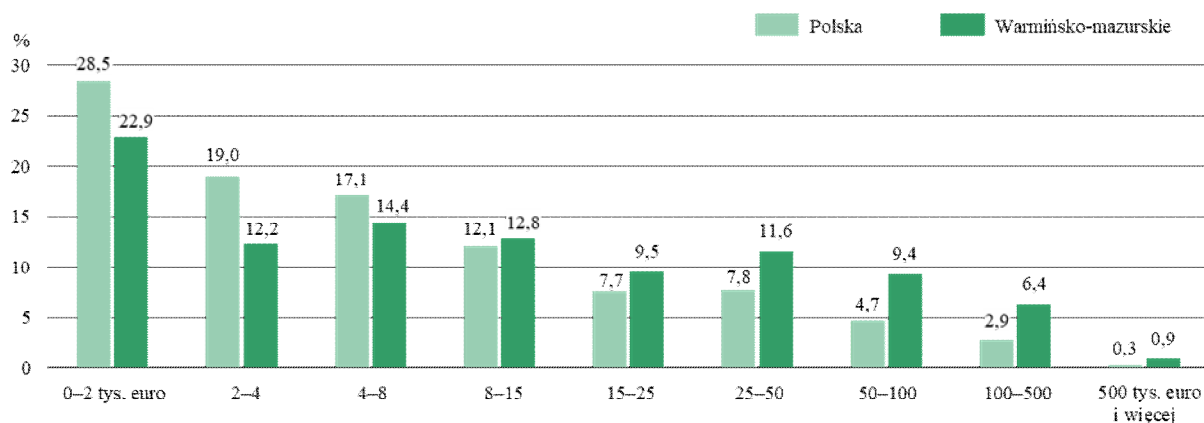
Wielkość ekonomiczna

W województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. w strukturze gospodarstw według wielkości ekonomicznej¹¹, 49,5% stanowiły gospodarstwa bardzo małe, tj. o całkowitej standardowej produkcji poniżej 8 tys. euro (w Polsce – 64,6%) (Rys. 6). W klasie gospodarstw dużych, tj. o produkcji od 100 do 500 tys. euro znajdowało się 6,4% (w Polsce – 2,9%). Bardzo duże gospodarstwa z produkcją 500 i więcej tys. euro stanowiły w województwie warmińsko-mazurskim 0,9% wszystkich gospodarstw (w Polsce – 0,3%).

¹⁰ Obowiązująca klasyfikacja gospodarstw rolnych według standardów Unii Europejskiej została ustanowiona rozporządzeniem Komisji (WE) nr 1217/2009 z dnia 30 listopada 2009. Typ rolniczy gospodarstwa określany jest na podstawie wielkości udziału standardowej produkcji poszczególnych działalności rolniczych prowadzonych

w gospodarstwie w całkowitej standardowej produkcji gospodarstwa rolnego. Standardowa produkcja (SP) oznacza wartość produkcji odpowiadającej przeciętnej sytuacji w danym regionie. Jest obliczana jako średnia z 5 lat wartości produkcji z określonej działalności rolniczej. Całkowita standardowa produkcja rolnicza (GSP) jest sumą wartości uzyskanych dla każdej działalności rolniczej prowadzonej w gospodarstwie powstałej wskutek przemnożenia współczynników SP dla danej działalności przez liczbę ha lub liczbę zwierząt.

¹¹ Całkowita standardowa produkcja gospodarstwa wyrażona w euro.

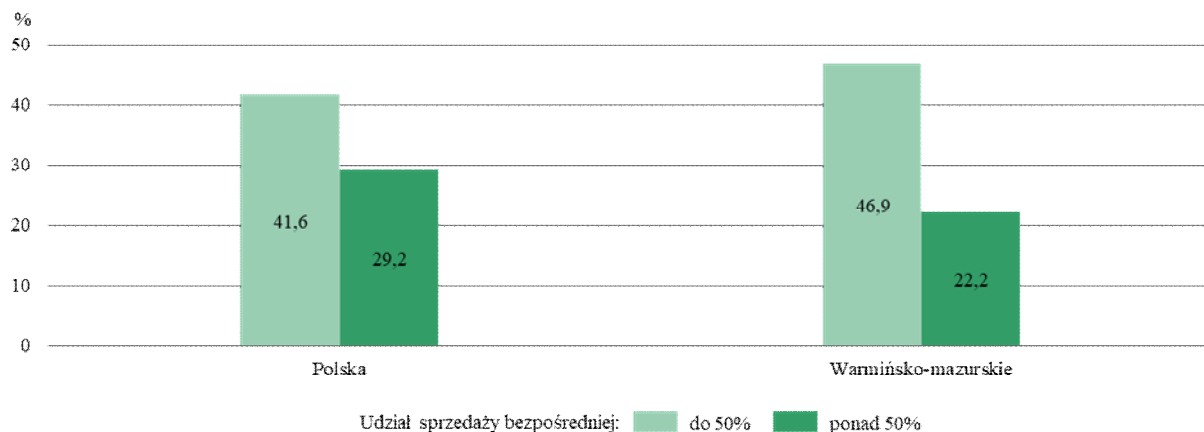

Rys. 6. Struktura gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej w 2020 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Sprzedaż własnych produktów rolnych

W 2020 r. sprzedaż własnych produktów rolnych realizowana była przez użytkowników 69,1% gospodarstw rolnych mających siedzibę na terenie województwa warmińsko-mazurskiego (w Polsce – 70,8%). W 22,2% gospodarstw rolnych prowadzących sprzedaż własnych produktów rolnych udział bezpośredniej sprzedaży konsumentom w ogólnej sprzedaży produkcji rolniczej stanowił ponad 50% (w Polsce – 29,2%) (Rys.7).

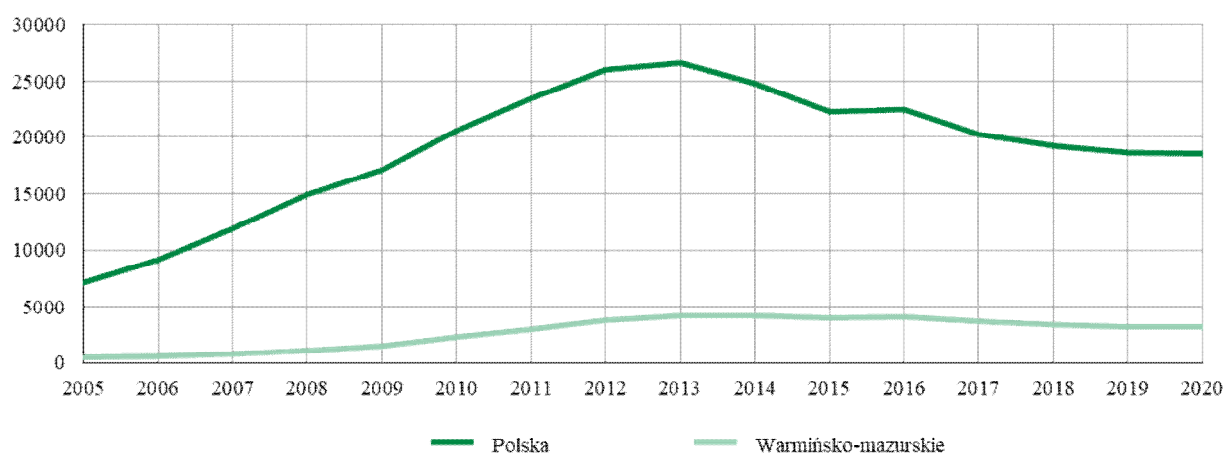

Rys. 7. Odsetek gospodarstw rolnych prowadzących sprzedaż własnych produktów rolnych w 2020 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Gospodarstwa ekologiczne

W okresie od 2005 do 2014 r. odnotowano w województwie warmińsko-mazurskim systematyczny wzrost zainteresowania produkcją metodami ekologicznymi. Liczba gospodarstw ekologicznych wzrosła niemal 10-krotnie, a powierzchnia upraw, na których stosowano ekologiczne metody produkcji zwiększyła się 8-krotnie. Niestety od 2015 r. zaobserwowano proces zmniejszania się liczby gospodarstw ekologicznych – o 23,5% a w mniejszym stopniu powierzchni upraw ekologicznych – o 7,1% (Rys. 8). Podobną tendencję zaobserwowano w skali ogólnopolskiej.

Rys. 8. Gospodarstwa ekologiczne

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Ekologiczne metody produkcji rolniczej stosowano w województwie, w 2020 r. w 3241 gospodarstwach rolnych, na powierzchni 108,8 tys. ha. Pod względem udziału gospodarstw ekologicznych w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych województwo warmińsko-mazurskie nadal utrzymało 1 lokatę w kraju (17,4% gospodarstw ekologicznych w Polsce). Taką samą lokatę utrzymano w zakresie powierzchni użytków rolnych utrzymywanych metodami ekologicznymi – 21,4% powierzchni ogólnopolskiej.

Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie, na których stosowano ekologiczne metody produkcji wyniosła 33,6 ha i była większa od średniej ogólnopolskiej o 22,6% (w Polsce – 27,4 ha).

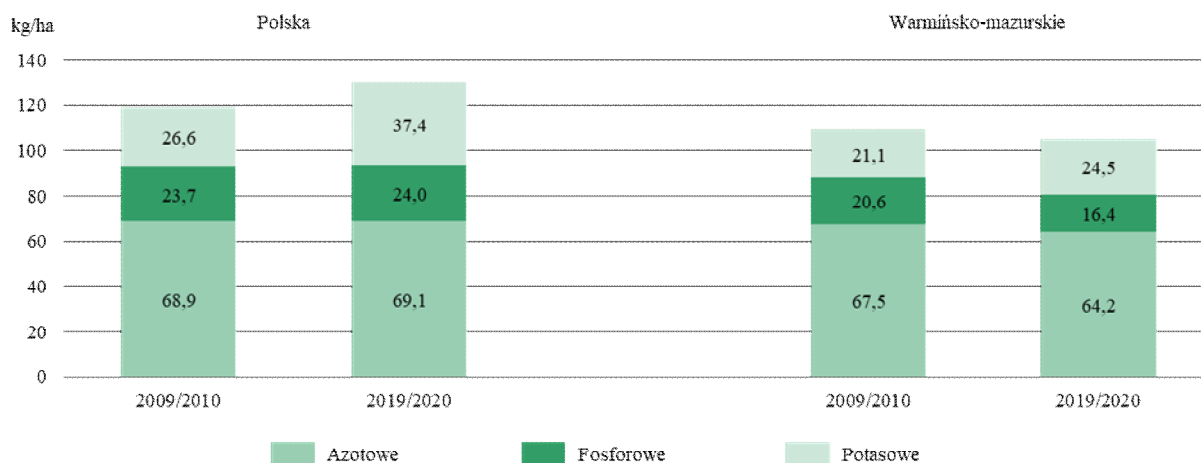
Zużycie nawozów

Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2020 wykazały, że w okresie od 2 czerwca 2019 r. do 1 czerwca 2020 r. zużycie nawozów mineralnych, łącznie azotowych, fosforowych i potasowych (w przeliczeniu na czysty składnik NPK), wyniosło 112,8 tys. ton i było tylko o 3,5 tys. ton, tj. o 3,2% większe niż w analogicznym okresie 2009/2010 r. (w Polsce większe o 10,1%).

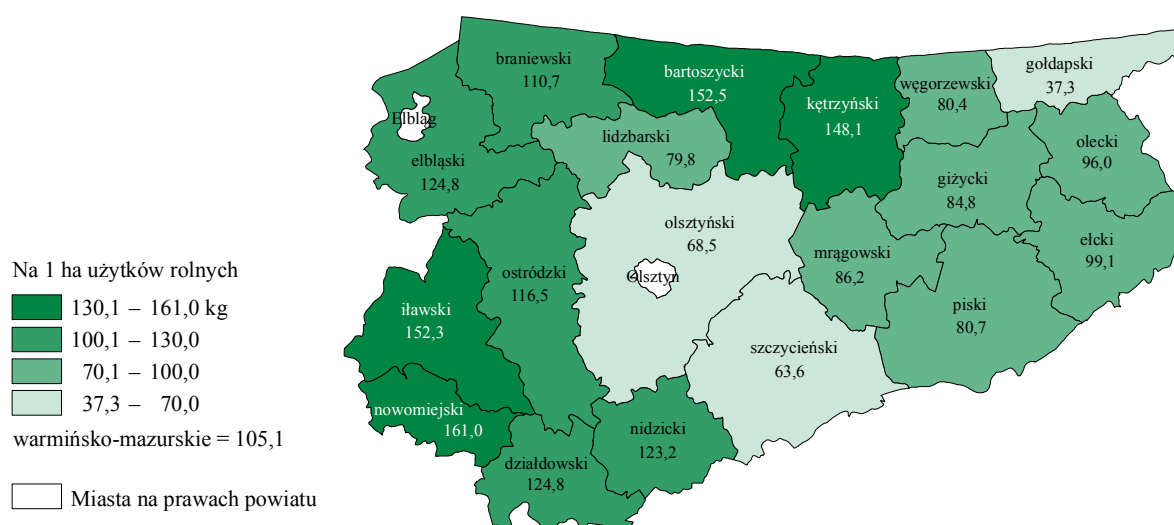
Działania związane z realizacją programów rolno-środowiskowych wpływały na zasadne stosowanie nawożenia mineralnego w produkcji rolniczej. Dodatkowym czynnikiem wymuszającym na rolnikach racjonalne stosowanie nawozów mineralnych był ich koszt – nakład a potencjalny wzrost plonu.

W badanym okresie 2019/2020 na 1 ha użytków rolnych ogółem zużyto w województwie przeciętnie, w przeliczeniu na czysty składnik 105,1 kg NPK (w Polsce 130,5 kg NPK) (Rys. 9, Rys. 10). W porównaniu z 2010 r. wskaźnik ten zmniejszył się o 4,0 kg NPK, tj. o 3,7% (w Polsce zwiększył się o 9,5%). O 16,1% zwiększyło się zużycie potasu (K_2O), wspomagającego m. in. prawidłową gospodarkę wodną roślin. Zmniejszyło się natomiast o 20,4% zużycie fosforu (P_2O_5) oraz o 4,9% azotu (N).

Poziom nawożenia mineralnego był ściśle powiązany z zaobserwowanymi zmianami w strukturze upraw, m. in. zwiększeniem powierzchni: upraw wiążących azot atmosferyczny, wymagającego pokarmowo rzepaku, zbóż intensywnych.

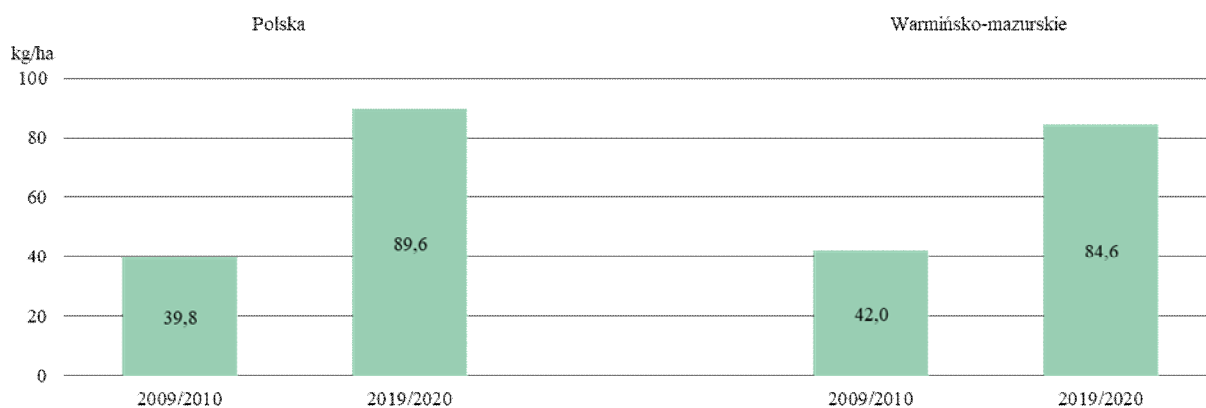
Rys. 9. Zużycie nawozów mineralnych NPK (w przeliczeniu na czysty składnik) na 1 ha użytków rolnych
 Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Rys. 10. Zużycie nawozów mineralnych NPK (w przeliczeniu na czysty składnik) według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2020 r.
 Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

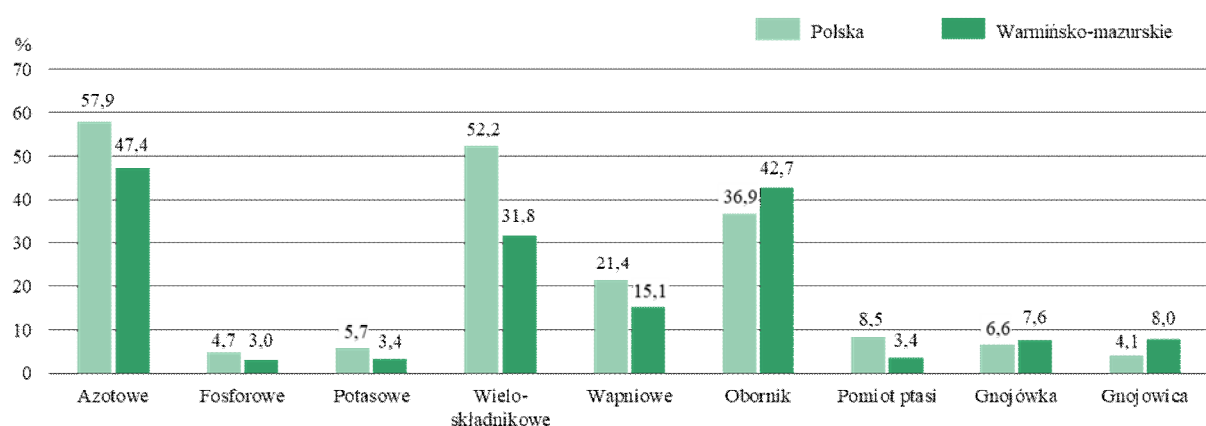
Zużycie nawozów wapniowych w przeliczeniu na czysty składnik wzrosło w województwie, podobnie jak w całej Polsce, ponad dwukrotnie z 42,0 tys. ton w badanym okresie 2009/2010 do 90,8 tys. ton w okresie 2019/2020. Na wzrost zużycia tych nawozów wpłynął m.in. wprowadzony w 2019 r. „Ogólnopolski program regeneracji środowiskowej gleb poprzez ich wapnowanie” i związane z tym programem dofinansowanie na realizację przedsięwzięć skutkujących poprawą jakości środowiska.

W badanym okresie 2019/2020 na 1 ha użytków rolnych ogółem zużyto w województwie przeciętnie, w przeliczeniu na czysty składnik 84,6 kg CaO (w Polsce 89,6 kg CaO) (Rys. 11, Rys. 12). W porównaniu z 2010 r. wskaźnik ten zwiększył się o 101,4% (w Polsce o 125,1%). Pomimo wzrostu nawożenia wapniowego było ono oceniane nadal jako niewystarczające z uwagi na utrzymujący się od wielu lat w gospodarstwach znaczny udział gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych wymagających wapnowania, lub na których wapnowanie jest wskazane. Oczekuje się, że wzrost odczynu gleb pozwoli w przyszłości na zmniejszenie zużycia nawozów mineralnych.

Rys. 11. Zużycie nawozów wapniowych (w przeliczeniu na czysty składnik) na 1 ha użytków rolnych

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

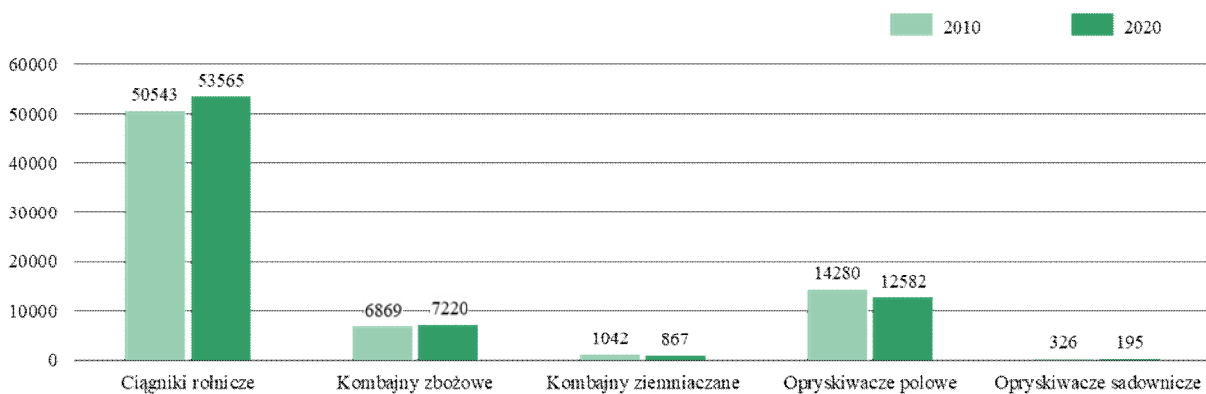

Rys. 12. Udział gospodarstw stosujących nawozy w ogólnej liczbie gospodarstw posiadających użytki rolne w dobrej kulturze w roku gospodarczym 2019/2020

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Ciągniki i maszyny rolnicze

W gospodarstwach rolnych użytkowników mających siedzibę na terenie województwa warmińsko-mazurskiego odnotowano wzrost liczby ciągników rolniczych z 50,5 tys. sztuk w 2010 r. do 53,6 tys. sztuk w 2020 r., tj. o 6,0% (w Polsce wzrost o 2,1%). Średnia powierzchnia użytków rolnych przypadająca na 1 ciągnik rolniczy zwiększyła się z 19,8 ha w 2010 r. do 20,0 ha w 2020 r. (w Polsce natomiast zmniejszyła się odpowiednio z 10,5 ha do 10,3 ha) (Rys. 13).

Rys. 13. Wybrane maszyny rolnicze w województwie warmińsko-mazurskim

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W porównaniu z wynikami spisu rolnego z 2010 r. odnotowano zwiększenie o 5,1% wyposażenia gospodarstw rolnych w kombajny zbożowe, pozwalające m.in. na szybki zbiór zwiększonego arealu upraw rzepaku i rzepiku.

Zaobserwowane zmiany w użytkowaniu gruntów i strukturze zasiewów, koncentracja specjalistycznej produkcji oraz unowocześnienie parku maszynowego wpłynęły na zmniejszenie liczebności: kombajnów buraczanych o 72,3%, silosokombajnów o 55,7% oraz kombajnów ziemniaczanych o 16,8% w stosunku do 2010 r. O 12,5% zmniejszyło się również wyposażenie gospodarstw rolnych w opryskiwacze polowe i sadownicze wykorzystywane w ochronie roślin, a także do nawożenia, nawadniania i innych celów związanych z produkcją rolniczą.

Według informacji Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa wynika, iż w ramach programów pomocowych w latach 2004-2013 w województwie warmińsko-mazurskim zakupiono 2,5 tys. ciągników oraz 7,0 tys. maszyn, narzędzi i urządzeń do produkcji rolniczej. Natomiast w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 w roku 2018 w województwie warmińsko-mazurskim zrealizowano operacje na zakup ciągników rolniczych w ilości 69 sztuk i 282 sztuk na zakup maszyn i urządzeń do produkcji rolniczej. Zaś w roku 2021 166 operacji na zakup ciągników i 356 operacji na zakup maszyn i urządzeń.

Nakłady pracy i struktura pracujących w gospodarstwach rolnych

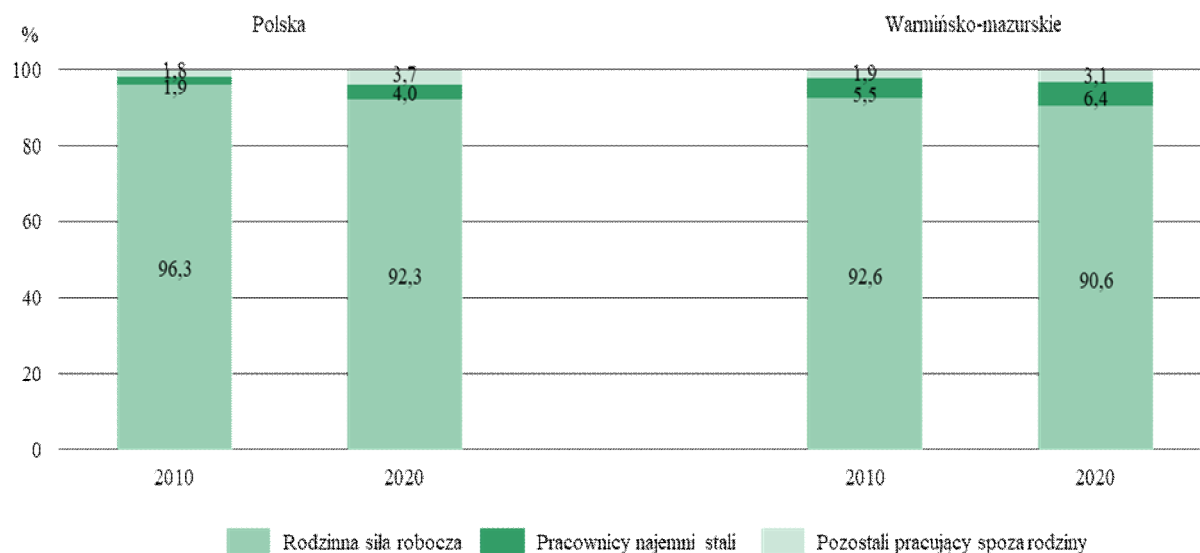
Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2020 wykazały, że nakłady pracy na prowadzenie działalności rolniczej we wszystkich gospodarstwach rolnych w województwie warmińsko-mazurskim wyniosły 50,1 tys. AWU, będących odpowiednikiem rocznego wkładu pracy osoby zatrudnionej w pełnym wymiarze czasu pracy. Stanowiło to 3,5% ogólnych nakładów pracy poniesionych na prowadzenie działalności rolniczej w Polsce, w okresie od 2 czerwca 2019 r. do 1 czerwca 2020 r. włącznie. Obejmuje nakłady pracy: pracowników dorywczych, pracowników kontraktowych, w ramach pomocy sąsiedzkiej w gospodarstwach indywidualnych oraz pozostałych osób w gospodarstwach osób prawnych.

Tabela 1. Nakłady pracy w gospodarstwach rolnych

Wyszczególnienie		Ogółem	Rodzinna siła robocza	Pracownicy najemni stali	Pozostali pracujący ^a
		tys. AWU			
Polska	2010	1914,8	1797,6	74,0	43,2
	2020	1427,5	1274,6	89,0	63,8
Warmińsko-mazurskie	2010	60,3	53,1	5,8	1,4
	2020	50,1	42,9	5,5	1,7

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W porównaniu z wynikami PSR 2010 nakłady tej pracy zmniejszyły się o 10,2 tys. AWU, tj. o 16,9% (w Polsce – o 25,5%) (Rys. 14). Było to efektem m.in. ubytku liczby gospodarstw rolnych, odchodzeniem członków rodziny użytkownika gospodarstwa rolnego poza rolnictwo, zmian technologicznych w procesach produkcji rolniczej.

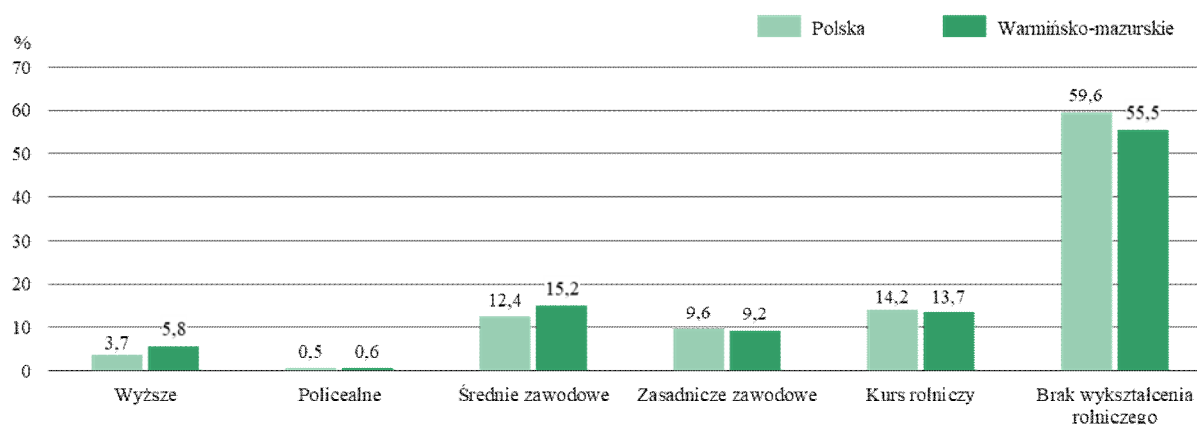
Rys. 14. Struktura pracujących w gospodarstwach indywidualnych

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Nakłady pracy w gospodarstwach indywidualnych zmniejszyły się z 57,3 tys. AWU w roku 2010 do 47,4 tys. AWU w roku 2020, tj. o 17,4% (w Polsce – o 26,0%). Zmniejszył się o 2,0 p. proc. udział nakładów rodzinnej siły roboczej. Ubytek ten rekompensował wzrost wkładu pracy nierodzinnej siły roboczej, tj. pracowników najemnych stałych i dorywczych, pracowników kontraktowych i pomocy sąsiedzkiej w prowadzonej produkcji rolniczą.

Kierujący gospodarstwami rolnymi

Przygotowanie rolnicze do podejmowania i nadzorowania decyzji bezpośrednio związanych z procesami produkcyjnymi w gospodarstwie miało w województwie warmińsko-mazurskim w 2020 r. 44,5% kierujących. Odsetek ten był większy od średniej ogólnopolskiej o 4,1 p. proc. (Rys. 15). Spośród osób kierujących posiadających wykształcenie rolnicze 30,8% ukończyło tylko kurs rolniczy (w Polsce – 35,0%).

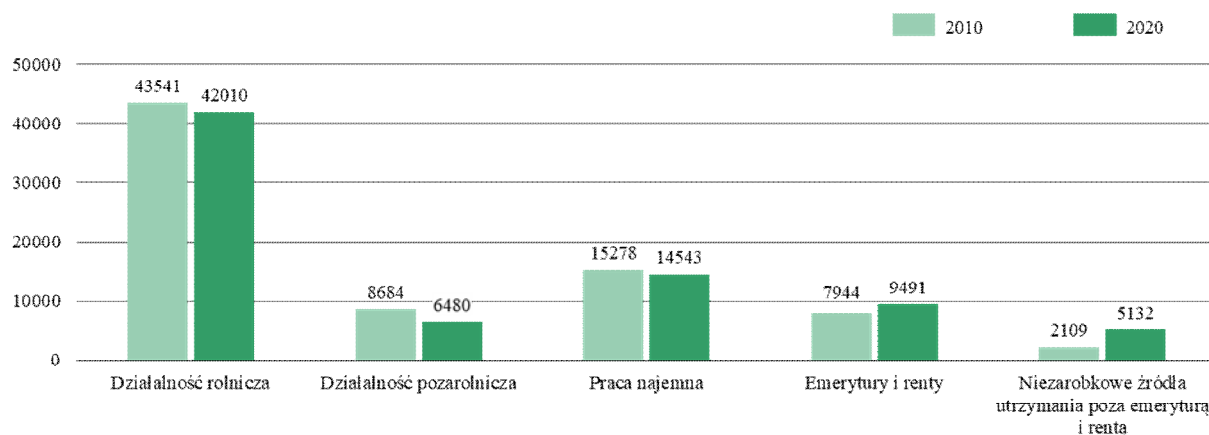

Rys. 15. Struktura gospodarstw rolnych według poziomu wykształcenia rolniczego osoby kierującej w 2020 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Źródła dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego

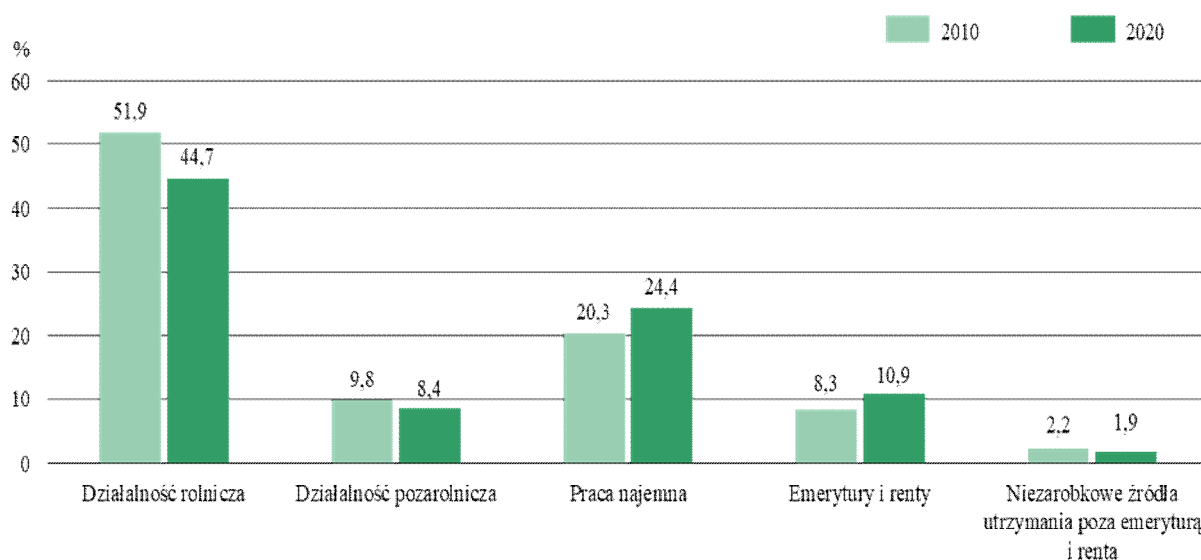
W okresie od 2 czerwca 2019 r. do 1 czerwca 2020 r. łącznie, 42,0 tys. gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego mieszkającego na terenie województwa warmińsko-mazurskiego uzyskiwało dochody z prowadzonej działalności rolniczej (Rys. 16).

Rys. 16. Gospodarstwa domowe z użytkownikiem gospodarstwa rolnego według źródeł dochodów w województwie warmińsko-mazurskim

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Działalność rolnicza stanowiła główne źródło utrzymania, czyli źródło dochodów przekraczające 50% dochodów ogółem, dla 18,8 tys., tj. 44,7% gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego (w Polsce 30,3%) (Rys. 17). Wskaźnik ten uplasował województwo warmińsko-mazurskie na 3 miejscu w Polsce po województwie kujawsko-pomorskim (50,7%) i podlaskim (44,8%). Odsetek gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z rolnictwa zmalał na przestrzeni lat 2010–2020 o 7,2 p. proc.

Rys. 17. Udział gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego według głównego źródła dochodów w województwie warmińsko-mazurskim

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Dochody z pracy najemnej wystąpiły w 14,5 tys. gospodarstwach domowych, tj. w 34,6% ogółu omawianych gospodarstwach domowych (w 2010 r. odpowiednio 15,3 tys. i 35,1%).

Praca najemna stanowiła główne źródło utrzymania dla 10,3 tys., tj. 24,4% gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego (w Polsce 33,1%). Odsetek gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z pracy najemnej zwiększył się w porównaniu do 2010 r. o 4,1 p. proc.

Emerytury i renty jako źródło dochodów wykazało w 2020 r. 9,5 tys. gospodarstw domowych, tj. 22,6% ogółu gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego. Emerytury i renty stanowiły główne źródło utrzymania dla 4,6 tys., tj. 10,9% gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego (w Polsce 15,5%). Odsetek gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z emerytur i rent zwiększył się w porównaniu do 2010 r. o 2,6 p. proc.

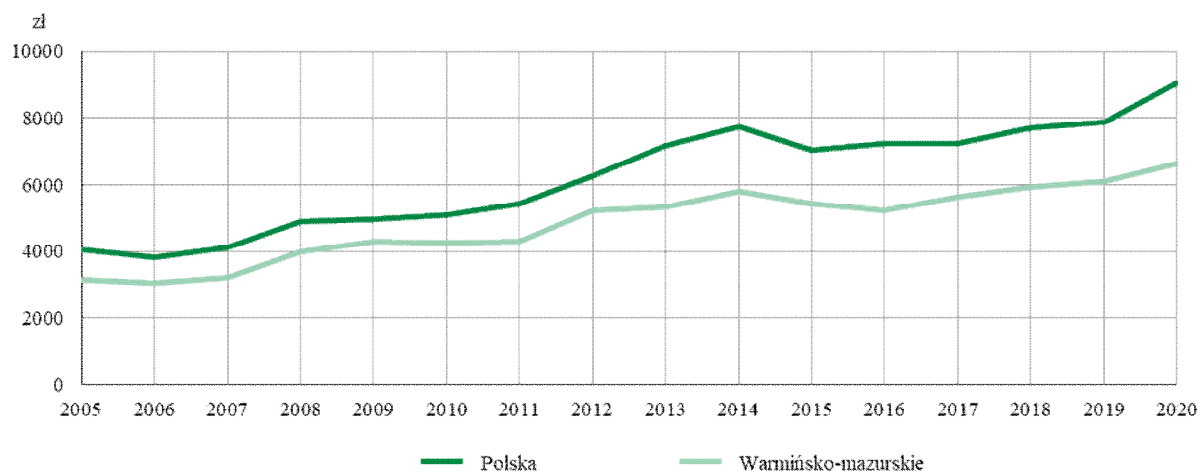
Dochody z działalności pozarolniczej odnotowano w 2020 r. w 6,5 tys. gospodarstwach domowych, tj. 15,4% ogółu gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego. Dochody z działalności pozarolniczej stanowiły główne źródło utrzymania dla 3,5 tys., tj. 8,4% gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego (w Polsce 8,1%). Odsetek gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z działalności pozarolniczej zmniejszył się w porównaniu do 2010 r. o 1,4 p. proc.

W porównaniu z wynikami poprzedniego spisu rolnego o 3,0 tys., tj. o 7,4 p. proc. wzrósł udział gospodarstw domowych uzyskujących dochody z innych niezarobkowych źródeł, do czego przyczynił się w znacznym stopniu m.in. program Rodzina 500 Plus. Odsetek gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z innych niezarobkowych źródeł zmniejszył się w porównaniu do 2010 r. o 0,3 p. proc.

1.3.4. Wartość produkcji rolniczej

Dynamika wzrostu wartości globalnej produkcji rolniczej z 1 hektara użytków rolnych w latach 2005–2020 w województwie warmińsko-mazurskim i w Polsce przebiegała rosnąco. W 2005 r. osiągnięto w województwie z 1 ha 3149 zł, w tym produkcji towarowej 2331 zł (Rys. 1).

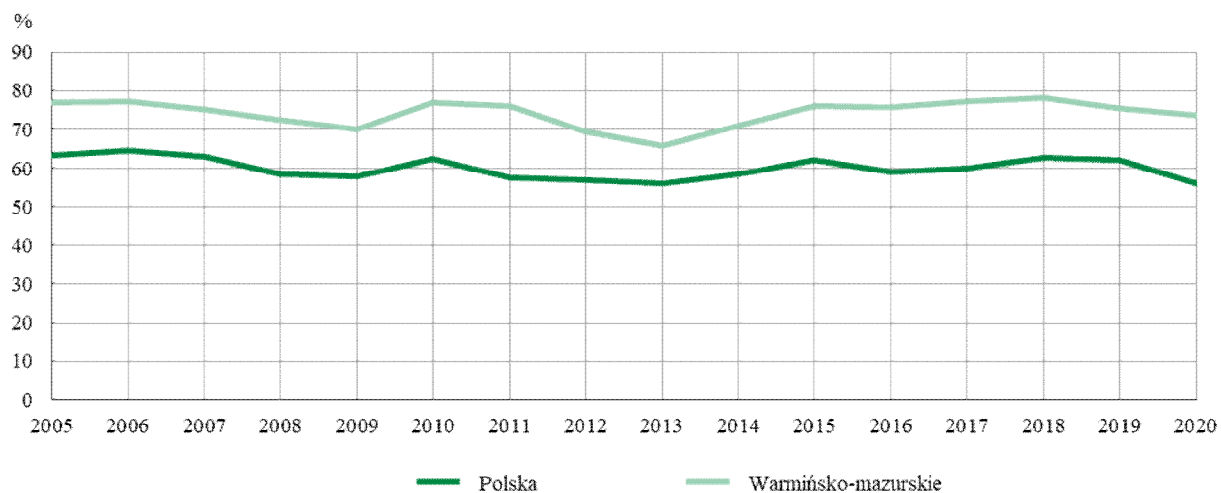
Produkcja globalna w porównaniu ze wskaźnikiem krajowym w województwie osiągnęła zaledwie 77,8%. W 2020 r. globalna produkcja rolnicza w naszym województwie osiągnęła poziom z 1 ha 6628 zł a produkcja towarowa wyniosła 4921 zł, co stanowiło 73,3% globalnej produkcji rolniczej z 1 ha w kraju. W okresie 2005–2020 zarówno w województwie jak i w kraju wartość globalnej produkcji rolniczej z 1 ha użytków rolnych wzrosła odpowiednio o 110,5% i 123,6%.

Rys. 1. Wartość globalnej produkcji rolniczej z 1 ha użytków rolnych

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Udział województwa w ogólnej wartości globalnej produkcji rolniczej w Polsce zwiększył się z 4,8% w 2005 r. do 5,1% w 2020 r. Udział województwa w wartości towarowej produkcji rolniczej zmniejszył się w tym okresie odpowiednio z 5,2% do 4,9%. W strukturze towarowej produkcji rolniczej województwa warmińsko-mazurskiego dominowała produkcja zwierzęca (Rys. 2). Zmniejszony udział województwa w wartości towarowej produkcji rolniczej może świadczyć o zwiększonym wykorzystaniu pozyskanych surowców na cele paszowe.

Rys. 2. Udział produkcji zwierzęcej w towarowej produkcji rolniczej

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Udział produkcji zwierzęcej w towarowej produkcji rolniczej w latach 2005–2020

W 2020 r. udział produkcji zwierzęcej w województwie warmińsko-mazurskim w towarowej produkcji rolniczej wyniósł 73,5% i był wyższy o 17,3 p. proc. w porównaniu do udziału tej produkcji w towarowej produkcji rolniczej Polski. W okresie ostatnich piętnastu lat wskaźnik ten zmniejszył się o 3,5 p. proc. (w Polsce – o 7,2 p. proc.).

Tendencja spadkowa udziału produkcji zwierzęcej w towarowej produkcji rolniczej powodowana jest m. in. ograniczonym zainteresowaniem produkcją zwierzęcą, szczególnie wśród młodszych rolników zakładających lub reorganizujących gospodarstwa rolne.

Województwo warmińsko-mazurskie w porównaniu z Polską cechuje się wyższym wskaźnikiem udziału produkcji zwierzęcej w towarowej produkcji rolniczej i mniejszą skalą jego spadku w okresie analizowanych lat.

W kontekście priorytetów działalności WMODR powyższa wiedza skłania do jeszcze większego propagowania wiedzy na temat zasad bioasekuracji i antybiotykoodporności w stadach zarówno świń, drobiu ale również bydła. Oczywistym staje się fakt szerokiego informowania rolników o zasadach podwyższonego dobrostanu, którego zasady określono m.in. w Ekoschemacie Dobrostan Zwierząt. Można by przypuszczać że zachęta dodatkowej premii w przypadku wielu gospodarstw będzie kluczowa dla utrzymania a nawet zwiększania pogłowia, co wydatnie wpłynie na jeszcze większy wzrost udziału produkcji zwierzęcej w województwie w globalnej produkcji rolniczej.

Udział roślinnej produkcji roślinnej w towarowej produkcji rolniczej w latach 2005–2020

W 2020 r. udział produkcji roślinnej w województwie warmińsko-mazurskim w towarowej produkcji rolniczej wyniósł 26,5% i był niższy o 17,3 p. proc. w porównaniu do udziału tej produkcji w towarowej produkcji rolniczej Polski. W okresie ostatnich piętnastu lat wskaźnik ten zwiększył się o 3,5 p. proc. (w Polsce – o 7,2 p. proc.).

Województwo warmińsko-mazurskie w porównaniu do Polski cechuje się niższym wskaźnikiem udziału produkcji roślinnej w towarowej produkcji rolniczej.

W analizowanym okresie nastąpiła zmiana struktury użytkowania gruntów, tj. zmniejszenie powierzchni gruntów ornych na rzecz TUZ-ów oraz zwiększanie powierzchni upraw pastewnych na gruntach ornych, co jest związane z procesem dostosowania gospodarstw rolnych do podwyższonych norm zawartych m.in. w ustawie Prawo wodne i Programie azotanowym.

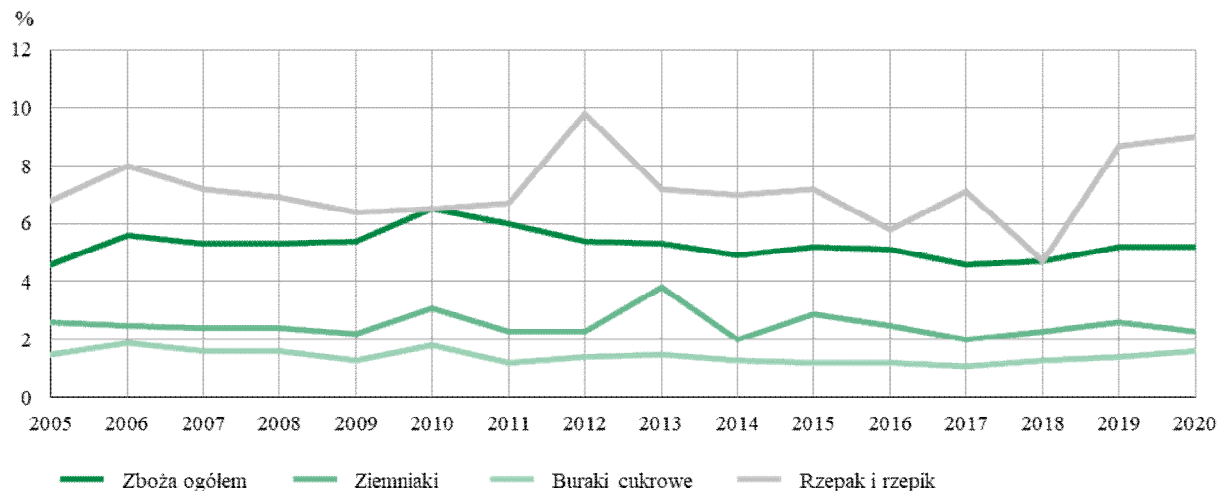
Wpisuje się to w trend jak najmniejszej ingerencji w strukturę gleby, ochronę bioróżnorodności roślin a w szerszym kontekście zachowanie zagrożonych gatunków roślin i zwierząt.

Powierzchnia zasiewów i zbiory głównych ziemiopłodów rolnych

Powierzchnia uprawy zbóż wyniosła w 2020 r. 388,1 tys. ha, w tym zbóż podstawowych 319,7 tys. ha. W porównaniu z 2005 r. powierzchnia uprawy zbóż zmniejszyła się o 55,7 tys. ha, tj. o 12,6%, w tym zbóż podstawowych o 15,9 tys. ha, tj. o 4,7%. Zmniejszenie powierzchni uprawy zbóż, zwłaszcza podstawowych było korzystne z punktu widzenia bioróżnorodności roślin.

Województwo warmińsko-mazurskie charakteryzowało się w 2020 r. najmniejszym udziałem powierzchni uprawy zbóż w ogólnej powierzchni zasiewów – 56,4% (Polska 68,1%).

Udział województwa w krajowej powierzchni uprawy zbóż zmniejszył się minimalnie z 5,3% w 2005 r. do 5,2% w 2020 r. Udział w zbiorach ogólnopolskich zwiększył się odpowiednio z 4,6% do 5,2% (Rys. 3). Było to wynikiem wzrostu średnich plonów zbóż z 27,9 dt z ha w 2005 r. do 48,5 dt z ha w 2020 r. (w Polsce – 47,9 dt z ha). Zwiększono areał uprawy zbóż intensywnych, w tym kukurydzy na ziarno.

Rys. 3. Udział województwa w zbiorach głównych ziemioplodów rolnych

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Zmniejszający się udział zbóż w strukturze zasiewów świadczy o przeznaczaniu większego areału gruntów ornych pod uprawy pastewne, w tym trawy, rośliny bobowate, kukurydzę uprawianą na zielonkę. Doskonalszy sukcesywnie materiał rozmnożeniowy zarówno zbóż jak i rzepaku, roślin bobowatych, w tym hodowla odmian dostosowanych do warunków klimatyczno-glebowych województwa pozwoliły na wzrost plonów z 1 ha. Wzrost udziału roślin bobowatych w strukturze zasiewów będzie miał korzystny wpływ na produkcję rodzimego białka paszowego pozwalając na uniezależnienie się od importowanych surowców białkowych, w tym głównie soi.

Ziemniaki uprawiano w 2020 r. na powierzchni 5,8 tys. ha. Powierzchnia ich uprawy zmniejszyła się w okresie ostatnich 15 lat o 9,0 tys. ha, tj. o 61,0%. Województwo warmińsko-mazurskie charakteryzowało się w 2020 r. najmniejszym udziałem powierzchni uprawy ziemniaków w ogólnej powierzchni zasiewów wynoszącym 0,8% (Polska 2,1%).

Udział województwa w krajowej powierzchni uprawy ziemniaków utrzymał się na poziomie 2,5%, z uwagi na ogólnokrajową tendencję rezygnacji rolników z tej uprawy. Udział w zbiorach ogólnopolskich zmniejszył się z 2,6% w 2005 r. do 2,3% w 2020 r. Zaobserwowano koncentrację uprawy ziemniaków w gospodarstwach rolnych specjalizujących się w ich uprawie, realizujących dostawy do sieci handlowych i zakładów przemysłu ziemniaczanego. Pozostały praktycznie tylko ziemniaki konsumpcyjne. Postępująca zmiana sposobu żywienia zwierząt gospodarskich zredukowała ich znaczenie paszowe. Znalazło to odzwierciedlenie we wzroście średnich plonów ze 179 dt z ha w 2005 r. do 316 dt z ha w 2020 r. (w Polsce – 348 dt z ha), pozwalających zapewnić opłacalność produkcji.

Uprawę **rzepaku i rzepiku** prowadzono w 2020 r., w województwie na powierzchni 86,0 tys. ha. W porównaniu do 2005 r. powierzchnia tej uprawy zwiększyła się o 40,2 tys. ha, tj. o 87,6%. Większa powierzchnia uprawy tych gatunków roślin wynikała ze zwiększonego

zapotrzebowania surowcowego przemysłu olejarskiego, w tym rozwoju rynku biopaliw. Doceniono je także jako komponent do produkcji pasz, stanowiących cenne źródło białka i energii dla zwierząt gospodarskich. Rzepak stał się także ważnym elementem płodozmianu poprawiającym strukturę gleb.

Udział województwa w krajowej powierzchni **uprawy rzepaku i rzepiku** zwiększył się z 8,3% w 2005 r. do 8,8% w 2020 r. Udział w zbiorach ogólnopolskich zwiększył się odpowiednio z 6,8% do 9,0%. Nowe odmiany oraz technologie produkcji pozwoliły na wzrost średnich plonów z 21,7 dt z ha w 2005 r. do 32,5 dt z ha w 2020 r. (w Polsce – 31,9 dt z ha).

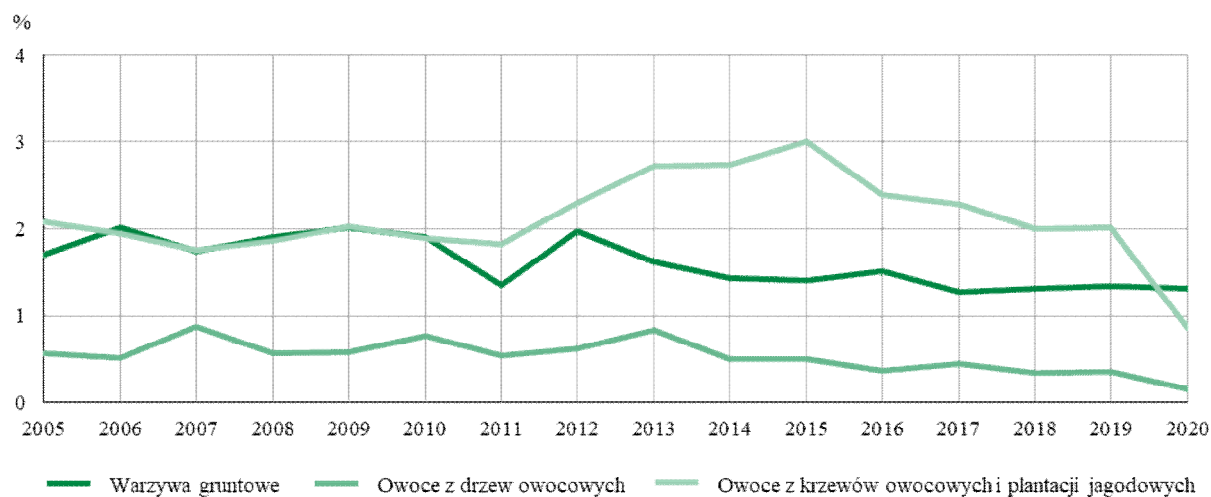
Rosnący sukcesywnie areał upraw **rzepaku i rzepiku** to kolejny krok na drodze do wykorzystania krajowych źródeł białka w żywieniu zwierząt i uniezależnienia się od surowców importowanych.

Powierzchnia uprawy **buraków cukrowych** zwiększyła się z 3,8 tys. ha w 2005 r. do 4,2 tys. ha w 2020 r., tj. o 36,6%. Uprawa ta występowała tylko w dużych gospodarstwach specjalistycznych i była skoncentrowana w rejonach zbliżonych do zakładów przemysłu cukrowniczego.

Udział województwa w krajowej powierzchni uprawy buraków cukrowych zwiększył się z 1,3% w 2005 r. do 1,7% w 2020 r. Udział w zbiorach ogólnopolskich zwiększył się nieznacznie, odpowiednio z 1,5% do 1,6%. Nowe technologie produkcji pozwoliły na wzrost średnich plonów z 475 dt z ha w 2005 r. do 525 dt z ha w 2020 r. (w Polsce – 608 dt z ha).

Powierzchnia upraw i zbiory z upraw ogrodnich

Powierzchnia uprawy **warzyw gruntowych** zmniejszyła się z 3,8 tys. ha w 2005 r. do 2,4 tys. ha w 2020 r., tj. o 36,6%. Udział województwa w krajowej powierzchni uprawy warzyw utrzymał się na poziomie 1,7%. Udział w zbiorach ogólnopolskich zmniejszył się odpowiednio z 1,7% do 1,3% (Rys. 4).

Rys. 4. Udział województwa w zbiorach upraw ogrodnich

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Powierzchnia uprawy **drzew owocowych** zmniejszyła się z 1,3 tys. ha w 2005 r. do 1,1 tys. ha w 2020 r., tj. o 12,5%. Udział województwa w krajowej powierzchni uprawy drzew owocowych był znikomy i utrzymał się na poziomie 0,5%. Udział w zbiorach ogólnopolskich zmniejszył się odpowiednio z 0,6% do 0,1%. Powierzchnia uprawy **krzewów owocowych i plantacji jagodowych** zmniejszyła się z 2,8 tys. ha w 2005 r. do 2,3 tys. ha

w 2020 r., tj. o 18,5%. Udział województwa w krajowej powierzchni uprawy krzewów owocowych i plantacji jagodowych zmniejszył się 2,1% w 2005 r. do 1,8% w 2020 r.. Udział w zbiorach ogólnopolskich zmniejszył się odpowiednio z 2,1% do 0,9%.

W analizowanym okresie 2005–2020 uwidocznił się wyraźny regres marginalnej produkcji ogrodniczej w województwie warmińsko-mazurskim. Niesprzyjający klimat, opóźnienie okresu wegetacyjnego w stosunku do innych rejonów Polski, wczesna dostępność produktów importowanych, wyższe koszty produkcji (szczególnie upraw pod osłonami), koszty przechowywania i transportu wpłynęły na ograniczanie powierzchni nieopłacalnych upraw. Głównym czynnikiem wpływającym na zaniechanie tej produkcji był jednak wzrost cen środków do produkcji ogrodniczej oraz brak pracowników sezonowych.

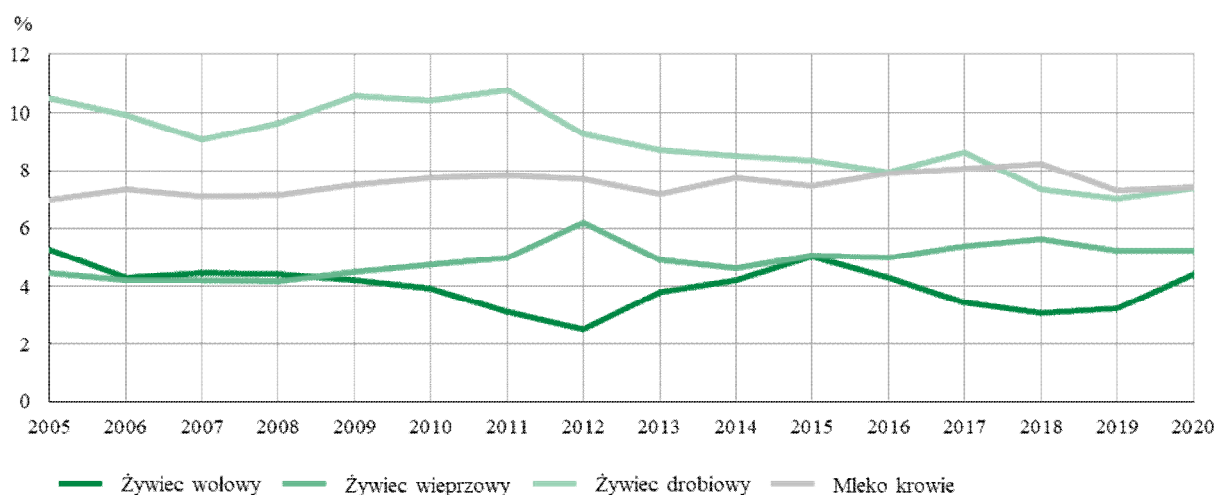
Produkcja zwierzęca – bydło, świnie, drób

Pogłowie **bydła** liczyło w 2020 r. 491,8 tys. sztuk, w tym krów 210,8 tys. sztuk. W porównaniu z 2005 r. pogłowie bydła zwiększyło się o 84,6 tys. sztuk, tj. o 20,8%, w tym krów o 20,0 tys. sztuk, tj. o 10,5%. Nastąpiły zmiany wskazujące na rozwój hodowli bydła opasowego. Udział krów pozostałych, utrzymywanych w gospodarstwie wyłącznie lub głównie do produkcji cieląt rzeźnych, w ogólnym pogłowie krów zwiększył się o 14,1 p. proc. z 4,8% w 2005 r. do 18,9% w 2020 r. Pogłowie krów mlecznych utrzymywanych w specjalistycznych gospodarstwach rolnych zmniejszyło się w okresie ostatnich 15 lat o 10,8 tys. sztuk, tj. o 5,9%.

Udział województwa w krajowym pogłowie **bydła zwiększył** się z 7,4% w 2005 r. do 7,8% w 2020 r. Produkcja żywca wołowego w województwie warmińsko-mazurskim wzrosła w ciągu ostatnich 15 lat o 16,5 tys. ton, tj. o 52,2%. W związku z zaobserwowanym rozwojem chowu bydła mięsnego również w innych rejonach Polski, udział województwa w ogólnopolskiej produkcji żywca wołowego zmniejszył się odpowiednio z 5,3% do 4,4%.

Specjalizacja gospodarstw rolnych w produkcji mleka, sprzyja wzrostowi wydajności mlecznej krów pomimo spadku pogłowia, co wpływa na wzrost produkcji mleka w województwie, w okresie 2005–2020 o 267 tys. ton, tj. o 32,0%. Udział województwa w ogólnopolskiej produkcji mleka krowiego zwiększył się z 7,0% w 2005 r. do 7,4% w 2020 r. Zastosowanie w większej skali pasz wysokobiałkowych pozwoliło na uzyskanie wyższej wydajności od krów mlecznych (Rys. 5).

Pogłowie **świń** u rolników mających siedzibę na terenie województwa warmińsko-mazurskiego liczyło w 2020 r. 549,0 tys. sztuk, w tym loch 37,0 tys. sztuk. W okresie piętnastolecia 2005–2020 pogłowie świń zmniejszyło się o 331,6 tys. sztuk, tj. o 37,7%, w tym loch o 58,9 tys. sztuk, tj. aż o 61,4%. Spadek pogłowia świń wynikał głównie z niestabilnej sytuacji na rynku trzody chlewnej, niskiej opłacalności tuczu i występowania ognisk afrykańskiego pomoru świń (ASF). Na redukcję pogłowia loch wpływała przede wszystkim popularyzacja systemu nakładczego w chowie świń. Zmiany w produkcji świń wskazują na specjalizację gospodarstw w kierunku intensywnego tuczu zwierząt pochodzących z zakupu, głównie z importu i znaczne ograniczenie stada podstawowego. Dotychczasowa hodowla prosiąt, doskonalenie ras w cyklu zamkniętym, zostało mocno ograniczone.

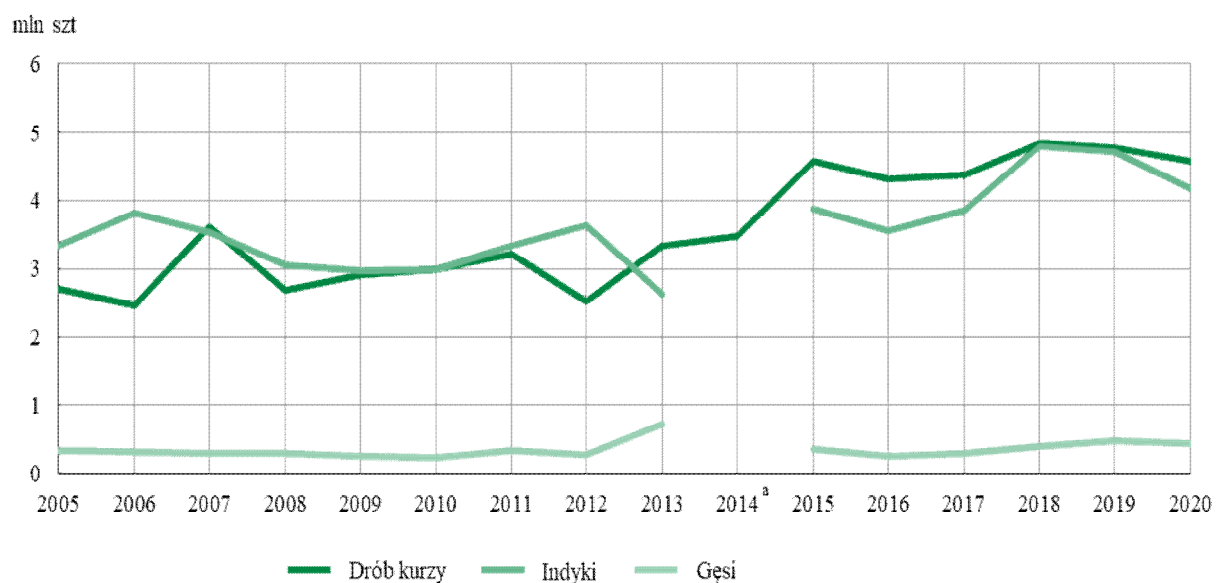

Rys. 5. Udział województwa w produkcji żywca i mleka

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W związku z redukcją pogłowia świń na terenie całej Polski, udział województwa w krajowym pogłowiu świń zmniejszył się nieznacznie z 4,9% w 2005 r. do 4,8% w 2020 r. Dzięki nowym technologiom tuczu produkcja żywca wieprzowego w województwie warmińsko-mazurskim wzrosła w ciągu ostatnich 15 lat o 10,1 tys. ton, tj. o 8,9%. Udział województwa w ogólnopolskiej produkcji żywca wieprzowego zwiększył się odpowiednio z 4,5% do 5,2%.

Ogólne pogłowie **drobiu** w województwie warmińsko-mazurskim liczyło w 2020 r. 9,3 mln sztuk. W porównaniu ze stanem w 2005 r., odnotowano bardzo wysoki wzrost, przekraczający 2,7 mln sztuk, tj. o 41,8% (w Polsce wzrost o 40,7%). Najbardziej zwiększyło się pogłowie drobiu kurzego – o 68,6%, a w mniejszym stopniu indyków – o 25,6% i gęsi – o 27,2% (Rys. 6). Zwiększenie liczebności stad u hodowców drobiu stymulowane było systematycznym rozwojem sprzedaży drobiu na rynkach zagranicznych. Polska znalazła się na pozycji lidera w produkcji żywca drobiowego w Unii Europejskiej i była w światowej czołówce eksporterów mięsa drobiowego.

Rys. 6. Pogłowie drobiu według gatunków w województwie warmińsko-mazurskim

Dane dla indyków i gęsi według stanu w czerwcu 2014 r. ze względu na niską precyzję danych opublikowano tylko dla Polski ogółem.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

W związku z ogólnopolskim wzrostem liczebności drobiu udział województwa w krajowym pogłowiu utrzymał się na poziomie 4,3%. Produkcja żywca drobiowego w województwie warmińsko-mazurskim wzrosła w ciągu ostatnich 15 lat o 125,3 tys. ton, tj. o 82,5% (w Polsce – o 158,2%). Udział województwa w ogólnopolskiej produkcji żywca drobiowego zmniejszył się odpowiednio z 10,5% do 7,4%.

Ceny skupu wybranych produktów rolnych

Przeciętna cena skupu **ziarna pszenicy** od producentów z terenu województwa warmińsko-mazurskiego wzrosła w okresie 2005–2020 ponad dwukrotnie, z 37,65 zł do 75,65 zł za 1 dt (w Polsce – o 104,0%) (Rys. 7). Cena uzyskana w 2020 r. przez dostawców z województwa była wyższa o 1,1% od średniej krajowej (Rys.8).

Cena skupu **ziarna żyta** wzrosła z 27,89 zł w 2005 r. do 52,64 zł za 1 dt w 2020 r., tj. o 88,7% (w Polsce – o 102,5%). Cena uzyskana w 2020 r. przez dostawców z województwa warmińsko-mazurskiego była niższa o 5,9% od średniej krajowej.

Cena skupu **ziarna kukurydzy** wzrosła z 33,44 zł w 2005 r. do 60,79 zł za 1 dt w 2020 r., tj. o 81,8% (w Polsce – o 70,6%). Cena uzyskana w 2020 r. przez dostawców z województwa warmińsko-mazurskiego była wyższa o 1,5% od średniej krajowej.

Cena skupu **ziemniaków jadalnych** wzrosła z 44,81 zł w 2005 r. do 68,56 zł za 1 dt w 2020 r., tj. o 53,0% (w Polsce – o 74,3%). Cena uzyskana w 2020 r. przez dostawców z województwa warmińsko-mazurskiego była wyższa o 6,1% od średniej krajowej.

Cena skupu **buraków cukrowych** zmniejszyła się z 17,94 zł w 2005 r. do 11,87 zł za 1 dt w 2020 r., tj. o 33,8% (w Polsce – o 41,9%). Cena uzyskana w 2020 r. przez dostawców z województwa warmińsko-mazurskiego była wyższa o 16,5% od średniej krajowej.

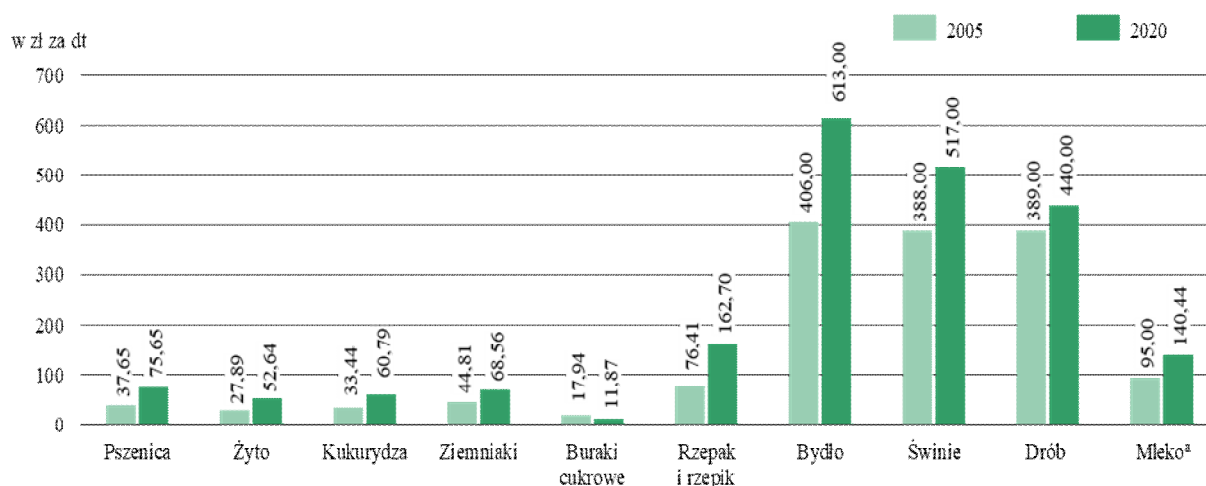
Cena skupu **rzepaku i rzepiku przemysłowego** wzrosła z 76,41 zł w 2005 r. do 162,70 zł za 1 dt w 2020 r., tj. o 112,9,0% (w Polsce – o 111,9%). Cena uzyskana w 2020 r. przez dostawców z województwa warmińsko-mazurskiego była niższa o 0,7% od średniej krajowej.

Przeciętna cena skupu **bydła** (bez cieląt) od producentów z terenu województwa warmińsko-mazurskiego wzrosła z 4,06 zł w 2005 r. do 6,13 zł za 1 kg wagi żywej w 2020 r., tj. o 51,0% (w Polsce – o 58,0%). Cena uzyskana w 2020 r. przez dostawców z województwa była niższa o 4,2% od średniej krajowej.

Cena skupu **świń** wzrosła z 3,88 zł w 2005 r. do 5,17 zł za 1 kg wagi żywej w 2020 r., tj. o 33,2% (w Polsce – o 34,3%). Cena uzyskana w 2020 r. przez dostawców z województwa warmińsko-mazurskiego była wyższa o 0,8% od średniej krajowej.

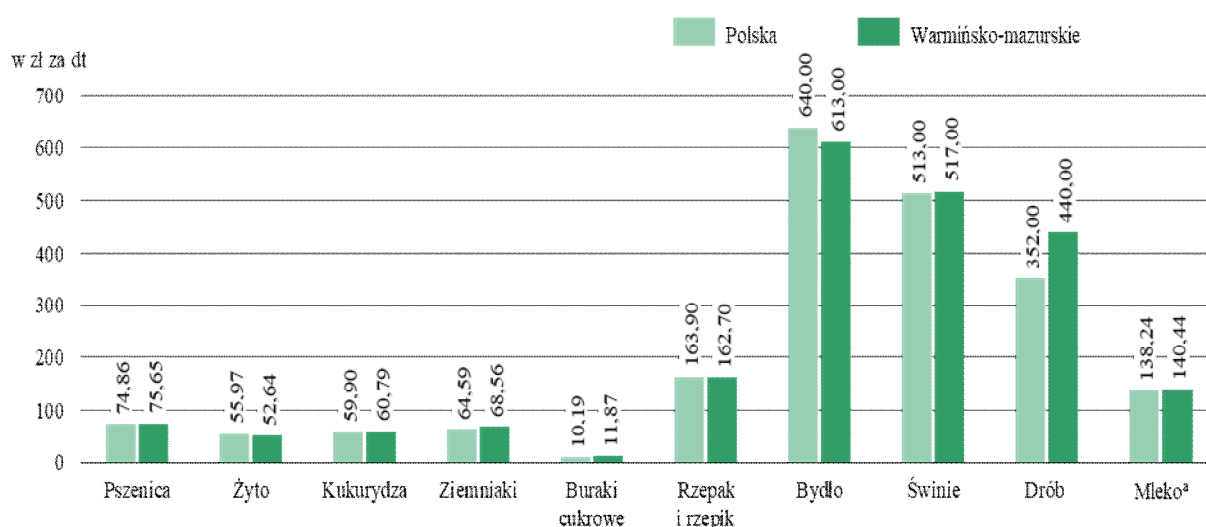
Cena skupu **drobiu** wzrosła z 3,89 zł w 2005 r. do 4,40 zł za 1 kg wagi żywej w 2020 r., tj. o 13,1% (w Polsce – o 12,1%). Cena uzyskana w 2020 r. przez dostawców z województwa warmińsko-mazurskiego była wyższa o 25,0% od średniej krajowej, co wynikało z większego udziału żywca indyczego w ogólnej ilości skupionego drobiu.

Cena skupu **mleka** wzrosła z 0,95 zł w 2005 r. do 1,40 zł za 1 l w 2020 r., tj. o 47,8% (w Polsce – o 48,6%). Cena uzyskana w 2020 r. przez dostawców z województwa warmińsko-mazurskiego była wyższa o 1,6% od średniej krajowej. Mleko krowie jest produktem globalnym i o jego cenie przestały decydować wyłącznie czynniki krajowe.

Rys. 7. Ceny skupu wybranych produktów rolnych w województwie warmińsko-mazurskim w zł za hl.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Rys. 8. Ceny skupu wybranych produktów rolnych w 2020 r. w zł za hl.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Kwota zrealizowanych płatności w ramach systemów wsparcia bezpośredniego oraz w ramach działania M13 (ONW) PROW 2014–2020

Do rolników z województwa warmińsko-mazurskiego przekazano w 2020 r. w ramach wsparcia bezpośredniego oraz działania M13 (ONW) łączną kwotę 1097,0 mld zł, tj. 6,6% kwoty wypłaconej w Polsce.

Największe kwotę wypłacono w ramach: jednolitej płatności obszarowej – 451,9 mln zł (41,2% ogólnej kwoty) oraz za zazielenienie – 305,8 mln zł (27,9% ogólnej kwoty).

Największy udział województwa w zrealizowanych w Polsce dopłatach odnotowano w płatnościach do powierzchni uprawy: lnu – 16,2%, roślin pastewnych – 14,9%, pomidorów – 11,3%.

Tabela.1. Kwota zrealizowanych płatności w ramach systemów wsparcia bezpośredniego oraz w ramach działania M13 (ONW) PROW 2014–2020 – za rok 2020 (stan w dniu 30.06.2021 r.)

Wyszczególnienie	Polska	Warmińsko- -mazurskie	Polska=100
	tys. zł		
Jednolita płatność obszarowa	6 680 916,5	451 904,8	6,8
Płatność dla młodych rolników	289 802,2	17 259,3	6,0
Płatność dodatkowa (redystrybucyjna)	1 251 102,3	80 042,4	6,4
Płatność za zazielenienie	4 509 504,8	305 843,4	6,8
Płatność do powierzchni upraw roślin strączkowych na ziarno	223 850,3	21 877,2	9,8
Płatność do powierzchni upraw roślin pastewnych	74 237,5	11 046,4	14,9
Płatność do powierzchni uprawy ziemniaków skrobiowych	37 867,5	1 550,2	4,1
Płatność do powierzchni uprawy buraków cukrowych	360 327,8	6 283,1	1,7
Płatność do powierzchni uprawy pomidorów	11 114,6	1 260,4	11,3
Płatność do powierzchni uprawy truskawek	44 077,8	278,3	0,6
Płatność niezwiązana do tytoniu	106 418,0	600,9	0,6
Płatność do bydła	750 527,9	49 390,1	6,6
Płatność do krów	673 252,1	58 677,8	8,7
Płatność do owiec	20 568,9	1 000,6	4,9
Płatność do kóz	1 166,5	81,8	7,0
Płatność do powierzchni uprawy lnu	2 458,9	397,2	16,2
Płatność do powierzchni uprawy konopi włóknistych	336,7	8,7	2,6
Płatności ONW	1 538 345,4	89 537,3	5,8

Źródło: Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

1.3.5. Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego województwa i kraju

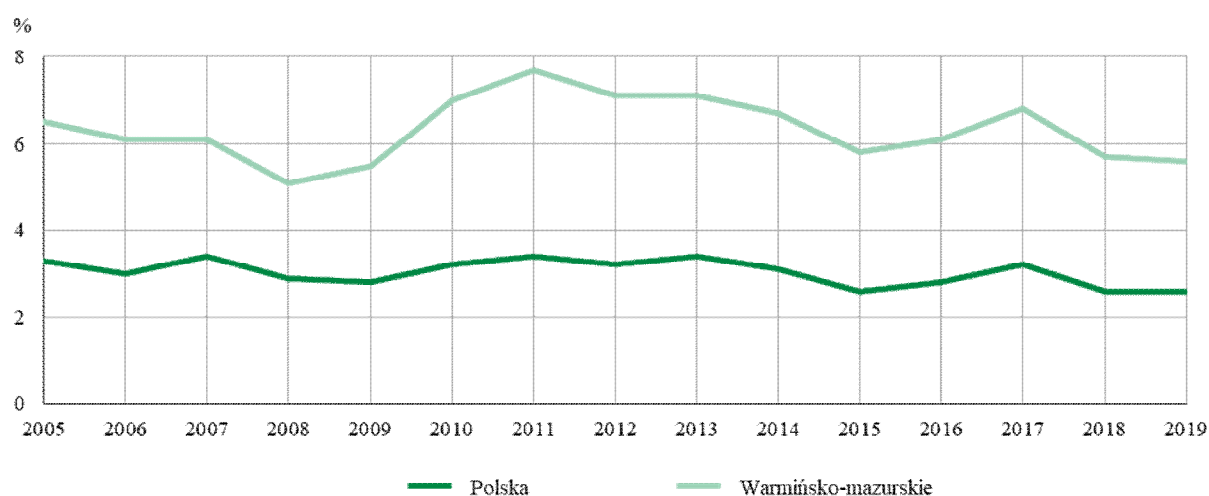
Udział rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa w wartości dodanej brutto w latach 2005–2019

W województwie warmińsko-mazurskim rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo to bardzo ważny sektor aktywności gospodarczej mieszkańców. Zasadnicze, społeczne znaczenie rolnictwa, jako podstawowego etapu produkcji żywności było zawsze doniosłe, nie tylko ze względu na miejsce i charakter pracy, ale także jego rolę w przestrzeni wiejskiej i jego silne oddziaływanie na inne rodzaje aktywności gospodarczej, styl życia, tradycje i kulturę mieszkańców regionu. Rolnictwo – jako aktywna część ekosystemu – wraz z jego zasobami stanowią naturalny kapitał, którego wartość z punktu widzenia społecznego jest nieoceniona.

Wielofunkcyjny charakter rolnictwa inspirowane do działań na rzecz ochrony unikatowego w skali kraju i Europy środowiska przyrodniczego z pozycji gospodarstwa rolnego, aktywizacji wiejskich społeczności lokalnych, a także dywersyfikacji źródeł dochodu ludności wiejskiej. Korzystna struktura agrarna i koncentracja produkcji w większych obszarowo gospodarstwach sprzyja towarowemu charakterowi produkcji.

Dynamika zmian udziału rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa w ogólnej wartości dodanej brutto w latach 2005–2019 w województwie warmińsko-mazurskim i w Polsce przebiegała proporcjonalnie (Rys. 1). Znaczny potencjał produkcyjny tych działalności na terenie województwa warmińsko-mazurskiego skutkowało średnio ponad dwukrotnie wyższymi wartościami udziału w porównaniu ze średnim wskaźnikiem krajowym.

W 2019 r. udział tej sekcji działalności w województwie wyniósł 5,6%, przy średniej ogólnopolskiej 2,6%. W okresie ostatnich 14 lat wskaźnik ten zmniejszył się w województwie o 0,9 p. proc. (w Polsce – o 0,7 p. proc.).

Rys. 1. Udział rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa w wartości dodanej brutto

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Impulsem inicjującym zmiany w polskim rolnictwie i na polskiej wsi jest integracja z Unią Europejską. Tempo przemian jest umiarkowane, ale następuje modernizacja tego sektora agrobiznesu. W ścisłym związku z integracją z EU zasadnicze znaczenie dla rozwiązania podstawowych problemów rolnictwa i wsi posiada utrzymanie wysokiej dynamiki PKB oraz prawidłowa realizacja polityki makroekonomicznej.

Udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w pracujących ogółem w latach 2005–2020

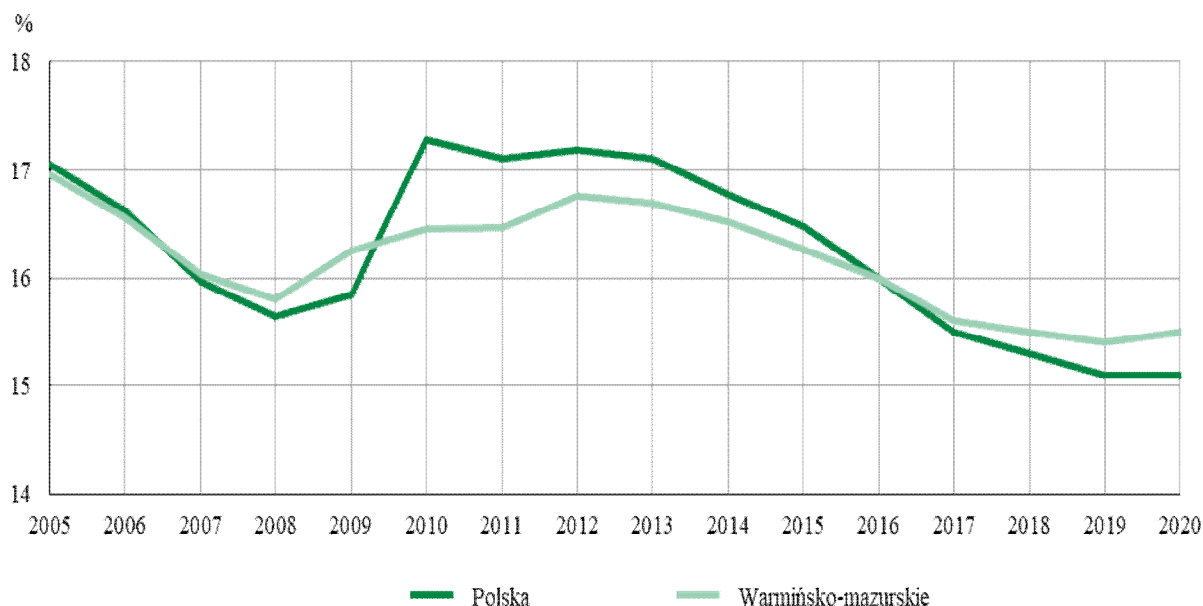
Rolnictwo jest adresatem głównego strumienia wsparcia społecznego dla wsi, a wieś to największy pracodawca. Pomimo, że zatrudnienie w rolnictwie sukcesywnie spada; jest coraz mniej młodych rolników, a coraz więcej doświadczonych rolników nie ma komu przekazać swoich gospodarstw; jednym z głównych problemów obszarów wiejskich pozostaje konieczność zrekompensowania systematycznego spadku znaczenia ekonomicznego rolnictwa. Na obszarze województwa mieszka ponad 1,4 mln osób, z czego 580 tys.(40,6%) na wsi. Utrzymujące się ciągle przekonanie o nadmiernym zatrudnieniu w rolnictwie i równoczesne usprawiedliwianie procesu dezagraryzacji wsi, czyli zmniejszania udziału rolnictwa w angażowaniu ludzkiej pracy i dostarczaniu dochodów jako źródła utrzymania ludności, pozostaje w zasadniczej sprzeczności z koniecznością zaangażowania

większego nakładu pracy przy wytwarzaniu żywności wysokiej jakości, w tej liczbie certyfikowanej żywności wyprodukowanej metodami ekologicznymi, na którą jest bardzo duże zapotrzebowanie.

Udział osób pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w ogólnym zatrudnieniu w gospodarce narodowej, w województwie warmińsko-mazurskim i w kraju, w latach 2005–2020 podlegał podobnym zmianom.

W 2005 r. dla województwa i dla kraju udział ten wyniósł 17,0%. (Rys. 2). Do 2008 r. zatrudnienie w tej sekcji działalności proporcjonalnie spadało do poziomu 15,8% w województwie warmińsko-mazurskim i 15,7% w Polsce. Następnie zaobserwowano wyraźny wzrost zatrudnienia. W 2010 r. w Polsce udział ten osiągnął poziom 17,3% a na terenie województwa warmińsko-mazurskiego 16,5%. Od 2012 r. notuje się tendencję spadkową tego wskaźnika zarówno kraju, jak i w województwie.

W 2020 r. w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie pracowało w Polsce 2,4 mln osób, tj. 15,1% pracujących w gospodarce narodowej. W województwie warmińsko-mazurskim pracowało 70,1 tys. osób, co stanowiło 15,5% ogółu pracujących na terenie województwa. Udział tych pracujących stanowił tylko 3,0% ogółu pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie na terenie Polski.

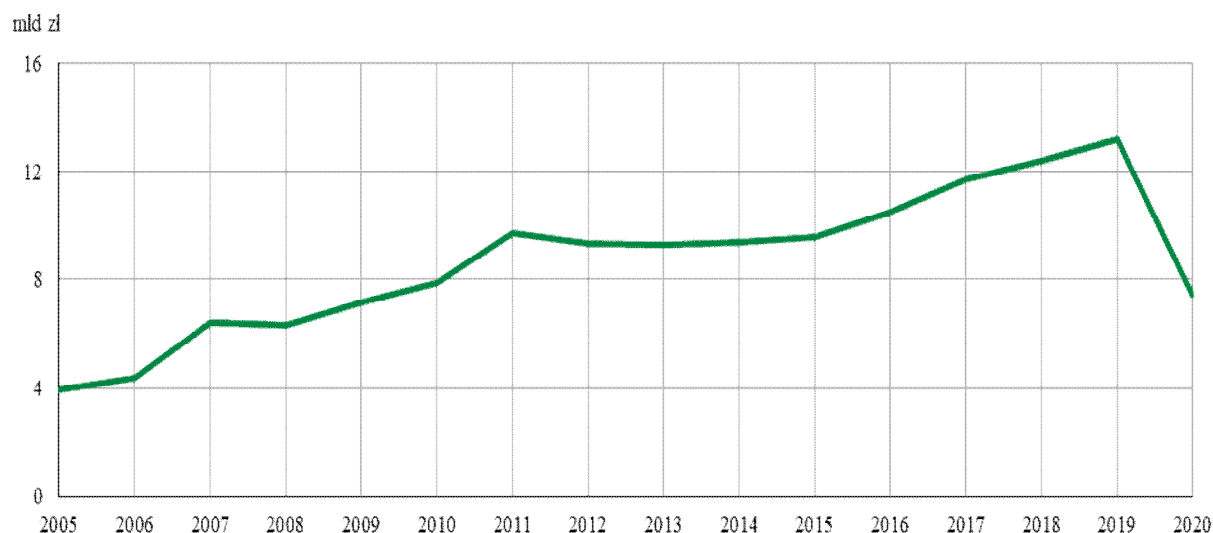

Rys. 2. Udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w ogólnej liczbie pracujących

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

1.3.6. Przetwórstwo rolno-spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem

Wartość produkcji sprzedanej wyrobów przemysłu spożywczego, przez przedsiębiorstwa zarejestrowane na terenie województwa warmińsko-mazurskiego wzrosła z 3,9 mld zł w 2005 r. do 13,2 mld zł w 2019 r. tj. o 237,4% (w Polsce – o 141,5%) (Rys. 1). Udział województwa w krajowej produkcji sprzedanej wyniósł w 2019 r. 5,8% i był większy niż w 2005 r. o 1,6 p. proc. Dane za rok 2020 uległy zniekształceniu, z uwagi na przekształcenia własnościowe i związaną z tym zmianą siedziby znaczącego podmiotu produkcyjnego.

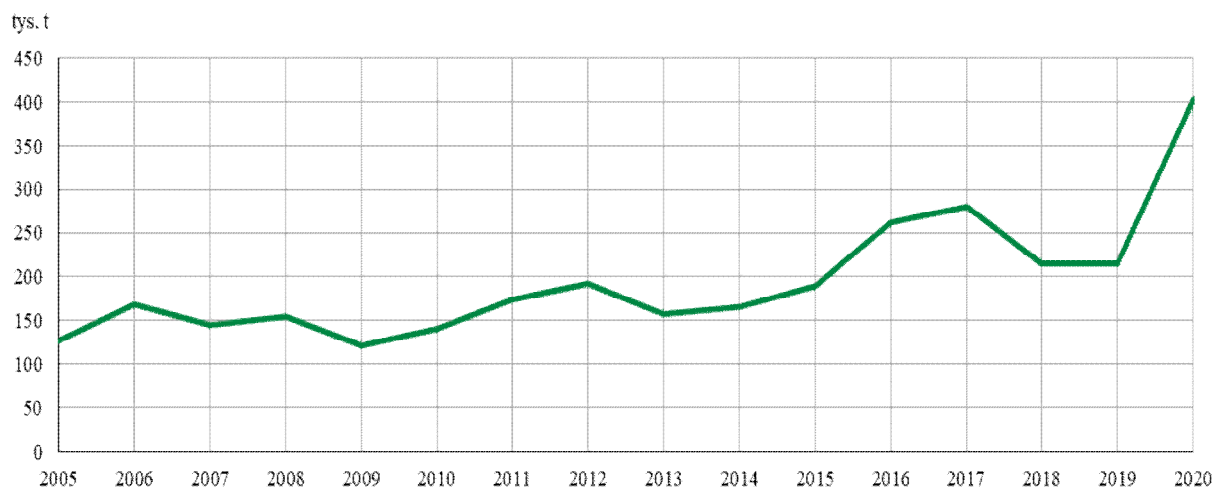
Rys. 1. Wartość produkcji sprzedanej wyrobów przemysłu spożywczego w województwie warmińsko-mazurskim
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Największy udział w wartości sprzedanych w 2019 r., w województwie artykułów spożywczych miało mięso i wyroby z mięsa – 65,2%. Udział ten zwiększył się w porównaniu do roku 2005 o 8,2 p. proc. Udział wartości sprzedaży produktów mleczarskich zmniejszył się natomiast z 17,2% w 2005 r. do 8,3% w 2019 r.

Produkcja wyrobów przemysłu spożywczego stanowi ważny dział produkcji przemysłowej zabezpieczający potrzeby żywnościowe ludności w kraju. Pozwala również na przetwórstwo surowych produktów rolnych wzbogacając ofertę eksportową nadwyżek żywności.

Z uwagi na niedostępność danych produkcyjnych na poziomie województwa, związaną z tajemnicą statystyczną nie ma możliwości pełnej obserwacji zachodzących zmian. Dodatkowym czynnikiem zniekształcającym te dane mogły być zaistniałe zmiany własnościowe przedsiębiorstw produkcyjnych.

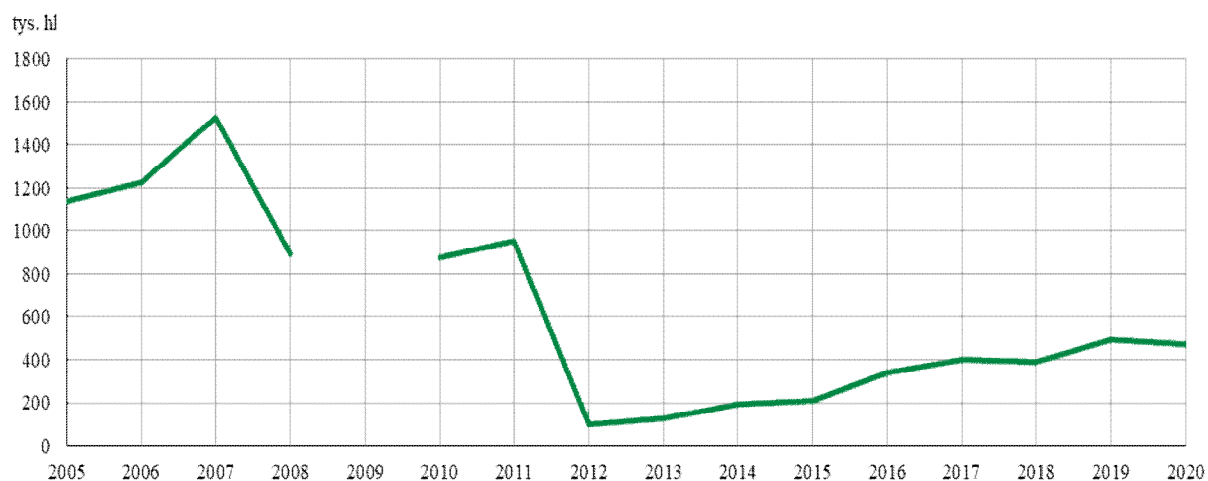
Produkcja wytworzona **mięsa drobiowego**, przez przedsiębiorstwa zarejestrowane na terenie województwa warmińsko-mazurskiego zwiększyła się z 126,2 tys. ton w 2005 r. do 215,0 tys. ton w 2019 r. tj. o 70,4% (w Polsce – o 148,9%) (Rys. 2). Udział województwa w krajowej produkcji wytworzonej wyniósł w 2019 r. 7,0% i był mniejszy niż w 2005 r. o 3,2 p. proc.

Rys. 2. Produkcja mięsa drobiowego w województwie warmińsko-mazurskim

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Produkcja wytworzona **mleka płynnego przetworzonego**, łącznie z mlekiem przerzutowym do dalszej produkcji, przez przedsiębiorstwa zarejestrowane na terenie województwa warmińsko-mazurskiego zmniejszyła się z 1,1 mln hl w 2005 r. do 0,5 mln hl w 2019 r. tj. o 56,6% (w Polsce zwiększyła się o 50,3%) (Rys. 3). Udział województwa w krajowej produkcji wytworzonej wyniósł w 2019 r. 1,4% i był mniejszy niż w 2005 r. o 3,6 p. proc.

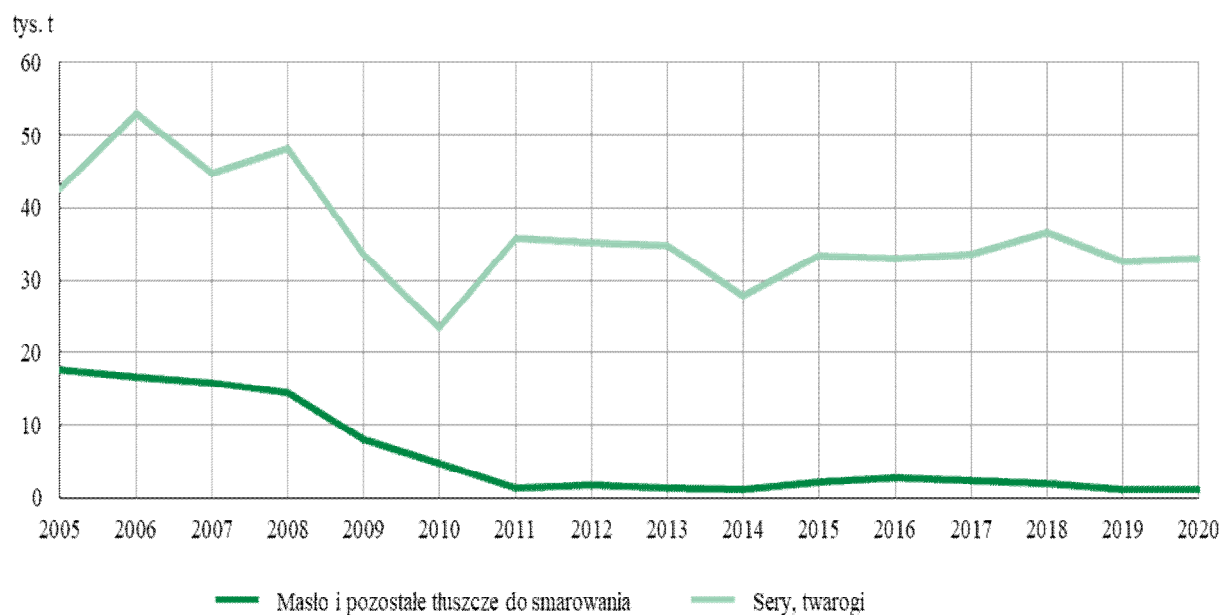

Rys. 3. Produkcja mleka przetworzonego^{ab} w województwie warmińsko-mazurskim a. łącznie z mlekiem przerzutowym do dalszej produkcji. b. w 2009 r. konieczność zachowania tajemnicy statystycznej.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Produkcja wytworzona **serów i twarogów** zmniejszyła się z 42,5 tys. ton w 2005 r. do 32,6 tys. ton w 2019 r. tj. o 23,3% (w Polsce zwiększyła się o 56,0%) (Rys. 4). Udział województwa w krajowej produkcji wytworzonej wyniósł w 2019 r. 3,4% i był mniejszy niż w 2005 r. o 3,6 p. proc.

Produkcja wytworzona **masła i pozostałych tłuszczów do smarowania** zmniejszyła się z 17,7 tys. ton w 2005 r. do 1,2 tys. ton w 2019 r. tj. o 93,2% (w Polsce zwiększyła się o 32,1%) (Rys. 4). Udział województwa w krajowej produkcji wytworzonej wyniósł w 2019 r. zaledwie 0,5% i był mniejszy niż w 2005 r. o 9,4 p. proc.

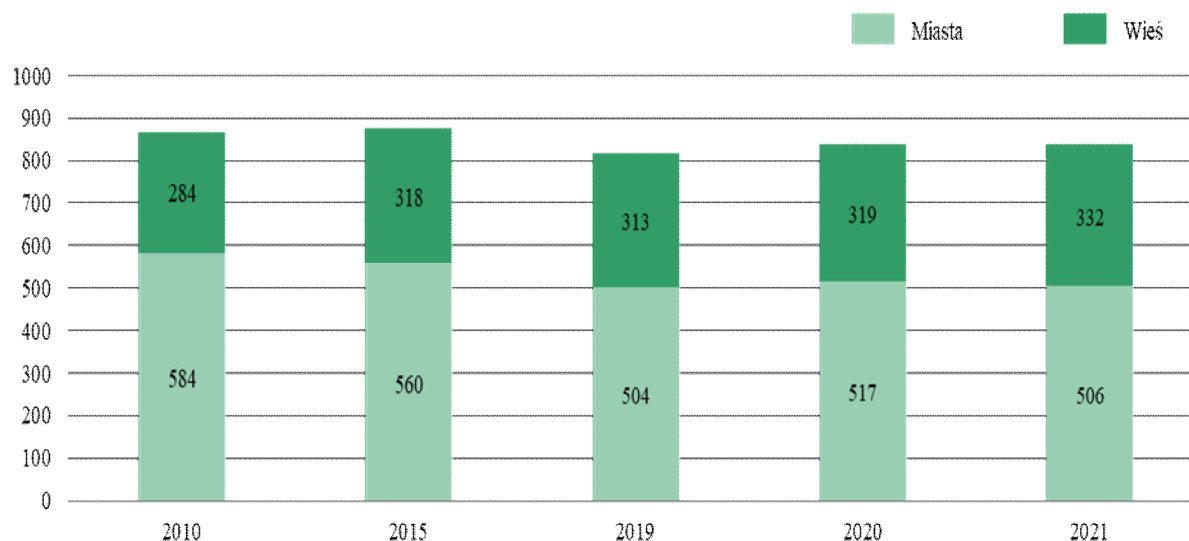

Rys. 4. Produkcja wybranych produktów mleczarskich w województwie warmińsko-mazurskim

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON prowadzące działalność przemysłową – produkcja artykułów spożywczych

Według stanu z 31 grudnia 2021 r. w województwie warmińsko-mazurskim zarejestrowanych było 838 podmiotów deklarujących prowadzenie produkcji artykułów spożywczych – sekcja C, dział 10 PKD 2007, tj. 2,6% podmiotów deklarujących taką działalność w Polsce. Na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskim zarejestrowane były 332 podmioty, co stanowiło 39,6% ich ogólnej liczby.

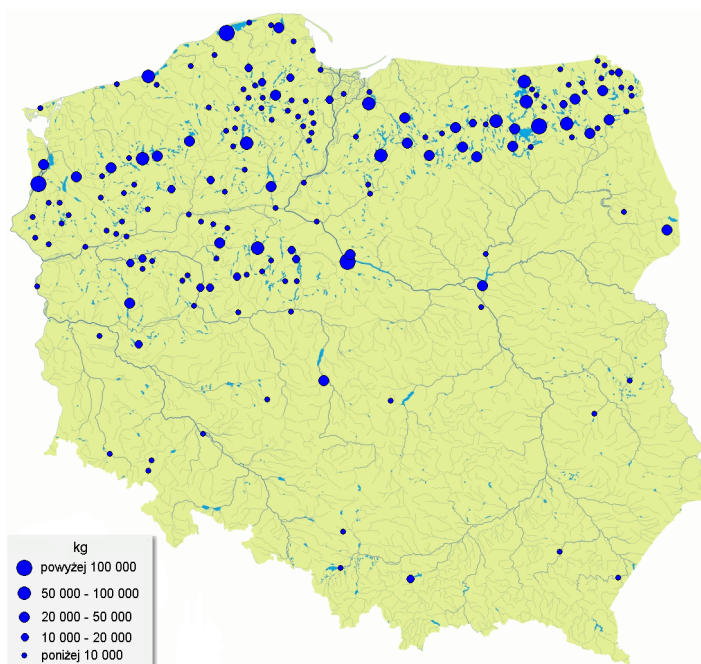
Rys. 5. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON prowadzące działalność przemysłową – produkcja artykułów spożywczych w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie.

1.3.7. Rybactwo śródlądowe i akwakultura

Województwo warmińsko-mazurskie jest regionem specyficznym, gdyż charakteryzuje się najwyższą przeciętną jeziornością w Polsce, która wynosi 4,8%. Stanowi 20% ogólnej powierzchni wód kraju i 40% całkowitej powierzchni jezior użytkowanych rybacko. W stolicy województwa, Olsztynie jest zlokalizowanych aż 17 jezior.

Powierzchnia wód płynących w województwie warmińsko-mazurskim wynosi 115 361 ha, z czego 107 000 ha przypada na jeziora przepływowe oraz ciek i rowy łączące jeziora, tworzące wspólnie z nimi obwody rybackie¹².

Rys. 1. Połowy gospodarcze w publicznych śródlądowych wodach powierzchniowych płynących według danych zawartych w kwestionariuszach statystycznych RRW-23 za rok 2013

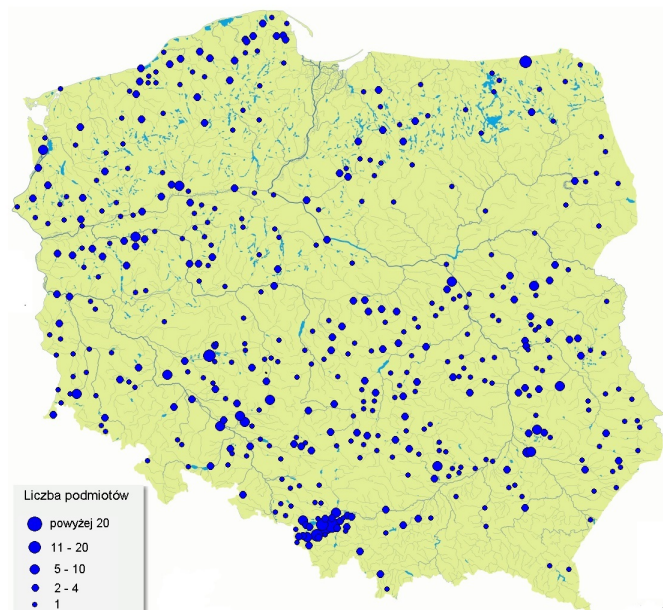
Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

Ryby i produkty rybne zwiększają atrakcyjność turystyczną regionu i sprzyjają dywersyfikacji dochodów uprawnionych do rybactwa oraz lokalnych społeczności. Reasumując można stwierdzić, że rybactwo kreuje funkcję proekologiczną i gospodarczą regionu oraz liczne dodatkowe korzyści materialne dla mieszkańców regionu.

Najbardziej rozpowszechnionym typem gospodarki rybackiej w naszym województwie jest gospodarka rybacko-wędkarska. W perspektywie województwa wielkość odłowów rybackich wykazuje tendencje spadkową, chociaż i tak wydajność jezior jest wyższa niż średnia ogólnopolska. Należy podkreślić, że wydajność gatunków zarybianych wzrasta, a trend spadkowy cechuje gatunki niezarybiane, co jest zgodne z tendencją utrzymującą się w całym kraju.

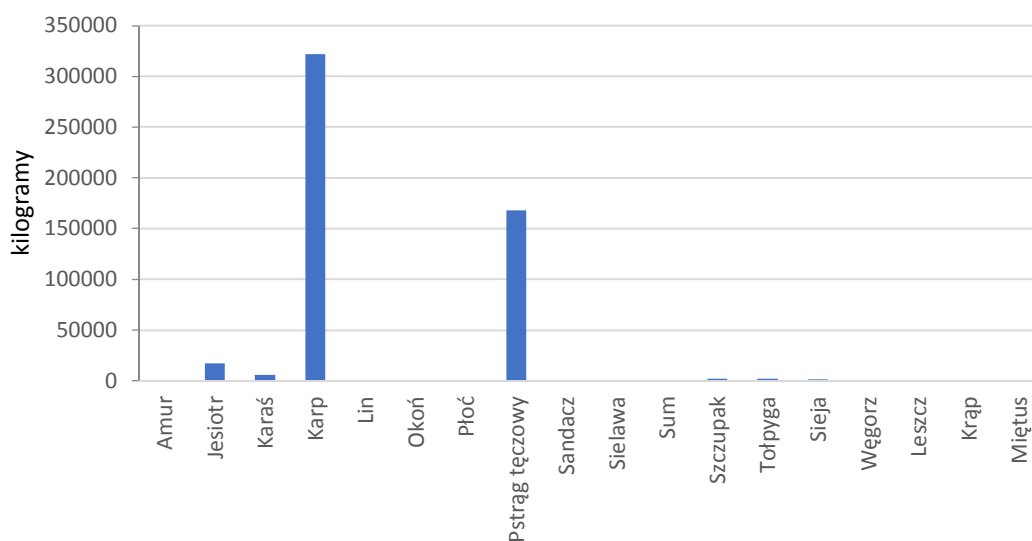
Województwo warmińsko-mazurskie ma bogate tradycje związane z wylęgarnictwem ryb. Zapleczem do produkcji materiału zarybieniowego dysponuje większość dużych gospodarstw rybackich.

¹² Urząd Statystyczny w Olsztynie, 2006r.

Rys. 2. Podmioty sektora akwakultury w gminach według danych zawartych w kwestionariuszach statystycznych RRW-22
 Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

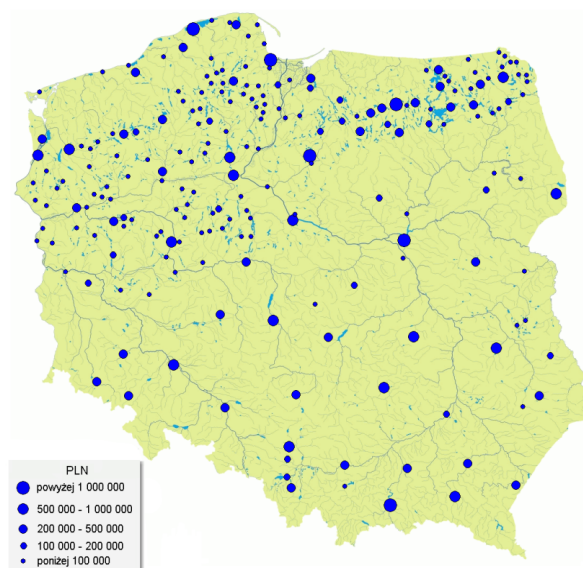
W województwie były 23 wylęgarnie stałe i 6 mobilnych, w których inkubuje się ikrę 18 gatunków ryb. W 2015 roku wyprodukowano w obrębach hodowlanych województwa około 322 tony karpia oraz prawie 170 ton pstrąga tęczowego (Rys. 3).

Rys.3. Produkcja ryb w obrębach hodowlanych w województwie warmińsko-mazurskim w 2015 roku
 Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Instytutu Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

Wydajność odłowów gospodarczych kształtuje się na poziomie 8,40 kg/ha, a wartość zarybień jezior wynosi 46,50 zł/ha. Wymagany w większości umów dzierżawy prawa rybackiego użytkowania jezior próg 15% wartości odłowów ryb, przeznaczanych na zarybienia w okresie minionych kilkunastu lat został znacznie przekroczony, zarówno do odłowów komercyjnych, jak i odłowów gospodarczych i wartości sprzedaży zezwoleń wędkarskich łącznie.

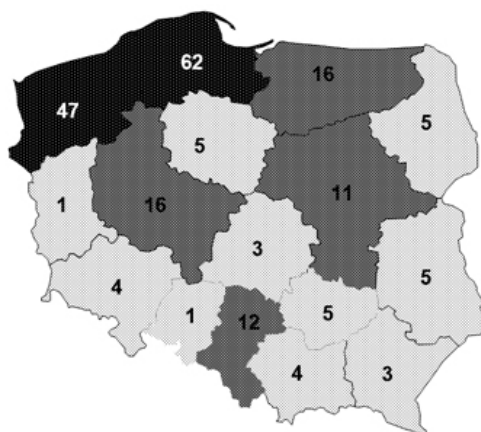
Wielkość globalnych odłowów wędkarskich zależnie od akwenu jest 2-4 razy większa niż profesjonalnych, które wynoszą około 14-15% całkowitej masy pozyskanych ryb. Proporcje te są zbieżne z analogicznymi wskaźnikami w wielu innych krajach.

Rys. 4. Wartość zarybień publicznych śródlądowych wód powierzchniowych płynących według danych zawartych w kwestionariuszach statystycznych RRW-23.

Źródło: Opracowanie Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

Rozmieszczenie terytorialne przetwórnictwa rybnych jest nierównomierne. W kraju w 2013 roku funkcjonowało 200 zakładów przetwórstwa rybnego, z czego 16 na terenie województwa warmińsko-mazurskiego. Większość zakładów tj. 62% zlokalizowanych było w trzech województwach nadmorskich, z dominującą pozycją województwa pomorskiego (31%). Kolejne trzy województwa: wielkopolskie, mazowieckie oraz śląskie stanowiły 20%. Pozostałe zakłady przetwórstwa rybnego rozmieszczone były na terenie całego kraju (Rys. 5).

Rys. 5. Rozmieszczenie zakładów przetwórstwa rybnego, które odesłały formularz statystyczny RRW-20 w 2013 r.¹³.

Źródło: Morski Instytut Rybacki-Państwowy Instytut Badawczy w Gdyni na podstawie danych RRW-20

Podobnie jak w latach ubiegłych w 2013 roku dwa główne gatunki polskiej akwakultury słodkowodnej, karp i pstrąg tęczowy dominowały w zestawieniach produkcji ryb konsumpcyjnych. Udział pstrąga tęczowego, źródlanego, potokowego oraz palii stanowił 37,7%. Według danych z kwestionariuszy łączna produkcja konsumpcyjnego pstrąga tęczowego, źródlanego, potokowego i palii w 2013 roku wyniosła 13 667 ton.

¹³ Morski Instytut Rybacki-Państwowy Instytut Badawczy w Gdyni na podstawie danych RRW-20

Uwzględniając pracowników zatrudnionych na stałe lub sezonowo bezpośrednio przy produkcji karpia obliczono wskaźnik zatrudnienia w 2013 roku, który wynosił 6,04 pracownika na 100 ha powierzchni ewidencyjnej. W 2012 roku wskaźnik ten wynosił 6,34, a w 2011 roku był równy 5,95. Przy obliczeniach uwzględniono karpiove gospodarstwa stawowe powyżej 5 ha, zajmujące łącznie powierzchnię 57 981 ha. W 2011 roku wskaźnik zatrudnienia dla gospodarstw powyżej 50 ha reprezentujących 50 002 ha wynosił 3,92 osoby na 100 ha, a w 2012 roku wskaźnik ten był równy 4,17 pracownika na 100 ha.

Wartość globalna odłowów ryb w obwodach rybackich wyniosła w 2013 roku 23 373 643 zł, co w przeliczeniu na całkowitą użytą powierzchnię wartość produkcji rybackiej wyniosła 59,79 zł/ha.

Zdecydowanie na pierwszych miejscach pod względem ogólnej wartości odłowów były następujące gatunki: węgorz (5,71 mln zł), szczupak (3,38 mln zł), sandacz (2,91 mln zł), leszcz (2,68 mln zł), sielawa (2,50 mln zł), lin (1,87 mln zł) i okoń (1,51 mln zł).

Całkowita wielkość zatrudnienia w rozpatrywanych 389 podmiotach gospodarczych osiągnęła w 2013 roku 1 760,6 etatów pełnych lub okresowych, w tym 1 292,7 etaty osób zatrudnionych na stałe.

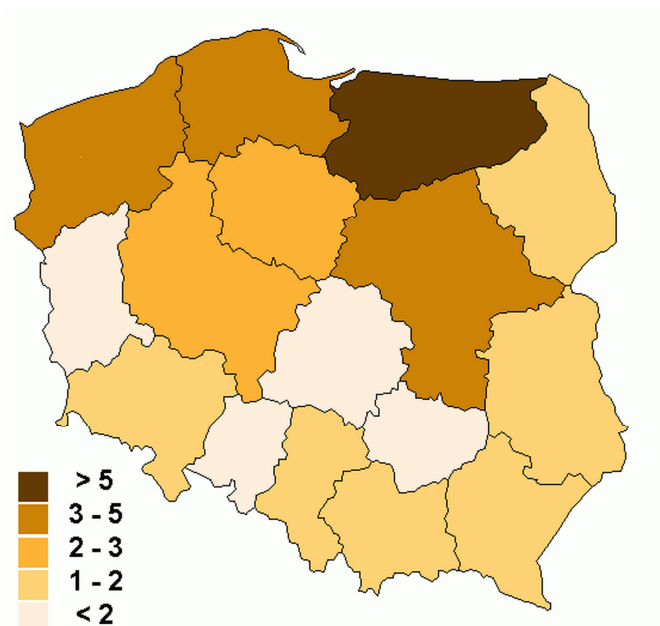
Całkowita liczba rybaków zatrudnionych przez badane podmioty gospodarcze wyniosła w 2013 roku 919 etatów, co stanowiło 52,2% całkowitego zatrudnienia. Biorąc pod uwagę liczbę rybaków zatrudnionych na stałe i sezonowo oraz całkowitą powierzchnię wód wykorzystywaną do celów rybackich przez uprawnionych do rybactwa (390 944 ha), wyliczono, że na 1 rybaka przypadało w 2013 roku 425,4 ha publicznych śródlądowych powierzchniowych wód płynących.

Podmioty prowadzące gospodarkę rybacką w 2013 roku wprowadziły do publicznych śródlądowych wód powierzchniowych płynących łącznie 27 gatunków ryb o wartości 36,19 mln złotych. Pod względem wartości wprowadzanego materiału zarybieniowego prym wiodło województwo warmińsko-mazurskie - 5,15 mln zł (Rys. 6). W skali całego kraju najczęściej podmiotów zarybiało gatunkami cennymi ekologicznie (gatunki drapieżne, karpioate reofilne, karpioate litoralowe, koregonidy, pstrąg potokowy), ekonomicznie (węgorz, sandacz, sielawa, szczupak, lin) i społecznie (w tym wypadku gatunkami cennymi z wędkarskiego punktu widzenia, np. szczupak, sandacz, karp, sum, lin). Pierwszymi dziesięcioma gatunkami zarybiło od około 81% (szczupak) do około 14% (pstrąg potokowy) analizowanych podmiotów.

W rankingu wartości zarybień dominantem od lat pozostaje szczupak, którego udział wartości w całkowitej wartości materiału zarybieniowego wynosił ponad 23%. Warto też zwrócić uwagę na udział wartości zarybień węgorzem, który w 2013 roku znalazł się na drugim miejscu po szczupaku i również wyrażał się wartością dwucyfrową (około 10%).

Kluczowymi problemami dotyczącymi szeroko pojętej ochrony środowiska w kontekście połowów rekreacyjnych są: bezpośrednia śmiertelność połowowa, przełowienie i nadmierna niekontrolowana eksploatacja. Następnym czynnikiem jest selektywność połowów związana z dużą presją na starsze osobniki i ryby drapieżne. Znacząca część gospodarstw rybackich odnalazła się w nowych realiach ekonomicznych i kreuje pozarybackie formy działalności gospodarczej poprzez przetwórstwo, gastronomię, usługi wylęgarnicze, działalność turystyczną lub koszenie trzciny. Jednym z najbardziej istotnych czynników wpływających na stan ichtiofauny jest to, że w województwie warmińsko-mazurskim aktualnie bytuje 19 kolonii kormorana czarnego z 5 444 parami lęgowymi. Ptaki te łącznie zjadają ponad 2 000 ton ryb rocznie. W ilości tej ponad 10% stanowił szczupak o średniej masie 0,13 kg. Przekłada się to na ok. 1 400 000 sztuk tego gatunku zjedzonego przez kormorany¹⁴.

¹⁴ Krzywosz T., Tracuk P.2010b: Wpływ kormorana czarnego na jeziora w rejonie Mazur. [W:] Zrównoważone korzystanie z zasobów rybackich na tle ich stanu w 2009 r. (red. M. Mickiewicz).Wyd. IRS, Olsztyn, 133-142.

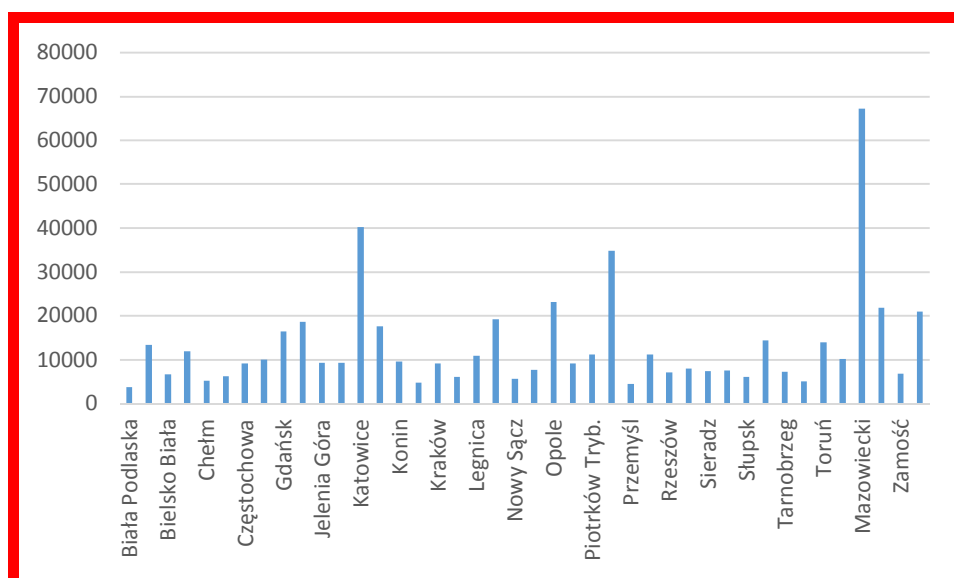

Rys. 6. Wartość materiału zarybieniowego wprowadzonego do obwodów rybackich (mln zł) według kwestionariuszy RRW-23 w 2013 roku

Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

Rybactwo odgrywa ważną rolę w życiu lokalnych społeczności oraz stanowi element tożsamości kulturowej wielu regionów europejskich. Poprzez rybactwo realizowana jest ochrona i zarządzanie ekosystemami wodnymi. Do najważniejszych działań o charakterze pro-środowiskowym należy zaliczyć zarybiania, usuwanie gatunków niepożądanych oraz monitoring zasobów ryb.

Polski Związek Wędkarski (PZW) skupia prawie 550,5 tys. członków. Okręgi położone na terenie województwa tj. PZW Olsztyn oraz PZW Elbląg łącznie skupiają 17,8 tys. członków (Rys. 7).

Rys. 7. Liczba członków Polskiego Związku Wędkarskiego według Okręgów w 2017 r. (stan w dniu 30.06.)

Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

Program PO RYBY 2007-2013, oś priorytetowa 4 „Zrównoważony rozwój obszarów zależnych od rybactwa”.

W województwie warmińsko-mazurskim do realizacji Lokalnych Strategii Rozwoju Obszarów Rybackich zostały wyłonione cztery stowarzyszenia. Lokalne Grupy Rybackie (LGR) skupiały przedstawicieli sektora rybackiego, publicznego oraz społecznego. Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego był w tej osi Instytucją Pośredniczącą. Ostateczny budżet LGR województwie warmińsko-mazurskim wyniósł ok. 100 mln 200 tys. zł. Po weryfikacji złożonych wniosków zostało zawartych 371 umów o dofinansowanie na kwotę ok. 90 mln zł. Bezpośrednimi beneficjentami w ramach tej kwoty było 10 gospodarstw rybackich, które uzyskały dofinansowanie w wysokości 9 442 588 zł. Przeciętny mieszkaniec naszego kraju konsumuje jedynie około 12 kg ryb rocznie. Stanowi to mniej więcej połowę średniej unijnej. Głównym powodem jest cena oraz fakt, że są one drogie w porównaniu do innych źródeł białka zwierzęcego, zwłaszcza mięsa wieprzowego i drobiowego.

Zalew Wiślany

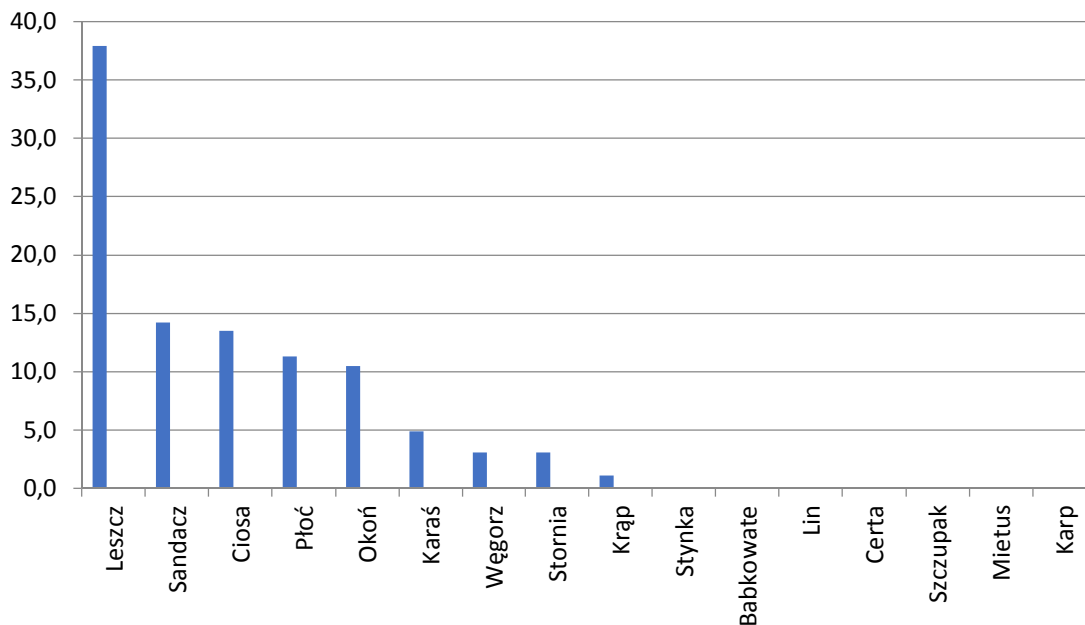
Zalew Wiślany położony jest w południowo-wschodniej części Morza Bałtyckiego. Powierzchnia zalewu wynosi 838 km², z czego w granicach Polski znajduje się 43,8% powierzchni. Zalew Wiślany jest zbiornikiem słonawodnym o zasoleniu nie przekraczającym 4‰ w części polskiej. Do najliczniejszych ryb występujących na Zalewie Wiślanym zaliczamy ryby karpowate, okoniowate, węgorz oraz sezonowo śledź i stynka. Ichtyofauna jest zależna od zasolenia i trofii, więc w części południowo-zachodniej zalewu przeważają ryby karpowate, a w części wschodniej zwiększa się udział ryb okoniowatych¹⁵.

Na Zalewie Wiślanym obecnie działa 8 portów i przystani, z czego w administracyjnych granicach województwa warmińsko-mazurskiego znajduje się 5 baz rybackich - Suchacz, Kamienica Elbląska, Tolkmicko, Nowa Pasłęka oraz Frombork. Portami oraz przystaniami znajdującymi się na Zalewie Wiślanym zarządza Dyrektor Urzędu Morskiego w Gdyni.

Wielkość połowów (za wyjątkiem połowów śledzi) na Zalewie Wiślanym na przestrzeni lat, waha się w granicach 600-800 ton. Głównymi połowowymi gatunkami ryb na Zalewie Wiślanym są śledzie, leszcze, sandacze i węgorze. Połowy leszczy i sandaczy były objęte limitami ustalonymi rokrocznie w trakcie posiedzeń Polsko-Rosyjskiej Komisji Mieszanej do spraw gospodarki rybackiej. Od 2016 roku Polska odeszła od limitowania połowów na Zalewie Wiślanym gatunków leszcza i sandacza na rzecz zarządzania nakładem połowowym w tym obszarze. W 2017 roku połowy łodzie na Zalewie Wiślanym wynosiły 1 846,3 ton ryb, w tym 1 356,5 ton śledzi. Ponadto złowiono 185,5 ton leszcza, 69,4 ton sandacza, 66,3 ton ciosa, 55,3 ton płoci, 51,3 ton okonia oraz 15,3 ton węgorza. Należy zauważyć, że połów leszcza w 2017 roku stanowił około 38%, a sandacza około 14% całkowitego połowu (bez śledzi) (Rys. 8).

W regionie administracyjnym województwa warmińsko-mazurskiego największą ilością statków rybackich (22 sztuki) posiadających zezwolenia połowowe na wodach Zalewu Wiślanego w 2012 posiadał port Nowa Pasłęka (Rys. 9). Z danych przedstawionych na rysunku 12 wynika, że ogólna liczba statków rybackich w latach 201-2013 utrzymywała się na podobnym poziomie

¹⁵ Psuty I. 2009 – Rybołówstwo na Zalewie Wiślanym

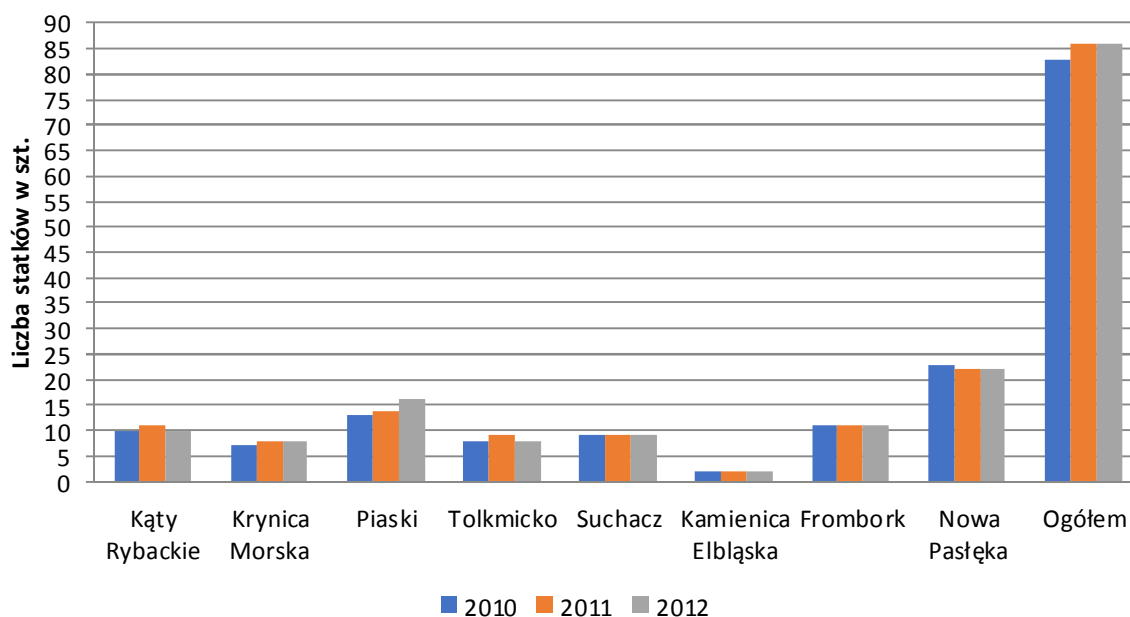

Rys. 8. Procentowy udział polskich połowów łodziowych na wodach Zalewu Wiślanego w okresie od marca do 30 czerwca 2017 roku według raportów rybackich

Źródło: Morski Instytut Rybacki-Państwowy Instytut Badawczy w Gdyni

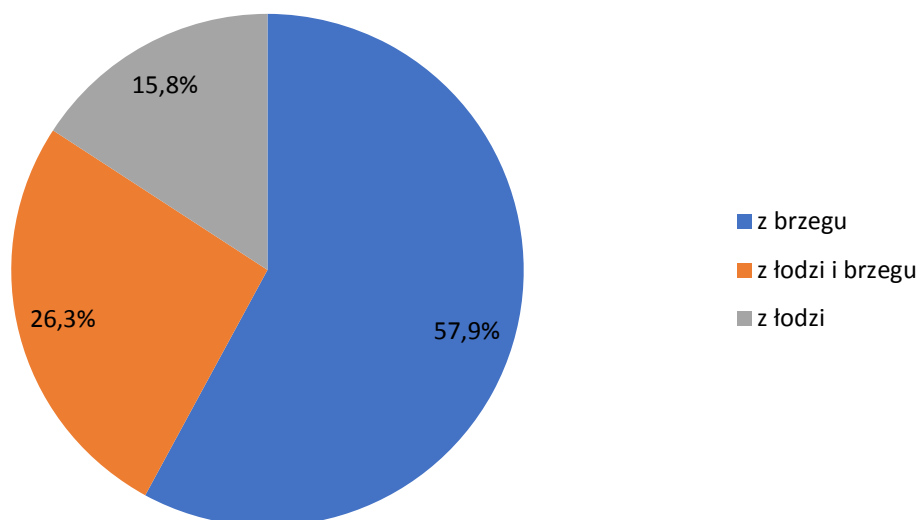
Zalew Wiślany jest atrakcyjnym zbiornikiem wodnym dla wędkarzy. Za atrakcyjnością wędkarską Zalewu Wiślanego przemawia niska cena zezwolenia połowowego w stosunku do wysokiej ceny zezwoleń sprzedawanych przez podmioty gospodarskie na rzeki i jeziora. Ponadto Zalew Wiślany cechuje się licznym występowaniem i zróżnicowaniem gatunków ryb atrakcyjnych wędkarsko.

Oprócz walorów wędkarskich nad Zalewem Wiślanym funkcjonują liczne porty i przystanie. Poza wędkarstwem tereny nadzalewowe cechują się urokliwym krajobrazem oraz unikatowymi zabytkami sprzyjającymi turystyce.

Rys. 9. Liczba statków rybackich posiadających zezwolenia połowowe na wodach Zalewu Wiślanego w latach 2010-2012

Źródło: Okręgowy Inspektorat Rybołówstwa Morskiego w Gdyni

Rys. 10. Miejsce wędkowania na Zalewie Wiślanym
 Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego (dane 2011 r.)

Tab. 1. Odłów ryb na Zalewie Wiślanym. Procentowy udział poszczególnych gatunków w odłowach (%) oraz średni odłów roczny na 1 wędkarza i średni dzienny odłów na 1 wędkarza w 2011 roku

Gatunek	Odłów ryb (tony)	Udział wagowy w odłowach (%)
Okoń	18,20	45,94
Sandacz	7,90	19,94
Leszcz	4,04	10,20
Płoc	3,27	8,26
Babka	2,07	5,22
Jazgarz	1,48	3,73
Węgorz	0,80	2,03
Karaś	0,69	1,75
Krąp	0,27	0,65
Szczupak	0,26	0,56
Lin	0,22	0,55
Ukleja	0,22	0,48
Inne	0,19	0,68
Razem	39,61	100
Średni odłów roczny na 1 wędkarza (kg)		36,54
Średni dzienny odłów na 1 wędkarza (kg)		1,13

Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

Zbiornicze dane ze sprawozdań RRW-23 - gospodarka rybacka prowadzona w publicznych śródlądowych wodach powierzchniowych płynących w roku 2021

TABELA 1- Podstawowe dane o badanych 397 uprawnionych do rybactwa i użytkowanych przez nich obwodach rybackich w województwach w roku 2021

Lp.	Województwo	Liczba podmiotów	Liczba obwodów rybackich	Powierzchnia obwodów, którymi władają uprawnieni do rybactwa
1.	warmińsko - mazurskie	71	323	106 121,3163
POLSKA		397	1797	395 164,1664

TABELA 2 - Połowy ryb i raków narzędziami i urządzeniami rybackimi użytkowanych przez uprawnionych do rybactwa z całkowitej powierzchni (395 164,1664 ha) pozostającej we władaniu badanych 397 podmiotów gospodarczych w poszczególnych województwach w roku 2021

Lp.	Województwo	Liczba podmiotów	Połowy rybackie [kg]	W tym tarlaki [kg]	Powierzchnia obwodów, którymi władają uprawnieni do rybactwa [ha]
1.	warmińsko - mazurskie	71	566 829	35 097	106 121,3163
POLSKA		397	1 809 305	81 443	395 164,1664

TABELA 3 -Połowy wędkarskie ryb użytkowanych przez 333 uprawnionych do rybactwa o łącznej powierzchni 365 444,8366 ha w poszczególnych województwach w roku 2020*.

Lp.	Województwo	Połowy wędkarskie [kg]	Liczba podmiotów	Powierzchnia obwodów, którymi władają uprawnieni do rybactwa [ha]
14.	warmińsko - mazurskie	666 304	60	98 170,7363
POLSKA		2 904 369	333	365 444,8366

*Informacje dotyczące połowów amatorskich podaje się zgodnie z obowiązkiem prowadzenia dokumentacji gospodarki rybackiej za rok poprzedzający informacje o połowach narzędziami i urządzeniami rybackimi.

Wnioski

1. W powierzchni ogólnej gospodarstw rolnych wzrasta udział użytków rolnych, w tym utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej.
2. Utrzymuje się notowana od wielu lat tendencja spadku liczby gospodarstw rolnych, przy jednoczesnym wzroście ich średniej powierzchni.
3. Systematycznie wzrosła liczba gospodarstw specjalizujących się i to zarówno w produkcji roślinnej jak i zwierzęcej, przy czym odnotowano w regionie większy udział gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt żywionych paszami objętościowymi niż średnio w kraju.
4. Można zaobserwować spadek udziału gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego utrzymujących się głównie z rolnictwa.
5. Województwo warmińsko-mazurskie jest liderem pod względem udziału gospodarstw ekologicznych w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych.
6. Udział województwa w wartości towarowej produkcji rolniczej zmniejsza się. W strukturze towarowej produkcji rolniczej dominuje w regionie produkcja zwierzęca.
7. Zaobserwować można zmniejszenie powierzchni uprawy zbóż (zwłaszcza podstawowych), koncentrację uprawy ziemniaka w gospodarstwach specjalizujących się (realizujących dostawy do sieci handlowych i zakładów przemysłu ziemniaczanego), zwiększenie powierzchni uprawy rzepaku i rzepiku.
8. W przypadku produkcji zwierzęcej postępuje specjalizacja w zakresie chowu i hodowli bydła opasowego, produkcji mleka (spadkowi pogłowia towarzyszy wzrost wydajności mlecznej krów).
9. Ma miejsce spadek pogłowia świń będący następstwem niestabilnej sytuacji na rynku trzody chlewnej, niskiej opłacalności tuczu i występowania ognisk afrykańskiego pomoru świń (ASF), rozpowszechnieniu się systemu nakładczego w chowie. Zmiany w produkcji świń wskazują na specjalizację gospodarstw w kierunku intensywnego tuczu zwierząt pochodzących z zakupu, głównie z importu i znaczne ograniczenie stada podstawowego.
10. Wzrasta liczebności stad drobiu stymulowana popytem zewnętrznym, a także wzrostem spożycia mięsa drobiowego w kraju.
11. W odniesieniu do sektora rybackiego w województwie warmińsko-mazurskim większość dużych gospodarstw rybackich dysponuje zapleczem do produkcji materiału zarybieniowego. Główne poławiane gatunki ryb to leszcz, sandacz, płóc i okoń.

1.4. Stan i możliwości wykorzystania wybranych inteligentnych specjalizacji na rzecz rozwoju obszarów wiejskich

Wyzwaniem stojącym przed polskimi regionami jest inteligentna specjalizacja. Realizacja tego priorytetu, jak i skuteczność realizacji wszelkich koncepcji rozwojowych zależy w dużym stopniu nie tylko od trafności wyboru priorytetów i sposobów ich realizacji, ale przede wszystkim od powszechnej akceptacji tych koncepcji, warunkujących aktywne uczestnictwo społeczności lokalnych w ich realizacji. W odniesieniu do koncepcji inteligentnej specjalizacji (*smart specialisation*) pojawia się wiele kontrowersji i wątpliwości, często wynikających z ich nierozumienia. Zwłaszcza na poziomie bezpośrednich realizatorów, a więc na poziomie społeczności lokalnych i regionalnych. Jedną z przyczyn tego jest niezręczne tłumaczenie na język polski angielskiego odpowiednika *smart specialisation*, czyli inteligentna specjalizacja, a *smart technologies* – technologie inteligentne. Wprowadziło to dużo zamieszania do polityki innowacyjnej od strony koncepcyjnej i metodologicznej¹⁶, ale również w jej odbiorze społecznym.

Niezależnie od interpretacji tego pojęcia UE postrzega w technologiach typu *smart* możliwości ich wykorzystania przede wszystkim do oszczędności zasobów i taka interpretacja jest bliższa prawdy, a inteligentny region raczej powinno nazywać się oszczędnym¹⁷. Koncepcja inteligentnej specjalizacji jest efektem poszukiwania adekwatnej polityki gospodarczej UE podnoszącej konkurencyjność jej gospodarki. Szansę na to dostrzega się w kapitale intelektualnym.

Dlatego w dokumentach dotyczących strategii rozwoju coraz częściej pojawia się odwołanie do intelektualnego rozwoju i do koncepcji inteligentnej specjalizacji, której celem jest wybranie najistotniejszych, z punktu widzenia potencjału regionu, dziedzin gospodarki i wsparcie jej intensywnymi badaniami¹⁸. Powszechnie uważa się, że koncepcja polityki rozwoju oparta na innowacyjności i przedsiębiorczości skupiona na określonych obszarach specjalizacji staje się kołem zamachowym rozwoju dzięki uzyskaniu trwałych przewag konkurencyjnych państw i regionów. Znalazło to odzwierciedlenie w najważniejszym dokumencie wyznaczającym kierunki rozwoju UE w zakresie innowacyjności, jakim jest strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu¹⁹. Specjalizacje inteligentne są narzędziem realizacji polityki inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, które pozwoli krajom UE na stworzenie konkurencyjnej i innowacyjnej gospodarki i wyjście z kryzysu gospodarczego²⁰. Są one zatem kluczem do powrotu Europy na ścieżkę wzrostu gospodarczego.

Pojęcie inteligentnych specjalizacji pojawiło się w UE w związku z wieloletnim programowaniem europejskiej polityki spójności na lata 2014-2020. Dokumentem otwierającym tę tematykę stała się strategia „Europa 2020”²¹. Podstawą realizacji priorytetu strategicznego odnoszącego się do rozwoju gospodarki opartej na wiedzy (*smart growth*) jest właśnie inteligentna specjalizacja. Stąd też wynika, że każdy region powinien posiadać regionalną strategię innowacji na rzecz specjalizacji inteligentnej.

¹⁶ Markowski T. 2013: *Strategiczne dylematy polityki innowacyjnej zorientowanej na inteligentne specjalizacje*, Studia KPZK PAN, t. CLV, 64-65.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Górka K., Łuszczuk M. 2013: *Inteligentna specjalizacja czy raczej sektor „wysokiej szansy” atutem rozwoju regionu*, Studia KPZK PAN, t. CLV, 52-53

¹⁹ Malik K. 2013: *Specjalizacje inteligentne w rozwoju regionu – doświadczenia opolskie*, RIS3, Studia KPZK PAN, t. LCIII, 134.

²⁰ Malik K., Bedrunka K. 2013: *Inteligentne specjalizacje – metodologia i najlepsze praktyki*, Studia KPZK PAN, t. CLV, 73

²¹ Dziemianowicz W., Szlachta J., Peszad K. 2014: *Potencjał rozwojowy i specjalizacje polskich województw 2014*, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa, 20-21.

Strategie te stanowią wyznacznik dla działań administracji publicznej, umożliwiających pozyskiwanie środków na realizację priorytetów z nich wynikających.

Inteligentne specjalizacje nie są wyłącznie oparte na innowacjach technologicznych, ale bazują również na innowacjach społecznych, nowych usługach i procesach oraz na marketingu itp. Wynika to z faktu, iż innowacje mają coraz bardziej złożony i systemowy charakter. Nie opierają się już wyłącznie na badaniach naukowych, ale nierzadko służą rozwiązywaniu konkretnych problemów i są odpowiedzią na popyt i pojawiające się możliwości w otaczającej nas rzeczywistości. Inteligentna specjalizacja ma na celu wykorzystanie potencjału regionów i zaakcentowanie ich specyfiki, w celu uniknięcia powielania identycznych działań.

W koncepcji zwrócono uwagę na to że inteligentna specjalizacja wymaga zaangażowania kluczowych partnerów, jakimi są władze samorządowe, przedstawiciele gospodarki, biznesu oraz środowiska akademickie. Silne regionalne porozumienie pomiędzy obywatelami, biznesem i partiami politycznymi to najlepszy sposób powodzenia tego procesu. Cykl wyborczy i cykl innowacyjny są ze sobą silnie powiązane, dlatego też tak ważna jest równowaga polityczna²².

Celem ustanowienia inteligentnych specjalizacji była transformacja gospodarki krajowej w kierunku gospodarki efektywnie wykorzystującej zasoby, w tym surowce naturalne oraz tworzenie innowacyjnych rozwiązań społeczno-gospodarczych wspierających tę transformację. Inteligentne specjalizacje uwzględniają istniejący potencjał naukowy i biznesowy w obszarze B+R+I (badań, rozwoju i innowacji), aktualne możliwości rozwoju gospodarki, istniejące powiązania kooperacyjne w ramach obszarów specjalizacji oraz trendy rozwojowe i nisze rynkowe, w których kraj ma lub może mieć przewagi w konkurowaniu z innymi krajami. Zidentyfikowanie inteligentnych specjalizacji pozwala skupić inwestycje na badania, rozwój i innowacyjność (B+R+I) w obszarach o największym potencjale innowacyjnym i konkurencyjnym kraju – czyli na obszarach, które mogą przynieść krajowi i gospodarce najwięcej korzyści. Tak skupione inwestycje przyczyniają się do lepszego sprostania największym wyzwaniom społeczno-gospodarczym, z którymi mierzy się obecnie świat, a także Polska.

Jest to dążenie do osiągnięcia:

- trwałego wzrostu gospodarczego poprzez bardziej innowacyjne i konkurencyjne usługi, produkty i technologie,
- poprawy jakości życia społeczeństwa np. poprzez działania prozdrowotne, działania związane ze starzejącym się społeczeństwem,
- poprawy stanu środowiska naturalnego np. poprzez walkę ze smogiem, wyczerpywaniem się surowców naturalnych czy utrudnionym dostępem do wody.

Inteligentne specjalizacje służą jako kompas dla inwestycji w badania i innowacje, a dzięki aktywnemu zaangażowaniu przedsiębiorców i naukowców w proces definiowania specjalizacji, umożliwiają skuteczniejsze wdrażanie rozwiązań technologicznych na rynek oraz zwiększają szanse na szybszy zwrot z inwestycji w B+R+I.

Na liście krajowych inteligentnych specjalizacji (KIS) na 2021 roku znajduje się trzynaście dziedzin uznanych za priorytetowe dla rozwoju konkurencyjności polskiej gospodarki opartego na innowacjach. Obszary zostały zidentyfikowane przez Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii przy ścisłej współpracy z PARP, przedstawicielami firm, naukowcami oraz ekspertami branżowymi.

²² Kucharczyk A. 2014: *Kierunek: inteligentne specjalizacje - priorytety wspierania rozwoju gospodarczego Unii Europejskiej w latach 2014-2020. Raport EDS.*

Cel: skupienie inwestycji w obszarach zapewniających jak największy przyrost wartości dodanej w gospodarce, jej konkurencyjności oraz optymalne wykorzystanie zasobów dzięki badaniom, rozwojowi i innowacjom²³.

W 2013 roku w procesie aktualizacji *Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego*, po raz pierwszy wskazano tzw. regionalne inteligentne specjalizacje. Była to odpowiedź na nową koncepcję realizacji polityki regionalnej określonej przez Komisję Europejską w strategii „Europa 2020”. Inteligentne specjalizacje definiowane są jako sektory gospodarki oparte na wiedzy i będące źródłem przewag konkurencyjnych. Inteligentne specjalizacje Warmii i Mazur zidentyfikowane zostały w procesie obejmującym pogłębione analizy i diagnozę, szereg spotkań, debat i dyskusji z mieszkańcami regionu, przedstawicielami środowiska gospodarczego i naukowego oraz otoczeniem biznesu.

W ten sposób zdefiniowano trzy funkcjonalne specjalizacje województwa tj. ekonomię wody, żywność wysokiej jakości oraz drewno i meblarstwo. W Strategii wskazano ponadto pięć zagadnień horyzontalnych wspólnych dla trzech ww. specjalizacji (technologie informacyjno-komunikacyjne, finansowanie, logistyka, targi i promocja, bezpieczeństwo). Poprawa sytuacji w tych obszarach determinuje efektywny rozwój podmiotów – potrzeby niniejszego Projektu analizie poddane zostaną dwie specjalizacje - ekonomia wody i żywność wysokiej jakości.

Ekonomia wody (ang. *water economy*) – specjalizacja bazuje na największych w Polsce zasobach wód powierzchniowych, wokół których rozwinęła się turystyka oraz szereg rodzajów działalności, które mają również duży potencjał innowacyjny. Warmia i Mazury są znane z produkcji jachtów, łodzi, a także usług związanych z tą branżą. Istotnym czynnikiem rozwoju specjalizacji będzie silna pozycja zaplecza naukowego w obszarze produkcji żywności, ale powinno to być wsparte w zakresie współpracy z producentami maszyn i urządzeń (wydziały techniczne). Rozwój specjalizacji wychodzi naprzeciw potrzebom ochrony środowiska, w czym region chce uzyskać znaczenie międzynarodowe²⁴.

Przykładowe elementy specjalizacji w obszarze ochrony środowiska:

Produkcja maszyn:

- produkcja maszyn do cięcia wodą (technologie waterjet),
- produkcja turbin i elementów do przemysłu stoczniowego i okrętowego;

Transport wodny:

- rejsy pasażerskie,
- transport wodny towarów oraz transport łodzi i jachtów;

Sporty wodne:

- organizacja imprez sportowych (regat, obozów żeglarskich),
- szkoły nauki pływania, szkolenia żeglarskie,
- nauka windsurfingu, kitesurfingu, nurkowania, ślizgi na bojerach,
- sprzedaż sprzętu wodnego,
- usługi sternicze,
- czartery jachtów i łodzi;

Produkcja jachtów i łodzi:

- producenci jachtów i łodzi motorowych,
- usługi skutnicze,
- pracownie żeglarskie (produkcja żagli);

²³ <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/71199:kierunki-rozwoju-innowacji-w-polsce-jak-tworzyc-i-monitorowac-krajowe-inteligentne-specjalizacje>

²⁴ <https://biznes.warmia.mazury.pl/specjalizacje/ekonomia-wody/>

Środowisko przyrodnicze i jego ochrona:

- hydroelektrownie: wytwarzanie, przesyłanie, dystrybucja i handel,
- odprowadzenie i oczyszczanie ścieków,
- rekultywacja jezior,
- infrastruktura wodociągowo-kanalizacyjna,
- pobór, uzdatnienie i dostarczenie wody,
- recycling,
- utylizacja odpadów;

Zakwaterowanie i odnowa biologiczna:

- hotele,
- obiekty spa i wellness,
- parki wodne i aquasfery,
- uzdrowiska;

Przemysł rolno-spożywczy:

- hodowla ryb i innych organizmów wodnych,
- przetwarzanie i konserwowanie ryb,
- produkcja soków, piwa i innych napojów,
- połów ryb;

Nauka i IOB:

- uczelnie wyższe (edukacja i badania),
- szkoły tematyczne,
- instytuty i laboratoria,
- agencje, organizacje, stowarzyszenia, klastry.

Żywność wysokiej jakości (ang. high quality food) – jest to specjalizacja bazująca na tradycyjnej już silnej pozycji rolnictwa w regionie (jeden z najwyższych wskaźników produktywności w Polsce). Wokół produkcji żywności region rozwinął bardzo silną specjalizację naukową, w której osiąga obecnie znaczące sukcesy międzynarodowe, która jest jednocześnie zapleczem badawczo-naukowym dla pojedynczych firm i klastrów. Specjalizacja ta opiera się na przemyśle rolno-spożywym i dynamicznym rozwoju rolnictwa lokalnego i tradycyjnym przetwórstwie żywności opartej o regionalne surowce i krótkie łańcuchy sprzedaży oraz produkcji żywności o projektowanych funkcjach. Odpowiada ona na potrzeby konsumentów związane z promowanym zdrowym stylem życia²⁵.

Przykładowe elementy specjalizacji w produkcji żywności:

Chów i hodowla ryb oraz zwierząt:

- hodowla ryb i innych organizmów wodnych,
- hodowla bydła, drobiu,
- pszczelarstwo;

Produkcja żywności nieprzetworzonej:

- uprawa warzyw i owoców,
- produkty zwierzęc pochodne (mleko, jaja, itp.),
- uprawa zbóż, produkcja nasion i traw;

Przetwarzanie i unieszkodliwianie odpadów porolniczych:

- utylizacja odpadów pochodzenia zwierzęcego,
- odzyskiwanie energii ciepła z odpadów rolniczych (biogazownie);

Produkcja i usługi na rzecz hodowli zwierząt:

- produkcja paszy i karmy dla zwierząt;

²⁵ <https://biznes.warmia.mazury.pl/specjalizacje/zywnosc-wysokiej-jakosci/>

Przetwórstwo spożywcze:

- przetwarzanie i konserwowanie ryb, mięsa oraz produkcja wyrobów z mięs,
- produkcja wyrobów mleczarskich,
- przetwórstwo owoców i warzyw, produkcja soków, wód mineralnych i innych napojów,
- produkcja wyrobów piekarskich,
- produkcja wyrobów cukierniczych produkcja napojów alkoholowych i piwa;

Produkcja maszyn dla rolnictwa:

- produkcja,
- asortymentu dla hodowli ryb (np. do natleniania stawów rybnych),
- produkcja maszyn rolniczych,
- produkcja i sprzedaż maszyn i linii produkcyjnych do przetwórstwa rolno-spożywczego;

Nauka i IOB:

- instytuty, wydziały, laboratoria na uczelniach i JBR-ach,
- agencje organizacji, stowarzyszeń, klastrów,
- grupy producentów rolnych,
- edukacja zawodowa.

Jedynymi wiarygodnymi danymi dostępnymi na poziomie obszarów wiejskich, charakteryzującymi rozwój przedsiębiorczości na tych terenach, są dane Głównego Urzędu Statystycznego gromadzone w bazie Regon - czyli liczba zarejestrowanych firm, liczba firm nowo rejestrowanych i wyrejestrowywanych w poszczególnych latach.

Ekonomia wody

Rodzaje działalności wpisujące się w inteligentną specjalizację Ekonomia wody wg. PKD 2007 zostały zaprezentowane w Załączniku nr 1 w tabeli 1. Zgodnie z danymi GUS liczba zarejestrowanych firm w Polsce, wpisujących się w omawianą specjalizację wynosiła w 2020 roku 138 800, co stanowi wzrost w porównaniu do 2012 roku o ponad 46%. W województwie warmińsko-mazurskim zarejestrowanych firm w 2020 roku było 4 811, tj. niecałe 3,5% firm z Polski, a dynamika wzrostu w porównaniu do roku 2012 wynosiła 52,8%, a więc przyrost w województwie był znacznie wyższy aniżeli w kraju. We wszystkich analizowanych latach (2012, 2016 i 2020) znacznie zwiększała się liczba podmiotów funkcjonujących w tych rodzajach działalności, wpisujących się w inteligentną specjalizację "Ekonomia wody". Podmiotów nowozarejestrowanych w kraju było 10 894 w 2012 roku i 12 700 w 2020, natomiast w województwie odpowiednio 420 i 533. Zarówno w Polsce jak i w województwie największą dynamikę przyrostu firm notowano w sekcji "Zakwaterowanie". Liczby podmiotów gospodarki narodowej wyrejestrowywanych w tych latach były znacznie mniejsze - w kraju w 2012 wyrejestrowano 6 889 firm a w 2020 roku 5 656, podczas gdy w regionie Warmii i Mazur odpowiednio 261 i 209. W pierwszym rodzaju działalności, który wpisuje się w inteligentną specjalizację "Ekonomia wody", jakim jest "Produkcja i naprawa statków i łodzi" skupione są dwie sekcje i działy PKD:

- produkcja pozostałego sprzętu transportowego,
- naprawa, konserwacja i instalowanie maszyn i urządzeń.

W województwie warmińsko-mazurskim zarejestrowane w 2020 roku były 642 podmioty gospodarki narodowej w obszarze "Produkcja i naprawa statków i łodzi", co stanowi ponad 3,5% zarejestrowanych w Polsce (18 167). Dynamika wzrostu firm w regionie, w porównaniu do roku 2012 wyniosła blisko 61% (w Polsce 56%). Największa liczba podmiotów funkcjonujących w omawianym obszarze była skupiona w powiatach olsztyńskim, ostródzkim oraz elbląskim i w tych powiatach notowano również największą dynamikę przyrostu firm w porównaniu do roku 2012 (Tab. 1). Dotyczy to głównie firm zajmujących się naprawą, konserwacją i instalowaniem maszyn i urządzeń.

Tabela 1. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich

Wyszczególnienie	Sekcja C dział 30			Sekcja C dział 33		
	Produkcja pozostałego sprzętu transportowego			Naprawa, konserwacja i instalowanie maszyn i urządzeń		
	2012	2016	2020	2012	2016	2020
POLSKA	856	991	1 127	10 783	13 504	17 040
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	52	53	54	347	498	588
Powiat bartoszycki	4	3	3	11	13	11
Powiat braniewski	1	0	0	14	28	29
Powiat działdowski	4	4	1	17	24	25
Powiat elbląski	1	5	3	21	43	60
Powiat ełcki.	0	0	0	10	16	20
Powiat giżycki	7	11	11	12	22	26
Powiat iławski.	7	4	8	25	32	40
Powiat kętrzyński	1	1	0	9	12	17
Powiat mrągowski	0	0	1	10	11	13
Powiat mrągowski	3	2	2	15	17	24
Powiat nidzicki	1	0	0	5	9	11
Powiat nowomiejski	1	0	3	21	26	30
Powiat olecki.	1	2	1	17	37	33
Powiat olsztyński	1	1	3	79	92	111
Powiat ostródzki	14	16	15	35	61	62
Powiat piski.	2	2	2	19	18	29
Powiat szczycieński	3	2	0	15	23	32
Powiat gołdapski	0	0	0	9	8	5
Powiat węgorzewski	1	0	1	3	6	10

Źródło: Bank danych lokalnych GUS.

Drugi rodzaj działalności wpisujących się w specjalizację "Ekonomia wody" to "Zakwaterowanie, wypoczynek i sport" obejmujący następujące sekcje i działy PKD:

- transport wodny,
- zakwaterowanie,
- działalność organizatorów turystyki, pośredników i agentów turystycznych oraz pozostała działalność usługowa w zakresie rezerwacji i działalności z nią związane,
- działalność sportowa, rozrywkowa i rekreacyjna,
- wynajem i dzierżawa,
- pozostała indywidualna działalność usługowa.

Liczba podmiotów zarejestrowanych w województwie w zakresie "Zakwaterowania, wypoczynku i sportu" w 2020 roku wyniosła 3 025, co podobnie jak w poprzednich przypadkach również stanowiło 3,5% firm funkcjonujących w kraju (84 902). Również w tym przypadku dynamika wzrostu liczby podmiotów w porównaniu do roku 2012 na Warmii i Mazurach była wyższa aniżeli w kraju (odpowiednio 61,5% i 57,7%). Największa liczba podmiotów zarejestrowana była w 2020 roku w trzech Działach PKD: Dział 96 Pozostała indywidualna działalność usługowa, Dział 97 Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników i Dział 98 Gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby (1 189). Najliczniej są one reprezentowane w powiatach olsztyńskim, ostródzkim i elbląskim.

Stosunkowo dużo podmiotów było również w Dziale 55 Zakwaterowanie (839), przy czym najliczniej zarejestrowane były w 2020 roku w powiatach mrągowskim, olsztyńskim i giżyckim (Tab. 2, 3).

Tabela 2. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich

Wyszczególnienie	Sekcja H dział 50			Sekcja I dział 55			Sekcja N dział 77		
	Transport wodny			Zakwaterowanie			Wynajem i dzierżawa		
	2012	2016	2020	2012	2016	2020	2012	2016	2020
POLSKA	444	476	559	10 826	13 300	16 321	3 507	5 675	7 141
WARMIŃSKO-MAZ.	24	32	28	499	597	839	159	252	310
Powiat bartoszycki	0	0	0	7	8	11	5	3	6
Powiat braniewski	0	0	0	6	12	14	3	7	9
Powiat działdowski	0	0	0	9	10	12	5	10	6
Powiat elbląski	2	2	0	13	26	32	6	9	12
Powiat ełcki	0	0	0	14	24	31	1	2	12
Powiat giżycki	7	9	8	62	65	106	26	35	44
Powiat gołdapski	0	1	1	26	31	41	8	13	19
Powiat iławski.	0	3	1	22	23	31	11	21	21
Powiat kętrzyński	0	2	0	11	14	19	9	16	18
Powiat lidzbarski	1	0	0	4	4	6	4	10	7
Powiat mrągowski	10	10	14	97	118	173	15	18	29
Powiat nidzicki	0	0	0	6	7	13	5	16	13
Powiat nowomiejski	0	0	0	1	4	5	5	9	19
Powiat olecki.	1	1	1	5	8	11	3	3	5
Powiat olsztyński	1	2	1	71	83	108	21	35	45
Powiat ostródzki	1	0	0	44	51	67	11	13	10
Powiat piski	1	2	2	41	56	88	10	17	19
Powiat szczycieński	0	0	0	53	46	60	10	10	13
Powiat węgorzewski	0	0	0	7	7	11	1	5	3

Źródło: Bank danych lokalnych GUS.

Kolejnym rodzajem działalności wpisującym się w inteligentną specjalizację "Ekonomia wody" jest "Ochrona środowiska i instalacje wodne", który obejmuje cztery sekcje i działy PKD:

- pobór, uzdatnianie i dostarczanie wody,
- wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych,
- działalność związana ze zbieraniem, przetwarzaniem i unieszkodliwianiem odpadów; odzysk surowców,
- roboty związane z budową obiektów inżynierii lądowej i wodnej.

Tabela 3. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich.

Wyszczególnienie	Sekcja N dział 79			Sekcja R dział 93			Sekcja S dział 96 i Sekcja T dział 97 i 98		
	Działalność organizatorów turystyki, pośredników i agentów turystycznych oraz pozostała działalność usługowa w zakresie rezerwacji i działalności z nią związane			Działalność sportowa, rozrywkowa i rekreacyjna			Dział 96 Pozostała indywidualna działalność usługowa Dział 97 Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników Dział 98 Gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby		
	2012	2016	2020	2012	2016	2020	2012	2016	2020
POLSKA.	1 768	1 878	2 244	12 523	14 506	16 312	24 759	30 335	42 325
WARMIŃSKO-MAZ	81	85	90	423	512	569	689	807	1 189
Powiat bartoszycki	2	1	1	13	17	14	19	26	32
Powiat braniewski	1	1	0	9	11	11	10	10	16
Powiat działowski	3	3	3	26	26	34	23	39	67
Powiat elbląski	2	2	5	40	48	51	52	61	100
Powiat ełcki	3	3	2	19	21	25	24	31	45
Powiat giżycki	12	15	17	27	36	37	29	34	41
Powiat gołdapski	2	1	1	7	10	12	14	16	15
Powiat iławski	4	5	4	16	25	30	27	43	60
Powiat kętrzyński	12	11	12	14	16	19	25	26	34
Powiat lidzbarski	0	0	0	7	9	13	15	22	30
Powiat mrągowski	6	5	4	21	23	24	49	39	62
Powiat nidzicki	0	0	0	8	10	11	18	23	20
Powiat nowomiejski	2	2	1	24	25	33	45	54	85
Powiat olecki.	2	1	1	9	10	13	27	19	36
Powiat olsztyński	17	20	22	89	123	134	160	193	302
Powiat ostródzki	5	5	5	44	50	50	74	65	105
Powiat piski	1	1	3	15	19	18	16	19	32
Powiat szczycieński	2	2	4	24	22	27	50	70	91
Powiat węgorzewski	5	7	5	11	11	13	12	17	16

Źródło: Bank danych lokalnych GUS.

Liczebność podmiotów funkcjonujących w obszarze "Ochrona środowiska i instalacje wodne" w województwie wyniosła w 2020 roku 741, co stanowiło 3,5% podmiotów zarejestrowanych w Polsce (21 218). Podobnie jak w wyżej opisywanych działalnościach dynamika przyrostu podmiotów w regionie w porównaniu do roku 2012 była wyższa niż w kraju (odpowiednio o 43% i 38,6%).

Najliczniej w 2020 roku reprezentowane były podmioty funkcjonujące w Sekcji F dział 42 "Roboty związane z budową obiektów inżynierii lądowej i wodnej" (452) oraz Sekcji D "Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych" (156). W obu przypadkach największe skupienie tych firm było na obszarach wiejskich powiatu olsztyńskiego (Tab. 4, 5).

Tabela 4. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich

Wyszczególnienie	Sekcja D			Sekcja E dział 36		
	Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych			Pobór, uzdatnianie i dostarczanie wody		
	2012	2016	2020	2012	2016	2020
POLSKA	1 435	2 269	2 698	896	940	996
WARMIŃSKO-MAZ.	74	106	156	36	31	35
Powiat bartoszycki	1	1	5	1	1	1
Powiat braniewski	3	3	2	3	3	4
Powiat działdowski	3	4	10	3	3	3
Powiat elbląski	2	5	4	6	3	3
Powiat ełcki	4	4	7	2	2	2
Powiat giżycki	0	5	10	3	2	3
Powiat gołdapski	4	1	3	0	0	0
Powiat iławski	2	3	5	2	3	2
Powiat kętrzyński	5	6	6	1	2	2
Powiat lidzbarski	8	6	8	0	0	0
Powiat mrągowski	6	10	11	0	0	1
Powiat nidzicki	3	3	4	2	1	1
Powiat nowomiejski	3	3	8	4	4	4
Powiat olecki	3	6	4	0	0	0
Powiat olsztyński	14	27	37	3	3	3
Powiat ostródzki	4	7	12	2	2	2
Powiat piski	1	3	5	0	0	0
Powiat szczycieński	8	7	11	4	2	3
Powiat węgorzewski	0	2	4	0	0	1

Źródło: Bank danych lokalnych GUS

Tabela 5. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich

Wyszczególnienie	Sekcja E dział 38			Sekcja F dział 42		
	Działalność związana ze zbieraniem, przetwarzaniem i unieszkodliwianiem odpadów; odzysk surowców			Roboty związane z budową obiektów inżynierii lądowej i wodnej		
	2012	2016	2020	2012	2016	2020
POLSKA	2 307	2 929	2 916	10 668	11 797	14 608
WARMIŃSKO-MAZ.	89	96	98	319	342	452
Powiat bartoszycki	13	6	6	12	12	17
Powiat braniewski	2	1	1	5	10	11
Powiat działdowski	3	5	4	24	15	28
Powiat elbląski	1	5	10	20	20	30
Powiat ełcki	4	8	10	11	15	23
Powiat giżycki	3	5	3	17	20	23
Powiat gołdapski	0	1	0	6	7	10
Powiat iławski	6	3	2	12	17	19
Powiat kętrzyński	4	4	3	10	10	11
Powiat lidzbarski	3	2	1	8	10	18
Powiat mrągowski	2	3	5	6	10	12
Powiat nidzicki	0	0	1	10	10	12
Powiat nowomiejski	1	4	4	14	9	12
Powiat olecki	3	1	1	11	8	12
Powiat olsztyński	23	28	27	84	92	135
Powiat ostródzki	9	9	11	36	37	43
Powiat piski	3	4	4	8	8	9
Powiat szczycieński	7	6	5	20	26	22
Powiat węgorzewski	2	1	0	5	6	5

Źródło: Bank danych lokalnych GUS.

W ramach inteligentnej specjalizacji "Ekonomia wody" funkcjonują sekcje i działy PKD, które wpisują się w inteligentną specjalizację "Żywność wysokiej jakości" - są to "Rybackstwo", "Produkcja artykułów spożywczych" i "Produkcja napojów". Na Warmii i Mazurach w 2020 roku w ramach tych sekcji funkcjonowały 403 podmioty, które stanowiły 2,8% wszystkich zarejestrowanych w Polsce (14 513). Podobnie jak we wszystkich innych obszarach tej specjalizacji, wyżej opisanych, dynamika przyrostu liczby firm w regionie w porównaniu do roku 2012 była znacznie szybsza niż w kraju (odpowiednio 13,2% i 4%). Pod względem liczebności podmiotów w województwie zdecydowanie dominują te, funkcjonujące w Sekcji C Dział 10 "Produkcja artykułów spożywczych" (319), szczególnie na obszarach wiejskich powiatów olsztyńskiego i ostródzkiego (Tab. 6).

Tabela 6. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich

Wyszczególnienie	Sekcja A dział 03			Sekcja C dział 10			Sekcja C dział 11		
	Rybackstwo			Produkcja artykułów spożywczych			Produkcja napojów		
	2012	2016	2020	2012	2016	2020	2012	2016	2020
POLSKA	822	858	897	12 611	13 163	13 037	525	579	579
WARMIŃSKO-MAZ.	55	68	64	289	322	319	12	18	20
Powiat bartoszycki	0	0	0	6	7	8	1	0	0
Powiat braniewski	14	14	16	0	1	2	0	0	0
Powiat działdowski	0	0	0	15	20	19	2	5	3
Powiat elbląski	9	10	11	20	20	21	2	2	3
Powiat ełcki	4	6	3	16	18	14	1	1	2
Powiat giżycki	5	6	6	26	21	22	1	1	1
Powiat gołdapski	0	0	0	5	6	4	0	0	0
Powiat iławski	1	1	2	17	18	15	0	0	0
Powiat kętrzyński	0	0	0	8	11	11	0	0	0
Powiat lidzbarski	0	1	1	6	5	12	2	2	2
Powiat mrągowski	0	4	4	12	15	11	0	1	1
Powiat nidzicki	1	1	1	12	12	9	1	1	0
Powiat nowomiejski	1	1	1	29	37	42	0	1	2
Powiat olecki	1	1	1	6	6	6	0	1	1
Powiat olsztyński	7	9	9	49	52	55	1	1	2
Powiat ostródzki	5	8	5	36	44	38	1	2	3
Powiat piski	2	2	2	4	6	4	0	0	0
Powiat szczycieński	5	4	2	18	20	21	0	0	0
Powiat węgorzewski	0	0	0	4	3	5	0	0	0

Źródło: Bank danych lokalnych GUS.

Proces ewaluacji wdrażania Inteligentnych Specjalizacji w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2015-2021, wykazał, iż w ramach specjalizacji „Ekonomia Wody” doszło do znacznej aktywizacji i rozwoju podmiotów gospodarczych województwie związanych z tą specjalizacją. Od 2019 r. rośnie liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON wpisujących się w inteligentną specjalizację województwa warmińsko-mazurskiego „Ekonomia wody” i w 2021 r. wynosiła 4271 (wzrost o 253 podmioty i 6,3% w relacji do roku 2020 oraz o 779 podmiotów i 22,3% od roku 2015). Od początku procesu monitorowania zatrudnienie w podmiotach wpisujących się w inteligentną specjalizację ekonomia wody (prowadzących księgi rachunkowe, w których liczba pracujących wynosi 10 osób i więcej) stale rośnie i w 2021 r. wynosiło 7 859 os.

Przyrost w odniesieniu do 2015 r. wyniósł 36,28% (2 119 osób) natomiast w odniesieniu do roku 2020 - 3,66% (281 osób). Również wzrastają nakłady inwestycyjne w podmiotach z branż tej inteligentnej i w 2021 r. wynosiły 405,46 mln zł i były wyższe niż w roku 2020 aż o 70%. Co najważniejsze, od 2015 roku wartość eksportu produktów wpisujących się w inteligentną specjalizację ekonomia wody w województwie warmińsko-mazurskim stale wzrasta i w 2021 r. wynosiła 903,09 mln zł (wzrost w porównaniu do roku 2020 o 24,62%). Świadczy to, iż branża ta nie tylko odrabia straty spowodowane pandemią COVID-19, poniesione w latach 2019-2020, ale bardzo dobrze rozwija się w całym okresie raportowania i oceny, czyli od 2015 roku. Biorąc pod uwagę duże znaczenie tej specjalizacji dla rozwoju obszarów wiejskich, jak i samego rolnictwa, należy dalej wspierać rozwój tej gałęzi gospodarki pogłębiając współpracę podmiotów gospodarczych i administracji*

**Źródło: Raport nr V z monitorowania inteligentnych specjalizacji województwa warmińsko-mazurskiego (<https://biznes.warmia.mazury.pl/kategoria/raporty-i-dokumenty/monitoring-inteligentnych-specjalizacji-województwa-warmińsko-mazurskiego/>)*

Żywność wysokiej jakości

Rodzajem działalności wpisującym się w inteligentną specjalizację "Żywność wysokiej jakości" jest "Produkcja", obejmująca sześć sekcji i działów PKD:

- uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo, włączając działalność usługową,
- rybactwo,
- produkcja artykułów spożywczych,
- produkcja napojów,
- działalność weterynaryjna,
- działalność w zakresie architektury i inżynierii; badania i analizy techniczne.

Liczba podmiotów zarejestrowanych w powyższych sekcjach wyniosła w 2020 roku na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim 3 121, co stanowiło 4,2% wszystkich podmiotów zarejestrowanych w Polsce (74 540). W przeciwieństwie do liczby podmiotów w specjalizacji "Ekonomia wody", gdzie w każdym rodzaju działalności notowany był znaczący przyrost firm w latach 2012 - 2020, w inteligentnej specjalizacji "Żywność wysokiej jakości", zarówno w województwie jak i w kraju, obserwowany jest ich spadek (odpowiednio o -12,8% i -8,2%). W obu przypadkach było to skutkiem redukcji liczebności podmiotów gospodarki narodowej w sekcji "Uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo, włączając działalność usługową", gdzie notowano spadki odpowiednio o -29,8% i -32,4%. W województwie warmińsko-mazurskim największą dynamikę wzrostu liczebności podmiotów odnotowano w sekcjach "Produkcja napojów" oraz "Działalność w zakresie architektury i inżynierii; badania i analizy techniczne" (odpowiednio o 66,7% i 61,6%). Liczby firm nowopowstałych, które rejestrowały się w bazie Regon były stosunkowo niewielkie - w Polsce w 2012 roku zarejestrowano 4 556 podmiotów a w 2020 roku 4 270 (w województwie odpowiednio 198 i 218). W tych samych latach notowano również podmioty, które zniknęły z rynku - w 2012 roku w kraju wyrejestrowano 1 857 podmioty i 1 953 w roku 2020 (w regionie odpowiednio 74 i 60). Stosunkowo największą dynamikę ubywania firm zaobserwowano w dwóch sekcjach - "Rybactwo" oraz "Produkcja artykułów spożywczych".

Pod względem liczebności w 2020 roku dominowały na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego podmioty funkcjonujące w Sekcji A Dział 01 "Uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo, włączając działalność usługową" (1 878) oraz w Sekcji M Dział 71 "Działalność w zakresie architektury i inżynierii; badania i analizy techniczne" (648). W pierwszym przypadku najliczniej podmioty były skupione w powiatach olsztyńskim (217), ostródzkim (196) oraz iławskim (189). W przypadku drugiej sekcji najliczniej występowały w powiatach olsztyńskim (231), giżyckim (51) i elbląskim (47) (Tab. 7, 8).

Tabela 7. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich

Wyszczególnienie	Sekcja A dział 01			Sekcja A dział 03			Sekcja C dział 10		
	Uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo, włączając działalność usługową			Rybacktwo			Produkcja artykułów spożywczych		
	2012	2016	2020	2012	2016	2020	2012	2016	2020
POLSKA	50 700	38 332	34 252	822	858	897	12 611	13 163	13 037
WARMIŃSKO-MAZ.	2 674	2 043	1 878	55	68	64	289	322	319
Powiat bartoszycki	104	77	68	0	0	0	6	7	8
Powiat bartoszycki	124	96	88	14	14	16	0	1	2
Powiat braniewski	148	116	97	0	0	0	15	20	19
Powiat działdowski	215	146	136	9	10	11	20	20	21
Powiat elbląski	95	80	80	4	6	3	16	18	14
Powiat ełcki	92	65	66	5	6	6	26	21	22
Powiat giżycki	224	209	189	1	1	2	17	18	15
Powiat gołdapski	92	67	64	0	0	0	4	3	5
Powiat iławski	90	73	72	0	0	0	8	11	11
Powiat kętrzyński	94	65	59	0	1	1	6	5	12
Powiat lidzbarski	85	47	40	0	4	4	12	15	11
Powiat mrągowski	115	105	76	1	1	1	12	12	9
Powiat nidzicki	193	172	154	1	1	1	29	37	42
Powiat nowomiejski	80	54	44	1	1	1	6	6	6
Powiat olecki	319	224	217	7	9	9	49	52	55
Powiat olsztyński	271	221	196	5	8	5	36	44	38
Powiat ostródzki	63	39	41	2	2	2	4	6	4
Powiat piski	214	152	159	5	4	2	18	20	21
Powiat szczycieński	56	35	32	0	0	0	5	6	4
Powiat węgorzewski									

Tabela 8. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich.

Wyszczególnienie	Sekcja C dział 11			Sekcja M dział 71			Sekcja M dział 75		
	Produkcja napojów			Architektura i inżynieria; badania i analizy techniczne			Działalność weterynaryjna		
	2012	2016	2020	2012	2016	2020	2012	2016	2020
POLSKA	525	579	579	13 467	17 138	22 162	3 045	3 389	3 613
WARMIŃSKO-MAZ.	12	18	20	401	503	648	148	181	192
Powiat bartoszycki	1	0	0	5	8	12	4	4	5
Powiat braniewski	0	0	0	2	4	5	2	2	3
Powiat działdowski	2	5	3	20	20	21	7	8	10
Powiat elbląski	2	2	3	24	34	47	9	12	18
Powiat ełcki	1	1	2	19	21	39	4	6	5
Powiat giżycki	1	1	1	36	43	51	13	19	14
Powiat gołdapski	0	0	0	4	7	6	5	6	4
Powiat iławski	0	0	0	17	18	26	5	8	11
Powiat kętrzyński	0	0	0	9	8	15	3	4	6
Powiat lidzbarski	2	2	2	3	3	2	3	4	4
Powiat mrągowski	0	1	1	11	13	17	6	5	5
Powiat nidzicki	1	1	0	3	10	8	5	6	6
Powiat nowomiejski	0	1	2	22	23	31	14	15	12
Powiat olecki	0	1	1	5	8	10	5	5	4
Powiat olsztyński	1	1	2	147	185	231	42	54	61
Powiat ostródzki	1	2	3	31	40	54	9	11	13
Powiat piski	0	0	0	12	12	15	0	2	4
Powiat szczycieński	0	0	0	27	37	50	9	8	6
Powiat węgorzewski	0	0	0	4	9	8	3	2	1

Źródło: Bank danych lokalnych GUS (Tab. 7 i 8)

Wnioski - możliwości wykorzystania inteligentnych specjalizacji na rzecz rozwoju obszarów wiejskich

1. Rolnictwo i obszary wiejskie, pomimo radykalnych zmian strukturalnych zachodzących w nich od końca lat 90. ubiegłego stulecia, podobnie jak w całej gospodarce polskiej, ciągle jeszcze dysponują dużym, niewykorzystanym potencjałem rozwojowym. Dotyczy to zwłaszcza regionów słabo zurbanizowanych, charakteryzujących się dużym rozdrobnieniem struktury obszarowej gospodarstw. Specyfiką rolnictwa jest to, że zmiany w nim zachodzące są z reguły trudne i powolne, ale równocześnie ich skutki sięgają poza rolnictwo, które generuje istotne efekty zewnętrzne.
2. Jednym z najważniejszych priorytetów UE, wynikającym ze strategii „Europa 2020”, są inteligentne specjalizacje, które należy postrzegać w kategoriach ważnego, ale trudnego instrumentu stymulowania rozwoju regionalnego, w tym również rolnictwa i obszarów wiejskich. Rozwój społeczno-gospodarczy jest złożonym procesem odbywającym się w zróżnicowanej przestrzeni. Zróżnicowanie to zasadniczo warunkuje dynamikę zachodzących procesów, decyduje zarówno o tempie rozwoju, jak i o jego poziomie. W konsekwencji przekłada się to na atrakcyjność lokalizacji działalności gospodarczej, decyduje o atrakcyjności miejsca do zamieszkania, a tym samym wpływa na procesy kształtowania profilu społeczno-gospodarczego i na konkurencyjność poszczególnych jednostek terytorialnych – gmin i regionów. Kluczową rolę w tym różnicowaniu odgrywają uwarunkowania endogeniczne tworzące swoiste ramy dla rozwoju danej jednostki. Wykorzystanie istniejących możliwości, musi wynikać z analizy strategicznej pozwalającej ocenić daną jednostkę, procesy w niej zachodzące w kontekście otoczenia bliższego/dalszego. Analizując zachodzące procesy należy mieć świadomość niedoskonałości mechanizmów rynku, których konsekwencją jest pogłębianie się przestrzennych dysproporcji w rozwoju.
3. Dla ograniczania wynikających z tego zagrożeń istnieje potrzeba stymulowania procesów rozwoju jednostek terytorialnych przez odpowiednie polityki społeczno-gospodarcze i przez zarządzanie tym rozwojem. Dążenie do optymalnego wykorzystywania endogenicznych, zróżnicowanych zasobów jednostek terytorialnych, należy traktować jako podstawę ich rozwoju trwałego, dającego szansę budowania ładu zintegrowanego, wyrażającego najwyższy stopień realizacji rozwoju zrównoważonego. Jest to szczególnie ważne w sytuacji, gdy w rozwoju społeczno-gospodarczym determinowanym obecnie procesami globalizacji powszechna staje się unifikacja. Jej przejawem jest często bezkrytyczne przenoszenie od innych wzorców rozwoju, co przy dużym zróżnicowaniu przestrzeni prowadzi często do niepełnego wykorzystania endogenicznych zasobów wielu jednostek, a zwłaszcza ich specyficznych cech. W konsekwencji ogranicza to realizację jednego z nadrzędnych priorytetów rozwoju, jakim jest zrównoważony rozwój²⁶.
4. Realizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju jest szczególnie trudna w takich regionach, jak Warmia i Mazury, gdzie na jego potencjał składają się również obszary o wysokich walorach przyrodniczych (w tym duże powierzchnie objęte różnymi formami ochrony przyrody) z całą konsekwencją ograniczeń związanych z gospodarowaniem uwzględniającym zachowanie tych walorów. Dodatkowo, nakładają się tu ograniczenia będące skutkiem peryferyjnego położenia i wynikających z tego wielu zapóźnień.

²⁶ Ślusarz G. Koncepcja inteligentnej specjalizacji w rolnictwie i obszarach wiejskich. Dylematy i wyzwania. Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, tom XVII, zeszyt 6

5. Przyszłość regionu musi być postrzegana przez pryzmat ww. specyfiki, podejmowane działania powinny skłaniać do wykorzystywania szans pozwalających dynamizować rozwój przy maksymalnym wykorzystaniu wewnętrznych zasobów regionu. Takie podejście wymaga świadomego kształtowania rozwoju, stymulowania go i zarządzania nim. W tym kontekście szansą dla regionów Polski jest dostęp do środków finansowych UE, stanowiących instrumenty jej polityk. Instrumenty finansowe tych polityk mają szczególne znaczenie dla rozwoju regionów słabo zurbanizowanych, słabych ekonomicznie, w których rozwiązywanie bieżących problemów i realizacja opracowywanych koncepcji strategicznych napotyka na bariery wynikające z ograniczeń ich budżetów. Do takich regionów niewątpliwie zalicza się peryferyjnie położone województwa warmińsko-mazurskie.
6. Wpływ inteligentnych specjalizacji ekonomia wody i żywność wysokiej jakości na rozwój obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego jest na pewno duży. Świadczą o tym chociażby dane dotyczące dynamiki przyrostu liczby podmiotów gospodarki narodowej, funkcjonujących w obszarach związanych z ekonomią wody i żywnością wysokiej jakości, w regionie znacznie wyższej aniżeli średnio w kraju jak i opinie respondentów uczestniczących w badaniu, którzy w zdecydowanej większości są przekonani o takim wpływie, jednakże trudno jest go oszacować. Należy oczekiwać, że znaczna poprawa dostępności komunikacyjnej oraz teleinformatycznej idące w parze z coraz wyższym poziomem świadczenia usług wodno-kanalizacyjnych i energetycznych oraz aktywnością samorządów będą skutecznie wpływały na wzrost atrakcyjności inwestycyjnej gmin, zwłaszcza w dziedzinach działalności wpisujących się w inteligentne specjalizacje regionu - ekonomię wody i żywność wysokiej jakości. Jednak w tym zakresie kluczowym czynnikiem poprawy będzie również podniesienie poziomu kapitału ludzkiego (społeczności lokalnych).
7. W sierpniu 2022 roku ustanowiono kolejną inteligentną specjalizację województwa warmińsko-mazurskiego: „Zdrowe życie”. Zgodnie z założeniami, w ramach tej specjalizacji objęte zostaną dziedziny wpisujące się w szerokie obszary życia gospodarczego i społecznego: (1) usługi medyczne, uzdrowiskowe, opiekuńcze, rehabilitacyjne i fizjoterapeutyczne oraz senioralne, (2) telemedycynę, (3) profilaktyka zdrowia, (4) produkcja sprzętu medycznego, (5) produkcja farmaceutyków, (6) biotechnologia, (7) inżynieria medyczna i materiałowa na potrzeby medyczne i około medyczne, (8) technologie ICT na potrzeby medyczne, (9) produkty i usługi związane z profilaktyką zdrowotną, (9) produkty i usługi związane z ochroną środowiska na rzecz zdrowego życia człowieka. Ustanowienie tej czwartej inteligentnej specjalizacji będzie w przyszłości kolejnym impulsem do rozwoju obszarów wiejskich oraz bezpośrednio rolnictwa, nie tylko w odniesieniu do efektów gospodarczych, ale przede wszystkim powinno odnieść pozytywny efekt na potencjał ludzki, aktywizację społeczną oraz być ogromnym wsparciem polityki senioralnej (tzw. „srebrnej gospodarki”).

II. ANALIZY SWOT

Analiza SWOT wskazuje najważniejsze cechy wewnętrzne regionu oraz szanse i zagrożenia, których źródłem są czynniki zewnętrzne. Analizę przeprowadzono w trakcie spotkania grupy roboczej ds. opracowania diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa w województwie warmińsko-mazurskim, które odbyło się w dniu 27.10.2022 r. Sporządzono odrębne analizy, z których pierwsza dotyczy sytuacji na obszarach wiejskich, zaś druga sytuacji w rolnictwie i przetwórstwie rolno-spożywczym.

W pierwszym etapie wyróżniono grupy czynników związanych z głównymi sferami życia społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich. W kolejnym etapie dokonano ich selekcji z uwzględnieniem ich ważności z punktu widzenia przedstawicieli grupy roboczej. W związku z przyjętym postępowaniem w analizie zamieszczono wytypowane w trakcie dyskusji te mocne i słabe strony, a także szanse i zagrożenia, które są bezpośrednio związane z prowadzeniem polityki rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.

2.1. Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ol style="list-style-type: none"> 1. Stosunkowo młode społeczeństwo, niska wartość wskaźnika starości demograficznej. 2. Unikalne zasoby obszarów cennych przyrodniczo. 3. Największa liczba jezior w Polsce, których łączna powierzchnia stanowi ok. 5% powierzchni regionu. 4. Bogata historia, wielowarstwowe i różnorodne dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej. 5. Liczne, rozwijające się i dywersyfikujące swoje źródła dochodu podmioty gospodarcze sektora turystyki i rybactwa śródlądowego. 6. Stosunkowo dobrze rozwinięta infrastruktura turystyczna - liczne ścieżki i szlaki turystyczne, zagospodarowane miejsca publiczne, rozwinięta sieć obiektów obsługujących ruch turystyczny. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mała gęstość zaludnienia obszarów wiejskich, ponad dwukrotnie mniejsza niż średnio w kraju, niewielkie jednostki osadnicze zamieszkiwane średnio przez 152 osoby. 2. Utrzymujący się ujemny przyrost naturalny na terenach wiejskich i odpływ ludności. 3. Niskie dochody i wysoka skala ubóstwa mieszkańców obszarów wiejskich determinujące najwyższy w kraju udział wydatków gmin na pomoc społeczną. 4. Niski poziom rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w regionie. 5. Wykluczenie komunikacyjne obszarów wiejskich - niezadowolający stan dróg, jedna z najniższych gęstość dróg publicznych zamiejskich, słabo rozwinięta infrastruktura kolejowa, malejąca liczba połączeń komunikacyjnych, szczególnie na obszarach peryferyjnych, ograniczony dostęp do Internetu. 6. Niski poziom wykształcenia mieszkańców wsi
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ol style="list-style-type: none"> 1. Przygraniczne położenie regionu - granica UE, umożliwiające rozwój współpracy biznesowej, kulturalnej, społecznej i administracyjnej, granica morska. 2. Wzrastająca świadomość społeczna dotycząca potrzeby ochrony środowiska, pojawiające się liczne inicjatywy społeczne propagujące "zdrowy styl życia". 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Niekorzystne, niejasne i często "niezyciowe" regulacje prawne dotyczące ochrony środowiska, ochrony zabytków, a także gospodarki odpadami i energetyki odnawialnej. 2. Brak spójnej polityki zagospodarowania przestrzennego obszarów wiejskich - kosztowny proces opracowywania studiów uwarunkowań i miejscowych planów skutkujące brakiem ich aktualizacji i utrudnieniami przy realizacji inwestycji.

<p>3. Rosnące zainteresowanie społeczne rozwojem i wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii.</p> <p>4. Rosnące zainteresowanie turystów wypoczynkiem w kraju, w tym na terenie obszaru Wielkich Jezior Mazurskich.</p>	<p>3. Ekspansja niektórych gatunków zwierząt (bobry, dziki, wilki, kormorany) i roślin (np. barszcz sosnowskiego) skutkująca stratami w rolnictwie, rybactwie, a także przynosząca szkody w wymiarze ogólnospołecznym.</p> <p>4. Niewystarczające środki na tzw. restytucję mienia kulturowego (dewastacja wielu cennych obiektów).</p>
--	---

2.2. Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa, w województwie warmińsko-mazurskim

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<p>1. Korzystna struktura obszarowa gospodarstw rolnych, towarowy charakter produkcji, duża liczba gospodarstw specjalistycznych.</p> <p>2. Relatywnie wysoki udział gospodarstw ekologicznych, coraz częściej zorientowanych na sprzedaż swoich produktów.</p> <p>3. Duże zasoby wód powierzchniowych łagodzących skutki okresów niedoboru wody w rolnictwie.</p> <p>4. Obecność ośrodka akademickiego (UWM) oraz instytutów badawczych - jednostek posiadających znaczny potencjał w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa, rybactwa i przetwórstwa rolno-spożywczego.</p>	<p>1. Niekorzystne warunki przyrodnicze (krótki okres wegetacji, urozmaicona konfiguracja terenu i duże zróżnicowanie jakości gleb).</p> <p>2. Niski poziom integracji poziomej i pionowej w rolnictwie - nieliczne i słabe grupy producenckie, niski poziom współpracy producentów rolnych z podmiotami zajmującymi się przetwórstwem.</p> <p>3. Postępujący proces dezagraryzacji wsi, spadek udziału rolnictwa jako źródła dochodów ludności przy jednocześnie niskim poziomie aktywności zawodowej mieszkańców.</p> <p>4. Słabo rozwinięta sieć przetwórstwa płodów rolnych.</p>

SZANSE	ZAGROŻENIA
<p>1. Rosnące zainteresowanie społeczeństwa walorami środowiska i produktami spożywczymi z terenów o nieskażonym środowisku.</p> <p>2. Rosnące zainteresowanie społeczne wykorzystaniem OZE w rolnictwie.</p> <p>3. Rozwijający się system usług doradczych i nowych technologii w sektorze agrobiznesu.</p> <p>4. Rozwijający się rynek produktów lokalnych.</p>	<p>1. Zainteresowanie ziemią osób i podmiotów spoza regionu traktujących grunty jako „lokatę kapitału”.</p> <p>2. Zmonopolizowany przez duże koncerny rynek związany z przetwórstwem rolno-spożywczym.</p> <p>3. Postępująca eutrofizacja wód powierzchniowych oraz duże wahania lustra wody związane głównie ze zmianami klimatycznymi.</p> <p>4. Ograniczenia dotyczące produkcji rolniczej będące następstwem wprowadzenia Zielonego Ładu.</p>

2.3. Rekomendacje w perspektywie wieloletniej

1. Wsparcie rozwoju lokalnego przetwórstwa rolno-spożywczego, współpracy podmiotów sektora agrobiznesu, w tym szczególnie w obszarze skracania łańcuchów dostaw i budowania innowacyjnego sektora agrobiznesu.
2. Wsparcie rozwoju tzw. srebrnej gospodarki na obszarach wiejskich dotyczącej rozwoju usług związanych z obsługą osób w podeszłym wieku.
3. Wsparcie programów zrównoważonego gospodarowania zasobami wody w rolnictwie oraz działań na rzecz poprawy jakości wód.
4. Wsparcie rozwoju turystyki wiejskiej oraz różnych form rekreacji w oparciu o walory obszarów wiejskich regionu.
5. Wsparcie obszarów peryferyjnych w zakresie poprawy dostępności do szerokiej gamy usług, działań na rzecz ograniczenia skali wykluczenia społecznego mieszkańców tych obszarów.
6. Wsparcie programów zrównoważonego gospodarowania zasobami dostępnymi na obszarach wiejskich (w tym także produktami ubocznymi z produkcji rolniczej).
7. Promowanie i rozwijanie zintegrowanych systemów zaopatrzenia obszarów wiejskich w energię (w tym z OZE i w ramach organizacji np. spółdzielni energetycznych).
8. Rozwijanie systemów monitoringu warunków mających wpływ na produkcję rolną.

III. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH

3.1. Zróźnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich

3.1.1 Dominujące typy obszarów wiejskich w województwie wynikające z funkcji gospodarczych

Obszary wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego zachowały swój pierwotny typ pełnionych funkcji gospodarczych. Podobnie jak większość północnych terenów kraju całe województwo opiera się na rozwoju rolnictwa.

Część północno-zachodnia (gmina Godkowo powiatu elbląskiego), północna (gminy powiatów: bartoszyckiego, węgorzewskiego, gołdapskiego i lidzbarskiego) oraz północno-wschodnia (gminy powiatów: oleckiego, ełckiego i piskiego) to typ funkcjonalny oparty na rolnictwie tradycyjnym. Do tego grona dołączyć można jeszcze po jednej gminie z powiatu nidzickiego przyłączoną do województwa na mocy reformy administracyjnej kraju, a oderwaną od województwa mazowieckiego oraz gminę z powiatu szczycieńskiego.

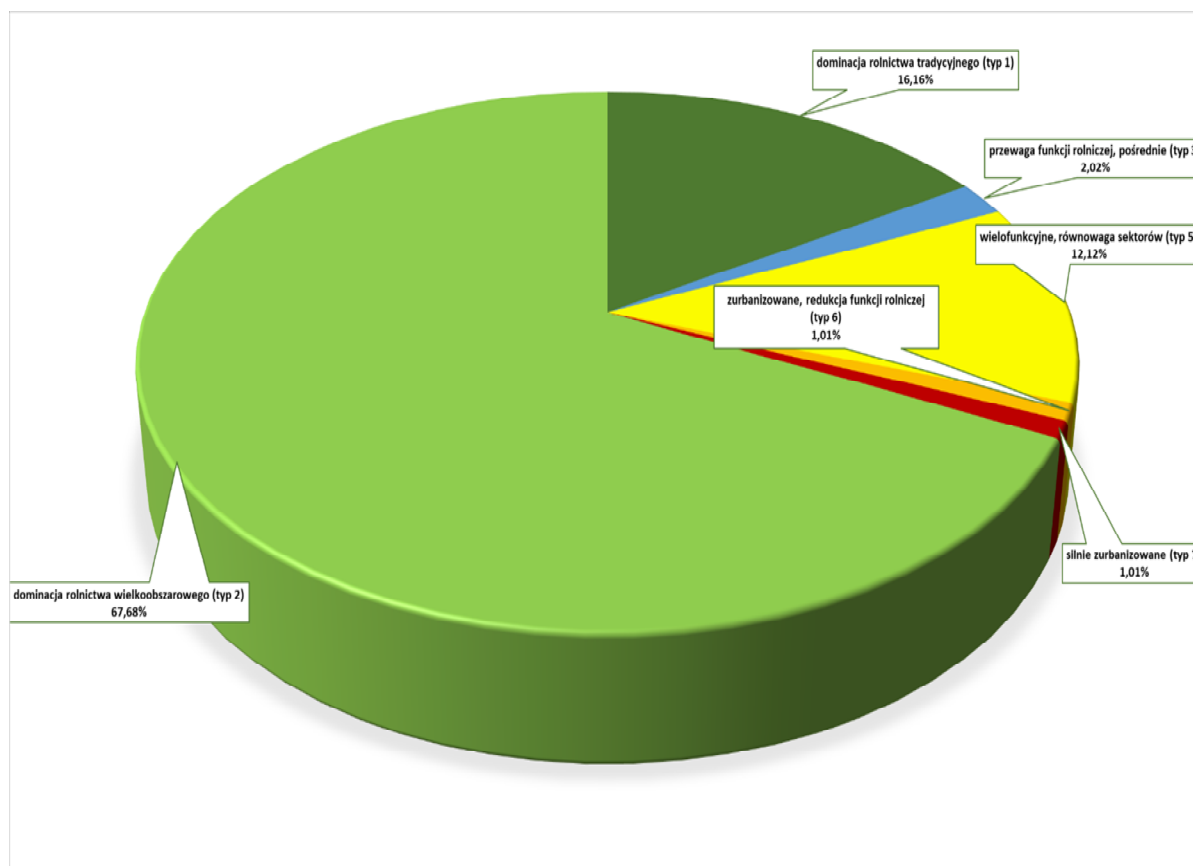
W stosunku do 2016 roku 3 z ww. gmin przeszło z typu funkcjonalnego opartego na rolnictwie wielkoobszarowym na typ rolnictwa tradycyjnego w 2018 roku. Stopień rozwoju tych gmin uznawany jest za stosunkowo niski i doprowadzenie do stanu, który satysfakcjonowałby mieszkańców i władze wymaga znacznych nakładów zarówno na infrastrukturę komunalną, społeczną jak i gospodarczą. Warty podkreślenia zadaniem stojącym przed władzami gmin typowo rolniczych jest zachowanie spójności kulturowej i społecznej mieszkańców. Mieszkańcy tych terenów od wielu pokoleń byli poddawani wpływom takich nacji, jak ukraińska, białoruska, litewska, czy też oddziaływaniu napływowej ludności z kurpiowszczyzny, terenów pomorskich czy kujawsko-pomorskich. W strukturze województwa takich gmin jest 16 (Rys. 1.– omawiane gminy oznaczono kolorem ciemnozielonym).

O wiele większa część obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego (67 gmin) to gminy, które rozwijały się w oparciu o wpływ rolnictwa wielkoobszarowego. Funkcjonujące tu w okresie PRL państwowe gospodarstwa rolne gospodarujące na obszarach po kilka tysięcy hektarów miały wpływ na kształtowanie zachowań, mentalności mieszkańców, na kierunki rozwoju podejmowanej przez byłych pracowników PGR-ów działalności gospodarczej, której punktem wyjściowym miały być otrzymane przez nich środki finansowe w postaci odpraw za utratę pracy, a które w większości przypadków zostały skonsumowane. Obszar tych gmin w odróżnieniu od gmin opisywanych wcześniej charakteryzuje się już silniejszym i bardziej ukierunkowanym rozwojem zorientowanym na podejmowanie działalności służącej poprawie warunków życia oraz wsparciu jakości funkcjonowania obszarów wiejskich jako obszaru społeczno-gospodarczo-kulturowego. Podejmowane tu aktywności dotyczą: turystyki (głównie teren Mazur), ochrony przyrody, wydobywania kopalin, gospodarki leśnej, transportu publicznego (gminy z zachodniego obszaru województwa), usług dla ludności, czy lekkiego rzemiosła (Rys. 1- omawiane gminy oznaczono kolorem jasnozielonym). W dwóch gminach (Lubawa i Świętajno) ulokowało się większość firm i przedsiębiorstw związanych z obsługą rolnictwa. Ma tu miejsce połączenie rolnictwa jak i działalności gospodarczej związanej z obsługą zaopatrzeniowo-skupową tegoż rolnictwa (Rys. 1– kolor niebieski).

Kolejne 12 gmin wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego, to gminy rozwijające się w oparciu o wielofunkcyjną działalność mieszkańców, jednak i tu obok rozwijających się sektorów gospodarczego, społecznego czy kulturowego ważnym sektorem pozostaje rolnictwo (Rys. 1– kolor żółty).

Kolejna gmina Dywity ma charakter zurbanizowany, o bardzo dużym nacisku na redukcję. Jest ona zlokalizowana w bezpośrednim sąsiedztwie Olsztyna, miasta które można uznać za centrum gospodarcze mające wpływ na kierunki, tempo i jakość rozwoju tejże gminy. Budowa obwodnicy Olsztyna i trasy nr 51 utrwalają kierunki zdefiniowanych funkcji rozwojowych (Rys. 1– kolor pomarańczowy).

Do silnie zurbanizowanych gmin należy gmina Stawiguda, która również jest zlokalizowana w okolicy stolicy województwa (Rys. 1– kolor bordowy).

Rys. 1. Udział % gmin według typów struktury rozwoju w województwie warmińsko-mazurskim w 2018 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie Monitoringu Rozwoju Obszarów Wiejskich IRWiR-PAN

Rozwój społeczno-gospodarczy to proces przekształcania środowiska gospodarczego i społecznego w przyjazne mieszkańcom, pozwalającego im na uzyskiwanie godziwych dochodów, zapewniających dostęp do usług publicznych, umożliwiających uczestnictwo w kulturze i dających poczucie sprawstwa, zwłaszcza w kwestiach społecznych i zaspokajania aspiracji. Poziom rozwoju to osiągnięty stopień zawansowania procesu przekształcania środowiska społecznego i gospodarczego w takim kierunku. Poziom rozwoju należy traktować jako informację o stanie rzeczy w danym momencie, a rozwój – jako proces, a więc ciąg przekształceń z jednego stanu w drugi.

Wychodząc z takich założeń, zbudowano schemat procedury prowadzącej do określenia relatywnego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego każdej gminy w Polsce, a mówiąc precyzyjniej – obszarów wiejskich kraju w podziale na jednostki gminne. Przyjęta definicja „poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego” rozłożyła to pojęcie na jedenaście składowych, których suma dopiero staje się miarą szukanej wielkości. Składowym tym nadano pewne wagi, co pozwoliło zachować założone proporcje między cechami ekonomicznymi, społecznymi i charakteryzującymi elementy warunków życia.

Dla każdej składowej dobrano szereg wskaźników empirycznych, które łącznie informowały o stopniu rozwoju danej składowej. Dobór wskaźników następował w taki sposób, że poddawano analizie treść pojęć składających się na nazwę składowej, a następnie starano się, aby były uwzględnione wszystkie aspekty problemu, który ona opisuje.

Uznano między innymi, że gmina rozwinięta zarówno musi być relatywnie łatwo dostępna dla ewentualnych przybyszów z zewnątrz, w tym potencjalnych inwestorów, jak i musi stwarzać możliwości względnie łatwych dojazdów z jej terenu do sąsiednich (głównie) miejskich rynków pracy. Gmina, to także pewna przestrzeń wewnętrznie zróżnicowana. W jej skład wchodzi miejscowość centralna (czasem jest to miasto gminne), skupiająca większość instytucji, takich jak szkoły, ośrodki zdrowia, sklepy itp.

Pierwsza poddana charakterystyce składowa – „**dostępność przestrzenna**” ma dwa aspekty, jeden – to otwarcie komunikacyjne z otoczeniem i drugi – **dostępność ośrodka centralnego**, skupiającego instytucje gminne, dla jej mieszkańców rozproszonych po różnych miejscowościach. Szczególne znaczenie dla rozważań na temat poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego ma składowa nazwana „**stopień dezagraryzacji gospodarki lokalnej**”. W warunkach polskich „zapóźnienie” rozwojowe obszarów wiejskich łączy się w ogromnej większości gmin z nadmierną rolą rolnictwa w gospodarce lokalnej. Przy czym chodzi tu nie o znaczenie rolnictwa jako działu produkującego żywność, ale dostarczającego miejsc pracy i źródeł utrzymania. Oba te kryteria oceny rolnictwa łączą się; nadmierne zatrudnienie oznacza, że dochód z produkcji rozkłada się na nadmierną liczbę osób zatrudnionych przy jego wytwarzaniu, a więc w przeliczeniu na zatrudnionego jest relatywnie niski. Oznacza to również, że wydajność pracy w rolnictwie jest niska. Z drugiej strony – liczba dostępnych miejsc pracy pozarolniczej jest zbyt mała, a więc zmniejszenie zatrudnienia w rolnictwie staje się bardzo trudne, zwłaszcza że większość kraju to obszary dominacji w rolnictwie gospodarstw rodzinnych. Tego rodzaju gospodarstwo zmniejsza zatrudnienie wówczas, gdy w okolicy możliwe jest uzyskanie zatrudnienia poza nim, jeśli nie – wchłania cały rodzinny wolny zasób pracy. Czyni tak nawet wówczas, gdy dodatkowa praca w gospodarstwie nie jest niezbędna.

W warunkach braku możliwości zatrudnienia poza nim zbędnych rodzinnych zasobów pracy, celem gospodarowania staje się zapewnienie członkom rodziny bezpieczeństwa ekonomicznego, co oznacza tolerowanie przerostów zatrudnienia (inaczej – bezrobocia ukrytego w rolnictwie).

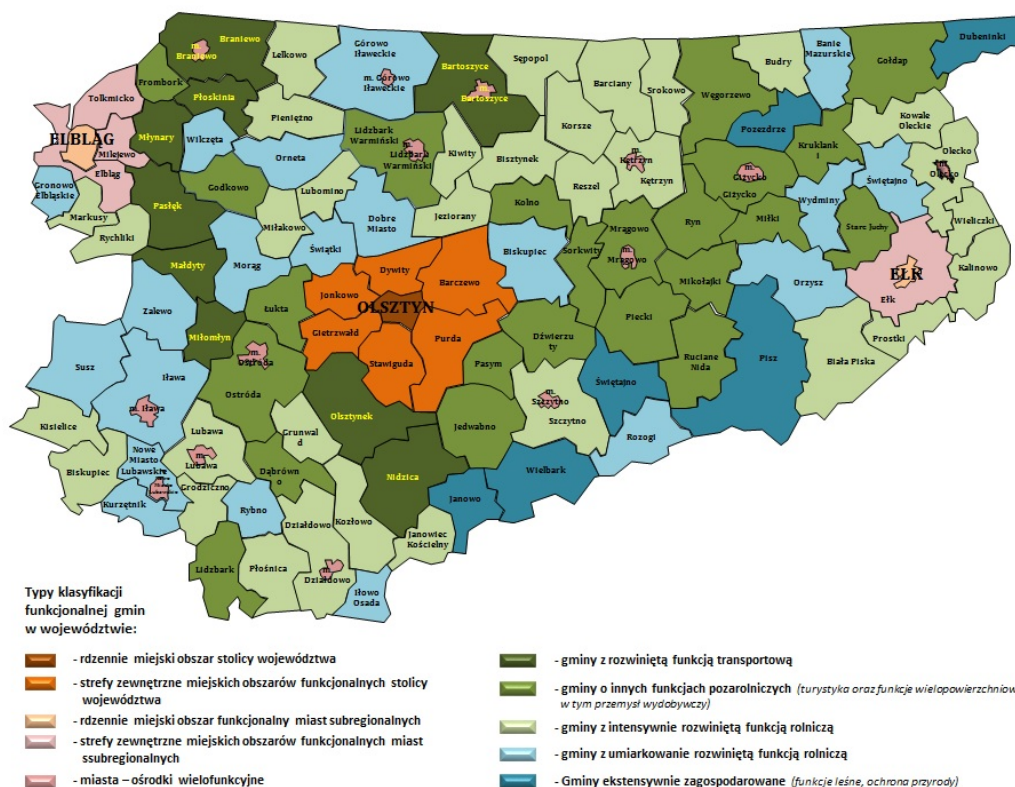
Dezagraryzacja gospodarki lokalnej jest więc, upraszczając sprawę, relacją między rolnictwem i działami pozarolniczymi z uwzględnieniem lokalnych zasobów pracy. Składowa „lokalne finanse publiczne” charakteryzuje nie tylko sytuację budżetu gminy, interpretowana jest znacznie szerzej. Z jednej strony ujawnia ona, jakie dochody budżetowe gospodarka lokalna jest w stanie generować, z drugiej – jakie są realne możliwości poprawy warunków w zakresie zadań własnych gminy, a więc rozwoju infrastruktury, poprawy dostępności usług publicznych itp. Ale też, co ma duże znaczenie wskaźnikowe, wielkość dochodów budżetu gminy jest pośrednią informacją o wcześniejszym poziomie rozwoju gospodarczego, a zwłaszcza o wielkości majątku skumulowanego z wcześniejszych okresów w postaci wyposażenia gminy (np. w infrastrukturę).

3.1.2 Zróżnicowanie obszarów wiejskich w województwie pod względem stopnia urbanizacji

Rozpatrując gminy województwa warmińsko-mazurskiego pod kątem stopnia ich urbanizacji należałoby wyjść od jednostki najwyższej położonej w piramidzie dotyczącej osadnictwa miejskiego, podmiejskiego, czy wiejskiego. Olsztyn – stolica województwa jest najbardziej zurbanizowana

i w związku z tym jest to najlepiej rozwinięty obszar na terenie województwa, w którym ulokowało się najwięcej ośrodków przemysłowych, społecznych i kulturalnych. Elbląg i Ełk, są miastami subregionalnymi stanowiącymi podstawę utworzenia oddzielnych podregionów. Olsztyn, który stanowi rdzenie miejski obszar stolicy województwa i jako taki charakteryzuje się najwyższym stopniem rozwoju we wszystkich elementach branż pod uwagę przy analizie gmin pod kątem urbanizacji i jej wpływu na kierunek i tempo rozwoju obszarów poszczególnych gmin. Strefy zewnętrzne miejskich obszarów funkcjonalnych miast subregionalnych, z jakimi mamy do czynienia w przypadku Elbląga i Ełku, są już gorzej przygotowane do szybkiego i bezproblemowego rozwoju (Rys. 3).

Gminy stanowiące otoczkę obszaru Olsztyna stanowią strefę zewnętrzną obszaru funkcjonalnego stolicy województwa. Stanowią one naturalną barierę ochronną, w której lokalizują się zbyt rozbudowane czy nie pasujące do planu rozwoju miasta stołecznego. Z drugiej strony, w sposób naturalny są niezbędne do prowadzenia dalszego rozwoju miasta, według przyjętych planów rozwoju, czy to strategicznego, czy też lokalnego.

Rys. 3. Klasyfikacja funkcjonalna gmin w województwie warmińsko-mazurskim według powiatów w 2016 r.
Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie Monitoringu Rozwoju Obszarów Wiejskich IRWiR-PAN

Większość gmin o stopniu zaludnienia i osadnictwa podmiejskiego, zdecydowanie powyżej średniej ulokowane jest na obszarach pokrywających się z przestrzennym układem terenów o rodowodzie wielkoobszarowych gospodarstw rolnych. Mają one już naturalne przygotowanie i brak zahamowań przed migracją ludności.

Mieszkańcy wykazują dużą mobilność w szukaniu nowych miejsc pracy, zamieszkania, podejmowania działalności zarobkowej na własny rachunek itp. W większości z nich w dalszym ciągu w sposób umiarkowany czy nawet intensywny rozwinięta jest funkcja rolnicza. Jednakże poza rolnictwem nacisk kładzie się na rozwój działań mających na celu rozwijanie funkcji opartych na transporcie, turystyce, przemyśle wydobywczym. Lokalizacja tych gmin pokrywa się z północną i zachodnią częścią województwa warmińsko-mazurskiego.

Rozwojowi funkcji transportowych sprzyjają podjęte w ostatnich latach działania zmierzające do poprawy stanu skomunikowania terenu województwa z resztą kraju poprzez budowę obwodnicy Olsztyna, a przede wszystkim wykonanie drogi krajowej nr 7 mającą połączyć północną i południową część kraju oraz drogi krajowej nr 22 łączącej przejście graniczne z Obwodem Kaliningradzkim (Rosja) w Grzechotkach i przejście graniczne z Niemcami w Kostrzynie. Wszystkie gminy o silnie rozwiniętej funkcji transportowej rozlokowane są wzdłuż tych linii komunikacyjnych.

Ściana wschodnia i południe województwa zajmowane są przez gminy, które nastawiły się na ekstensywną formę rozwoju i zagospodarowania swoich terenów. Podstawą funkcjonowania gminy nie jest rozwijanie urbanizacji i silnie rozwiniętego osadnictwa miejskiego czy podmiejskiego. Najczęściej spotykaną formą obszarową jest osadnictwo wiejskie z silnym naciskiem na gospodarkę leśną, ochronę środowiska naturalnego.

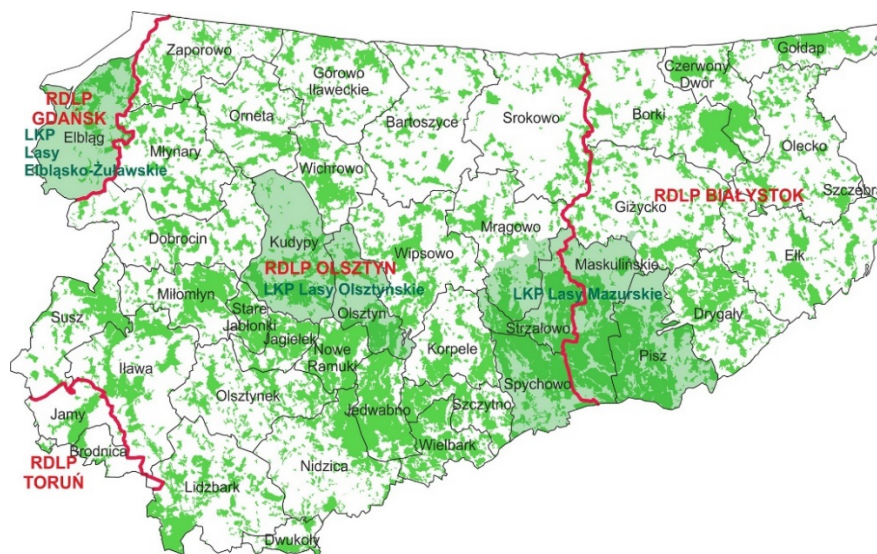
3.2. Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich

3.2.1 Spójność środowiskowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Obszar województwa warmińsko-mazurskiego stanowi ważny element powiązań przyrodniczych nadbałtyckiej strefy pojeziernej, ciągnącej się od Skandynawii przez północno-zachodnie tereny Rosji, Estonię, Łotwę, Litwę, północną Białoruś, północną Polskę po północne Niemcy. Jest to tzw. okołobałtycki zielony pierścień – ważny składnik ogólnoeuropejskiego systemu powiązań przyrodniczych. Przeważająca część omawianego obszaru leży na Pojezierzu Mazurskim. W jego skład wchodzi Pojezierze: Olsztyńskie, Mrągowskie, Elckie, Kraina Wielkich Jezior Mazurskich i Równina Mazurska. W części północnej województwa rozciąga się Nizina Staropruska, natomiast ziemie zachodnie to Półwysep Gdański i Żuławy Wiślane, Pojezierze Iławskie oraz Pojezierze Chełmińsko-Dobrzyńskie. Województwo leży w dorzeczu Wisły i rzek północnego Bałtyku, a główne jego rzeki to Pasłęka, Łyna i Drwęca.

W województwie warmińsko-mazurskim znajduje się największa liczba jezior w Polsce. Jest ich ok. 3 tysiące, z czego ok. 2 tysiące ma powierzchnię przekraczającą 1 ha. Tym samym grunty pod wodami pokrywają ponad 131 tys. ha i stanowią ok 5% obszaru województwa. Jeziora są szczególnie cennym, ale jednocześnie wrażliwym elementem środowiska przyrodniczego, dlatego muszą być objęte szczególną ochroną, obejmującą porządkowanie gospodarki ściekowej w ich zlewniach, zmniejszanie zanieczyszczeń obszarowych, szczególnie tych pochodzących z rolnictwa i ograniczanie osadnictwa w ich sąsiedztwie. Na licznych akwenach wprowadzony został również zakaz używania jednostek pływających z silnikami spalinowymi. W następstwie podejmowanych czynności ochronnych wzrosła liczba jezior o dobrym stanie ekologicznym z 19% w roku 2018 do 21,3% w roku 2019. Prezentowane przez WIOŚ wyniki należy jednak traktować jako wyrażenie pewnego trendu z uwagi na zmieniającą się listę akwenów podlegających ocenie w poszczególnych latach.

Lesistość województwa warmińsko-mazurskiego na terenach obszarów wiejskich wyniosła w końcu 2020 r. 32,2 % i była wyższa niż średnia w kraju, która wyniosła 30,3%. Dało to regionowi 6 miejscu w kraju – za województwami: lubuskim, podkarpackim, zachodniopomorskim, pomorskim i śląskim. Najwyższą lesistością obszarów wiejskich charakteryzowały się powiaty zlokalizowane w południowej części województwa, tj. powiaty: szczywieński (51,5%), piski (49,6%). Z kolei najniższą powiaty położone w północnej części województwa tj. powiaty kętrzyński (17,5%) oraz elbląski (20,2%). Niezmiernie największym kompleksem leśnym regionu jest Puszcza Piska zajmująca powierzchnię ok. 1 000 km². Inne duże zespoły leśne to Puszcze Borecka, Nidzicka i część Romnickiej, a także lasy Łańskie i Taborskie. (Rys. 1).

Rys. 1. Lasy, nadleśnictwa i leśne kompleksy promocyjne (LKP) w województwie warmińsko-mazurskim
 Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Regionalnych Dyrekcji Lasów Państwowych

Do realizacji programu zwiększania lesistości przyczyniło m.in. wsparcie w ramach Działania 8. Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów, poddziałanie - Zalesianie i tworzenie terenów zielonych, w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020. Istotny udział w tym zakresie miały również Lasy Państwowe realizujące zadania wynikające z planów urządzania lasu, programów ochrony przyrody nadleśnictw oraz programów gospodarczo-ochronnych Leśnych Kompleksów Promocyjnych „Lasy Mazurskie”, „Lasy Olsztyńskie” oraz „Lasy Elbląsko-Żuławskie”. Na realizację działań w ramach utrzymania i powiększania powierzchni gruntów zadrzewionych i zakrzewionych, w tym form zadrzewień nierozzerwalnie związanych z przestrzenią krajobrazu kulturowego wskazało 31% gmin. Najczęstszymi przykładami takich działań było dokonywanie nasadzeń drzew oraz tworzenie zielonych terenów rekreacyjnych.

Leśne Kompleksy Promocyjne służą popularyzacji w społeczeństwie wiedzy o gospodarce i przyrodzie leśnej oraz wdrażaniu w lasach gospodarki prowadzonej na podstawach ekologicznych. Są to obszary o szczególnym znaczeniu naukowym i badawczym. Na ich obszarze prowadzone są interdyscyplinarne badania. Wyniki tych badań pozwalają na doskonalenie metod gospodarowania w lesie i określenie granic ingerencji gospodarczej w leśną przyrodę. Tu prowadzi się wzorcową gospodarkę zgodnie z zasadami trwałości użytkowania lasów i zachowania ich wartości przyrodniczych, tu szkoli się leśników. Także tu, wszyscy chętni mogą zapoznać się z zasadami ekologicznej gospodarki leśnej, korzystać z bezpośredniego kontaktu z przyrodą bez większych ograniczeń wstępu do lasu i poruszania się po nim.

Leśny Kompleks Promocyjny - *Lasy Mazurskie* jest drugim co do wielkości tego typu obiektem w Polsce. Zajmuje powierzchnię 118 216 ha. Rozciąga się od Mrągowo na północy, Orzysz i Białej Piskiej na wschodzie, Kolna i Myszynca na południu, do Szczytna i Biskupca na zachodzie (ww. miejscowości oprócz Mrągowo znajduje się tuż poza granicami LKP). W całości leży w województwie warmińsko-mazurskim. W jego skład wchodzi lasy należące do nadleśnictw: Pisz i Maskulińskie z RDLP Białystok oraz Spychowo, Strzałowo i Mrągowo (Obręb Mrągowo) z RDLP Olsztyn, a także grunty Stacji Badawczej Rolnictwa i Hodowli Zachowawczej Zwierząt PAN w Popielnie. Ta część Mazur położona jest w II Krainie Przyrodniczości – Mazursko-Podlaskiej.

Dużą część obszaru LKP stanowią zwarte drzewostany Puszczy Piskiej (pozostałości dawnej Puszczy Jańsborskiej). Jest to piękny i krajobrazowo bardzo urozmaicony teren. Na północy spotykamy wiele dużych jezior, w tym największe w Polsce jezioro Śniardwy oraz Jezioro Nidzkie w całości uznane za rezerwat krajobrazowy. W południowej części nie ma jezior, dominują tu strumienie i rzeki przecinające swoimi dolinami rozległe tereny puszczańskie. Ukształtowanie terenu związane jest z działaniem lądolodu skandynawskiego, szczególnie ze zlodowaczeniem bałtyckim i okresem pomiędzy jego fazami poznańską i pomorską. Jest to strefa przejściowa pomiędzy obszarem glin zwałowych na północy a zwartym obszarem sandrów położonych na południu. Króluje tu sosna zwyczajna (ekotyp mazurski, zwany też piskim lub krutyńskim) na siedliskach borów świeżych i mieszanych. Pomiedzy jeziorami zaś spotykamy nieliczne dąbrowy z dębem szypułowym, lasy mieszane oraz olesy ze starymi pomnikowymi okazami drzew. Dominacja utworów fluwioglacjalnych, z najmłodszymi osadami holoceniowymi, wytworzyła liczne torfowiska, natomiast na południu rzeźbę terenu urozmaicają również piaski wydmowe.

Różnorodność form geomorfologicznych i związana z tym mozaikowość gleb i siedlisk, obfitość wód i terenów podmokłych, rozległe i dobrze zachowane kompleksy leśne, średnio intensywna, a nawet ekstensywna działalność rolnicza i stosunkowo wysoki stopień naturalności wielu biotopów, sprawił, że LKP Lasy Mazurskie charakteryzują się wielkim bogactwem świata roślin i zwierząt. Bardzo długa jest lista występujących tu roślin chronionych, wiele z nich to piękne rośliny, prawdziwe klejnoty lasów i łąk. Podobnie jak świat roślin bardzo bogata jest fauna LKP Lasy Mazurskie. Południowe lasy Puszczy Piskiej zamieszkuje kilka rodzin wilków. Po latach nieobecności obserwowane są na tym terenie rysie.

Na terenie LKP funkcjonuje jeden z większych parków krajobrazowych. Mazurski Park Krajobrazowy został powołany w 1977 r. w celu zabezpieczenia i ochrony wybitnych wartości środowiska przyrodniczego Pojezierza Mazurskiego. Walory parku stanowi rzeźba powierzchni ziemi, bogactwo i piękno świata roślin i zwierząt, a ponadto wyróżnia się on wielką atrakcyjnością dla rekreacji i turystyki. Obejmuje obszar 53 655 ha. Sieć wodna wraz z licznymi jeziorami i rzeką Krutynią jest najbardziej charakterystycznym elementem krajobrazu, przyciągającym rzesze turystów.

Środowisko przyrodnicze województwa jest zróżnicowane nie tylko ze względu na liczne jeziora i duże kompleksy leśne, ale również z uwagi na występujące tu tereny bagienne, łąki, pola i zagajniki, które stanowią doskonałe miejsca lęgowe dla wielu gatunków ptaków, zwłaszcza dla gatunków związanych ze środowiskiem leśnym i wodnym. Szacuje się, że na terenie województwa bytuje ok. 300 gatunków ptaków.

Charakterystyczne gatunki to: łabędź niemy, czapla siwa, kormoran czarny oraz żurawie, które w okresie jesiennym gromadzą się przed odlotem w duże stada liczące niekiedy po kilkaset ptaków. Inne ważne dla fauny regionu gatunki to: cietrzew, jarząbek, gęś gęgawa, bocian czarny, orlik krzykliwy puchacz, orzeł przedni i orzeł bielik. Charakterystycznymi gatunkami występującymi w lasach są: łoś, jeleń, sarna, dzik, lis, czy borsuk.

Obszary objęte ochroną prawną zajmowały w 2020 r. powierzchnię 1,1 mln ha (łącznie z tą częścią obszarów sieci Natura 2000, która mieści się w granicach obszarów prawnie chronionych) – o 9,4 tys. ha więcej niż w 2004 r.

Strefa równin sandrowych - występuje przede wszystkim na Równinie Mazurskiej oraz w południowej części Pojezierza Olsztyńskiego. Wytworzone z osadów sandrowych piaszczyste gleby mineralne mają niską wartość rolniczą. Cechują je małe zdolności sorpcyjne i retencyjne, niska żyzność, duże zakwaszenie oraz mała odporność na degradację. Korzystne jest zalesianie tych obszarów, a także inne niż rolnicze użytkowanie: turystyka, agroturystyka, przemysł (np. drzewny) i przetwórstwo przyjazne środowisku.

Województwo warmińsko-mazurskie pod względem klimatycznym, głównie w jego wschodniej części, należy do chłodniejszych, a zatem warunki są tu mniej korzystne dla środowiska, a zwłaszcza dla rolnictwa. Jako czynnik korzystny można wskazać jedynie dłuższe niż gdzie indziej okresy usłonecznienia. Czynnik ten razem z innymi elementami środowiska i niskim stopniem antropopresji dobrze rokuje dla rozwoju turystyki i rekreacji, gdyż pogoda w niewielkim stopniu działa obciążająco. Przede wszystkim skraca się długość okresów zimowych i ich ostrość.

Z punktu widzenia interesów ekonomicznych tego obszaru jest to pozytywna zmiana środowiskowa. Oznacza ona korzystniejszy ekoklimat wyrażający się stałością okresu wegetacyjnego, gospodarczego i sezonu turystycznego. Termiczne pory roku, mimo zmian temperatur, utrzymują swoją stałość z zauważalnym wydłużeniem się fazy przedwiośnia i wiosny oraz skróceniem okresu jesiennego.

Ogólny trend zmian klimatycznych zainicjowany przez wzrost temperatury powietrza, nie skutkuje jeszcze groźnym z punktu widzenia środowiska i interesów człowieka wzrostem opadów o dużej intensywności. W zasadzie liczba dni z opadami przekraczającymi 20 mm, a nawet 10 mm maleje, natomiast opady powyżej 50 mm w ciągu doby zdarzają niezwykle rzadko. Duży niepokój budzą natomiast zdarzające się okresy suszy, co jest szczególnie niekorzystne dla rolnictwa. Istnieje ponadto problem niedoboru wody, na co wskazują pewne przypadki niekorzystnej relacji między wzrastającą temperaturą a sumami opadów w poszczególnych okresach. Problemem jest niedostateczne zagospodarowanie wody, optymalizacja jej zużycia a także sposoby gromadzenia w okresach nadmiaru i wykorzystywania w okresach niedoboru.

Dla sektora rolnego szczególnie ważna mała jest retencja wodna z uwagi na możliwość ograniczania skutków suszy rolniczej. Zwiększanie retencji poprzez zabiegi agrotechniczne (*zakładanie małych zbiorników na obszarach wiejskich nie tylko wpłynie na ograniczenie strat wody poprzez spływy powierzchniowe, zwiększanie infiltracji wody z opadu w głąb profilu glebowego i zmniejszenie parowania z powierzchni gleby regulując prawidłowy obieg wody w zlewni*), ale również przyczyni się do poprawy mikroklimatu i walorów krajobrazowych.

W tym kontekście racjonalna gospodarka wodna wymaga uwzględnienia wszystkich potrzeb mieszkańców, ze szczególnym, zwróceniem uwagi na produkcję rolną, która decyduje o bezpieczeństwie żywnościowym kraju.

Analizowane warunki przyrodnicze, w tym jakość gleb, warunki wodne, klimat, rzeźba terenu, typy siedlisk, stopień zalesienia, a także powierzchnia trwałych użytków zielonych w znacznym stopniu determinują kierunki rozwoju obszarów wiejskich. Z jednej strony są to ograniczenia organizacyjno-ekonomiczne, nie zawsze racjonalne jest rolnicze użytkowanie terenów (np. o niskiej jakości gleb), leśne (zalesianie gleb urodzajnych), czy przeznaczanie pod zabudowę terenów podmokłych, zalewowych. Z drugiej strony, jak w przypadku trwałych użytków zielonych, istnieją ograniczenia możliwości zmiany użytkowania tych gruntów (wynika to ze zobowiązań wobec UE).

W dokumentach strategicznych rozwoju województwa warmińsko-mazurskiego podkreśla się, że głównym celem województwa jest utrzymanie pozycji lidera w czystości środowiska przyrodniczego. Zadanie to nawiązuje do silnego nurtu Green Deal czyli strategii ukierunkowanej na osiągnięcie neutralności klimatycznej poprzez „zieloną” i niskowęglową gospodarkę, politykę środowiskową zorientowaną na utworzenie gospodarki cyrkularnej oraz adaptację do nieuniknionych skutków zmian klimatu. Zawarte w niej działania adaptacyjne będą realizowane w sposób zintegrowany z innymi inicjatywami w ramach Europejskiego Zielonego Ładu, takimi jak unijna strategia na rzecz bioróżnorodności, strategia „od pola do stołu”, plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym i plan działania na rzecz eliminacji zanieczyszczeń, strategia leśna czy strategia ochrony gleby. Chodzi tu głównie o rozwój rolnictwa i gospodarowanie na obszarach wiejskich zgodne z prawami przyrody, nienaruszające stanu środowiska naturalnego oraz przyczyniające się do zmniejszenia emisji CO₂.

Realną alternatywę stanowi rolnictwo przyjazne klimatowi (CSA), rozwój turystyki dostosowany lokalnie do możliwości sorpcyjnych środowiska (głównie w miesiącach letnich) oraz rozwój przemysłu, przetwórstwa i usług przyjaznych środowisku przyrodniczemu. Jest to o tyle istotne, iż według zawartej w „Polityce Ekologicznej Państwa 2030” prognozy dla Polski, nasilenie się negatywnych zjawisk pogodowych i kataklizmów będzie skutkowało stratami w wymiarze gospodarczym, w tym w szczególności w sektorze rolnym i leśnym, społecznym jak i przyrodniczym prowadząc do wielopłaszczyznowego negatywnego wpływu na ekosystemy i różnorodność biologiczną lasów i innych obszarów. Zachodzi tutaj konieczność podejmowania zarówno działań prewencyjnych w zakresie adaptacji do zmian klimatu, zmniejszania ryzyka i budowania odporności na klęski żywiołowe, jak i działań związanych z usuwaniem skutków tych zjawisk.

Szczególny wymiar produkcji rolniczej w regionie Żuław i Zalewu Wiślanego

Żuławy Wiślane, to region o wyjątkowych walorach dziedzictwa przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego. Położony w delcie Wisły obejmuje najbardziej rozległą depresję w skali kraju. Naturalne ukształtowanie tego terenu to płaska równina, na styku lądu i morza, dla której funkcjonowania społeczno-gospodarczego został stworzony przed wiekami system odwadniający. Sztuczne osuszanie Żuław oraz kolonizacja terenu silnie uzależniła ten obszar od sprawnego funkcjonowania systemu melioracyjnego. Żuławy Wiślane są obszarem o bardzo urodzajnych glebach, wykorzystywanych głównie rolniczo, posiada również duże zasoby wód powierzchniowych.

Żuławy Wiślane podzielono na trzy mniejsze terytoria:

- Żuławy Gdańskie – położone na lewym brzegu Wisły,
- Żuławy Malborskie – obejmują tereny położone w widłach Wisły i Nogatu,
- Żuławy Elbląskie – obejmują tereny na wschód od Nogatu.

Żuławy Elbląskie w województwie warmińsko-mazurskim to obszar około 31,7 tys. ha. Jest to region o najwyższej skali zagrożenia powodziowego z możliwością wystąpienia wszystkich możliwych typów powodzi. Region o niepowtarzalnej budowie geologicznej, rzeźbie terenu, hydrosferze i biosferze, czynny gospodarczo dzięki istnieniu osłony przeciwpowodziowej i systemów melioracyjnych. Obszar obejmujący w większości tereny depresyjne i przydepresyjne, na których sieć rowów melioracyjnych szczegółowych osiąga średnio długość 111 mb/ha.

Kluczowe problemy melioracyjne i powodziowe występują również na terenach gmin Tolkmicko, Frombork i Braniewo położonych nad Zalewem Wiślanym. Zgodnie z „Wojewódzkim planem zarządzania kryzysowego województwa warmińsko-mazurskiego” (Olsztyn 2016) powierzchnia obszarów zalewowych w powiecie elbląskim i częściowo braniewskim wynosi około 34,9 tys. ha (Rys. 2).

Rys. 2. Powierzchnia obszarów zalewowych na terenie powiatów braniewskiego i elbląskiego.

Źródło: Wojewódzki plan zarządzania kryzysowego – Olsztyn 2016. (Warmińsko-Mazurski Urząd Wojewódzki, Wydział Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego).

W sytuacji obszarów szczególnie zagrożonych powodzią ranga problematyki melioracyjnej i osłony przeciwpowodziowej wymusza inną hierarchię potrzeb i priorytetów niż ma to miejsce w większości regionów województwa warmińsko-mazurskiego i kraju.

3.2.2 Spójność gospodarcza obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Podstawowym warunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest wzrost ich różnorodności, poprzez wzbogacanie struktury funkcji społeczno-gospodarczych. Coraz większą uwagę zwraca się więc na potrzebę rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarczych, tj. usług, turystyki, mieszkalnictwa, leśnictwa, rzemiosła i drobnej wytwórczości. Bardzo ważnym powodem rozwoju nowych działalności gospodarczych jest trudna sytuacja ekonomiczna tradycyjnych gospodarstw rolnych, zmuszonych do poszukiwania dodatkowych źródeł dochodów. Źródła te dają także możliwość pełniejszego wykorzystania zasobów pracy i kapitału oraz aktywizują mieszkańców wsi.

Aktywność ekonomiczna ludności w zasadniczym stopniu wpływa na przekształcenia przestrzeni społeczno-gospodarczej obszarów i przyczynia się do podnoszenia ich pozycji konkurencyjnej. Rozwój przedsiębiorczości powiązany jest zarówno z korzystnymi warunkami dla prowadzenia prywatnej działalności (uwarunkowania naturalne, instytucjonalne oraz przestrzenne) oraz wynika z zasobów wiedzy i umiejętności mieszkańców. Korzystna lokalizacja stanowi zazwyczaj katalizator umożliwiający wykorzystanie tkwiącego w społeczeństwie potencjału i inicjatywy do działania. Mówi się wręcz o kapitale przedsiębiorczości, jako części kapitału ludzkiego i społecznego, który określa zdolność społeczeństw do tworzenia nowych przedsiębiorstw.

Zdaniem wielu badaczy pozarolnicza indywidualna działalność gospodarcza na terenach wiejskich jest ważnym czynnikiem i wskaźnikiem poziomu rozwoju gospodarczego. Zasluguje ona na miano siły napędowej gospodarki na terenach wiejskich. Jest to także jeden z bardzo istotnych warunków przezwyciężania niekorzystnych zjawisk na wsi, takich jak: bezrobocie i marginalizacja terenów wiejskich, niskie dochody rodzin, monofunkcyjność obszarów wiejskich.

Przedsiębiorczość jest jednym z istotnych elementów lokalnego rynku pracy, dotyczącym mieszkańców terenów wiejskich związanych z rolnictwem, ale poszukujących innych działań niezwiązanych z rolnictwem. Na terenach wiejskich i w małych miasteczkach drobne firmy często odgrywają dominującą rolę w gospodarce. Rozwój firmy obok wielu innych czynników, takich jak: lokalizacja w stosunku do ważnych szlaków komunikacyjnych i dużych ośrodków miejskich, korzystne warunki dla rozwoju turystyki i agroturystyki, zależy także od jednostkowej pomysłowości, wyobraźni, odwagi i umiejętności organizacyjnych oraz wiedzy z zakresu prowadzenia.

Na obszarach wiejskich dominują mikroprzedsiębiorstwa, z których około 20% działa jedynie sezonowo; 70% bazuje na samozatrudnieniu; większość firm w sposób skuteczny poszukuje ponadlokalnych rynków zbytu; znaczna część przedsiębiorstw umiejscawia się na rynkach niszowych, gdzie jest co prawda ograniczony, ale w miarę stabilny popyt i bardzo często brak konkurencji stwierdza, że pozarolnicze podmioty gospodarcze na obszarach wiejskich nie tyle charakteryzują się konkurencyjnością rozumianą w kategoriach ściśle ekonomicznych, co cechuje je „działanie na chłopski rozum” – większość prowadzi działalność w zakresie nie wymagającej dużych inwestycji na wstępie (usługi, handel), właściciele na początku korzystają przede wszystkim z własnych środków, bardzo rzadko przeprowadzają jakiegokolwiek analizy finansowe swoich inicjatyw gospodarczych i mają strategie rozwoju oraz relatywnie łatwo potrafią się dostosować do zmieniających się uwarunkowań zewnętrznych i zapotrzebowania rynku, dostosowując swoją podaż. Jednakże małe i średnie przedsiębiorstwa pełnią ważną rolę ekonomiczną – aktywizując lokalne rynki oraz społeczną – sprzyjając powstawaniu klasy średniej.

Rozwój pojedynczego zakładu, który zatrudnia kilkudziesięciu pracowników albo kilkunastu mniejszych podmiotów gospodarczych ma duże znaczenie dla gospodarki lokalnej, nawet gdy nie wpływają one bezpośrednio na innych producentów w regionie, gdyż generują konsumpcyjne efekty mnożnikowe. Wniosek ten potwierdza postulat zaproponowany przez OECD w nowym paradygmacie rozwoju obszarów wiejskich, że dominującym sektorem nie powinno być, jak przez dekady wyłącznie rolnictwo, ale powinny to być różne sektory gospodarki lokalnej – rzemiosło, turystyka, przemysł ICT, rolnictwo, usługi i inne.

W przypadku przedsiębiorczości wiejskiej podkreśla się jej znaczenie w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich, stopniowej transformacji z przestrzeni rolniczej w kierunku bardziej zróżnicowanej funkcjonalnie. Przedsiębiorcy wiejscy oraz ich firmy stają się kluczowym czynnikiem rozwoju lokalnego. Podkreśla się, że przedsiębiorczość wiejska stanowi szansę pozarolniczego rozwoju wsi, stanowić może skuteczny czynnik w walce z bezrobociem, rozwijana jest przede wszystkim w oparciu o własne zasoby siły rodzinnej, określa się znaczenie różnych czynników kształtujących poziom przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym wpływ samorządów gminnych oraz znaczenie czynnika ludzkiego, postawy przedsiębiorczej i poziomu wykształcenia osób prowadzących firmy.

Ponieważ mikroprzedsiębiorstwa to nowe struktury w przestrzeni wiejskiej, często podkreśla się znaczenie różnicowania działalności przez gospodarstwa rolne. Podejmowana działalność pozarolnicza przez gospodarstwa rolne może obejmować: handel (stacjonarny i obwoźny), różne formy turystyki (agroturystyka, turystyka wiejska, turystyka kwalifikowana – głównie kajakarstwo i jeździectwo, wynajem sprzętu turystycznego), usługi noclegowe (prowadzenie hoteli, pensjonatów, pól namiotowych), gastronomię (restauracje, bary, stołówki, punkty gastronomiczne), przetwórstwo produktów rolniczych i produkcję artykułów spożywczych, rzemiosło i działalność produkcyjną (wyroby z drewna, metalu, słomy, wikliny i innych surowców, produkcja tkanin, kowalstwo), usługi budowlane (wznoszenie budynków, prace wykończeniowe, instalacje budowlane), usługi transportowe i leśnictwo (zbieractwo, uprawy leśne, pozyskiwanie drewna).

Obszary o dużym potencjale pierwszego sektora gospodarki powinny przede wszystkim wzbogacać swoją strukturę przez rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego oraz wzrost znaczenia powiązań sieciowych. Wspierana powinna być zarówno integracja o charakterze poziomym (grupy producenckie, budowane szczególnie na podstawie dotychczasowych specjalności regionu, czyli sadownictwa i warzywnictwa), a także pionowym (wewnątrzregionalna kooperacja na linii „rolnicy – przemysł rolno-spożywczy – handel”).

Na zakończenie należy przypomnieć, że przedsiębiorczość to cecha, która wyzwala inicjatywę, zapobiegliwość oraz troskę o rozwój firmy, o maksymalizację jej wyników rzeczowych i finansowych. Przedsiębiorczość jest wielowymiarowym zjawiskiem uwarunkowanym czynnikami, które można ująć w dwóch sferach: społecznej i ekonomicznej. Stąd też biorąc pod uwagę tak zarysowane atrybuty przedsiębiorczości, wyraźnie zauważalny jest pozytywny jej wpływ na rozwój obszarów wiejskich, możliwości dywersyfikowania działalności gospodarczej, kreowania aktywnej postawy wśród mieszkańców, różnicowanie struktury funkcjonalnej i rozwój produkcji rolniczej w kierunku przetwórstwa.

Przestrzenne rozmieszczenie przedsiębiorczości wiejskiej

W ostatnich latach nastąpił widoczny wzrost aktywności gospodarczej i społecznej mieszkańców wsi, ale nadal występują duże różnice w rozwoju przedsiębiorczości pomiędzy miastem a wsią. Ogólny wskaźnik przedsiębiorczości (liczba podmiotów gospodarczych

przeliczona na 1000 osób w wieku produkcyjnym) w 2015 r. wynosił 161, przy czym w miastach jego wartość była równa 196, a na wsi – 108. Wśród przyczyn niższej aktywności gospodarczej na terenach wiejskich wymienia się przede wszystkim: niski poziom wykształcenia ludności, monofunkcyjność (wysoki udział zatrudnienia w rolnictwie), rozproszony system osadniczy oraz niedorozwój infrastruktury finansowej i instytucji wspierania przedsiębiorczości.

Rozpiętość wskaźnika przedsiębiorczości na terenach wiejskich wahała się od 77,6 w woj. podkarpackim do 143,2 w woj. mazowieckim. W liczbach bezwzględnych najwięcej drobnych podmiotów gospodarczych jest w strefach podmiejskich wielkich aglomeracji, co jest rezultatem lepszego niż na tradycyjnych terenach wiejskich wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, sąsiedztwa dużego rynku zbytu i usług oraz dobrej dostępności komunikacyjnej. Daje się też zauważyć nieco większą aktywność gospodarczą mieszkańców regionów zachodnich. Pozytywnym zjawiskiem w ostatnich latach jest wyraźny wzrost wskaźnika aktywności gospodarczej w województwach „Ściany Wschodniej”.

W latach 2005-2012 wskaźnik ten wzrósł o 2,3% w woj. lubelskim, o 7,1% w woj. podlaskim i prawie o 11% w woj. warmińsko-mazurskim.

Zasięg prowadzonej działalności gospodarczej jest zróżnicowany, ale stosunkowo największy udział mają podmioty funkcjonujące na rynku lokalnym. Większe firmy działają na ogół na rynku regionalnym i krajowym. Przeprowadzone badania wykazały, że przedsiębiorstwa działają na rynku od niedawna; przeciętny wiek badanych firm wyniósł około 11 lat. Największą grupę stanowią firmy, które działają dopiero od kilku lat.

Wśród analizowanych przedsiębiorstw przeszło połowę stanowiły niezależne firmy pozarolnicze. Stosunkowo dużą grupę (około 25%) stanowiły gospodarstwa rolne z zarejestrowaną pozarolniczą działalnością gospodarczą. Pozostałe kategorie przedsiębiorstw (np. gospodarstwa rolne prowadzące usługi w zakresie agroturystyki do 5 pokoi, gospodarstwa rolne prowadzące przetwórstwo i sprzedaż produktów pochodzenia zwierzęcego o formie działalności marginalnej, przedsiębiorstwa partnerskie lub powiązane, grupy producenckie) są na ogół nieliczne.

Według danych Eurostatu w strukturze branżowej polskich przedsiębiorstw przeważają podmioty prowadzące działalność handlową (ok. 38%) i usługową (35%), a w dalszej kolejności działalność budowlaną (15%) i przemysłową (11%). W strukturze badanych przedsiębiorstw przeważają firmy usługowe i handlowe; stosunkowo duży udział mają też przedsiębiorstwa produkcyjne.

Otoczenie instytucjonalne przedsiębiorczości wiejskiej jest pojęciem odnoszącym się do szerokiego spektrum instytucji działających na rzecz przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Na ogół ujmuje się je jako podmioty wspomagające prowadzenie działalności gospodarczej na wsi, wśród których można wyróżnić: instytucje szkoleniowo-doradcze, informacyjne, finansowe, badawczo-rozwojowe i samorządowe. Szczególną rolę w rozwoju biznesu na wsi odgrywają instytucje szkoleniowo-doradcze (regionalne i lokalne agencje rozwoju regionalnego, inkubatory przedsiębiorczości, centra transferu technologii, izby gospodarcze, ośrodki doradztwa rolniczego). Instytucje te wspierają transfer wiedzy do sektora MŚP, podnoszą jakość kapitału ludzkiego, zwiększają zróżnicowanie działalności gospodarczej oraz przyczyniają się do rozwoju sektorów nierolniczych lub stymulują rozwój nowoczesnego rolnictwa.

W 2020 r. na obszarach wiejskich województwa zarejestrowanych było 42,9 tys. podmiotów gospodarki narodowej, co stanowiło 31,4% ogółu podmiotów zarejestrowanych (w Polsce – 29,1%). Średnio na 1000 mieszkańców terenów wiejskich regionu przypadają 74 podmioty (w Polsce – 88). Pod względem rozwoju przedsiębiorczości obszary wiejskie województwa plasowały się dopiero na 13 miejscu w Polsce.

Wśród instytucji otoczenia biznesu najlepiej znane wśród przedsiębiorców wiejskich są ośrodki doradztwa rolniczego. Jednak wiedza o instytucjach otoczenia biznesu nie oznacza korzystania z ich usług. Poziom współpracy przedsiębiorców z terenów wiejskich z instytucjami otoczenia biznesu należy ocenić, jako niski.

Niski poziom wykorzystania potencjału instytucji otoczenia biznesu przez przedsiębiorców potwierdza ich raczej niechętnie podejście do podnoszenia kwalifikacji zawodowych w sposób zorganizowany, tj. uczestnicząc w szkoleniach i innych formach doksztalania. Co ważne, ze szkoleń korzystają w większym stopniu osoby planujące działalność gospodarczą, niż osoby w taką działalność już zaangażowane. Należy zatem koncentrować większą uwagę na szkoleniach, które pomogą przygotować kwalifikacje dla nowych przedsiębiorców, które wymagają specyficznego sposobu i formy kształcenia.

Przedsiębiorcy dobrze wykształceni mają największą świadomość potrzeby podnoszenia swoich kwalifikacji. Preferują jednak doszkalanie we własnym zakresie. W zorganizowanych szkoleniach chętniej biorą udział przedsiębiorcy starsi. Natomiast na własną rękę doksztalając się w większym stopniu przedsiębiorcy młodszy, wykorzystując przy tym przede wszystkim Internet. Oprócz Internetu ważnym źródłem informacji jest fachowa prasa i literatura, radio i telewizja oraz współpracownicy w firmie. Natomiast z firm doradczo-informacyjnych korzysta zaledwie co trzeci przedsiębiorca (dla porównania z internetu korzysta 80% przedsiębiorców, z prasy i literatury oraz z wiedzy i doświadczenia współpracowników ponad 65% przedsiębiorców).

Przedsiębiorcy raczej niechętnie korzystają z usług finansowych. Blisko 60% przedsiębiorców stwierdziło, że nie korzysta z oferowanych usług finansowych i zaledwie 22% pytanych korzystało z doradztwa finansowego. Podstawową przeszkodą jest brak kapitału własnego oraz obawy związane z możliwościami spłaty kredytu, wysokie oprocentowanie i skomplikowane procedury związane z uzyskaniem pomocy finansowej.

Wśród najważniejszych trudności, na jakie napotykają przedsiębiorcy we współpracy z otoczeniem instytucjonalnym jest brak informacji o działalności instytucji i jej ofercie. Ważnym zadaniem w najbliższej perspektywie powinno być wzmocnienie promocji instytucji otoczenia biznesu. Istotnym jest przy tym sposób bezpośredniego dotarcia do przedsiębiorcy i przekonanie go o korzyściach wynikających ze współpracy.

Zidentyfikowane na podstawie badań kwestionariuszowych czynniki rozwoju przedsiębiorczości na wsi w zakresie otoczenia instytucjonalnego -wnioski/postulaty

- Przedsiębiorca działający na polskiej wsi wykorzystuje możliwości otoczenia instytucjonalnego w niedostatecznym stopniu. Przedsiębiorca we własnym zakresie wypełnia niektóre kompetencje otoczenia biznesu (np. indywidualne poszukiwania informacji, doszkalanie się na własną rękę).
- Podstawową barierą utrudniającą wykorzystanie wiedzy i doświadczenia instytucji otoczenia biznesu jest niedostateczna informacja o nich i ich ofercie.

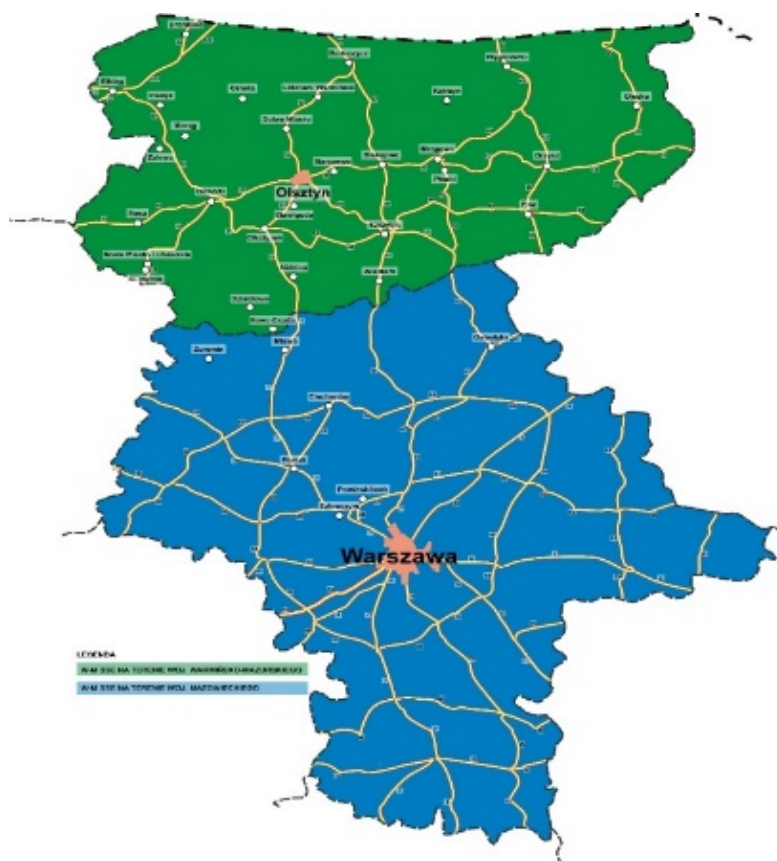
- Pod względem wykorzystania przez przedsiębiorców na wsi instytucji otoczenia biznesu występuje silna polaryzacja – dobrze rozpoznawalną i wykorzystywaną organizacją są ośrodki doradztwa rolniczego, potencjał innych organizacji jest niewykorzystany.
- Przedsiębiorcy korzystający z usług instytucji otoczenia biznesu raczej wysoko oceniają ich przydatność, dlatego niski poziom wykorzystania tych usług należy wiązać bardziej z niedostateczną informacją, niż brakiem potrzeb.
- Należy rozważyć możliwość skoncentrowania różnorodnych usług (doradczych, informacyjnych, szkoleniowych) w obrębie jednej instytucji, gdzie przedsiębiorca uzyska wielowymiarową pomoc i wsparcie.
- Czynnikiem ograniczającym wykorzystanie usług instytucji otoczenia biznesu jest brak doświadczenia mikroprzedsiębiorców w tym zakresie.
- Większe przedsiębiorstwa, których zasięg terytorialny działalności produkcyjnej, usługowej lub handlowej jest szerszy wykorzystują w większym stopniu instytucje o regionalnym i krajowym zasięgu (np. PARP, RARP, SSE).
- Istotnym czynnikiem rozwoju najmniejszych przedsiębiorstw w zakresie otoczenia instytucjonalnego jest ułatwienie i upowszechnienie dostępu do usług. Dużą rolę mogą w tym odegrać e-usługi.
- Szkoleniem są zainteresowani przede wszystkim przedsiębiorcy rozpoczynający swoją działalność. Prawdopodobnie rodzaj szkolenia stymuluje ich do podjęcia odpowiedniego rodzaju działalności. W związku z tym istnieje możliwość kreowania tych działalności, które są najbardziej pożądane dla rozwoju lokalnego.
- Poważną barierą utrudniającą współpracę mikroprzedsiębiorstw z instytucjami otoczenia biznesu są skomplikowane procedury biurokratyczne, które nie tylko utrudniają, ale także zniechęcają do sięgania po ofertę organizacji wspierających.

Obszary inwestycyjne

W województwie warmińsko-mazurskim działa Warmińsko-Mazurska Specjalna Strefa Ekonomiczna W-M SSE (SSE²⁷) na obszarze 1364,7 ha gruntów przeznaczonych pod inwestycje gospodarcze. Obok dobrego uzbrojenia, korzystnego położenia, możliwości szerokiego wyboru nieruchomości główną zachętą do inwestowania na tych terenach jest pomoc publiczna udzielana inwestorom. Strefą zarządza W-M SSE S.A., której udziałowcami są samorządy i Skarb Państwa, a kadre stanowią doświadczeni pracownicy. Bank Gospodarstwa Krajowego jest Partnerem Strategiczny W-M SSE S.A.

Obecnie granice W-M SSE zlokalizowane są w 37 podstrefach – Barczewo, Bartoszyce, Biskupiec, Braniewo, Ciechanów, Dobrze Miasto, Działdowo, Elbląg, Iława, Iłowo Osada, Kętrzyn, Kurzętnik, Lidzbark Warmiński, Mława, Morąg, Mrągowo, Nidzica, Nowe Miasto Lubawskie, Olecko, Orneta, Orzysz, Ostrołęka, Ostróda, Olsztyn, Olsztynek, Pasłęk, Piecki, Pisz, Płońsk, Pomiechówek, Stawiguda, Szczytno, Węgorzewo, Wielbark, Zakroczym, Zalewo, Żuromin (Rys. 1). W chwili obecnej przepisy prawa stanowią, że W-M SSE działa do 31.12.2026 r. Wśród firm, które prowadzą działalność na naszym terenie dwie największe to – Michelin Polska S.A. i LG Electronics Mława Sp. z o.o.

²⁷ SSE - Specjalne strefy ekonomiczne to obszary na których produkcja oraz wybrane usługi mogą być prowadzone na preferencyjnych zasadach. Celem działalności SSE jest wspieranie rozwoju gospodarczego regionu. Obecnie działa w Polsce 14 SSE. Całkowity limit powierzchni wszystkich SSE – 20 000 ha. Pierwotnie Warmińsko-Mazurska Specjalna Strefa Ekonomiczna została ustanowiona na okres 20 lat Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 9 września 1997 r. w sprawie ustanowienia warmińsko-mazurskiej specjalnej strefy ekonomicznej.

Rys.1. Teren W-M SSE podzielony na Podstrefy
 Źródło: www.wmsse.com.pl

Konkurencyjność przedsiębiorstw

Konkurencyjność przedsiębiorstw wiejskich obniża już sam fakt lokalizacji determinującej brak korzyści aglomeracji. Bariera ta w warunkach niskiego poziomu rozwoju infrastruktury technicznej odgrywa szczególnie dużą rolę. Z drugiej strony, konkurencyjność przedsiębiorstw wiejskich poprawiają niższe koszty zatrudnienia w stosunku do aglomeracji dużych miast, co jest związane z uwarunkowaniami rynku pracy. Poprawy sytuacji upatruje się w poprawie dostępności szybkiego internetu na obszarach wiejskich. Należy jednak zauważyć, że wyżej wymienione czynniki i bariery odgrywają duże znaczenie w przypadku branż, w których przedsiębiorstwa wiejskie konkurują przynajmniej na rynku regionalnym. Tymczasem na obszarach wiejskich dominują mikroprzedsiębiorstwa o tradycyjnym profilu działalności, których zasięg działalności jest zdecydowanie mniejszy.

Na konkurencyjność przedsiębiorstw istotnie wpływa także poziom wiedzy i kwalifikacji kadry oraz aktywność w zakresie promocji firmy. Jednak specyfika struktury branżowej i wielkościowej przedsiębiorstw wiejskich powoduje, że wykwalifikowana kadra emigruje z obszarów wiejskich i poszukuje pracy zgodnej z aspiracjami na większych rynkach. Ponadto, w przypadku stanowisk nie wymagających specjalistycznej wiedzy, bardziej uzasadnione jest zatrudnianie osób wykazujących przede wszystkim umiejętności praktyczne, doświadczenie i pracowitość, niż legitymujących się przede wszystkim wysokim wykształceniem formalnym. Mała skala działalności sprawia także małą aktywność w zakresie promocji firmy. Aktywność ta wzrasta bowiem wyraźnie w przypadku firm małych i średnich. Zwraca się także uwagę na fakt, że kryterium ceny w zamówieniach publicznych oraz preferencyjne traktowanie nowych przedsiębiorców w praktyce zdecydowanie obniża konkurencyjność firm, które opierają swoją działalność na jakości oferowanych usług i towarów oraz na ugruntowanej wiarygodnej marce.

Według ankietowanych przedsiębiorców największe znaczenie dla konkurencyjności przedsiębiorstw wiejskich mają obciążenia podatkowe wpływające bezpośrednio na cenę oferowanych towarów i usług. Do innych najważniejszych czynników konkurencyjności należą: wzrost popytu, stabilność przepisów, zewnętrzne źródła finansowania i zmniejszenie kosztów produkcji.

Zidentyfikowane czynniki rozwoju przedsiębiorczości na wsi w zakresie konkurencyjności przedsiębiorstw

- Konkurencja jest odbierana przez przedsiębiorcę wiejskiego jako zagrożenie funkcjonowania, a nie stymulator rozwoju lokalnej gospodarki.
- Lokalizacja przedsiębiorstwa na terenie rzadziej zaludnionym, o słabszym wyposażeniu w infrastrukturę techniczną, zmniejsza jego konkurencyjność w związku z mniejszą dostępnością potencjalnych kooperantów, instytucji otoczenia biznesu oraz rynku zbytu.
- Obserwowana dynamiczna poprawa dostępności szybkiego Internetu na obszarach wiejskich i stały wzrost zakresu usług możliwych do zrealizowania za pomocą tego medium są dużą szansą na zniwelowanie wpływu niekorzystnej lokalizacji przedsiębiorstw wiejskich.
- Przewagą konkurencyjną przedsiębiorców wiejskich nie jest formalne wykształcenie kadry, ale niższy koszt jej zatrudnienia. Statystyczny przedsiębiorca wiejski, pomimo dużych potencjalnych możliwości wykorzystania internetu, nie jest aktywny w zakresie promocji własnej formy. Promocja przedsiębiorstw o małym zasięgu działalności opiera się na sprawdzonej renomie i nieformalnym międzysąsiedzkim przepływie informacji.
- Wg wiejskiego przedsiębiorcy wiele różnorodnych czynników ma duży wpływ na konkurencyjność przedsiębiorstwa, ale największe znaczenie przypisuje się systemowi podatkowemu, który jest skomplikowany i sprzyja większym firmom z udziałem kapitału zagranicznego.
- Regulacje prawne oraz wsparcie dla nowych przedsiębiorców zaburzają konkurencję, gdyż promują firmy bez doświadczenia oraz działania prowadzące do obniżania jakości na rzecz redukcji kosztów.

Współpraca przedsiębiorstw

W przypadku przedsiębiorczości wiejskiej nastawionej na obsługę zapotrzebowania rynku lokalnego, najczęściej możemy mówić o kooperacji bezumownej. Na stopień współpracy przedsiębiorstw wpływają przede wszystkim dwa czynniki. W pierwszej kolejności jest to znaczenie lokalizacji i możliwej do osiągnięcia gęstości kontaktów, a w drugiej kolejności kapitał społeczny. Zwłaszcza pierwszy z wymienionych głównych czynników współpracy stanowi poważną barierę w przypadku obszarów wiejskich, gdzie gęstość przedsiębiorstw zainteresowanych współpracą jest niższa, a zdecydowana większość instytucji otoczenia biznesu, w szczególności instytucji naukowo-badawczych, zlokalizowanych jest w miastach.

W kontekście znaczenia kapitału społecznego, aktywność społeczności lokalnych jest uważana wspólnie za jeden z głównych czynników wspierających rozwój gospodarczy. W przypadku obszarów wiejskich silne więzi społeczne pozytywnie oddziałują na wzrost kapitału społecznego i współpracę, która w tym przypadku ma jednak najczęściej charakter nieformalny.

Współpracę zazwyczaj formalizują jedynie te firmy, które dzięki temu mogą uzyskać pewne preferencyjne traktowanie na rynku czy w dostępie do finansowania zewnętrznego. Współpracy nie sprzyja ponadto struktura branżowa i wielkościowa przedsiębiorstw wiejskich. Większość z nich prowadzi drobnoskalową działalność w handlu i podstawowych usługach.

Zdecydowana większość z tych przedsiębiorców skupia swoją uwagę na konkurencji, a współpracę ogranicza do kontaktów z firmami zaopatrującymi dane przedsiębiorstwo w środki produkcji oraz z odbiorcami produktów. Najczęstszą przyczyną braku lub trudności we współpracy przedsiębiorstw i jednostek badawczych jest brak zauważania takiej potrzeby przez przedsiębiorcę.

Często przedsiębiorcy zwracali również uwagę na niedostateczną informację na temat jednostek naukowo-badawczych i ich oferty oraz brak doświadczenia w zakresie współpracy z nimi. Zdecydowana większość przedsiębiorców deklaruje współpracę z innymi przedsiębiorstwami z danej branży. Jest to jednak najczęściej współpraca nieformalna. Formalną współpracę nawiązują głównie firmy z tych branż, w których odpowiednie regulacje powodują uprzywilejowaną pozycję na rynku różnorodnych form kooperacji. Ma to najczęściej miejsce w przypadku przetwórstwa rolno-spożywczego. Przypuszczenie o różnym postrzeganiu współpracy nieformalnej przez różne instytucje i przez samych przedsiębiorców potwierdza fakt, iż ocena poziomu współpracy przedsiębiorstw z punktu widzenia instytucji wspierających rozwój przedsiębiorczości na wsi oraz ze strony samych przedsiębiorców i jest wyraźnie różna.

Brak potrzeby współpracy najrzadziej był przyczyną braku współpracy wśród przedsiębiorców z branż produkcyjnych, co wynika z potrzeby specjalizacji i wzajemnej kooperacji podmiotów z tej branży. Największą świadomość potrzeby współpracy przedsiębiorstw mieli przedsiębiorcy z branż produkcyjnych, gdzie kluczową rolę dla niewielkich podmiotów odgrywa obecnie specjalizacja podmiotów i tworzenie klastrów. Tych ostatnich na terenie województwa warmińsko-mazurskiego powstało i funkcjonuje 13 (Tab.4.)

Tab. 4. Klaster województwa warmińsko-mazurskiego

Koordinator	Nazwa Klastra	Siedziba
Katedra Mleczarstwa i Zarządzania Jakością UWM	Klaster Mleczarski	Olsztyn
Polskie Zrzeszenie Producentów Bydła Mięsnego	Klaster Wołowiny	Warszawa
Stowarzyszenie Regionalnych Browarów Polskich	Stowarzyszenie Regionalnych Browarów Polskich	Olsztyn
Stowarzyszenie "Klaster Mebel Elbląg"	Klaster Mebel Elbląg	Elbląg
Instytut Maszyn Przepływowych	Bałtycki Klaster Ekoenergetyczny	Gdańsk
Warmińsko – Mazurskie Stowarzyszenie RAZEM CIEPLEJ	Razem Ciepłej	Olsztyn
Biuro Klastra Mazurskie Okna	Mazurskie Okna	Olsztyn
Stowarzyszenie ICT Amber Klaster Teleinformatyczny	ICT-Amber	Elbląg
Przedsiębiorstwo Społeczne - Garncarska Wioska Sp. z o.o.	Wioska Garncarska	Nidzica
Stowarzyszenie Klaster Biznesu Kultury "BizArt"	Klaster Biznesu Kultury "BizArt"	Elbląg
Zachodniomazurska Lokalna Organizacja Turystyczna	Klaster Turystyczny Mazury Zachodnie	Ostróda
Fundacja Pro Sanatio	Klaster Uzdrowisko Gołdap	Gołdap
Stowarzyszenie Elbląski Klaster Turystyczny	Elbląski Klaster Turystyczny	Elbląg

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych RSI Warmia-Mazury 2010-2020

3.2.3 Spójność społeczna obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Postawy prospołeczne w środowisku wiejskim charakteryzują się szczególną złożonością. U podstaw kultury wiejskiej tkwią tradycyjne cechy kultury chłopskiej. W jej ramach mieści się zarówno współdziałanie, jak i zachowania nacechowane nieprzyjazną konkurencyjnością. Współdziałanie występuje np. w formie pomocy sąsiedzkiej w okresie nasilonych prac w gospodarstwie, w obronie wspólnego interesu. Jednocześnie silne poczucie własności, zwłaszcza w stosunku do ziemi, odrębności interesu własnej rodziny znalazły swoje odbicie np. w literaturze pięknej

Generalną tendencją po roku 1989, jak wykazują badania, pozostaje jednak wzrost postaw i zachowań prospołecznych. Potwierdzają to m.in. porównawcze badania Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS), z których wynika, że coraz więcej dorosłych Polaków zasługuje a miano społeczników, przybywa osób o poglądach prospołecznych i umacnia się poczucie sprawstwa obywatelskiego. Co ważne, w na ogół biernym społeczeństwie polskim od kilku lat występują enklawy aktywności. Daje się wyróżnić dziedziny życia społecznego, w których Polacy najchętniej przejawiają inicjatywę, poświęcając im swój wolny czas, aczkolwiek aktywność społeczna jest zróżnicowana, co oznacza zarówno to, że niektóre grupy społeczne intensywniej angażują się w działalność na rzecz jak i że zaangażowanie prospołeczne jest silniejsze w pewnych rejonach kraju.

Najczęściej badana jest aktywność społeczna w wymiarze: obywatelskim, prospołecznym i kooperacyjnym. Do jej wyznaczników należą: działalność obywatelska, wolontariat, filantropia, przedsiębiorczość społeczna, programy zwiększenia partycypacji, edukacja obywatelska, ruch samopomocowy i sektor organizacji pozarządowych. Aktywność społeczna na wsi wymyka się jednak definicjom i statystykom powszechnie przyjętym. Te pierwsze nie pasują do realiów wiejskich społeczności, te drugie pokazują niepełny obraz tego, co się w nich dzieje. Według statystyk, organizacji pozarządowych rozumianych jako fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne w sektorze prywatnym, jest na wsi w sumie ok. 40 tys. (wg BDL 2012). Statystycznie ujmując, funkcjonuje tam o ok. 1/3 mniej organizacji pozarządowych niż w miastach. Jednak na wsi mieszka 40% ludności kraju, a więc w stosunku do liczby ludności organizacji takich jest więcej na wsi niż w mieście. Ponadto statystyki nie pokazują np. doraźnie zawiązywanych komitetów społecznych czy kół gospodyń wiejskich.

Niezwykle istotną instytucją wiejskiego życia społecznego województwa jest ochotnicza straż pożarna. Znaczna część aktywności społecznej mieszkańców koncentruje się też wokół parafii. Specyficzny rodzaj relacji wspólnot wiejskich, w pewnym sensie pozbawiony anonimowości, powoduje, że to samorząd gminny pełni bardzo często funkcję kreatora lokalnej aktywności społecznej. Władze gminne, radni, a często kierownicy i pracownicy urzędu lub instytucji publicznej (ośrodka pomocy społecznej, biblioteki, lokalnego ośrodka turystycznego itp.) są inicjatorami przedsięwzięć, które określane są jako pozarządowe. Przy podejmowaniu inicjatyw lokalnych, inna niż w mieście jest też rola samorządu mieszkańców skupionego wokół sołectwa. Rady sołeckie – choć nieposiadające osobowości prawnej i mocy decyzyjnej – również często pełnią funkcję organizacji pozarządowych, integrujących mieszkańców poszczególnych miejscowości. Podobnie sołtys (tak jak rady sołeckie wybierany w powszechnych wyborach), choć pełni zaledwie funkcję jednostki pomocniczej samorządu gminy, w wielu miejscowościach traktowany jest jako rzeczywisty lider i organizator życia wspólnoty.

Aktywność społeczna mieszkańców wsi jest różnie oceniana w zależności od tego, jak jest definiowana, na jakiej podstawie empirycznej osadzona i w jakiej skali dokonuje się tej oceny. Można wyróżnić trzy podejścia czy poziomy analiz aktywności społecznej, służące nieco innym celom. Określa je jako:

- przestrzenno-statystyczny (bazujący na porównywaniu wielu jednostek przestrzennych pod względem przyjętych wskaźników empirycznych, ilościowych),
- sondażowy (oparty na ilościowych badaniach ankietowych obejmujących próby mieszkańców z dużych obszarów),
- monograficzny (polegający na szczegółowym rozpoznaniu konkretnych społeczności poprzez ilościowo-jakościowe lub jakościowe badania terenowe).

Aby uchwycić wielowymiarowość poszukiwanej cechy, należy uwzględnić trzy aspekty aktywności społecznej, mierzące (relatywnie) zdolność mieszkańców do współdziałania w interesie społecznym. **Są to:**

- **Aktywność obywatelska** (postawa obywatelska). W tym celu wykorzystano dwie informacje na temat frekwencji wyborczej społeczności lokalnej: w wyborach samorządowych na stanowisko wójta/burmistrza oraz w wyborach prezydenckich. Obie zmienne prezentują wyniki wyborów powszechnych z 2010 roku.
- **Aktywność społeczna** rozumiana w kontekście społeczeństwa obywatelskiego mobilizującego się do realizacji wspólnego celu (aktywnych obywateli i tworzonych przez nich instytucji *non profit*). Formalnymi strukturami działania obywateli są najczęściej organizacje pozarządowe (NGO). Informacje o organizacjach pozarządowych w Polsce przekazuje się GUS. Należy przy tym zastrzec, że udostępniane dane obarczone są pewnymi ułomnościami. Podobnie jak w przypadku liczby przedsiębiorstw wg systemu REGON, tak i dla organizacji pozarządowych, które są już zarejestrowane, nie istnieje dyscyplina informacyjna w momencie, kiedy przestają być aktywne bądź zawieszają swoją działalność. Powoduje to, że dostępne informacje są nieadekwatne do rzeczywistej liczby i struktury działających organizacji. wskaźnik liczby zarejestrowanych organizacji społecznych, fundacji i stowarzyszeń w sektorze prywatnym, przeliczonych na 10 tys. mieszkańców [W36]. W przypadku gmin miejsko-wiejskich odnosi się on do całych gmin, łącznie z miastem.
- **Aktywność mieszkańców wsi** w podejmowaniu inicjatyw społeczno-gospodarczych na rzecz rozwoju środowiska lokalnego (np. aktywność w ubieganiu się o zewnętrzne wsparcie finansowe). Polem analizy uczyniono absorpcję funduszy unijnych. Wskaźniki obrazują stopień zaangażowania społeczności lokalnej, osób fizycznych oraz innych jednostek organizacyjnych posiadających osobowość prawną, jak i nieposiadających osobowości prawnej w działania związane ze staraniami o uzyskanie wsparcia finansowego w ramach programów współfinansowanych przez Unię Europejską na różne inicjatywy prorozwojowe.

Syntetyczna miara oceny aktywności społecznej dotyczy jednak takich województw, jak opolskie i świętokrzyskie. Względnie bierni społecznie są mieszkańcy obszarów popegeerowskich (syndrom dziedziczenia roszczeniowych postaw) oraz stref subregionalnych województw obejmujących północne Mazowsze, Kujawy i Żuławy.

Największy udział gmin względnie poprawiających swoje pozycje zanotowano w województwie lubuskim, zaś pogarszających – warmińsko-mazurskim i pomorskim. Ponadto, co jest charakterystyczne w rozkładzie przestrzennym zmian pozycji gmin na skali oceny aktywności społecznej w okresie 2010–2012 – to wysoka jego mozaikowość. Dostrzega się jednak więcej gmin relatywnie tracących swoje wcześniej zajmowane pozycje

w dwóch dużych regionach: pierwszy to obszary popegeerowskie, a drugi to tzw. ściana wschodnia. Pozytywny kierunek przemian widoczny jest na obszarze największego skupiska gmin o względnie bardzo niskiej ocenie aktywności społecznej, mianowicie na styku Mazowsza i Kujaw.

Interesująco przedstawia się charakterystyka gmin „mobilnych” i „niemobilnych” oraz wskaźnik awansu pod względem aktywności społecznej w okresie 2010–2012 według typów strukturalnych. Żaden typ nie wyróżnia się względnie wysokim wskaźnikiem mobilności, ale dwa typy gmin zanotowały bardzo niską jego wartość. Są to gminy podaglomeracyjne, gdzie większość z nich pozostała w przedziale przeciętnej oceny, wskazując na zdecydowaną stabilność osiągniętych pozycji (najczęściej lokujących się na górnym biegunie oceny, a więc ograniczającym możliwość dalszego awansu). Jednocześnie te jednostki, które okazały się mobilne, niemal wszystkie odnotowały awans.

W gminach o silnej dominacji rolnictwa, a więc takich, których w województwie jest najwięcej, w strukturze gospodarczej (w pierwszym przypadku rolnictwa rodzinnego, w drugim rolnictwa wielkoobszarowego) odnotowuje się dynamikę rozwoju poniżej przeciętnej w zakresie charakteryzującym aktywność społeczną. Również w obu tych typach, najczęściej pojawiają się gminy o niskim poziomie aktywności społecznej. Wskazuje to jednoznacznie, że jest to obszar wymagający interwencji publicznej, wspomagającej budowę kapitału społecznego, który niezbędny jest do uruchomienia działalności na rzecz rozwoju lokalnego.

Spośród pozostałych składowych rozwoju społeczno-gospodarczego na szczególną uwagę zasługuje ta, określona jako „problematyka demograficzna”. W założeniu ma opisywać kształt struktury wieku ludności, który odzwierciedla efekty procesów demograficznych. Znaczenie tej składowej podkreśla jedno z praw migracji Ravensteina, mówiące, że migracje ludności (*per saldo*) kierują się z obszarów biedniejszych, gorzej rozwiniętych i niezapewniających akceptowanego społecznie poziomu zaspokajania potrzeb, do obszarów lepiej wyposażonych, bardziej rozwiniętych i obiecujących lepsze warunki życia. Ale migracje mają także wpływ na struktury demograficzne zarówno w środowisku odpływu, jak i napływu. Dzieje się tak, gdyż migracje ludności wykazują specyficzną selektywność. Migrują przede wszystkim ludzie młodzi, dobrze wykształceni, zaradni i przedsiębiorczy. W rezultacie w rejonach przewagi odpływu migracyjnego pojawiają się specyficzne zjawiska dotyczące struktur demograficznych: starzenie się ludności, niedostatek osób dobrze wykształconych, w tym zwłaszcza młodych wykształconych kobiet itp. Niski poziom kapitału ludzkiego i społecznego w rejonach odpływu migracyjnego powoduje trudności z rozwojem funkcji pozarolniczych, z akceptacją innowacji technologicznych i społecznych.

W podobny sposób traktowane były pozostałe składowe, a ich znaczenie dla pomiaru poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego wydaje się oczywiste i niewymagające dodatkowego przypomnienia. Wszystkie składowe są istotne z punktu widzenia miary syntetycznej poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, jednak mają one relatywnie różne wagi. Wiąże się to między innymi z faktem, że liczba składowych o charakterze ekonomicznym, społecznym i związanym z jakością życia nie odpowiada wadze tych trzech elementów miary syntetycznej.

Syntetyczna miara oceny aktywności społecznej dotyczy jednak takich województw, jak opolskie i świętokrzyskie. Względnie bierni społecznie są mieszkańcy obszarów popegeerowskich (syndrom dziedziczenia roszczeniowych postaw) oraz stref subregionalnych województw obejmujących północne Mazowsze, Kujawy i Żuławy.

Największy udział gmin względnie poprawiających swoje pozycje zanotowano w województwie lubuskim, zaś pogarszających – warmińsko-mazurskim i pomorskim.

Ponadto, co jest charakterystyczne w rozkładzie przestrzennym zmian pozycji gmin na skali oceny aktywności społecznej w okresie 2010–2012 – to wysoka jego mozaikowość. Dostrzega się jednak więcej gmin relatywnie tracących swoje wcześniej zajmowane pozycje w dwóch dużych regionach: pierwszy to obszary popegeerowskie, a drugi to tzw. ściana wschodnia. Pozytywny kierunek przemian widoczny jest na obszarze największego skupiska gmin o względnie bardzo niskiej ocenie aktywności społecznej, mianowicie na styku Mazowsza i Kujaw.

Interesująco przedstawia się charakterystyka gmin „mobilnych” i „niemobilnych” oraz wskaźnik awansu pod względem aktywności społecznej w okresie 2010–2012 według typów strukturalnych. Żaden typ nie wyróżnia się względnie wysokim wskaźnikiem mobilności, ale dwa typy gmin zanotowały bardzo niską jego wartość. Są to gminy podaglomeracyjne, gdzie większość z nich pozostała w przedziale przeciętnej oceny, wskazując na zdecydowaną stabilność osiągniętych pozycji (najczęściej lokujących się na górnym biegunie oceny, a więc ograniczającym możliwość dalszego awansu). Jednocześnie te jednostki, które okazały się mobilne, niemal wszystkie odnotowały awans.

W gminach o silnej dominacji rolnictwa, a więc takich, których w województwie jest najwięcej, w strukturze gospodarczej (w pierwszym przypadku rolnictwa rodzinnego, w drugim rolnictwa wielkoobszarowego) odnotowuje się dynamikę rozwoju poniżej przeciętnej w zakresie charakteryzującym aktywność społeczną. Również w obu tych typach, najczęściej pojawiają się gminy o niskim poziomie aktywności społecznej. Wskazuje to jednoznacznie, że jest to obszar wymagający interwencji publicznej, wspomagającej budowę kapitału społecznego, który niezbędny jest do uruchomienia działalności na rzecz rozwoju lokalnego.

Spośród pozostałych składowych rozwoju społeczno-gospodarczego na szczególną uwagę zasługuje ta, określona jako „problematyka demograficzna”. W założeniu ma opisywać kształt struktury wieku ludności, który odzwierciedla efekty procesów demograficznych. Znaczenie tej składowej podkreśla jedno z praw migracji Ravensteina, mówiące, że migracje ludności (*per saldo*) kierują się z obszarów biedniejszych, gorzej rozwiniętych i niezapewniających akceptowanego społecznie poziomu zaspokajania potrzeb, do obszarów lepiej wyposażonych, bardziej rozwiniętych i obiecujących lepsze warunki życia. Ale migracje mają także wpływ na struktury demograficzne zarówno w środowisku odpływu, jak i napływu.

Dzieje się tak, gdyż migracje ludności wykazują specyficzną selektywność. Migrują przede wszystkim ludzie młodzi, dobrze wykształceni, zaradni i przedsiębiorczy. W rezultacie w rejonach przewagi odpływu migracyjnego pojawiają się specyficzne zjawiska dotyczące struktur demograficznych: starzenie się ludności, niedostatek osób dobrze wykształconych, w tym zwłaszcza młodych wykształconych kobiet itp. Niski poziom kapitału ludzkiego i społecznego w rejonach odpływu migracyjnego powoduje trudności z rozwojem funkcji pozarolniczych, z akceptacją innowacji technologicznych i społecznych.

W podobny sposób traktowane były pozostałe składowe, a ich znaczenie dla pomiaru poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego wydaje się oczywiste i niewymagające dodatkowego przypomnienia. Wszystkie składowe są istotne z punktu widzenia miary syntetycznej poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, jednak mają one relatywnie różne wagi. Wiąże się to między innymi z faktem, że liczba składowych o charakterze ekonomicznym, społecznym i związanym z jakością życia nie odpowiada wadze tych trzech elementów miary syntetycznej.

Wnioski

1. Obszary wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego zachowały swój pierwotny typ pełnionych przez poszczególne gminy funkcji gospodarczych.
2. W 2018 roku udział procentowy gmin według typów struktury rozwoju uległ zmianom w stosunku do roku 2016, tj.:
 - zmniejszył się udział gmin o dominacji rolnictwa tradycyjnego (o 5,84%),
 - nieznacznie wzrósł udział gmin gdzie dominuje rolnictwo wielkoobszarowe,
 - wzrósł udział gmin o przewadze funkcji rolniczej (o 1,02%),
 - zmniejszyła się liczba gmin wielofunkcyjnych.
3. Obszar województwa warmińsko-mazurskiego stanowi ważny element powiązań przyrodniczych nadbałtyckiej strefy pojeziernej, ciągnącej się od Skandynawii przez północno-zachodnie tereny Rosji, Estonię, Łotwę, Litwę, północną Białoruś, północną Polskę po północne Niemcy.
4. Wysoki udział w powierzchni terenów zalesionych z ogromnymi kompleksami leśnymi powoduje, że Warmia i Mazury są określane Zielonymi Płucami Polski
5. Środowisko przyrodnicze województwa jest zróżnicowane z uwagi na występujące tu tereny bagienne, łąki, pola i zagajniki, które stanowią doskonałe miejsca lęgowe dla wielu gatunków ptaków, zwłaszcza dla gatunków związanych ze środowiskiem leśnym i wodnym.
6. W minionych latach nie stwierdzono istotnego w skali całego regionu spadku różnorodności siedlisk i gatunków. Obszary objęte ochroną prawną zajmowały w 2020 r powierzchnię około 1,1 mln ha, co stanowiło 46,7% powierzchni województwa warmińsko-mazurskiego, plasując region na 3 miejscu w kraju.
7. W województwie warmińsko-mazurskim wyznaczono 16 obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO), których powierzchnia wynosi 575,8 tys. ha, dając województwu wysokie 4 miejsce w kraju pod względem odsetka obszarów OSO oraz 46 specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO) o łącznej powierzchni 258,3 tys. ha, co daje 7 miejsce w kraju pod względem odsetka obszarów SOO.
8. Pomimo korzystnych warunków hydrologicznych w regionie zdarzają się okresy suszy będące zjawiskiem szczególnie niekorzystnym dla rolnictwa. Zwiększanie retencji poprzez zabiegi agrotechniczne jak i zakładanie małych zbiorników na obszarach wiejskich nie tylko wpłynie na ograniczenie strat wody poprzez spływy powierzchniowe, zwiększanie infiltracji wody z opadu w głąb profilu glebowego i zmniejszenie parowania z powierzchni gleby regulując prawidłowy obieg wody w zlewni ale również przyczyni się do poprawy mikroklimatu i walorów krajobrazowych.
9. Warunki przyrodnicze, w tym jakość gleb, warunki wodne, klimat, rzeźba terenu, typy siedlisk, stopień zalesienia, a także powierzchnia trwałych użytków zielonych w znacznym stopniu determinują kierunki rozwoju obszarów wiejskich. Kierunki te są spójne z nurtem Green Deal, czyli strategii ukierunkowanej na osiągnięcie neutralności klimatycznej poprzez „zieloną” i niskowęglową gospodarkę, politykę środowiskową zorientowaną na utworzenie gospodarki cyrkularnej oraz adaptację do nieuniknionych skutków zmian klimatu w sposób zintegrowany z innymi inicjatywami w ramach Europejskiego Zielonego Ładu, takimi jak unijna strategia na rzecz bioróżnorodności, strategia „od pola do stołu”, plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu

zamkniętym i plan działania na rzecz eliminacji zanieczyszczeń, strategia leśna czy strategia ochrony gleby. Ma to na celu rozwój rolnictwa i gospodarowanie na obszarach wiejskich zgodne z prawami przyrody, nienaruszające stanu środowiska naturalnego oraz przyczyniające się do zmniejszenia emisji CO₂.

10. Zróżnicowania wewnątrzregionalne warunków przyrodniczych (rzeźba terenu, warunki glebowe i klimatyczne, jeziora i lasy) regionu determinują nie tylko możliwości rozwoju rolnictwa, turystyki, agroturystyki ale również rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w tym związanych z inteligentnymi specjalizacjami określonymi dla województwa warmińsko-mazurskiego.
11. Problematyka poziomu współpracy przedsiębiorstw jest szczególnie istotna dla rozwoju obszarów wiejskich, gdyż dominują tutaj mikroprzedsiębiorstwa działające w skali lokalnej i mające bardzo słabą pozycję na rynku międzynarodowym, ogólnokrajowym czy nawet regionalnym. W przypadku takich przedsiębiorstw katalizatorem rozwoju może stać się wkroczenie na te rynki dzięki wzmocnieniu pozycji poprzez różne formy współpracy.
12. W kontekście dominacji tradycyjnych branż działalności gospodarczej na obszarach wiejskich, w których poziom specjalizacji podmiotów jest zazwyczaj niski, silna konkurencja na rynku lokalnym zniechęca przedsiębiorców do współpracy.
13. Wśród przedsiębiorców wiejskich współpraca jest dosyć powszechna, ale zdecydowanie dominuje współpraca bezumowna, niesformalizowana, często oparta na różnego rodzaju więzach społecznych. Współpracy przedsiębiorców wiejskich nie sprzyja mała gęstość podmiotów z danej branży, słaba dostępność instytucji otoczenia biznesu oraz niski stopień specjalizacji większości przedsiębiorstw.
14. Wymogi regulacyjne niekiedy wymuszają formalizację współpracy przedsiębiorców, zwłaszcza w ramach przetwórstwa rolno-spożywczego. Nie oznacza to jednak dla przedsiębiorców zwiększenia poziomu współpracy rzeczywistej, a jedynie poprawę pozycji na rynku.
15. O niskim poziomie współpracy przedsiębiorstw wiejskich z ośrodkami badawczo-rozwojowymi decyduje niski udział przedsiębiorstw o działalności wiedzochłonnej, niski stopień świadomości przedsiębiorców o potrzebie i potencjalnych korzyściach takiej współpracy, a także słabość akcji informacyjnej ze strony samych ośrodków badawczo-rozwojowych.
16. W gminach o silnej dominacji rolnictwa, których w województwie jest najwięcej, w strukturze gospodarczej odnotowuje się dynamikę rozwoju poniżej przeciętnej w zakresie charakteryzującym aktywność społeczną.